T. Péter Mária-Terézia

C S Í K M A D A R A S

A B Ö L C S Ő T Ő L A S Í R I G

ELŐSZÓ

Látszólag rendhagyó kötetet tart kezében az olvasó. Egy székely faluban született, és életét ugyanott leélő tanítónő emlékeinek tűnik. Ha nem mélyülünk bele, így is felfoghatjuk. Azonban ennek a kötetnek sokkal nagyobb értéke van. Hihetetlen bizonyíték, hogy népünk ősi jogszokásai, vallása, összetartozása, tisztaság-, rend-, és emberszeretete a mai napig is él, és élni fog.

Manapság divat a székelységről írni. Néhány évtizeddel ezelőtt a két nagy székely, Egyed Ákos és Imre István professzorok kihasználva a kiskapukat, megmentették úttörő írásaikat a székely falvak jogszokásairól, szervezeti formáiról, hétköznapjairól. Levéltárakat tanulmányoztak, gyerekkori emlékeik segítették őket és egy új szempontból világítottak rá népünk életére A sokkal nagyobb eszköztárral rendelkező, szintén csíkmadarasi Páll-Antal Sándor levéltáros magas tudásszintet, bizonyító, értékes kötetet közöl. Szülőfalujáról is.

A közép- európai változás után, nagyon sok szakember érzett késztetést, hogy saját népéről írjon. Egymástól függetlenül fellelték a székelység nyomait szerte a világban. Bíró Lajos debreceni könyvtáros, Bihari Gábor, az ugyancsak debreceni fizikus, aki történészek között dolgozva jött rá, hogy a székely múlt sokkal szélesebb, ragyogóbb, és mondjuk ki nyíltan dicsőségesebb annál, mint amit eddig elénk tárhattak. Bakos Attila, a hindu kultúra és vallás beavatott ismerője, a világ másik sarkán fedezte fel saját népének kultúráját, ősiségét. Ugyanúgy járt, mint Kőrösi Csoma Sándor évszázadokkal korábban. Ezt a nemzedéket nem kötik megélhetési gondokhoz, diktatúrák fenyegetéseihez csomózott pányvák. Nyugodtan írhat a tudós tollforgató.

Eddig elképzelhetetlen információk jutnak a kutatók birtokába. Néha órák alatt, Izraeli zsidó történészek a Kárpát medencébe legkorábban beazonosítható népnek a székelységet tartják. Az amerikaiak a csiszolt kőkorszaki kultúrát, melyet az erdélyi medencében tártak fel az elmúlt évszázadban, előszékely kultúrának nevezik. Az olvasóközönség azonnal ráébredt a legújabb irányzatok igazságára, de különösen nemzettudat fenntartó erejére. Akik ezen a területen dolgoznak, tudjuk, hogy nincs a világon olyan ország, ahol ne akadna néhány nagyvárosban felsőfokú képesítéssel rendelkező székely ember. Számítógépjeikben levelező vonal.

Ne úgy képzeljük el a székely múltat, hogy őseink fehér harisnyában, lóháton, karddal a kezükben jöttek a világra. A híres székely hadak harcosai egy-egy falucskából kerültek ki. Ott vetették a lent, s a kendert, ott tenyésztették a juhokat, amelyből egyenruhájuk készült. Ott legeltek a harci mének. Sütötték a kenyeret, füstölték a szalonnát. A zord harcosok ott érezték először kisgyermekként apjuk, anyjuk és a falu feléjük irányuló szeretetét.

Ez a falu valahogy, mint törvénykező, birtokosztó, köz és lófőszékelyekre osztott fogalom jelenik meg a könyvekben. Eddig még egyetlen kötetben sem éreztem, hogy a székely falu otthon is volt valaki számára. Amikor a kezembe került T. Péter Mária-Terézia kötete, szint elsírtam magam. Ez a könyv bemutatja az élő székely falut. Azt a falut, amelyből hala Istennek még jó sok van. Azt a falut, amely a mai napig is fészek a bölcsőben levő, vagy a modern társadalomban dolgozó székely számára. Akkor is fészek, ha a

székely már több nemzedék óta a világ másik pontján él.

Nem is csodálom, hogy Csíkmadaras szülötte írt egy ilyen értékes kötetet. Bármilyen súlyosak voltak az idők, Madaras népe végezte a dolgát a faluban vagy a falun kívül. Az erősen összetartó közösség kihasznált minden lehetőséget, hogy székelységét, öntudatát megtarthassa. Hány településről mondhatjuk el a Kárpát-medencében, hogy olyan tömegalapú népi kulturális tevékenységet mondhatott magáénak, mint Miklós Marci bácsi együttesei, a falu szellemére épültek. A tanító bácsi összefogta, tanította, irányította azt, ami az ember szívében ott élt. Szeretet, megértés, megérzés és hihetetlenül mély értelem jellemzi e falu lakóit. Mindig kitermelte azokat a szellemi csúcsokat, amelyre nemcsak Madarasnak volt szüksége.

Mikor a kötetet olvastam, az volt az érzésem, hogy a tiszta, érdekellentétektől mentes őskeresztények hétköznapjairól ír a szerző. Pedig, ha szóba állsz a madarasiakkal, semmi különöst nem látsz rajtuk. A különlegesség, az érték bennük van. Madaras patakában, a körülöttük zúgó fenyvesekben, szántóikon, kaszálóikon. A harang másképp szól ezen a vidéken. Tisztábban, csengőbben és megnyugtatóbban.

Ez a könyv emberközelbe hozza a székely hétköznapokat.

Ilyent még nem írt senki. Nem felülről, kissé kívülről, magyarázkodóan mutatja be a székely életét. Bentről. Olyan nagynak látja falustársait, mint a kisgyermek a szomszédok kerítését.

És mi is meggyőződünk, hogy a székely akkor is nagy, amikor pityókát főz a disznónak, vagy bocskort húz a lábára, mert erdőlni indul.

Benne van az élet. A több ezer éves székely történelem. A hétköznapi. Az igazi.

BARABÁSI LÁSZLÓ

„Mindég csak azon kötelességekrül szólunk,
melyekkel szüleinkhez köttetünk, azokról soha
vagy ritkán, melyekkel gyermekeink iránt tar-
tozunk, holott ezek még szentebbek."
Széchenyi, Hitel, 1880.

Ezt az írásomat ajánlom, gyermekeimnek, unokáimnak és a sok-sok volt tanítványomnak.

G Y E R M E K K O R

Lakáskörülmények, családi környezet, születés, kisgyermekkor

Tankó-Molnár Péterné született Péter Mária-Terézia vagyok, tősgyökeres csíkmadarasi. Édesapám Péter Ignác[1], székelyszabó volt, édesanyám Bíró Terézia[2], háziasszony. Szabó volt az apai nagytatám is Péter (Álózi) János. Úgy emlékszem rá, mint, aki nagyon jól varrt, szeretett mesélni, főleg a katonaságáról, a frontról beszélt nekünk. Az apai dédanyám Péter Alajosné (Álóziné)- Bartó Trézsi volt, aki az 1850-es évek után kézzel, kenderfonállal varrta a székelyharisnyákat, ujjasokat a család férfitagjai részére. Értelmes székely asszony volt, törekvő, kitartó. Tehát igazi székelyszabó családból származom. Az anyai nagytatám, Bíró Lázár az 1930-as években pénztárnokosodott a közbirtokosságnál.

Egész életem ehhez a kis székely faluhoz kapcsolódott. Csíkmadarason is, akárcsak a többi régi székely faluban, mindennek szokásrendje volt. Ezeknek a szokásoknak a gyökerei nagyon mélybe nyúltak. A tánc, szerelem, házasság, gyermek, betegség, és a halál esetén is megvoltak a kialakult szokások. Közösen éltek a szülők, nagyszülők, dédszülők. Csendes világ volt a régi. Nehezen fogadták be az idegent, de nehezen is engedték el. Nem szerették az elvándorlást. Mindenben segítették egymást. Nagyrészük nem tanult tovább. Szerették, ha azok, akik tovább tanultak itthon maradtak. Ha számba vennők azokat az iskolázott embereket, akik továbbtanulásuk után itthon maradtak, jelentős szám kerekedne ki belőle. Örülök, hogy én is közéjük tartozom.

Itt születtem, itt voltam kisgyerek, itt volt a munkahelyem majdnem negyven éven át, és itt élek nyugdíjasként is. Az egész életem része volt a falumnak és a szülőfalum meghatározó része volt az én életemnek Itt éltek az őseim is, akiktől nagyon sok mindent megtanultam, főleg a kitartó munkát. Mindig nagy szeretettel és hálával emlékezek elődeimre, mert sok olyan dolgot láttam meg általuk, amelyek mindenben meghatározták a gondolkodásomat, az egész életem tevékenységét. Az irántuk érzett tisztelet sarkallt arra, hogy megismertessem az utódokkal a régi értékeket, szokásokat, hagyományokat, amelyek talán nagyon sok mindenben megegyeztek más székelyfalu életével, de voltak és ma is vannak olyan szokások, hagyományok, amelyek csak Csíkmadarasra jellemzőek.

---

[1] A mai Madaras és Rákos között található Sósrét mocsaras terület volt még félszázada is. Itt tartották a vizek tiszteletére szervezett torokat. Bíborban született Konstantin császár ír az itteni vizek papjáról, aki friss házasként meglátogatta Bizáncban. A név a Pi-, Pó- szóból származik, amely vizet, folyót jelentett. Péter a vizek őre. A madarasi Péter család az 1602 és az 1614-es székely lustrákban egyaránt jelen van. 1702-ben a Csíki főemberek nemesi rétegéhez tartozott.

[2] A régi krónikák a csíki Bíró család őseinek a 454-ben írt Zimány fia Csíki rabanbánt tartják. János Madarason mint falubíró jelenik meg 1656-ban. Primipilius lófő nemesként jelenik meg a család 1702-ben. A század végén főkirálybíró is kerül közülük. Az 1942-es országos nemesi felsorolásba a Magyar Belügyminisztérium is megerősíti a madarasi Péter család ősi nemességét.

Orbán Balázs „ A Székelyföld leírása” ll. kötetében így ír Csíkmadarasról:

„ Ez a falu Madaras,
Hol a pap is fazekas.

Mert e faluban a fazekasság oly nagyban űzetik, hogy itt minden lak egyszersmind fazekasműhely is, hol minden kéz edénygyártással foglalkozik.”

A falu elnevezéséhez kapcsolódik még egy szólás „Csíkban a vereb nem madar.” Onnan ered, hogy Csíkban van Verebes (Alcsíkon) és Madaras (Felcsíkon). [3]

Elődeim mind székely emberek voltak, akik keményen dolgoztak, kitartással, küzdelemmel próbáltak elérni mindent. Az egyik ilyen dolog volt, hogy az apai nagyszüleim a falu másik részében laktak, bent a falu között Felszegben. Elhatározták, hogy kiköltöznek a központba, az Országút mellé. Nagydolog volt ez részükről. Addig együtt éltek a nagyapám szüleivel a régi házban, ahol az én édesapám is született. Megvásároltak több kicsi parcellát a központban és építettek rá egy házat. Ez a ház 1927-ben készült el. Építésében segített édesapám is, aki akkor volt l5 éves. Az új a ház az akkori időben nagyon szép volt, sokban különbözött a faluban levő házak nagy részétől. Volt a házban egy jó nagy konyha, nagy kamra, egy 6x5 méteres szoba és még egy 7,5x5 méteres másik szoba. Volt egy 4x6 méteres verandája is faragott oszlopokkal, fent egész körben szép csipkézettre megmunkált deszkadíszítéssel. Ez a veranda, arról is ismert volt, hogy tavasszal, nyáron és ősszel, hivatali helyiséget helyettesített, ugyanis ide jöttek ki Csíkszeredából bizonyos időközönként a közjegyzőség alkalmazottai, akik telekkönyvezéssel kapcsolatos ügyeket intéztek. Középre tettek egy nagyobb asztalt, amire ki lehetett rakni a hivatalos okmányokat. A veranda párkánya, pedig mindig tele volt virágos ládákkal, amelyekben muskátlit, violát, őszirózsát és más szép virágot nevelt a nagymamám. A Főút felőli fal tetőrésze is nagyon különleges, az előtte lévő léckerítés is nagyon mutatós, szép volt. Faragott, fedett kiskapun, gyalogkapun, és hasonló nagykapun lehetett bemenni az udvarra. A kapu előtt volt egy ülőszék, kispad, ahová elég gyakran kiültek beszélgetni, kártyázni, esetleg fonni is. Mivel az országút mellett volt a lakás a központban, vasárnaponként figyelték az utcán sétálgató fiatalokat.

A konyhában téglából épített főzőkályha, fűttő volt, öntöttvas tetővel és téglából kirakott fatartóval. Egy pad, egy tálas, egy kisebb szekrény, amiben a varrnivalót tartották. A két ablak között a falon egy tányértartó, rajta mázas, mintás cseréptányérok, köztük egy olyan is, aminek a széle fodrosra mintázva. Ez lapos volt és a nagymamám süteményt szokott rátenni. Volt néhány rózsás porcellán tányér is. Ezeket, csak különleges esetekben szedték le. Középen egy asztal jó nagy fiókkal, amiben a kenyeret, a maradék puliszkát[4], a puliszkás lapítót és az evőeszközöket tartották. Az asztal mellett négy jó kemény szék, a falon a kályha fölött felakasztva egy edénytartó sok akasztós szeggel, erre akasztották fel mosogatás után az edényeket. Egy nagyobb széken volt egy mosdótál. Az ajtón becsavart akasztók voltak, erre akasztották fel a törölközőket, kéztörlőket. És ami abban az időben nem tudom volt-e más házban, volt egy vízkiöntő kagyló. Az udvari ablak alatt egy ráccsal fedett gödör és ebbe folyt bele a kiöntött víz. Mivel szabók éltek ebben a házban, egy férfivarrógép is volt az ablak alatt.

(Mada, Méd= magas, isteni eredetű, égi. Például a régi nyelven Madar= Madár. Az –as, -os, -ász,-asz, gyökök napfényest, aranyost jelentettek. A napkultuszhoz kötődő kultikus központok neve volt. Nagyon érdekes, hogy a mellette levő község DÁN- falva. Nevének előtagja a Bád kultusz központját jelölte a kora ókorban.- Barabási László lábjegyzete.)

[3] A Székely Krónika Szent István előtti időben jelzi a falu meglétét. Minden esetre a Madarasi Zemere 1065-ben a kereszténység ellen hatalmas felkelést robbant ki, amit végül Béla király seregei győznek le. Kápolnája 1500 körül épül.

[4] Kukoricadarából készült kásaszerű élelem. A kenyérhez hasonló szerepe volt.

Ágy is volt a konyhában. Ennek a fejnél levő bütüje[5] magasabb volt, mint a lábnál való. Két oldalt deszkák fogták össze kapcsokkal. Az aljára a lécpárkányra ágydeszkákat raktak. Rátették a keményre tömött szalmazsákot, rá a színirejárós[6] lepedőt, ami jól lecsüngött. Erre tették a derékaljat, majd a lenvászon lepedőt. Amikor nappalra vetették meg az ágyat, a belső felére tették a párnákat, rá összetűrve a csergét, erre a gyapjúpokrócot. Leterítették az ágyterítővel. Így a belső rész, a felétől befele magasabb volt. Mindig szép simára igazgatta nagymama. Nem nagyon engedte meg a gyerekeknek, hogy összegyűrjék. Az ágynak olyan hosszú lábai voltak, hogy mi vagy mászva, vagy ugorva tudtunk felmenni rá. Jól befért alája egy másik ágy is. Az ágyterítőt és az abroszt piros gyapot alapon, fekete gyapjúfonállal öltötték, koszorús mintával. Az ágy fölött a falon ugyanilyen falvédő is volt. Ezen kívül a nagymamának volt feliratos, hímzett falvédője is, ezekből mindig kettőt tett fel a falra. A falvédőket úgy vették a piacokon, vásárokon, kinyomtatott formában. Ezt hímezte ki a leány vagy csak egy színnel, vagy többszínű pamuttal. A leány több falvédőt is vitt férjhez. A nagymama falvédőin a felíratok a következők voltak:

Az és uram csak a vizet issza,
Leányságom nem kívánom vissza.

Rózsafámnak minden ága,
A babámat visszavárja.

Szeretet, szerencse, boldogság és béke,
Legyen hajlékunk állandó vendége.

Szemedből könnyet ne ejts,
Szívedbe bánatot ne rejts.

Életed legyen egy viruló tavasz,
Hogy téged soha ne érjen bánat.

A konyhában két petróleumlámpa is volt. Egy kisebb, 8-as falra akasztós, tükrös, a kályhától nem messze volt a falra akasztva. Egy nagyobb lecsüngős, 11-es a varrógép fölött. . Ezen a lámpán ernyő is volt, ami visszaverte a fényt, így lefele világított. Este is varrt nagytatám, ilyenkor leeresztették. Egy nagyobb szentkép volt a két ablak közti falon, az ágy felett pedig egy Jézus és egy Szűz Mária kép. Köztük volt egy feszület, erre ráakasztva egy rózsafüzér. Fényképek is voltak a falon, kézzel, aprólékos munkával kifaragott rámákban. Ezeket úgy faragták, hogy több kép is elférjen. A falon, az ágy felett volt egy nagyobb falióra. Gyakran kellett felhúzni, minden órában ütött. Sok év múlva, amikor a nagymamám nagyon beteg volt, és én voltam vele, csak az óra egyenletes tik-takja törte meg a csendet.

Mindkét szobában téglából rakott melegítő kályha volt, amit úgy lehet elképzelni, mint a mostani csempekályhákat. Ezek a kályhák le voltak vakolva, akárcsak a fal és, amikor meszeltek a szobákban, akkor lemeszelték a kályhákat is. Általában nagyon élénk színnel meszelték a falakat, a konyhát mindig egészen kékre meszelték, ultramarin nevű kék festékkel színezték. A konyhát nagymamám minden évben kimeszelte egyszínű kékre. Ő meszelte minden évben a nyári konyhát is, az istállót, a ház falát kívülről. A szobákat, és a verandát gyérebben meszelték, hívtak hozzáértő embert. Úgy a szobákat, mint a verandát erős színnel meszelték és mintát festettek rá sablonnal. A lakás kifestésekor általában budai földet

[5] Sumér eredetű szó, változatlan formában él a székely nyelvben. Eredeti értelme befejeztetett, elvégeztetett. A székely nyelvben jelenti, többek között, a ház keskenyebb oldalait, a deszka, rönk szépen levágott végeit stb.
[6] A szövésminták a lepedő felső felén látszottak valójában. Ez volt a színe. Az alja - a fonákja

használtak a mészen kívül, a színezéshez vagy megvásárolták a kék festéket. A piros szín eléréséhez a cinóberbánya környékéről hozott földet használták, amit feloldottak vízzel. Régen Madaras határában higanyt is bányásztak. Ezt a bányát nevezték sárgás bányának, és itt olyan embereket alkalmaztak, akiknek nem volt gyerekük, mert már akkor tudták, hogy a higany ártalmas az emberi szervezetre. A bánya környékén volt az a föld, amit az emberek a meszeléshez elhoztak. Ha ma belegondolunk ebbe a színező anyag felhasználásba, tudjuk, hogy az a sárgásbányai föld is mérgező lehetett. Állítólag a Madaras patak vizének ma is magasabb a higany tartalma a megengedettnél.

A sablonos festéshez erős piros, zöld és fehér festéket használtak. A fehéret a cinkvájsz feloldásával festették. Ezt a vegyeskereskedésekben lehetett kapni.

Van egy történet is ezzel kapcsolatban. A festéshez használták a cinkvájszot, a csizmafelhúzáshoz a fédervájszot. Mindkettő por volt, és fehér színű. Az utóbbi minden háznál volt, mert megkönnyítette a csizma felhúzását. A fédervájszot síkpornak is hívták. Talkpor volt, a púdernek a gyengébb változata. Ezt szórták bele felhúzás előtt a csizmákba, hogy könnyebben csússzon. A szobafestés után megmaradt a cinkvájsz, betették a kamrába a polcra. Vásároltak fédervájszot, ez is a polcra került a kamrában. Valami nagy ünnep volt, amikor nagytatám elővette a csizmáit. Kapcát tekert a lábára és a kamrából kivette az egyik zacskót. Szórt belőle mindkét csizmába és húzta is fel. Csodálkozott, hogy nehezen megy, de valahogy csak sikerült a felhúzás. A meglepetés csak akkor következett be, amikor még a fa csizmalehúzóval is alig tudta letekerni a lábáról a csizmát. Megizzadt a lába, feloldódott a cinkvájsz, paszta lett belőle. Nemcsak a kapcákat kellett kimosni, hanem a csizma belsejét is.

A középső szobában volt egy almárium, egy kaszten (ez egy nagyobb, három fiókos ládaszerű bútordarab), egy asztal négy székkel, egy ágy, mosdótál tartó asztalka és egy virágállvány. Itt az ágyon rakottas (festékes) ágyterítő volt, és ugyanilyen volt a falvédő is. Ez a régi rakottas nem hasonlított a maihoz. Bordópiros volt az alapja, sötétzöld, lilás rózsaszín, és világos rózsaszínű szálas gyapjúfonállal öltötték. A mintája rózsa volt nagy zöld levelekkel, a szegélyezés zöld és sötét rózsaszín volt. Ebben az időben a legtöbb rakottast ilyen színnel és mintázattal szőtték.[7]

Ebben a szobában is voltak nagyobb szentképek a falon. Egyik Az utolsó vacsora, a másik Szent Péter és Szent Pál. Minden keresztény háznál nagyon fontosnak tartották, hogy a falakon szentképek legyenek. Úgy érezték, hogy megvédik a rontástól, a bajtól. Feszületet is minden szobába tettek. Úgy emlékszem, hogy a barnás kereszten egy fémből öntött Krisztus test volt. Rózsafüzért is minden helyiségben akasztottak a falra.

Régen is voltak rózsafüzér társulatok. A tagsági jog öröklődött, ha egy idősebb társulati tag meghalt, helyette a legközelebbi fiatalabb női családtag lépett be. Képek voltak a Megváltó életéből. Van az örvendetes, a fájdalmas és a dicsőséges szentolvasó. Mindenikben van 5-5 titok. Így 15 kép volt Jézus életéből. Mindenik kép alá oda volt írva titok is. Pl. Örvendetes olvasó (3) Akit Te, szent Szűz a világra szültél. A társulati tagoknál mindi egy kép ott volt. Ezeket a képeket céduláknak nevezték. Ha többen voltak l5-nél, akkor még egy rendet osztottak, de elölről kezdték a kiosztáskor. Gyakran volt „cédulaváltás”, ami azt jelentette, hogy összegyűltek valahol és kicserélték a képeket. Ennek is volt egy rendszeressége, az újabb képet, mindig ugyanattól a személytől kapták. Addig, amíg cédulát váltottak volna, a társulati tag naponta elimádkozta a rózsafüzérből ráeső részt, ami a nála levő képen volt. Így gyakorlatilag a társulati tagok közösen mindig elimádkozták az olvasót. Nagymamám fiatalasszonyként ahhoz a társulathoz tartozott, ahonnan elköltöztek. Hosszú időn át, minden társulati tevékenységre elment Felszegbe. Az a szokás itt, hogy a fiatalasszony egy ideig a régi, az édesanya társulatához megy vissza, csak később lépik be a lakhelye szerinti társulatba. A nagymamám is egy idő után átjött az Újfalvi társulatba és

[7] Ma már csak a csángók készítik ilyen színösszetétellel.

később vagyis fejedelemasszony is lett. A cédulaváltás sokszor volt nála, a konyhában. Ő is minden nap elimádkozta a rózsafüzérből a ráeső részt, de sokszor nemcsak annyit, hanem esténként morzsolgatta az olvasó gyöngyszemeit, és az egyházi évnek megfelelően mondta karácsony táján az örvendetes, böjtben a fájdalmas és húsvétkor a dicsőséges olvasót. Majdnem mindig volt a kötényzsebében egy olvasó, ha egyedül ment a mezőre, erdőre, akkor imádkozgatott az úton. Rózsafüzért a búcsúkon vásároltak, majd megszenteltették a plébánossal, és azután imádkoztak vele. Gyakran adtak a nagymamák olvasót a leányunokáknak.

Minden római katolikus falu egyházközösségében évente van egy nap, amikor egész napos szentségimádás van. Ez a nap nálunk május 13-a, amikor reggel kiteszi a plébános az Oltári Szentséget az oltárra. A rózsafüzér társulatok tagjai felváltva, óránként cserélve egymást, vesznek részt a szentségimádáson. Ide illő imákat mondanak, és énekeket énekelnek. A legutolsó órában, 6-7-ig, a fiatalok, gyerekek szentségimádása van. Ez az utóbbi időben nagyon szép. Zenekísérettel, gitárral, fuvolával kisérve énekelnek új feldolgozásban szent énekeket, közben felolvassák a megfelelő imákat. Sokat vesznek részt ezen a szentségimádáson.

A Bíró nagymamám a Kármelhegyi Boldogasszony társulatának volt a tagja egészen fiatal leány kora óta. Ez is Mária tisztelő társulat volt. Minden társulati tag a viselt egy olyan láncot, amin skapuláré volt és kereszt. Ezt mindig viselték. A szombat volt a böjtnapjuk. Nagymama megtartotta a pénteki napot is. Ezen a napon sokat imádkoztak a társulati tagok, énekelték a következő Mária éneket:

Szombati ének

Kegyelem tárháza, Mária anyánk,
Terád gondol lelkem e nap hajnalán,
Kulcsolt kezeimet, hozzád emelem,
Szívemet, lelkemet neked szentelem.

A te kedves napod, a szombati nap,
Mely fiad kegyéből, íme ránk virradt,
Oh áld meg azokat, kik e szép napon,
Tehozzád sietnek, ima szárnyakon.

Hozzád egész világ bizalommal van,
Mert, te az irgalom édesanyja vagy,
Oltalmad palástja, egész földig ér,
Megtérő bűnösnek, kegyelmet ígér.

Mindezekből látjuk, hogy nagyon vallásosak voltak akkor az emberek, nemcsak az idősek, hanem a fiatalok is. Ismét a Péter nagyszülők lakásának leírásával folytatom.

A szoba közepén a mennyezetről lelógott egy szép, nagy függönylámpa. Nagy fehér porcellán burája volt, közepén 11-es petróleumlámpa.

A nagyobbik szoba volt a tisztaszoba, a tisztaház. Ebben volt a vetett ágy is. Erre nem emlékszem, csak azt tudom, hogy mindaddig volt meg a vetett ágy, amíg férjhez ment a nagynéném és elvitte a kelengyéjét. A vetett ágyban szalmazsák volt, amit leterítettek csipkés alsó lepedővel, rátették a dunyhát, a csergéket, leterítették a színirejárós lepedővel, majd erre rakták a bütüs párnákat. A párnák száma különböző volt, attól függően, hogy hány leányt kellett férjhez készíteni. Lehetett 6, 8, l0 párna is. Mindenik másféle volt. Volt két olyan párna, aminek a bütüjét színirejárósan szőtték, volt két párna, amelynek a bütüjén alul piros

színű vászon volt, rajta fehér gyapotból horgolt csipke, kettőnek kék alapon volt a csipke, és négynek a bütüje ki volt hímezve. Nyáron itt aludt, a tisztaszobában, a férjhez készülő leány. Itt is volt egy kaszten, amiben a nagynéném kelengyéjét tartották, volt egy felnyitható pad is, ebben tartották a zsákokat, ágyterítőket és más ilyen holmit, mellette asztal, székekkel.

A ház minden ablakán függöny helyett két-két szép fehér lenvászon drapéria csüngött le, és fent keresztben is ugyanilyen volt, de rövidebb. Mindenik szélessége 50 centiméternyi lehetett, a hosszúságuk úgy másfél méter. A belső szélük hosszan kb. másfél-két centiméter szélesen szépen ki volt azsúrozva[8], és egészen a szélén minden öt centire rojtok voltak varrva rá. Az ablak alsórésze felé rá volt varrva két lenfonálból sodor kötő, amelyekkel összehúzatták a drapériát. A Főút felőli ablakokban két-két piros muskátlis virágcserép volt kitéve.

A padlón mindenhol csíkos rongyszőnyeg volt, még a verandában is. A deszkapadlót mindig szép sárgára súroltuk. Zabszalmát forráztak le, ezzel a forrázattal súrolgattak, így kapta a deszka a szép sárgás színt. A konyhában hetente kellett felsúrolni a padlót, és sokat mosni a rongyszőnyegeket. Mivel a kapu előtt folyt a Madaras patak ez nem okozott különösebb gondot. Még télen sem volt nagyon nehéz a ruhák tisztálása.

Nyáron kényelmes volt ez a nagy lakás, de télen bizony össze kellett húzódjon a család, mert takarékoskodtak a tüzelővel. Télen a konyhában laktak.

Ebben a házban volt beépített pince[9] is, amelynek a lejárata a középső szobából volt. Amikor raktároztak el valamit télire és, amikor ki akartak venni valamit a pincéből, akkor az asztalt el kellett venni, a szőnyegeket fel kellett szedni.

A házzal egyszerre építették fel a nyári konyhát, ami két részből állt, a tulajdonképpeni nyári konyhából, amit sűtőnek neveztek és a vele egybe épített fásszínből, aminek - árnyékalja - volt a neve. A sütőben volt egy nagy kemence, előtte egy szintén téglából rakott főzőrész, mellette beépítve egy nagy üst külön tüzelőrésszel. Az ajtó tokjának a belső részén üveges ajtó volt, ami befele nyílt, a külső részen, pedig egy méteres magasságú lécajtó. Ez azt a célt szolgálta, hogy nyáron, amikor nyitva volt a belső ajtó a majorság ne mehessen be a házba.

Hátul az udvaron volt a csűrrel egybeépített istálló, gabonás és két szekérszín. Az egyik szín padlásán tartották a szövőeszközöket, szerszámokat, a másiknak a felső része volt a sarjús hiú[10]. Iderakták fel ősszel a sarjút. Az udvart a veteményes, virágos és a gyümölcsös kerttől kerítéssel választották el. A kertben zöldségeket termesztettek, volt néhány gyümölcsfa, köztük egy nagyon magas almafa és évelő virágok. A tornác előtt körben egy léckerítéssel körbevett virágos kert volt, amelyben szintén voltak évelő és egynyári virágok, mert a nagymamám nagyon szerette a virágokat. Kora tavasztól késő őszig mindig volt benne nyíló virág. Az udvar olyan volt, mint más gazdasági udvar, ahol gazdálkodott a család. Abban az időben nem nagyon törekedtek arra, hogy gyepes legyen az udvaruk. Rossz kívánság volt, és nem is vették jó néven, ha valakinek azt kívánták, hogy,, Lepje be a fű az udvarodat!" Ez azt jelentette, hogy haljon ki az élet, azon az udvaron, ne legyen, aki letapossa a füvet.

Kiskoromban a nagytatám néhány tő dohányt is termesztett a kertben. Arra nem emlékszem, hogy magról, vagy palántáról termesztették, csak arra, hogy szép nagy zöld levelei voltak, amelyeket megszárítottak. Nagytatám úgy, ahogyan mi vágjuk az összetűrt káposzta leveleket, szorosan feltűrte a száraz leveleket, majd éles bicskával összevagdalta. Vásárolt szivarpapírt is, de újságot is szakított el, ebbe tette a dohányt, és csavarta fel nagy hozzáértéssel. Legvégül megnyálazta, hogy ragadjon össze a papír, aztán meggyújtotta. A

[8] A kézimunkák széleinél használt hímzés technika. Manapság géppel készítik.
[9] Az ilyen típusú pincét verem-nek nevezik székelyföldön.
[10] Hiu – az istálló v. csűr padlása.

felvágott dohányt tubákos dobozba tette, mindig a zsebében hordozta. A gyufa szűk[11] volt, ezért kovaköve volt, hozzá jó száraz tapló is. Sokszor láttam, amikor így gyújtotta meg, a maga készítette szivart. Volt neki egy pipája is, megtömte a maga vágta dohánnyal, meggyújtotta és szívta, de nem bent a házban, mert a nagymamám ezt nem engedte. A nyári konyha előtt volt egy kispad, ide ült le, itt szivarazott és itt pöfékelt a pipával. Ha a hátsó udvaron, az istálló körül, vagy az istállóban volt munkája, akkor vagy elszívta előbb a szivart, vagy eloltotta.[12] A száraz dohányleveleket újságpapírba csomagolva tették el. Ezekből a levelekből tett be nagymamám a szekrény polcaira, hogy a moly ne támadja meg a gyapjú holmikat. Volt levendula is a kertben, ebből is tartott a szekrény polcain Regina nagymamám.

Kút is volt az udvaron, de nem a főzéshez használták a vizét. Ott volt az istálló közelében, mert vizével az állatokat itatták. Főzésre a Madaras patak vizét használták, ami akkor kristálytiszta volt.[13] Csak a vízi-fűrészeknél nagyníha belehullott kevés fűrészkorpa szennyezte. Senki nem dobott bele semmi szemetet. Mindenki a patak vizével főzött és ezt használta ivásra is. Mosni elsőrendű volt. Kevés szappannal lehetett mosni benne.

Néha gondot is okozott a kapu előtt békésen csörgedező patak. Tavasszal, árvíz idején kiöntött és akkor még az udvart is felvette. A Főútról egy keskeny palló vezetett át a vízen, aminek a folytatásaként egy másik deszka pallót tettek le a kapuig. Ha nagy volt a víz, akkor ezen jöttek be az udvarra. 1932-ben olyan nagy árvíz volt, hogy az udvaron felért egészen a veranda utolsó lépcsőfokáig. Akkor átfolyt a Főúton is, és nagyon sok házba bement. Gyermekkoromban nagyon sokat emlegették a 32-ős árvizet. A hátsó udvar sarkában volt az árnyékszék, a W. C. Mindig régi könyvek voltak ott, használatra.

Tehát, így nézett ki egy olyan belsőség, amelyet abban az időben nagy szorgalommal, sok-sok munkával és főleg hozzáértéssel alakítottak ki. Az egész tervezésben nagy része volt Regina nagymamámnak, aki nagyon szorgalmas, temperamentumos székely asszony hírében állott. Ez az udvar, és rajta a ház nagyon hozzám nőtt. Azért tudtam mindent pontosan leírni, mert az én szülőházam volt ez a ház. Itt születtem a középső szobában. Később, miután a nagyszüleim meghaltak, l960-ban ide költöztünk a férjemmel. Ezen az udvaron éltem 50 éven át és élek ma is, de már nem a régi tornácos házban. Azt a házat, a nyári konyhát, a csűrt és istállót is elbontottuk, mindent átépítettünk. Megmaradt bennem az emlékük.

Édesapám is itt élt, és amikor összeházasodtak édesanyámmal, itt indult el a közös életük. A nagyszüleimnek még volt két üres telkük, de későn heverték ki a sok építkezést, ezért már nem kezdtek újabb ház felépítéséhez.

Akkoriban a konyhában és a nyári konyhában bonyolódott le a tevékenység nagyobbik része. Nemcsak főztek ott, hanem a konyha volt a szabóműhely is.

A szobák egyikét mindig kiadták házbérbe valakinek. Ezt azért említem, mert ez közvetve hatással volt az életemre. Főleg tanítónők, óvónők laktak itt. 1940-ben, a középső szobában lakott egy tanítónő, aki a bécsi döntés után került Madarasra. Amikor édesapám ide házasodott[14], akkor költözött el, de a barátság továbbra is megmaradt, annyira, hogy ő lett nekem az egyik keresztanyám. A szüleim 1940-ben keltek egybe. Beköltöztek a középső szobába, közös háztartásban éltek nagyszüleimmel. Édesapám és a nagytatám együtt szabtak, varrtak és közösen gazdálkodtak. Édesanyám várandós lett velem, de tovább élte a falusi

[11] Drága, nehezen beszerezhető.

[12] A tűzveszély miatt.

[13] A vizek tisztaságára nagyon vigyáztak az emberek. Ha valaki szennyezte az egész falu rátámadt. Korábban a jogszokások kiközösítéssel, a mongoloknál (a kök debter- Dzsingisz kán törvénykönyve) halállal büntették a szent vizek szennyezőit. Például a vízparthoz közel nem volt szabad kis, vagy nagydolgot végezni.

[14] Az apa házasodott, mert a felesége családjához költözött. Ha saját lakásába vitte volna az asszony akkor nősült volna.

menyecskék életét. Minden munkában kivette a részét. Járt a mezőre, besegített a házi munkába. Közösen végeztek mindent a nagymamámmal. Emelni nem engedték, és a nagyon nehéz dolgot sem engedték meg neki. Az akkori kismamák utolsó percig dolgoztak tehetségükhöz mérten. A házi munkát elvégezték.

A család örvendett az édesanyám várandósságának. A Péter családban édesapám volt a legnagyobb, a négy élő gyermek közül. Regina nagymamámnak én voltam az első unokája, tehát örömmel várta az érkezésemet. A Bíró családban édesanyám volt a legkisebb. Volt egy bátyja, két nővére, akik már családot alapítottak előzőleg. Így ebben a családban már volt öt unoka. Bíró nagymamám is örvendett ennek a hírnek. Egyszerre két baba érkezését is várták a családban, hisz a nagybátyám felesége is gyereket várt, a másodikat.
Úgy tartották, hogy az állapotos asszonyt, leendő anyát segíteni kell mindenben. Tudták azt, hogy a várandósak kívánósak. Ha egy ilyen asszony ment valakihez, azonnal kínálgatták, főleg, ha éppen étkezés idején toppant be. Mondogatták: „Kóstold meg, nehogy valami baja legyen a babának." Ha valami különlegeset főztek, vagy sütöttek, abból kóstolót vittek a leendő anyának. Követték az állapotosságot, figyelték a növekedést, sőt meg is tapogatták az anya hasát. Természetesnek vették a nagycsaládot, nem ítélték el, ha egymás után születtek a gyerekek. Jó volt, ha a rokonság közel lakott egymáshoz. Ez a mi családunkban, ha véletlenszerűen is, de megvalósult. Távolságilag sem kerültek el messze egymástól a testvérek. Ha saját házunkat venném egy félkör középpontjának, akkor a közeli rokonság belekerülne egy kb. 50-80 méteres körzetbe. Édesanyám bátyja maradt a családi házban. Egy udvaron laktak a Bíró nagyszülőkkel. Tőlünk olyan 80 méterre laktak. A nagyobbik nővére, Anna néni, a harmadik szomszédba volt férjnél, a Mezei családban, 60 méternyire. Velük szemben, a Főút másik oldalán levő házba, Kati néni ment férjhez. Az édesapám húga sem lakott messze tőlünk, kb. 70 méterre. Ez jó dolog volt a család minden tagja részére, hisz majdnem naponta találkoztak, ha egyiküknek szüksége volt valamire, akkor ott voltak mind. Számunkra, az unokatestvérek számára is jó volt ez a szomszédság. A Bíró családban, a négy testvérnek 19 gyereke született. Ezek közül egy halt meg kiskorában, a többi elérte a felnőtt kort. A Péter családban a két nagyobb testvérnek hét gyereke volt. Gyakorlatilag az unokák kapcsolata is szorosabb lett, mintha nagyobb távolabb éltünk volna egymástól. Jó hatással volt a gyerekekre az is, hogy mindenki családban egy udvaron éltek a nagyszülők, szülők és unokák, tehát három nemzedék. A gyermeknevelésben segítettek a nagyszülők is. A szomszédok között is ki szokott alakulni egy egymást segítő viszony, de ez még erősebb, ha rokonok is a szomszédok. Ha magamról beszélek, akkor nekem kimondottan jó volt így élni. Kati nagynéném egy nagyon vicces, jó kedélyű székely asszony volt. Sok viccet tudott, sokat mókázott. Ő is elvégzett minden munkát, de majdnem mindig viccet mondott. A dolgoknak a derűsebb oldalát nézte. Szerettük őt hallgatni. Náluk láttam a szekérkerék készítését, hisz Pali sógorbácsi kerekes mester volt. Anna néni egy szelíd, toleráns asszony volt. Minden gyereket szeretett, mi is nagyon szerettük őt. Náluk nagyon sok könyvet találtam. Meg volt a Mezőgazdasági Lexikon sorozata. Ezt Budapesten jelentették meg második kiadásban, 1911-ben. Nagyon csodáltam azokat a nagy, vastag, keménykötésű könyveket. Ott láttam a méz pergetését. A Róza nagynénéméknél kocsma volt. A magasított részen, egy kis léces kerttel elkerített helyen volt a kimérő, a nagyobbik részen az italozó. Hosszú asztalok voltak bent, mellettük lócák. Az udvarukon gyakran volt vasárnap délutánonként tánc. Náluk a rozspálinka főzését láttam.

Ismét visszakanyarodok 1941-hez.

Születésem napján, 1941. augusztus 29-én reggel 6 órakor édesapám és édesanyám elmentek árpát aratni. Édesapám kaszálta az árpát, édesanyám szedte a markot, ahogy tudta. Akkor még nem tudták, hogy a délelőtt folyamán megszületett a nagybátyámék második kislánya. Ő délelőtt született és a Gizella nevet kapta. Amolyan iker unokatestvérem volt

gyermekkoromban. Én már dél körül jeleztem, hogy érkezni akarok, de be akarták fejezni az aratást. Délután édesanyám hazajött a mezőről, szólt az anyósának, a nagymamámnak, hogy következik a szülés. A faluban nem volt szülőotthon csak Csíkszeredában. Nagyon kevesen engedhették meg maguknak, hogy oda menjenek szülni. Orvos volt Karcfalván, Madéfalván, Csíkszépvízen. Ha valaki komolyabb beteg volt, akkor szekérrel vitték el valamelyik orvoshoz. Itt Madarason két bábaasszony, vagyis szülésznő volt. Az egyik, Rozáli néni itt a szomszédban lakott, tehát őt hívták be. Gyorsan előszereltek tiszta vasalt, lepedőt, meleg vizet, mosdótálat, a kis fürösztő teknőt. Este 9 órakor érkeztem meg, egy jól fejlett kislány képében. Azonnal megfürösztött a bábaasszony, bepókált[15], és ellátta édesanyámat. Már születésem előtt elkért keresztelni a későbbi keresztanyám. A pólyát, az ingecskéket, a réklicskéket, a pelenkákat Budapestről rendelte meg jó előre. Tehát megvolt minden szükséges babakelengye. Miután Rozáli néni kész volt, odatett édesanyám mellé és következett a névadás. Hát ez nem volt egészen egyszerű, mert a szüleim a Terézia nevet szánták nekem az édesanyám neve után, de a keresztanyám nagyon ragaszkodott a Mária névhez. Végül eldöntötték, hogy legyek Mária-Terézia. Így is jelentettek be. Nagyon szerettem a kapott nevet, amelyből életemen át a Máriát használtam a mindennapi életben.

Ha negyven évvel azelőtt születtem volna, akkor azt lehetett volna mondani, hogy árpaaratáskor születtem, mert akkoriban az anya úgy sorolta fel a gyerekei születési idejét, hogy búzavetéskor, aratáskor, kapáláskor, kenderáztatáskor, sarjúcsináláskor, pityókaszedéskor, szénacsináláskor, cséplésкor stb. született a gyereke. A gyerek születésének idejét összekötötték az aktuális mezőgazdasági munkálatokkal. Édesanyám például október 15-én, tehát káposztavágáskor született.

Abban az időben még mindig túlsúlyban voltak a magyar nevek. A leányok gyakran kapták az Anna, Julianna, Erzsébet, Rozália, Borbála, Regina, Margit, Irén, Veronika nevet. A Mária név akkor kezdett elterjedni. A fiúk főleg a József, János, István, Ferenc, Áron, Gergely, Lajos, Imre nevet kapták. A kettős név, mint a Mária-Magdolna, Mária-Terézia még nagyon ritkák voltak. Sokszor szükségből adtak kettős nevet. Ennek az oka az volt, hogy az egyházi anyakönyvbe írták be a gyerekeket, és oda csak olyan nevet írtak be, amilyen névvel meg is lehetett keresztelni, vagyis valamilyen szentnek a nevét. Ha úgynevezett pogány nevet adtak a szülők a gyereknek, akkor a kereszteléskor be kellett mondani, még egy szentnek is a nevét. Ez lett a keresztelési név.[16]

Minden háznál, tehát nálunk is volt kis deszkából készült fürösztő teknő. A két végénél szappantartó deszka volt. A kis teknő még kiszolgálta utánam a három öcsémet is. Az első napokban minden este fürösztöttek. Ebben segített a nagymamám is. Később már csak minden második nap, majd hetente fürösztött édesanyám. Fürdés után feladta a kis ingecskét, réklit[17], feltette a pelenkát és egy másik pelenkával szorosan betekerte deréktól lefele a testemet, kis sapkát tett a fejemre, volt úgy, hogy kettőt is. Egyik gyolcsból volt, a másik a réklihez tartozott. Máskor egy világos fejkendőt kötött a fejemre. Rátett egy kis plédecskére, annak a három sarkát összehajtogatta, a két kezemet is leszorította két oldalt, majd betekert a pólyakötővel, amit nálunk pókakötőnek neveztek. Hat hétig kötötte be a kezemet a pólyába, azért, hogy ne kaparjam le az arcomat, vagy ne ijedjek meg a saját kezemtől. Ilyen volt a szokás, mindenki így csinálta. Volt szép pelenka is, de felhasználtak minden puhább vászondarabot, inghátat, pendelydarabot és más egyebeket a pelenkázásra. Fürösztő teknőből

[15] Bepólyált

[16] Egyszerű, de hatékony módszer a magyar múlt eltörléséhez. Katolikusok, ortodoxok egyformán gyakorolták. Így lett Vajkból István, még a katolicizmus előtt. Miután a keleti és a római kereszténység szétvált ugyanez folytatódott. Eleinte ez a családneveket is átalakította Például Zandír fia Kadocsa névből lett Sándor fia Kálmán. Akiknek véletlenek sorozata folytán megmaradt az ősmagyar nevük, ma idegennek tartják azt.

[17] Kötött, puha kabátocska. A felnőttek is használták.

is több változatot készítettek. Volt olyan is, mint a dagasztóteknő, és volt olyan, mint a kis cseber, dongákból készítve.

Bölcső is volt legtöbb háznál, hisz az akkori gyermekáldás még mindig nagy volt, akkor is családonként volt 4, 5, 6, sőt még több gyerek is született. A bölcső, a rengő[18], a kiságy nem nagyon maradt lakó nélkül. Többféle bölcső volt. Olyan, amelyet kötővel akasztottak fel a gerendára, nagyobb kosár, amit szintén felkötöttek a gerendára. Volt szépen megmunkált, faragott bölcső is, aminek az alján hajlított talp volt, és így lehetett ringatni benne a babát. Olyan is volt, amelynek az aljára szegeztek egy kis úgynevezett lapockát. Ezt a kis lapockát, azért szegezték a bölcső aljára, hogy miközben az édesanya font, kötött, vagy egyéb tevékenységet végzett, a lábával nyomogatta és így ringott a bölcső. Úgy a felakasztós bölcsőre, mint a felakasztós kosárra is köthettek spárgát, amit a ringató a kezében fogott és, ha a baba sírt, akkor húzogatta. Így ringott a bölcső, a rengő. A bölcső is lehetett magasabb és alacsonyabb is. Sokan alacsony bölcsőt csináltattak, hogy azt be lehessen taszítani a nagy ágy alá. Úgy is volt, hogy még nappal is, amíg aludt benne a gyermek betaszították az ágy alá.

Volt olyan is, hogy a babát teknőbe tették. Ez a teknő is főleg a dagasztóteknőhöz hasonlított. Erre a célra csináltatták, ebben is lehetett ringatni, a babát és be lehetett tolni az ágy alá ezt is.

Engem is betettek a bölcsőbe, ami görbített talpú volt és odatettek az édesanyám ágya mellé. Nagyon közel az ágyhoz, hogy el tudjon érni és ringathasson éjszaka is. Sokszor énekelt nekem altatáskor édesanyám. Nagyon szép csengő hangja volt neki is és édesapámnak is. Fiatalon sokszor szerepeltek énekes népszínművekben, és énekeltek a színpadon. Arra persze nem emlékszem, hogy nekem mit énekelt, de arra pontosan igen, hogy mit énekelt az utánam következő három öcsémnek. És arra is mindig nagy hálával és szeretettel emlékszem vissza, hogy szüleink nagyon szép, békés, harmonikus viszonyban éltek. Soha nem veszekedtek, nem kiabáltak, tisztelték egymást. Édesapám nagyon előzékeny, tiszteletmegadó volt a családjával, édesanyámmal szemben.

Nagyon sok madarasi házban, így nálunk is a falon rámában a mezei virágokkal, kalászokkal koszorúzott a „Házi áldás” szép képe volt felakasztva. Ezen állt a következő szöveg:

H Á Z I Á L D Á S

Hol hit, ott szeretet,
Hol szeretet, ott béke,
Hol béke, ott áldás,
Hol áldás, ott Isten,
Hol Isten,
Ott szükség nincsen.

Ezt betartva éltek szüleink. Betartották azt a mondást: „Soha se menjen le a Nap a te haragoddal.” Tehát békesség uralkodott a mi családunkban, ami egyfajta lelki megnyugvást, biztonságot adott nekünk, a négy gyereknek, és ez kihatott a jellemünkre is. Voltak anyagi nehézségek, gondok, küzdelmek is, de ezt mindig át lehetett vészelni, meg lehetett beszélni, és megoldásokat lehetett találni. Ezért hangzott el esténként sokszor ének, dal nálunk gyermekkorunkban.

[18] Félhold alakú talppal ellátott bölcső, amiben a babát ringatták. Volt olyan is, amelyiket felkötöttek a mestergerendához. Így a picit hintáztatták. Alakjuk hasonlított a felnőttek ágyához.

Édesapámat 1945-ben, 33. éves korában beválasztották az Egyháztanácsba, egyben megválasztották megyebírónak is. Tizenhárom éven át volt ez a beosztása, igyekezett lelkiismeretesen eleget tenni minden feladatának. Ez alatt és még később is minden virágvasárnapi és nagypénteki passióban énekelte az evangélista szerepét. Vallásos ember volt. Gyakran énekeltük esténként a Jézus szíve, szeretlek én,/ Vezess át az élet tengerén szent éneket. Akkoriban sok munkát szervezett meg a templom javára. Az l957-ben felavatott nagyharang adományainak összegyűjtésében jelentős szerepe volt a családunknak. Akkor kellett lemondania erről, amikor mind a négy gyermekének a továbbtanulása függött attól, hogy felmond, vagy marad[19]. Miután egy kicsit előre ugrottam az időben, folytatom a gyerekkori élményeket, szokásokat.

Most tehát, ahogy eszembe jut, úgy írom le azt a néhány mondókát, éneket, amit a családban hallottam, tanultam.

Tente, baba, tente,
Itt van már az este,
Kis szemedet huny le,
Tente, baba, tente.

Aludjál, aludjál,
Kicsike rózsaszál,
Ringó kis bölcsőben
Anyádról álmodjál.

Aludj ingó-bingó,
Kicsiny rózsabimbó.

Tente, baba, tente,
Itt van már az este,
Köszöngetnek szépen,
Csillagok az égen.

Tente, baba tente,
Ágyacskád már vetve,
Jó anyácskád ringat,
Dalocskával altat.

Kerekecske, dombocska,
Itt szalad a nyulacska,
Csigiri, bagari, csigiri bagari.

Sűrű erdő, kopasz mező,
Pillogtató, tátogtató,
Itt bémegyen, itt megáll,
Itt a korsó, itt igyál.

[19] A fiuk mindhárman felső fokú intézményekben végeztek később.

Ez elment vadászni,
ez meglőtte,
ez hazavitte,
ez megsütötte és
ez a kicsike mind, mind megette.

A gyermekágy, a szülés utáni pihenő nem volt hosszas. Annak ellenére, hogy egy háztartásban élt a két család, megvolt a mindennapi tennivaló, el kellett végezni a házban a munkát. A gazdálkodást[20] a többi családtag végezte, Édesanyámat is, akárcsak a többi gyermekágyas asszonyt és a babát, már közvetlenül a szülés után meglátogatták a legközelebbi asszonyok, a rokonok és a szomszédok. Ez volt a babalátás, ami abban az időben kétféle volt.

A k i c s i l á t á s közvetlenül a szülés után. Ilyenkor egyedül jött el a látogató asszony, elsősorban a kismama édesanyja, testvérei, sógornője, komaasszonyai, szomszédasszonyai. Hoztak madártejet, köménymag levest, gyümölcslevest, esetleg húslevest is. Vittek húst is, melléje pityókát, laskát. Mindennapra jutott egy ilyen látogatás. Ez alatt nem kellett főznie a gyermekágyas asszonynak, felmentették őt ez alól.

Később következett a n a g y l á t á s. Ilyenkor a férjek is mentek. Vittek becsinált levest, amit csirkehússal, bárányhússal, vagy borjúhússal készítettek. Ezen kívül fánkot, csörögét, vagy palacsintát és egy liter pálinkát. Majdnem minden napra jutott egy-egy babalátás, így segítettek a beteg asszonynak a főzésben, mert a levesből másnapra is maradt. A kenyeret a háziak adták a vacsorához. Hozzánk is sokan jártak babalátók, amikor édesanyám gyermekágyas volt. Születésem után két hétre nagyon beteg lettem, ezért Hallay Edit, a tanítónő és Bíró Gyuláné- Anna gyorsan elvittek a paphoz keresztelni, nehogy pogány módra, keresztelés nélkül meg találjak halni. Így meg volt a keresztelés, de nem volt radina. Szerencsére nem haltam meg, így egy hétre rá nagyobb készülettel jöttek el. Kereszteléskor volt radinájuk (keresztelői ünnepség, vacsora) a testvéreimnek, de csak szűkebb körben voltak azok is. Itt szeretnék még megemlíteni egy dolgot a keresztanyámmal, Hallay Edittel kapcsolatban, aki a magyar világban[21] tanított itt. Magával hozott egy kis vesszőből font, lakkozott kosarat, aminek egy füle volt. Ez nagyon tetszett a madarasiaknak, elnevezték Edit kosárnak, más is rendelt ilyent. Erről Bálint Dénesné Ágnes mesélt.

A kisbabát az édesanya szoptatta. Nem nagyon volt olyan, hogy tehéntejet adjanak neki. A szoptatás magától értetődő volt. A szoptatás ideje elég hosszú, legalább tíz hónap, egy év, másfél év. Sokszor egy újabb várandósság szakította meg. Minél később választották el a gyermeket, annál nehezebb volt ez. Megtörtént az is, hogy a gyerek már járt, beszélt, kis széket vitt az anya után és le akarta ültetni, hogy őt szoptassa meg. Az elválasztásra is különböző módszerek voltak. Például a mellhez betettek egy hosszúszőrű ruhakefét, ehhez érintették, hozza a gyermek kezét. Máskor a nagyszülők elvitték magukkal az unokájukat, hogy ez alatt felejtse el a szopást.

Sokszor, ha sírt a gyermek és nem volt idő vele foglakozni, akkor készítettek neki egy cumit helyettesítő szopókát. Vettek egy darab gyolcsot, amolyan kisebb zsebkendőnyit, tettek bele kenyérbelet, köménymagot és cukrot, annyit, hogy elférjen a baba szájában. Középen

[20] A székely ember alapfoglalkozása a gazdálkodás. Mezei munka, állatgondozás, erdőlés. Az iparban dolgozó emberek sem hagyták abba.

[21] A régi magyar világ székely földön a trianoni határok előtti időt, a magyar világ a bécsi döntéstől az oroszok bevonulásáig tartó időszakot jelenti.

megkötötték, és hagytak egy nagyobb részt a kötés fölött. Miután megnedvesítették a kis csomagot, betették a baba szájába, hogy szopogassa. Tetszett neki az édesség és rá is kapott erre. Nem éppen szemet gyönyörködtető látvány volt a baba szájából kilógó rongydarab, de szükség volt erre, hogy ne csússzon be a szájába. Olyant is hallottam, hogy a csomagocskába darált mákot és cukrot tettek. A mák elbódította a gyermeket, aki így el is aludt.

Keresztelés előtt, de főleg az első 6 hét elteltéig nagyon sok szabályt be kellett tartani. Ezekből néhány következik:

Az anya nem meríthetett vizet a kútból.

A baba ágyába tettek egy ollót és seprűágat, hogy tartsa távol a gyerektől a rossz szellemet, és hogy „ne vihesse el" el senki az anya tejét.

A baba párnája alá rózsafűzért tettek, hogy az megvédje a gonosztól.

A rózsafűzért felakasztották a baba fejéhez közel.

Fordítva adták fel az ingecskét, a kis sapkára piros pontot hímeztek, a baba homlokára korommal pontot tettek, mindezeket azzal a céllal, hogy ne igézzék meg, ne verjék szemmel.

Nem hagyták egyedül a szobában keresztelés előtt.

Nem vitték ki az utcára, nem vitték sehova keresztelés előtt.

Abban az esetben, ha kellemes tavasz, nyár, vagy ősz volt és mégis ki akarták vinni az utcára, akkor elmentek a legközelebbi utcai kereszthez, a déli harangszó, vagy az esti harangszó alatt az anya háromszor megkerülte a keresztet a babával, és közben elmondott egy Miatyánkot és egy Üdvözlégy Máriát.

Ha nem volt közelben kereszt, akkor a rózsafüzért bekötötték a baba pólyájába.

Abban az esetben, ha idegen jött a házba, attól elvárták, hogy amikor a babát megnézte, akkor mondja a következőket: „Ptü, ptü nem igézlek meg!"

Elmenés előtt a vendég kitépett néhány cérnaszálat, mosztikát (nagyon apró darabkákat) a ruhájából és a következőket mondta: „Nem kell se tejetek, se álmotok, sem a kicsi bubátok!" Ez volt a fancsika vetés. A fancsika kis rongydarabka, szövetdarabka, vagy posztódarabka volt.

Ha minden intézkedés ellenére is a baba megbetegedett, vagy az anya teje elapadt, akkor különböző ráolvasásokkal, kuruzslásokkal próbálták helyrehozni a dolgot. Az igézés ellen vizet vetettek. A tej visszahozása érdekében ezt, azt etettek, itattak a kismamával, és különböző varázsigét mondogattak.

Sokszor volt olyan eset, hogy egy közeli rokonságon belül két egykorú kisbaba is volt. Ilyenkor egymás babáját is szoptatták. Ilyen eset volt a mi családunkon belül is. Egyszerre, nagyon kevés eltéréssel született a nagymamámnak édesapám, és a dédnagyanyámnak egy kislánya. Ők voltak abban a helyzetben, hogy ha a nagymamám el kellett menjen valahová, akkor a dédnagyanyám megszoptatta a saját kislányát és az unokáját is. Viszont, ha a dédnagymamámnak volt munkája, akkor a nagymamám szoptatta édesapámat és a saját testvérét is. Ha nem voltak rokonok, csak szomszédok, akkor is így segítették egymást. A régi falusi élet alapja minden téren, az egymáson segítés volt és ez kölcsönösség elvén alapult.

Mindenki igyekezett, hogy a születéstől számított hat héten belül legyen meg a keresztelő. Kereszteléskor a keresztszülők - k o l o z s n á t -[22] vittek. Vásároltak két szál gyertyát, amit az alsó felükön új fehér gyolcsba csomagoltak, a felső részre szalagokból csokrokat kötöttek. Ha kislány volt a keresztelendő gyerek, akkor rózsaszínű szalag volt felül, mellette piros, vagy fehér, ha fiúcska volt, akkor világoskék szalag volt és mellette fehér,

[22] Nagyon ősi szokás. Szinte minden kultúrában fellehető. A nevet a mai magyar nyelven napfonatként mondhatnánk.

vagy piros. Egészen felül keskeny szalagból kötöttek csokrot és ide egy kis bokrétát tettek apró virágokból, a zöld virág főleg aszparágusz volt. Kereszteléskor a kezükben tartották meggyújtva a gyertyákat.

Miután a szertartás meg volt, az egyik gyertyát otthagyták a templom részére, hisz akkor csak gyertyák világítottak a templomban, és abból elég sokra volt szükség. A főoltár körül, a mellékoltárok előtt, a szobrok mellett, a két nagy lecsüngő csillárban mind-mind gyertyák égtek. A mise kezdete előtt gyújtották meg egy hosszú nyélre erősített gyújtóval, a koppantóval Ez egy kis tölcsérhez hasonló szerszámocska volt, amelynek közepén lefele állott egy kanóc, ami jól égett. Ezt a kanócot meggyújtották és a rúd segítségével elértek minden gyertyát, amelyeket meg kellett gyújtani. A mise végén ugyanezzel a szerszámmal oltogatták el a gyertyákat. Sok éven át az én Péter nagytatám volt az, aki ezt a munkát végezte és ő volt, aki perselyezett is. Az akkori persely másmilyen volt, mint a mai. Egy hosszú rúd végére rögzítettek egy rojtos zacskót, aminek az alján egy kis csengettyű is volt. Ezt a perselyt nyújtotta be a padok közé, miközben csilingelt a kis csengőcske. Kicsi gyermekként büszke voltam a nagytatámra, hogy milyen fontos feladata van a templomban.

Mivel legtöbbször a gyermek bejelentése az egyháznál a keresztelő alkalmával történt, akadtak érdekes esetek is. Az l920-as években történt a következő. Egy családban fiúgyermek született. A család neki a János nevet adta. A keresztelő előtt a keresztszülőket megkínálták pálinkával. Be is poharaztak és elvitték keresztelni a gyermeket. Amíg mentek elfelejtették a gyermek nevét, így a József nevet mondták be. Megtörtént a keresztelő, volt radina is. Ment tovább az élet. A fiúcskát otthon és mindenhol Jánosnak szólították. Nemsokára újból fiú született a családban. Mi legyen a neve, hát legyen József. Neki is megvolt a keresztelője, Józsefnek íratták be. Telt az idő, és csak akkor derült ki a dolog, amikor hivatalos okmányokra, a keresztlevélre is szükség volt. Gondot okozott, főleg a sorozásnál, a katonai behívónál az, hogy ugyanabban a családban két gyerek viselte a József nevet.

Legtöbb esetben otthon szült az asszony. Aki már több gyermeket is szült, az nem is félt ettől, és általában a sokadik szülés gyorsan lezajlott. Történtek olyan esetek is, amikor az erdőn jöttek a szülési fájdalmak és nem ért haza az asszony. Két ilyen esetet mesélt el Bálint Dénesné Ágnes néni. „Voltak olyan családok, akiknél a pásztorkodás apáról-fiúra öröklődött. Sokszor nemcsak a pásztor töltötte az egész nyarat az erdőn, hanem a családja is. Ilyen család volt annak idején az Ördög Istváné is. Ők legtöbbször a meddü teheneket (olyan tehenek, amelyeket nem fejtek) őriztek. Tavasszal költöztek fel az erdőre, ott maradtak addig, amíg haza hajtották ősszel az állatokat. Az apával ott volt a hat gyermek is. Főzött nekik az apa, rendben tartotta őket. Amikor jó meleg volt a Madaras patakban meg is fürösztötte őket. Bele állította a patakba pucéron, és házi szappannal mosta meg őket. Volt visítozás, mert, amikor a fejüket mosta, a szappan csípte a szemüket. Mindig tisztán tartotta a gyerekeket, akik neki segítettek a pásztorkodásban. Az anya, Bogács Borbála, itthon rendezte a gazdálkodást, sokszor vitt fel ételt az erdőre, ahol a kicsi ház, és az állatok voltak. A hetedik gyermekét várta, már az utolsó hónapban volt, amikor levest és más ételt vitt fel az erdőre. El is rendezett ott mindent, jött haza. Hagyogatta a férje: „- Aztán vigyázz, el ne ess, amint mensz haza!” Ahogy jövögetett az erdő között, elfogta a szülési fájdalom. Egyedül volt. Gyorsan következett a szülés is a Borkáén. Szőttes rokolyában volt rajta, kötény volt előtte. Levette a kötényt, belecsomagolta a kicsi babát és jött haza.

Egy másik alkalommal S. M.-né ment az erdőre takarni, ő is a kilencedik hónapban volt. Előzőleg már szült három gyermeket. Őt a Nyíren érte a szülési fajdalom, és ott is született meg a negyedik gyermeke, egy kislány. A férj szekérrel hozta haza az anyát és a babát, akit nem viselt meg ez szabadban történt szülés, szép, ügyes kislánnyá cseperedett fel.”

Amikor megszületett a kisgyermek, akkor meg szokták kérdezni „Mitek született, leányka, vagy gyermek?” Régen a fiúcska volt a gyermek, a kislány leányka. A leányka nem gyermek, szokták mondani. A férjre mondták, ember. Így szoktak kérdezni utána: „Mit csinál az embered, az urad?” Ebből következett, hogy az asszony nem ember. Ha több gyermek volt, akkor így számoltak be erről: Van két gyermekem és három leánykám.

Tehát eltelt a 6 hét, megkeresztelték a gyermeket, de az anya még nem volt felszabadítva. Ezért egy másik kötelező szokásnak kellett eleget tennie. Be kellett mutatnia gyermekét a templomban. Ez volt a szabadulás. A 6 hét elteltével édesanyám is ennek tett eleget. Elhívta az egyik komaasszonyát, fehér fejkendőt kötöttek a fejükre. Bepólyáztak engem és becsomagoltak egy új törölközőt is. Elmentek a templomban, de előzőleg szóltak a plébánosnak, aki akkor Szabó Gyula volt. Édesanyám karján velem és mellette a komaasszonyával bement a templomba a Szent Antal melletti ajtón. Ott várta a plébános, aki stóláját rátette az édesanyám kezére és, úgy mentünk az oltárhoz. Ott egy rövid szertartást végzett a plébános úr, majd a sekrestye felőli oldalon bemenve megkerültük hátulról az oltárt. Az oltár előtt letérdelve ért véget ez a szertartás. Végével átadták a plébánosnak a törölközőt.[23] Ezután már lehetett menni bárhova a babával.

Az egészen kicsi babákat dunyhába tették, és ha hideg volt, akkor a fejükre még kicsi hárászkendőt is tettek, egészen eltakarták az arcukat a hárászkendővel, ami főleg fehér színű volt. Csak később, amikor nagyobb lett, akkor tették pokrócba, ha valahová elvitték otthonról.

A keresztelés, a komaság kölcsönös volt. Mindig olyant hívtak keresztelni, aki előzőleg volt babalátóban és, aki el is kérte keresztelni a gyereket. Ha valaki keresztelt már egy másik családnak, akkor köteles volt elhívni keresztszülőnek, amikor abban a családban is gyerek született. Nagy tiszteletben tartották a komák egymást. A keresztszülőség majdnem egész életre szóló kapcsolatot, és ugyanakkor kötelezettséget jelentett. Régen az elsőáldozáskor adtak valami ajándékot, jelképest, a katona vacsorán, már több ajándékot kellett adni. Következett a lakodalom, amikor a keresztszülő jelentősebb szerephez jutott, így az ajándék értéke is nagyobb kellett legyen. Ez az ajándékozás mára bővült. Az elsőáldozás alkalmával, a kicsengetéskor bizony jó nagy pénzösszegre van szükség.

Az első hat hét eltelte után kiszabadult a baba keze is. Továbbra is pólyázták, de nem olyan szorosan, és néha felszabadították a lábacskákat, hogy rugdalózzanak. A baba a bölcsőből a kiságyba került, amiből szintén több fajta volt. Készíttettek rácsos babaágyat, olyan magas ráccsal, hogy a felálló baba bele tudjon kapaszkodni. Ez lehetett olyan, hogy körben voltak a rácsok és olyan, amelynek egyik oldala kivehető volt. Olyan ágyacska is volt, aminek alacsony lábai voltak, és be tudták taszítani a nagy ágy alá. Ahol több kisgyermek volt ott olyan megoldást is választottak, hogy készíttettek két oldal rácsos keretet, amit nyitogatható sarkakkal kapcsoltak össze. Ezt a két rácsot derékszög alakban rászerelték a heverő egyik oldalára. Így két oldalon volt a fal és két oldalon volt a rács. Amikor a baba már elmúlt három hónapos, akkor már nadrágocskát, kezeslábast is húztak fel neki és a lábára kis bocskort[24] húztak, amit horgoltak, vagy kötöttek. Nekem volt horgolt papucskám is, de édesapám varrógépen varrt fehér posztóból, gyolcs béléssel papucsot, olyant is, amelyik csak bokán alul ért és olyant is, amelyeknek kis szára is volt. Alig voltam fél éves és varrt nekem

[23] A régi nemzeteknél, ha valaki bemutatkozott, ellátogatott valahová a saját személyi jegyeivel ellátott kendőt, sálat stb. vitt emlékeztetőül. A tibetiek ma is tartják ezt a szokást. A legénynek adott jegykendőnek is ugyan ez a szerepe.

[24] A bocskor a kisgyerekek által használt papucsszerű lábbeli, amit felnőttkorban felvált a csizma. De gyalogolni, mozgást igénylő munkát végezni szinte lehetetlen csizmában. Ilyenkor a felnőtt is bocskort húz. A csizma lóra való.

kis fehér színű, piros zsinórral díszített kabátkát. Édesanyám, pedig kis ruhácskákat varrt selyemből és kartonból.

A babák öltöztetése attól függött, hogy a család milyen anyagi helyzetben volt. Ha sok volt a gyermek, akkor az egymástól örökölt ruhákat viselték. Legtöbbször mezítláb jártak, bugyikat, pedig nem nagyon viseltek. Kiskoromban, már a fiúcskák nadrágot húztak. Kimaradt a köntös viselése, mert az 1900-as évek elején, még amikor édesapám volt kisgyerek, a kisfiúkra is köntöst[25] adtak. Bizony a sok mezítláb járás során sokszor ütötték meg a gyerekek a lábujjkájukat, szakadt fel a köröm, horzsolódott le a bőr. Ilyenkor útilaput tettek rá, egy gyolcsdarabkával bekötötték és lehetett szaladni tovább. A háború után, amikor a lábbeli nagy gond volt, akkor mi is jártunk mezítláb. Bizony-bizony a sok mezítláb járás meglátszott a lábakon. Beleivódott a mocsok, a kosz. Jól meg kellett mosni esténként.

A féléves kisgyerekkel már többet foglalkoztak, tanítgatták, mondókákat mondtak nekik, játszadoztak velük. Sokszor játszottuk nagymamámmal és édesanyámmal is a következő játékokat:

Csíp, csíp csóka,
Kerekecske, dombocska,
Ez elment vadászni,
Sűrű erdő, kopasz mező,
Áll a baba áll,
Szépen szól a muzsika

Ekkor már nagytatám a térdére ültetett, lovagoltatott és mondogatta:

Gyí lovam Barassóba,
Mit veszünk a leánykának?
Csenget, bogot a nyakára,
Egy nagy vesszőt a likára[26].

Édesanyám sokszor énekelgette a Csörgedező kispatak dalocskát. Nagyon kellemes, fülbemászó dallama van. Hamar elaltatta ez a dal a kisgyermeket.

Csörgedező kispatak, meg nem állva mért szaladsz?
Mi kerget hát szüntelen, tán sóvárgó gyötrelem?

Mondd meg nékem kisfolyó, beszéded mért suttogó?
Merre vagy, hát búbánat, miből ez a hang támad?

Gyakran mondogatta a következő versikét, hamar meg is tanultuk.

[25] Pendely
[26] Fenekére.

Aranykertben, aranyfa,
Arany bölcső alatta,
Arany csengő muzsikál,
Arany mókus szundikál.
Csini, csini kisbaba,
Édes anya csillaga,
Álmodj szépet,
Álmodj jót,
Arany diót, mogyorót.

Egy másik nagyon szép vers, amit meg is tanultam később, amikor már nagyobb lettem a következő:

Karácsony éjjelén bezörget a postás,
Itt lakik Bolgár Juliska?
Hoztam neki skatulyát,
Skatulyában kisbabát,
Küldte az angyalka,
Hogy játsszék vele Juliska.

Honnan jöttél kis baba?
Mennyországból kis mama.
Hát a ruhát honnan vetted?
Az angyalok varrogatták.
Mondd, milyenek az angyalok?
Épp olyanok, mint én vagyok.

Karácsony táján gyakran mondogattuk ezt a verset és vártuk, hogy az angyal hozza a karácsonyfát és az ajándékokat.

Egészen kicsi korban tanították meg a kis kezeket összetenni és mondogatni: Babba Mária, segítsd meg a kicsi babát! Később keresztet is vetettek, étkezés előtt és utána imádkoztak. Este elmondták a gyerekek esti imáját, reggel, pedig a reggeli imát. Megtanították, hogy, amikor harangoznak, akkor keresztet vetünk. Amikor nagyobbak lettek a gyerekek legtöbbször közösen imádkoztak. Régebben nem vette el az időt a televízió, az Internet. Sokkal melegebb légkör volt a családokban. Kiskorukban tanultak meg Istenben hinni és imádkozni.

Telegetett az idő és a babából kisgyermek lett, aki sokat mászkált a padlón, kapaszkodva a bútorokban felállott, már ki is ment a házból, és egyedül is eljátszogatott. Nem sok játékszer volt. Legtöbbet házilag készítették. A boltokban lehetett venni porcelánfejű babát, aminek a testét világos színű vászonból varrták, amit fűrészkorpával, gyapottal töltöttek meg. Lehetett öltöztetni, vetkőztetni. Édesanyám varrt neki még ruhácskákat, hogy legyen, amibe felöltöztessem. Addig nem volt baj, amíg ki nem lyukadt valahol a teste, mert akkor hullott ki a fűrészpor, vagy a gyapot belőle. Készítettek rongybabát is kenderkóc hajjal, rajzolt arccal, amit rendszerint pólyálgattunk, altatgattunk. Volt rongylabda és szőrlabda is, amellyel már a három évesnél nagyobb gyerekek játszottak. Szőrlabdát én is készítettem, amikor már iskolás lettem. Volt tehenünk, amelynek a szőrét vakaróval szokták tisztítani. Ilyenkor a kihulló tehénszőrt eltették, összegyűjtötték. Ezt vízben áztattuk, és addig nyomogattuk, préselgettük, gömbölyítettük, amíg kész lett a labda. Ez nem ugrott, de jól lehetett dobni vele. A rongylabdát úgy varrták. Egy vászondarabot varrtak össze labda alakúra és töltötték meg puha ronggyal.

A másik játék, amit odahaza játszottak a gyerekek, a hintázás és a lipinkázás volt. Nálunk, nagytatáméknál a kisebbik szekeres színben volt felszerelve hinta. Nem egyszerű egyszemélyes, hanem olyan, mint a vonat. Két gerendára rögzítették a láncokat egymástól körülbelül másfél méteres távolságra és ezekre a láncokra tettek rá egy deszkát. Így többen is fel tudtunk ülni egyszerre. Sokszor jöttek az unokatestvéreink, a szomszéd gyerekek és négyen, ötön is ráültünk erre a hintára egymás mögé. Visítoztunk, kacarásztunk hintázás közben.
Mondókát is mondtunk közben:

Hinta, palinta,
Péter Ignác malaca.

Vagy: Hinta, palinta.
Cukros palacsinta.

Hinta, palinta,
Hintázik a Katika.

Volt egy kiszámoló is, hogy ki üljön a hintára, amikor csak egyszemélyes volt az.

An- tan-dó, Zsó- fi A- ni-kó.
A- ki- re megy ti- zen- há- rom az lesz a hin- tá- zó.
(számolás 13-ig)

A lipinkát is könnyen el lehetett készíteni. Egy facsutakra rátettünk egy deszkát, és már kész is volt, lehetett lipinkázni.

A gyermek akarva, nem akarva tett olyant, ami nem tetszett másnak. Ha olyan volt a család, akkor következett a szidás, vagy esetleg a verés. A mi családunkban verés nem volt, pálcával soha nem vertek meg minket. Édesapám közölte a nemtetszését és megígértette, hogy többet nem fordul elő ez az eset. Az egész gyermekkorunk alatt, talán egy-egy gyenge testi fenyítést, ha kaptunk. Édesapámnak volt egy mondása, nemcsak a gyermekeire alkalmazta, hanem általában a mindenkivel való viszonyában: „Csináljuk úgy, valahogy, hogy jó legyen.”

Ahogy a kiságyból kinőtt a gyermek, nagyobb fekvőhelyre volt szükség. Az is nagydolog volt, hogy a tüzelővel spórolni kellett. Így a lakószobákat úgy rendezték be, hogy minél többen tudjanak ott aludni. Általában két nagy ágy volt bent, ezen kívül még padágy. Sokszor két nemzedék, sőt három is aludt egy szobában. Az ágyakban szalmazsák volt. A szalmazsákokat meszelés után töltötték újra. Jó tömött, vastag volt. A friss szalmának kellemes az illata és a gyerekek kedvenc időtöltése volt ugrándozni rajta, hogy laposodjon. A padágyba is tettek szalmazsákot, de már lazábbat. A padágy nappal pad volt éjszakára szétnyitották, elfért benne négy gyerek, kettő egyik oldalon, fejtől, kettő a másik oldalon, lábtól. A szalmazsákkal kapcsolatos az is, hogy az 1950-és évek végén is a Csíkszeredai Vegyes Középiskolába, a mai Márton Áron Líceumba a bentlakó diákok szalmazsákot kellett vigyenek otthonról.

Ahol sok gyermek volt a negyvenes években, olyan is volt, hogy egy széles, deszkával lerakott[27] priccset tettek be, amire alul csak csergét, pokrócot vagy rongyszőnyeget terítettek és ezen még öt gyermek is el tudott aludni egymás mellett.

Az étkezés is másképp zajlott egy sokgyermekes családban. Egyszerre nem fért mindenki az asztalhoz, ezért a gyerekeknek külön asztaluk volt. A mi családunkban, főleg miután

[27] Lepadolt. Az ágydeszkákhoz hasonlóan, csak szorosan egymás mellett voltak ebben a deszkák. Nappalra ki lehetett vinni a helyszűke miatt.

beköltöztünk az új lakásba, nem így volt. Mi haton egyszerre ültünk enni a nagy asztalhoz, sőt mindenik gyermeknek megjelölt kanala, villája volt és mindig azzal ettünk. Édesanyám mindig abroszt tett az asztalra étkezéskor. Ez a gyermekkori szokás olyan mélyen beivódott, hogy soha nem étkeztünk abrosz nélkül, azután sem miután saját családom lett.

A rokonságban, ahol volt öt gyerek, a szülők és a nagyszülők, bizony szükség volt a külön kisasztalra**.** Ezt evőpadnak hívták. Emlékezetem szerint ez a kisasztal lehetett egy 90x90 cm-es lappal és 50 cm-es lábakkal. Voltak kicsi székek is, de olyan is volt, hogy körben térdeltek evéskor. A kisasztal közepére kitették a lábasban az ételt, mindenki kapott kanalat, és abból a lábasból evett minden gyermek. Nem nagyon volt válogatás, kényeskedés, mert, aki nem igyekezett az étlen maradt.

Tanították a gyerekeknek, hogy szépen egyenek, ne szürcsöljenek, ne csámcsogjanak, ne verekedjenek evés közben. Amikor valaki gyorsan és sokat akart enni, akkor mondták: „Úgy eszik, mint a sáska.”, vagyis falánkul, mohón és sokat eszik. Szintén ilyen alkalommal mondták: „Nyeli, mint a gólya békát. Nyeli, mint a béka a nokedlit.”, vagyis mohón eszik, megrágás nélkül nyel valamit. Volt, hogy valamilyen ételt, például kolbászt el kellett osztani a gyerekek között, és volt olyan is, aki gyorsan még többletet szerzett Akkor azt mondta az édesanya:- Nemcsak érted halt meg Krisztus. A felnőttek asztalára is gyakran tették ki egy lábasban az ételt és abból kanalazott mindenki. A levest főleg tányérokból ették. Már akkor kezdtek kimaradni a cseréptányérok, helyette mázas pléhtányérokat használtak.

A kisgyermekek három éves koruk után sem járhattak mind óvodába. Óvoda Madarason is volt, de én nem jártam óvodába, mert egymás után születtünk öt év alatt négyen. Én otthon voltam a kisebb testvéreimmel. Ők már jártak óvodába és napközisek is voltak. Főleg, ahol több gyermek volt a családban ott egymásra vigyáztak a gyerekek és együtt játszottak a testvérek. Sok volt a gazdasági munka. Odahaza is nagyon sokat kellett dolgozni, de a mezőre, rétre, erdőre is el kellett menni. Ha volt idősebb nagyszülő, aki már nem tudott mezőgazdasági munkát végezni, akkor ő vigyázott a gyerekekre, ha nem, akkor elvitték magukkal még a kisbabát is takaráskor, aratáskor. Vittek magukkal kis szétnyitható ágyacskát, vagy csak pokrócot és a babát betették egy boglya tövébe, vagy egy bokor mellé. A már járni tudó gyerekek ott játszottak a szülők körül.

Már kicsi korban igyekeztek a gyerekeket bevonni a munkába. Gabonát adtak a kislányok kezébe, hogy szórja oda a majorságnak, ha volt nyúlketrec nyulakkal, akkor markonként adták a zöld füvet nekik. Megtanították, hogy ne féljenek az állatoktól. A cicáknak tejet adtak, a kutyáknak csontot dobtak a gyerekek.

Ide tartozik az, hogy mi a nagyszüleimmel közös háztartásban nem sokáig voltunk, mert mielőtt 1943-ban megszületett volna a nagyobbik öcsém, édesapám a nyári konyha végében levő fásszínt beépítette, lett egy lakószoba, mellette közajtóval. Édesanyám a sütőben főzött. Ebben a lakásban készültek rá szüleim az új ház felépítésére. A házat a régi ház hátánál a szomszéd telken kezdték építeni. A szó igazi értelme szerint építette, és nem építtette, mert miután évek múltán elkészült az emeletes ház, bátran el lehetett mondani, hogy az építésnek legalább 80 %-át saját kezével végezte el. Amolyan ezermester székelyember volt, aki mindenhez hozzá mert fogni, és mindent szeretett saját maga elvégezni. Egy későbbi élményem erről, hogy, amikor már kész volt a ház, akkor hívott egy kőművest, hogy rakjon kemencét. A kemence fel is épült, annak rendje-módja szerint, meg is volt a vacsora, ki is fizette a munka díját. Másnap nézegette, körbejárta és kezdte lebontani a felső részét, majd újra rakta a saját terve szerint.

A ház építését 1943-ban kezdte, miután jól eltervezte azt, hogy mit is akar. Az alapot, a földszinten az utcai falat, kőből rakta fel, a többi részt téglából. Elkészült az alsó rész, az emeletnek oszlopokat állítottak fel, és így került rá a tetőzet. A földszintet levakolta és 1944-ben át is költöztünk az új házba. Ennek, volt előszobája is. Saját maga alakította ki a

lakásbelsőt. A konyhában beépített faliszekrény volt. A fallal egy vonalban volt a szekrény ajtaja, baloldalon volt egy polcos ruhás rész, jobboldalon felül üveges ajtós rész, itt tartották a poharakat, tányérokat. Alatta a kihúzható laskadeszka lábakkal, majd a legalsó rész, ahol a befőtteket és a télire eltett savanyúságokat lehetett tartani. Ez a szekrénybelső benyúlt a kamra hátsó részébe. Vízvezeték nem volt, de egy ércből készült vízkiöntő kagylót szerelt fel, amelyből cső vezetett ki egy kis emésztőgödörbe. A patak vizét vedrekkel hozták be főzéshez, mosáshoz. A szennyvizet bele lehetett önteni a kifolyóba. A lakásnak ez a felszereltsége abban az időben újdonságnak számított. Átköltöztünk az új lakásba, aminek csak a földszintje volt kész.

Egy kis szünet után folytatódott a munka. Nagyon sok agyagos földet hordtak a csűr hátához és elkezdődött a téglavetés. Kezdetben hívott valakit, aki bemutatta a tégla anyagának az összeállítását, és a téglavetés módját. Azután csak a család dolgozott. Kislány voltam, alig négy éves, öt éves, de igyekeztem segíteni. A földet az agyaggal jól össze kellett gyúrni, bele kellett jól taposni. Hát azt mi is tudtuk csinálni, sőt élvezet volt taposni benne. Jól emlékszem, hogy, miközben a felnőttek vetették a téglát, a nagyot, az igazit, akkor mi gyufásdobozzal vetettük a téglácskákat és raktuk száradni, úgy, mint a nagyok. A nagyobb, a rendes téglákat kalákában[28] katlanba rakták és következett a kiégetésük. Mi a kis téglákból már építettük is a házat. Játék volt, igazi munkára szoktató játék és felejthetetlen is. Ha nagyon belegondolok, még érzem is a kezeimben, annak az agyagos sárnak a puhaságát, amiből a tégla készült. A kiégetett téglákból készülgetett a ház emeleti része. Az emeletes ház újdonságnak számított, hisz akkor a faluban emeletes épület volt a felekezeti iskola, a csendőrlaktanya és a Mihálcz András kereskedő háza.

Ebben az időben is, bizonyos játékok összekapcsolódtak a mindennapi élettel, a mindennapi munkával. Olyant is játszottunk, hogy a sarat dagasztottuk, mint a kenyértésztát, és kis kenyereket formáltunk belőle. Utánoztuk az evést, mintha az nagyon finom lett volna. Gyakran hangzott el az a kijelentés: „Mondjuk azt, hogy…..Te vagy a gyerek, én vagyok az anya,….Én vagyok a boltos, te vagy a vásárló. Babáztunk a rongybabával, labdáztunk a rongylabdával és a szőrlabdával.

A legnagyobb baj az volt, hogy időközben zajlott a második világháború. A férfiak nagy részét elvitték katonának, a frontra. Állandó rettegésben éltek itthon az asszonyok, az öregek, a gyerekek. Édesapámat nem hívták be katonának, mert gyerekkorában egy bábaasszony úgy kimosta az egyik fülét, hogy egész életében rosszul hallott azzal. Így a mi szerencsénkre felmentették őt. Ahogy a front közeledett, úgy a félelem is növekedett. 1944. szeptember első napjaiban ért ide a front. A németek kezdtek visszavonulni, a szovjet csapatok nyomultak utánuk. Kezdtek elmenekülni az emberek a faluból. Egyes családok vonatra ültek és elmenekültek Magyarország bizonyos területeire. Akik ezt nem tehették meg, azok itthon menekültek el az erdőre. Nagyon sok vízi-fűrész volt a Madaras patak mentén egészen fenn az erdő aljáig. Ezeket népesítették be a menekülők. Mások az erdei házakban húzták meg magukat. Csak a legszükségesebbet vitték magukkal. Az állatok egy részét szekérre rakták, a többit hajtották, vagy a szekérhez kötötték. Mielőtt elmenekültek, a kertekben vermeket ástak, és abba rakták bele az értékeiket. A házakat bezárták. Mindig voltak gonosz emberek, akik másoknak rosszat tesznek, elveszik a másét. Így volt ez, akkor is. Egyesek visszajöttek a faluba, betörtek a házakba, fosztogattak, kiásták a vermeket, ellopták a másét. A menekülés alatt az erdőn sem volt biztonságos az élet. Vagy a levegőben köröző, és az onnan lövöldöző repülőktől kellett félni, vagy a szökött katonáktól. Mint egész kisgyerek, három éves voltam akkor, tisztán emlékszem a következőkre. Mi, a nagyobbik testvéremmel, aki akkor másfél éves volt, édesanyámmal és még néhány asszonnyal, gyerekkel ott voltunk a Szemerke

[28] Szomszédok, rokonok, barátok segítő csoportja 'kalákázik' ilyenkor

hídjánál levő vízifűrészen. Egy sereg juh legelészett az oldalban, édesapám tehenet fejt egy gödörben. Kint álltam a fűrész oldalánál, amikor a távolban megláttam egy repülőgépet. Később mesélték a felnőttek, hogy egy német repülőgép volt. Azonnal kiáltottam: Édesapám, bújjon le, mert jő a repülő! Akkor, már géppuskáztak is. Az oldalban legelésző juhokra lőttek, és azok estek a földre. Félelmetes volt, és egy egész életre szóló szorongató élmény.

Véget ért a háború is. Hazatértünk az otthonainkba. Hát bizony siralmas állapotban volt a házunk, amibe nemrég költöztünk bele. Házunk előtt folyt a Madaras patak, a házunktól északra az Olt folyó. Amolyan félszigeten laktunk, és lakunk ma is. Az Olton volt egy nagy híd, a szó szoros értelmében csak volt, mert a menekülő németek felrobbantották, el akarták zárni az utat az oroszok előtt. Mivel a híd nagyon közel volt a házunkhoz, alig 40 méterre, a robbantás erejétől megrepedeztek a ház falai, betörtek az ablakok, megsérült a háztető is. Az udvar tele volt kődarabokkal, annál is inkább, mert felrobbantották azt a kis áteresz hidat is, ami a Főúton vezetett át. A Papsára utcát kötötte össze a Madaras patakkal, hogy árvíz idején a fölösleges víz tudjon átfolyni a patakba. Keskeny volt ez a kis híd, alig 2 m széles. Tehát mindkét hídnak csak a romja volt már, amikor szüleinkkel hazatértünk.

Ha bemegyünk a madarasi temető alsó kapuján, nem messze a kaputól, látunk két katonai sírt. Mindkettőben a háború alatt elesett katonák fekszenek. Egyik sírban egy román katona nyugszik. A síremléken ez áll: MATEI NECULAI 1911-1944, a másikban, amelyen a régi, egyszerű fejfa helyén nemrég állítottak fel egy szép síremléket, két magyarországi katona maradványai nyugszanak. A síremléken GÁL SÁNDOR 1925-1944 és MIKE LÁSZLÓ neve, és a haláluk dátuma, 1944. szeptember 11. áll. Ők magyar utászok voltak és a kapunk előtt hajtottak rá motorbiciklivel egy aknára, amely felrobbant és a levegőbe röpítette őket. A hidak felrobbantása nem akadályozta meg teljesen a közlekedést, mert át lehetett menni az Olton, amelynek annyira széles a medre, hogy gépjárművekkel és szekerekkel is át lehet menni a vízen. Így közvetlenül a kapunk előtt, a Madaras patak és a házunk közötti térségen lett a közlekedési út. Ezt az utat már előbb is használták, azok a szekeresek, akik meg akarták itatni az állataikat, az Olt vizéből. Az új híd felépítéséig tehát, az ablakunk alatt mentek a kocsik, szekerek. A németek aknákat, gránátokat hagytak szanaszét. Ezért az egész környéken nagyon veszélyes volt a gyerekeket kiengedni játszani. Nagyon sok félszegséget[29], még halált is okoztak a felrobbanó aknák, gránátok. Az állatokat őrző gyerekek gyakran akartak szétszerelni ilyen talált lövedéket, ami felrobbant, szétroncsolta a kezüket, szemüket. Halálos balesetet okozott az Oltban felrobbant akna is, amelyre szekérrel hajtottak rá. Nemcsak a gyerekek bontottak szét robbanószereket, hanem a felnőttek is, akik ki akarták venni a puskaport, hogy a gyapjú festésére használják fel.

Egy emlékem van még ebből az időből. A nagyhidat akkor kezdték újra építeni. Még mindig átjártak az Olton a szekerekkel. Az oltatlan meszet Csíkszentdomokosról hozták kóboros szekerekkel. Ezt árulták a faluban. Tudjuk, hogy az oltatlan mész, ha vizet kap nagy hő kíséretében, kezd oldódni. A gazda át akart kelni a rakománnyal a vízen. Bele is hajtott, de a lovak valahogy a mélyebb vízbe mentek, a szekér alján levő mész beleért, kezdett pattogni, sisteregni. A lovak megijedtek, megbokrosodtak, a gazda nem tudta tovább hajtani, alig tudta kifogni a szekérből. Ekkor már csak egy hatalmas gőzfelhő látszott, és nagy-nagy sistergés, ropogás hallatszott. Többre nem is emlékszem, de úgy gondolom a szekér is tönkre ment, nemcsak a mész. Megtanultam, hogy vigyázni kell a mész oltásakor, a meszet kell adagolni lassan, lassan a vízhez, és nem fordítva.

Nagyon nehéz időszak következett. Rendbe kellett tenni a lakásokat, az udvarokat. Nagy szegénység volt. Alig volt mit enni. Ezt tetézte a szárazság is. Nem volt kenyér. Az emberek kitaláltak mindent, hogy miből süssenek kenyeret, vagy miből főzzenek puliszkát.

[29] Nyomorék.

Árpakenyeret sütöttek, ami ragadós, lapos és töredezett lett. Ugyancsak árpalisztből és megőrölt borsóból főztek puliszkát, ami szintén ragadós lett, és alig volt ehető. A többgyermekes családok, és azok a családok, ahol a családfő fogságban maradt, vagy meghalt a háborúban még sokkal nehezebben éltek. Akinek még volt erdős területe, ahonnan fát hozhatott és kivágathatta, azok előnyben voltak. A vízi-fűrészeken kivágatták a fát deszkának. Még mindig nagyon sok vízi-fűrész működött a patak két ágán a Kis-Madarason és a Nagy-Madarason (Barlang patakán). Ezek közül több szeres fűrész volt, 10-15 család közös tulajdonában voltak, amelyeken szerre[30] vágták ki a rönköket. Az Olton is volt két vízi-fűrész. A Főút mellett, nem messze tőlünk volt az Orbán Vencelé, bent az Olt mellett, Veresfűzben az András Gergelyé. Gátat építettek ki, ami magasabban volt, mint a csatorna. A csatornán folyt a víz a nagy kerék labodáira, beindította a kereket, ami mozgásba hozta az egy lapu fűrészt. Csak előre tudta vinni a tőkét, miközben vágta a deszkát, vissza úgy kellett húzni kézzel. Több ember is segédkezett a deszka vágatásakor. Később rászereltek egy olyan szerkezetet, ami lánc segítségével visszahúzta a tőkét. Az árkokat mindig rendben kellett tartani, hogy folyamatosan tudjanak vágni. Ezeken a fűrészeken majdnem minden fából volt. A deszkát hazavitték, kikásztázták[31]. A kásztázás alkalmával a deszkát úgy rakták össze, hogy leraktak egy rendet, léceket tettek rá és ezekre jött a másik rend deszka. Célja az volt, hogy kiszáradjon a deszka. Miközben rakták a deszkát, megmérték a szélességét és hosszúságát. Ezeket a méreteket leírták, majd a köböző könyvből ki tudták számítani, hogy köbméterben mennyi a deszka. Miután kiszáradt a deszkarakás kóboros szekerekkel elvitték olyan vidékekre, ahol több termés lett. A fazekasok is útra keltek egy-egy megrakott kóboros szekérrel. A deszkáért, a cserépedényekért hoztak kukoricát és búzát. Akik Marosvásárhely fele mentek, Parajdról sót hoztak. Akkor is voltak viszonteladók, akik mástól vették át a deszkát, a cserépedényt és vitték eladni. Fele- fele arányban osztoztak a deszkáért hozott pénzen, vagy gabonán. Édesapám is elvitt egy szekér deszkát és több saját maga által megvarrt ruhadarabot a Maros mentére. Hozott érte búzát, kukoricát, amit megőröltettek. Volt már, amiből kenyeret sütni. Néhány szegényebb családból, ahol alig volt élelem, a gyerekeket elvitték Biharba, és egy ideig ott is hagyták, mivel ott nem volt szárazság.
A rendszerváltással megszűntek a kisebb fűrészek a Madaras patak mentén. Az Orbánné fűrészét elvették, a kollektív gazdaság raktárának udvarán szerelték fel, átalakították villanyárammal való meghajtásúra. Az András Gergely fűrésze még sok ideig volt működőképes, de már a kollektív gazdaság tulajdonaként. Sok ideig még látszott az Orbán telken a gát, a csatorna és egy ideig a fűrész alapja, maradványa. Az idő ezeket is eltüntette, a talajt kiegyengette. Ma már nem is lehet elképzelni azt, hogy ott egy nagyon jól működő vízi-fűrész is volt valaha. A másik fűrész is eltűnt, egy nagy árvíz nagyon megrongálta, többet nem javították ki, lebontották, csak a helye maradt.

A ruha, a cipő előteremtése is nagy gond volt. Házivászonból, posztóból varrtak ruhákat, előkerültek a bocskorok. Nem lehetett cérnát kapni, ezért édesanyám kibontotta a lepedő csipkéjét, hogy édesapám varrni tudjon a varrógépen.

A háború után nehéz volt mindent beszerezni. Nemcsak az élelem beszerzése volt gond, hanem az italé is. Ekkor kezdték titokban főzni rozsból a pálinkát. A rozsot megdaráltatták a malmokban, egy edényben bedöglesztették, vagyis élesztővel erjedni tették. Kellett ismerni pontosan a receptet.

[30] Ősi szokás szerint a tízesek, vagy a szerek malmot, ványolót, fűrészt működtettek. A fa kivágása, rönkök behordása közös erővel, egyszerre történt. A deszka vágás egymás után. Ki hogy következett. Sorban .Szerre.
[31] Több mint 7ooo éve fennmaradt szó a székely tájnyelvben. Jelentése – gyűjtés összerakás, összeszedés. Máshol máglyázásnak nevezik.

A rozspálinka főzése:

Meg kellett daráltatni 20 kg. rozsot, kellett l véka pityóka, élesztő és egy fél kiló cukor. A darát meleg vízbe tenni, és jól összedolgozni. Hígabb kellett legyen, mint a kenyérnek való tészta. A véka pityókát jól meg mosni, majd le kellett reszelni. Amikor kész volt, lobogó vízzel forrázták. Egy jó nagy élesztőt és a cukrot fel kellett oldani. Az élesztőt és a cukrot, akkor tették bele, a rozsmassza és pityóka keverékébe, amikor langyosra hűlt. Tudni kellett, hogy mennyire legyen sűrű, hogy főzéskor ne ragadjon oda. Kihűlés után nagy kádba töltötték, és a pincében, vagy kamrában jól letakarva erjesztették. Időközben kavargatták. Három-négy hét múlva volt kész. Ekkor vették elő a pálinkafőző felszerelést. (Imre Eliza néni receptje)

Dugiban voltak pálinkafőző üstök, felszerelések. Nagyon kellett vigyázni, hogy illetéktelenek ne szerezzenek tudomást róla, mert komoly büntetést kaphattak miatta. Ha sűrű volt az erjesztett massza, akkor oda is sülhetett. Ekkor a pálinkának égett íze lett. Így főzték a pálinkát a Péter nagyszülők is a nyári konyhában. A kapu be volt zárva ez alatt. Megtörtént, hogy eltömődött a kis lyuk, amelyen az alkohol gőze kellett felmenjen a rézcsőbe. Ilyenkor néha fel is robbant, megsebesítve, leforrázva a főző személyt. Gyümölcsből is főzték, sőt még lekvárból is a pálinkát. Ahogy csepegett le a rézből készült csőn a pálinka, az evőkanalat oda tartották, kóstolgatták, megitták. Inkább kanállal ették a pálinkát és a főzés alatt meg is, részegedtek. Kétszer járatták le.

Hosszú időbe telt a főzés, nem lehetett sokat tenni egyszerre és a csövet lehűtő vizet nagyon gyakran kellett, cserélgetni. Miután elfogyott a főzni való, kezdték elölről. Most a tejes színű gyenge pálinkát töltötték az üstbe. Amikor kezdett csepegni, az első része nagyon erős volt. Addig főzték, amíg a kanálba csepegő pálinka égett, ha meggyújtották. A kapott pálinkát összevegyítették, néha ízesítették, majd úgy töltötték üvegekbe. Nem lehetett egészséges ez a párlat, de mindenki ezt itta. Majdnem minden háznál főzték a pálinkát, de a felszerelést egymástól kérték el. Amikor nem használták a pálinkafőző felszerelést, a szénába, vagy valami biztos helyre dugták el. Akit rajta fogtak a pálinkafőzésen, keményen büntették, és a felszerelést elkobozták. Pálinkát még hosszú időn keresztül főztek, és főznek ma is itt a faluban. Bort még inkább lehetett kapni a kocsmákban. Nem ittak a borból sem sokat. Nem liter bort kértek, hanem deci bort, mert kevés volt a pénz.

Elterjedt a ruhatetű, fejtetű. A ruhák, a gyerekek és felnőttek haja is tele volt serkével[32]. Mindenki a maga módján próbálta irtani. Kenyérsütés után a ruhaneműket berakták a forró kemencébe. A hajakat levágatták kopaszra. Amikor varratni valót hoztak hozzánk, édesanyám a posztót, betette a kemencébe, hogy az esetleges élősködők kipusztuljanak belőle. Járványok indultak, főleg a tífusz tizedelte az embereket, gyakran a fiatalok és gyerekek kapták meg. Nagyon sokan meghaltak, naponta több temetés is volt. Orvos nem volt a faluban. Mindenki úgy segített magán, ahogy tudott.

Én is tífuszos lettem. Nem emlékszem rá, de édesanyám úgy mesélte, hogy a csodával határos módon sikerült életben maradnom. A hajam is elhullott. Én csak azt tudom, hogy később, amikor az iskolában oltottak tífusz ellen, akkor mindig nagyon büszkén mondtam, hogy én már voltam beteg, így nem kaptam oltást. Az élet így, úgy folytatódott. Mi növögettünk, olyan körülmények között, amilyenek akkor voltak.

A szegénység éreztette hatását az ünnepek idején is. Szerényebbek és szegényebbek voltak a karácsonyok, húsvétok és más ünnepek is. De azért mindenki igyekezett mindent megtenni, hogy a gyerekek örüljenek. Gond volt a karácsony méltó megünneplése. A magyar világban

[32] A tetvek petéi.

lehetett rendelni mindent, ami szükséges volt a karácsonyfa feldíszítéséhez. Voltak karácsonyfadíszek, volt szaloncukor. A háború utánra mindezekből kevés maradt. Szinte a semmiből kellett örömet szerezni a gyerekeknek. Találékonyságra volt szükség, amiben segített a székely gondolkodás, a magára találás. Fenyőfa szerencsére volt, vásároltak pattogatott kukoricát, amit felfűztek cérnára. Ez volt a füzér. Finomabb papírból mindenféle díszt vágtak ki. Ha valahol sztaniol papirkát találtak, azt eltették dísznek. Tésztából különféle formákat vágtak ki, kilyukasztva a fára aggatták. Egyik legszűkebb dolog volt a cukorka. Ezt is próbálták odahaza előállítani. Azt a kevés kockacukrot, amit ebben az időben meg lehetett venni, az anya gondosan el kellett dugja, hogy bár akkor legyen cukor, amikor süteményt akart sütni. Bizony nagyon el kellett rejtse, mert a találékony gyerekek mindig kutattak a lakásban, és néha meg is találták. Hát, akkor miből is lett a karácsonyi cukorka? Majdnem mindenki termelt kevés cukorrépát. Ezt jól megmosták, felszeletelték, és vízben főzték. Lett egy belőle édes folyadék. Jól leszűrték, majd újból főni tették. Addig főzték, amíg kezdett sűrűsödni. Barna színű, karamellszerű anyagot addig főzték, amíg teljesen vastag massza lett. Akkor ráöntötték porcelánra, vagy üveglapra. Amikor kihűlt, akkor felszeletelték és csomagolták ez előzetesen csipkézett papirkákba. Felaggatták a fára. Még mutatott is. Ezzel kapcsolatban is van egy emlékem. Miközben a testvéreim aludtak én is segítettem díszíteni a fát. Szépen fel volt díszítve, rajta volt a pattogatott kukoricából fűzött lánc, a díszek és a melaszból készített, becsomagolt cukorka. Még vatta is volt az ágakon. Nem is volt addig baj, amíg jó meleg nem lett a lakásban. Ekkor elkezdett „sírni" a karácsonyfa. A melegben megolvadt a répacukorka és szép lassan kezdett lecsepegni a fáról. Gyorsan a fa alá papírt tett édesanyám, hogy mindent ne maszatoljon össze. Nemcsak a karácsonyfa volt szerényebb, hanem az ajándékozás is. A gyerekek olyan ajándékokat kaptak, amire feltétlen szükségük volt. Kaptak ruhadarabokat, lábbeliket, aminek nagyon örültek. A leányoknak néha egy baba, a fiúcskáknak valami nekik való játék is került. Sokszor karácsonykor eszembe jut az, amikor a nagyobbik öcsém négy éves korában kapott egy igazi kis bőrcsizmát. Erre szükség volt, mert édesapám már varrt neki kis székelyharisnyát. A kis csizmát Antal Péter (Gezder)[33] varrta, aki nagyon jó suszter volt. Ő szokta mondani, hogy nehezebb megvarrni egy ilyen kiscsizmát, mint egy nagyot. Nehezen fért bele a keze a csizmácskába. Nagy volt az öröm, amikor Sándor öcsém meglátta a fára felkötött csizmát, ami elég tartós volt, mert még kiszolgálta Laci és Ignác öcsémet is. Mindeniknek varrt édesapám kis székelyharisnyát is, ebben mentek ünnepeken a templomba.

Kímélni kellett a lábbeliket, télen is nagyon kellett vigyázni a bakancsokra, csizmácskákra, pedig ekkor nagyon nagy volt a jég és a hó vonzása. Elsősorban szánkózni jártunk a Templomhegyére, Csonkaszalóra és a Temetőkert mellé. A Templomhegyéről, a temetőkert dombjáról a szánkóval átugrattunk a Főúton is. Nem nagyon kellett félni a járművektől, mert elég ritkán jártak a luxoskocsik, ahogyan az akkori személygépkocsikat neveztük, és az autóbuszok. Szánkózás közben átáztak a cipőcskék, a gumibocskorok a kapcákkal együtt. Ezeket délután, este meg kellett szárítani, mert nem nagyon volt tartalék lábbeli. A szánkázáson kívül iszánkodtunk[34] is. Ez a jégen való csúszkálást jelentette. Kitörettünk egy csúszka utat, egyesével felsorakoztunk, nekiszaladtunk és úgy csúsztunk végig a jégen. Nagy volt a vigadozás, nevetgélés. Ekkor is megáztak a lábacskák. Kellett szárítgatni esténként a cipőket. Fémkorcsolya nem nagyon volt. Ami volt, azt csavarokkal kellett rögzíteni a cipő talpához. Ha nagyon szorosan srófolták fel, akkor lejöhetett a cipő talpa is, ami katasztrófa volt, verés is lehetett a vége. Volt egy másik csúszkáló alkalmatosság is. Ez volt a famihály. Keményebb fából faragták ki, olyanformán, hogy az eleje hajlított volt, mint a szán talpa, az elején és a végén ki volt lyukasztva. Ezeken a lyukakon kötőt húztak át. Felkötötték a lábbeli talpára, legyen az bakancs, akár gumibocskor is. Jól lehetett vele

[33] Ha több hasonló név van a faluban, olyankor a ragadványnevek segítségével különböztetik meg őket.
[34] Jégen csúszkál. Ősmagyar szó.

csúszkálni, majdnem minden gyermeknek volt ilyen abban az időben. A mi családunkban is volt egy pár felcsavarható fémkorcsolya, amit mi akkor gilicsnek hívtunk.[35] Sorban, egymás után kötötték fel a testvéreim, mert én nem nagyon szerettem korcsolyázni. Egy pár gyermeknek már síléce is volt, amit a bakancsra lehetett felkötni, mert a bocskorra nem nagyon sikerült. Ezekkel az egyszerű, de nagyszerű játékokkal is emlékezetesek voltak azok a régi hideg telek. Nem nagyon volt más szórakozás, így nagyon sokat voltunk kint a szabadban bármilyen hideg is volt.

A faluban több csizmadia volt, akik varrtak új cipőket, csizmákat is, de főképpen javították, foltozták, talpalták. A csizmák, bakancsok sarkára vaspatkót, a talp oldalára vasspicceket vertek, hogy minél tovább tartson az a lábbeli.

Csizmadiák, suszterek voltak: Antal Péter (Gezder), Ördög Ferenc, Bogács Árpád. Most már alig van cipész. Nem varratnak már lábbeliket, mert mindent meg lehet vásárolni. Legutóbbi időben még csizmákat, cipőket Fazakas Árpád varrt, most ő is főleg javításokkal foglalkozik. Ö sorolta fel, hogy milyen szerszámokat használ. Van egy nagy bőrvarrógép, sok harapófogó, csípőfogó, kalapácsok, többféle ár, szegző ár, tűző ár, sokféle tű, sámfa, kaptafa, ráspoly (reszelő), többféle kés, farca (amivel a kaptafára felhúzzák a csizmát), ecsetek a bőr festésére, megfelelő háromlábú szék, magasabb szék a varrógép mellé.

A lábbelik bőrét a tímárok készítették ki. Abban az időben Bálint József, Szőcs Gergely, Bodor Lajos, Sándor Albert voltak tímárok. Mindeniknek műhelye volt, minden szerszámmal felszerelve. Először cserezték a bőrt nagy kádakban, csebrekben, miután a bőrökről le lehetett kaparni a szőrt, kezdték finomítani, puhítani, vékonyítani a megfelelő szerekkel és szerszámokkal. A festés volt a legutolsó munka, majd a szárítás. Mindig volt munkájuk, hisz mindenki tartott állatokat. Miután levágták a teheneket, borjakat, juhokat, kecskéket, a bőröket elvitték a tímárokhoz, szűcsökhöz. Szűcs is több volt abban az időben, hisz bundát is mindenki viselt. A szűcsök is csávázták a bőröket, puhították, majd pucolták és festették. A tímárok és szűcsök már mind kihaltak, nincs akitől a szerszámaikról tudtam volna érdeklődni.

Nemcsak magánházaknál vágták le az állatokat, hanem a mészárszékekben is. Ekkor a faluban még mindig volt három mészárszék, amelyekben szombaton és vasárnap lehetett húst vásárolni. Talán legkésőbb a Bíró Domokos mészárszéke szűnt meg. Nem lehetett csak úgy minden engedély nélkül árulni a húst. Előzetesen meg kellett nézze az állategészségügyi ismeretekkel rendelkező húsvizsgáló, rá kellett üsse a húsra a pecsétet. Hosszú ideig édesapám volt az állategészségügyi és egyben a húsvizsgáló is. Szatmárnémetiben végezte el az állategészségügyi tanfolyamot, nagyon értette a szakmáját és szerette is. Az emberek is szerették, bíztak benne. A községháza alkalmazottja volt, onnan kapott havi fizetést. Csíkjenőfalván volt az állatorvosi hivatal, akkor a Madarasért felelő állatorvos Gergely János volt, gyakran járt Madarason, hozzánk is sokszor jött. Én kisgyermekként székelyharisnyában ismertem meg. Azt mondták, hogy államvizsgázni is székelyharisnyában jelentkezett. Népszerű ember volt. Állatorvosként nem szégyellte felhúzni a fehér posztóharisnyát. Édesapám a húsvizsgáló tevékenységért természetben kapta a fizetséget. Mindenhonnan húst kapott. Mi is tartottunk állatokat. Így mindig volt friss hús a háznál.

Édesapám másik mestersége a szabóság volt. Azt nagytatától tanulta és iparengedélyt is váltott ki. Gyermekkori emlékeim között fő helyet foglalnak el azok az élmények, amelyek akkor hatottak rám, amikor mindkét házban egy-egy szabóműhely volt. A polcos szekrények tele voltak posztóval, félkész ruhákkal. Ott volt nálunk a vastag deszkából készített szabóasztal 2 nagy, és 2 kicsi fiókkal. A nagyobb fiókokban voltak a szabásminták, a kiszabott ruhadarabok, amelyek fel voltak tűrögetve és egy fancsikával (keskeny posztódarabbal), átkötve. A kicsi fiókok tele voltak gombokkal, csattokkal, gépcérna

[35] A korcsolya nevet egy lapos, áruszállításra készült kéziszánkó viselte.

spulnikkal, kis dobozban géptűkkel és voltak benne szabókréták is. Az asztal sarkán volt egy jó nagy tűpárna, tele varrótűkkel. Az asztalon voltak a szabóollók, amelyekből volt három különböző méretű, volt egy kis vizes lábas, amelyben mindig víz volt és egy pamacs, mert, amikor vasaláskor be kellett nedvesíteni a vasalandó posztót, akkor ezzel a pamaccsal vizezte meg édesapám. Sokszor, amikor szabott, az olló bekerült az anyagok alá, ilyenkor édesapám az öklével ráütött az asztalra és az olló azonnal jelentkezett, mert kezdett zörögni. Volt három vasalódeszka, egy nagyobb, és kettő jó vastag deszkából olyan alakú, hogy ezeken vasalták az ujjakat, gallérokat. A kályhán mindig három vasaló volt, ebből egy szenes vasaló és kettő tömör vasból készült. Az egyik 5 fontos súlyú volt, a másik 10 fontos. Mindkettő olyan volt, mint egy elől összehegyesedő téglatest. A tetejükön volt két-két fogantyú, ezekbe szúrták bele a vasaló nyelét és rögzítették, hogy ki ne csússzon. A vasaló nyelének felső része fából készült, ezt fogták meg kézzel. A kályhában a tűz télen, nyáron égett, mert azon főzött édesanyám. Abban az esetben, ha a kályha tetején nem melegedett fel kellőképpen a vasaló, akkor betették a kályhába a parázsra. Amikor kivették, akkor beszúrták a nyelét, mert csak így lehetett megfogni. Mindig vasalórongyot használtak, és a vasalandó anyag vastagsága szerint használták a három vasalót. A régi szabóasztal, a vasalók, a vasaló deszkák, ma már régiségek.

Legfontosabb bútordarab a nagy férfivarrógép volt. Ez napközben az ablak alatt volt, hogy elég fény vetődjön rá varráskor. Este megfordították a konyha közepe fele, és leeresztették a nagy 11-es petróleumlámpát, ami éppen a varrógépre vetette a fényét.

Nagyon sokan megfordultak nálunk, hozták a posztót, szükség eseten jöttek próbára, és jöttek az elkészített ruhadarabok után. Téli estéken, amikor várták a harisnyát, lajbit, ujjast, a zekéket, akkor néha többen is összekerültek. Sok mindenről beszélgettek, az idősebbek a régi világról, majd az akkori változásokról. Megvitatták az ügyes-bajos dolgaikat. Mi, a gyerekek hallgatóztunk, nagy érdeklődéssel figyeltük a beszélgetéseket és nem mindig értettük meg azt, amit elmondtak a politikáról, a változásokról.

A mértéket édesapám egy füzetbe, vagy a kalendáriumba jegyezte le bizonyos sorrend szerint, mert csak számokat írt egymás után. Felírta a nevet, utána, hogy harisnya, ujjas vagy egyéb és következtek sorban, vesszővel elválasztva a számok. Tehát volt egy mérési sorrend, amit minden mértékvételkor betartott.

Nemcsak új ruhát varrattak, hanem gyakran hoztak foltozni valót is. A székely ember mindig azt tartotta, hogy a foltos ruha nem szégyen, csak a rongyos és piszkos. Lehetőleg mindent megfoltoztak, ami szakadásnak indult. Becsülni kellett minden ruhát, mert szegénység volt és a foltos ruhát még fel lehetett venni erdőlléskor, ganézáskor, vagy más mezőgazdasági munka elvégzésekor.[36] Ünnepek táján nagy volt a forgalom, az emberek jöttek, mentek, mert karácsonyra, húsvétra varratták meg az új harisnyát, ujjast, lajbit. Az ünnepek előtt édesapám mindig késő éjszakáig dolgozott, sokszor reggel a templomba menés előtt vitték el a ruhát, de az is előfordult, hogy nem készült el a beígért ruhadarab. Amikor sok munka volt, akkor minket, gyerekeket is bevontak a varrásba. Varrtam fel zsinórt a harisnya szárára, gombokat az ujjasra, mellényre és megtanultam a gomblyuk kötését is, de nem volt elég erős akkor a kezem, hogy a posztóra gomblyukat tudjak varrni. Csak később vettem hasznát ennek az ismeretnek.

Téli estéken majdnem késő éjszakáig varrt édesapám a petróleumlámpa fénye mellett. Esténként, miközben varrt, többször énekelt együtt a család meghitt hangulatban. Énekeltünk karácsonyi, böjti énekeket, és sokszor elénekeltük a Báthory éneket is. Egy kicsit előre ugrok. Miután megtanultam írni, olvasni, néha, és este, ha a kisebb testvéreim már lefeküdtek, én olvasgattam lefeküdve, úgy, hogy a lámpa megvilágítsa a könyvet. Előzőleg sokat kutattam, keresgéltem a padláson, és találtam régi kalendáriumokat, régi könyveket, leírásokat. Nagyon

[36] A foltos ruha nem számított szégyenleni valónak. A rongyos vagy piszkosaz igen. A lustaság, nemtörődömség látható jele volt.

tetszettek a közmondások, időjóslások, humoros történetek és versek is. Emlékszem, hogy egyik kalendáriumban olvastam az érdekességek között egy címet: A 29 éves nagymama. Az is leírták, hogy ez hol van és miképpen történt a dolog. Számomra, a kisgyerek számára nagyon érdekesnek tűnt ez a közlemény, talán ezért nem felejtettem el még ötven év után sem. A másik dolog, amit máig sem felejtek el egy vers volt. Ez a vers ma is ugyanúgy aktuális. A szerzőjére nem emlékszem, csak a címére. A címe: „ A protekció" volt, és arról szólt, hogy mindenhol szükség van a protekcióra még a mennyországba jutáshoz is. Így végződött a vers:

Barátságot kötök Szent Péterrel,
Mennybe juttat könnyűszerrel, ó,
A mennyei protekció!

Nemcsak itthon kerestem a könyveket, hanem a rokonságtól is kértem kölcsön. Mezei Ferenc sógor bácsitól kaptam Nyírő József könyvet, a dánfalvi születésű Antal Áron: „Köderdő mellől" című könyvét, amiben a székelyek humoráról szóltak a történetek. Ezek a könyvek többé soha nem kerültek a kezembe. Szinte válogatás nélkül olvastam mindent, az állatokról, a mezőgazdaságról, még a gyermeknevelléssel, családi neveléssel kapcsolatos könyveket is elolvastam. A kalendáriumokban nagyon sok időjárással kapcsolatos népi megfigyelést, és az ezekkel kapcsolatos mondást találtam. A gyenge fény melletti sok olvasás gyengítette a látásomat, de a haszna sokkal nagyobb volt.

Ha nem olvastam, figyelmesen követtem édesapám mozdulatait, ahogyan a varrógéppel varrt. Nagy hozzáértéssel, beleéléssel, sőt élvezettel dolgozott. Talán behunyt szemmel is fel tudta volna varrni a vitézkötést a székelyharisnyára, zekére, ujjasra. A falubeli emberek nagyon szerették a munkáját. Az általa varrt székelyharisnyák úgy álltak a viselőjükön, mintha rájuk öntötték volna. És nem is dolgozott drágán. A népviselettel, a szokásokkal, tehát már egészen kiskoromban kapcsolatba kerültem.

Iskoláskor

Elérkezett az iskolába indulás ideje. Két iskolaépület volt. Az egyik az emeletes iskola, amelyik felekezeti iskolának épült és nagy iskola, amit állami iskolának építettek.

Az emeletes iskolába jártak az l-lV. és a nagy iskolába az V-Vll. osztályos gyerekek. Még mindig nagyon sok gyerek volt akkor. Egy osztályba 50-nél is több gyerek járt. Amikor 1948. szeptemberében én elsős lettem, akkor a mi osztályunkban ötvennél többen kezdtünk. A tanév első részében még a főfalon volt a feszület**.** A mi osztályunkban, akkor a fő fal az út felől volt. Baloldalon egy nagy három lábon álló tábla. Ekkor még minden reggel és délben imádkoztunk, elmondtuk a Miatyánkot és az Üdvözlégy Máriát. A tanügyi reform vetett véget ennek. Levették a feszületet a falról és elmaradt a reggeli és déli ima. A feszület helyére fel kellett rakni a Központi Bizottság tagjainak a képét. Ezeket sokszorosították, úgy hozták az iskolákhoz. Be kellett rámáztatni és felrakni a főfalra. Úgy emlékszem, hogy heten, vagy kilencen voltak. Nagyon sok mindenre vissza tudok emlékezni, de ezt talán az agyam nem tartotta érdemesnek tárolni. Középen volt a főtitkár képe, mellette két oldalt a többieké. Egy kép mérete lehetett 40x60 cm. nagy hely kellett nekik, nem fértek volna el azon a falon. Az osztályban megfordították a padokat, és a másik oldalra rakták fel a képeket. Képek voltak a folyósón is, a tanácskozóban is, és minden intézményben.

Addig minden jelentősebb egyházi ünnep alkalmával tanítási szünet volt, a gyerekek mentek a templomba. Ezt betiltották és következtek a tiltásokkal teli esztendők.

Az osztály létszáma lassacskán csökkent. Az elemi osztályokból néhány gyereket elvittek Karcfalvára, ahol a szegényebb gyerekeknek bentlakást biztosítottak teljes ellátással. Az iskolalátogatás sem volt még kielégítő, hisz a gyerekek nagyon sokat hiányoztak, segítettek a szülőknek minden mezőgazdasági munkában. Sok gyermek csak kétheti, vagy egy hónapi hiányzás után kezdett iskolába járni, és tavasszal hetekig hiányoztak, mert kellett segíteni az otthoni munkákban. A hiányzások végett sok volt a bukás, így a korosztályok összekeveredtek. Negyedik osztály végéig is, de ötödik osztálytól még látványosabban csökkent az osztálylétszám. Sokan kimaradtak ötödik, hatodik osztály után. A leányok elmentek szolgálni városra, a fiúk, az otthoni maradtak.

Az osztálytermek nagyok, tágasak voltak. Sok padot be lehetett tenni. A nagy termekben egy-egy nagy érckályha volt. Ezekben bükkfával és tőzeggel tüzeltek. Bár korahajnalban begyújtottak a takarítók a kályhákban, elég hideg volt az osztályban, mert a tőzeg nem adott elég meleget. Ezen kívül a tőzeg nagyon sok szemetet hagyott maga után. Azért, hogy ne kelljen súrolni a padlót, fáradt olajjal kenték be, ami fekete színt adott neki. Ennek is sok káros következménye volt. Ragadt a cipőnk talpa a padlóhoz, ha gumi volt a talpa a cipőnek, akkor nagyon hamar tönkrement. Egyszerűen felpuhult és le is vált. Ha valami ruhadarab, vagy tanszer leesett a padlóra fekete lett, összepiszkolódott. A cipők talpával haza is vittük ezt a fekete masszát, és odahaza is piszkoltuk a padlót.

Nagyon sokat hiányoztak a gyerekek az iskolából, ezért gyenge volt az eredmény tanév végén. Gyakran szokták mondani: „Gyenge, mint a Lajos Jóska értesítője.” Lajos Jóska az l900-as évek elején járt iskolába. Egy alkalommal, amikor hazavitte az értesítőjét, éppen tele volt az udvar emberekkel.(Vásár volt, az édesapja lovat adott el.) A gyermek, ahogy hazaért, azonnal mutatta az értesítőjét az édesapjának. Az édesapja, amikor fellapozta az értesítőt, pironkodva állapította meg falustársai előtt, hogy „Ez fiam, nagyon gyenge.” Azóta használják Madarason ezt a szólást, ha valaki, vagy valami nagyon gyenge.

Madarason nagyon sok volt mindig az ugyanazon családnevű személy, ezért elterjedt a ragadványnév. Egyes ilyen nevek már az iskolában ragadtak rá a gyerekekre. A pedagógus mindig nagyon tapintatos kellett legyen, hogy bizonyos iskolai „balesetek” ne hagyjanak egy életre szóló hátrányt, melléknevet. A gyermek ne legyen a gúnyolódás céltáblája.

Tehát megkezdtük az első osztályt és, el is jutottunk a negyedik, majd a hetedik osztályig. A hetedik osztályt 17-en végeztük el. Mire is emlékszem erről a hét évről? Első dolog a szünetekben való j á t é k. Hát tudtunk mi játszani abban az időben. Alig vártuk, hogy kicsengessenek az órákról. Azonnal szaladtunk játszani.

Legtöbbször a játék kiszámolós versikével kezdődött. Ilyen versikéket szoktunk mondani:

Két-fe-lől fa-ka-nál,
Kö-ze-pé-ben a-ra-ny-tál.

Két-fe-lől an-gyal,
Kö-ze-pé-ben tyúk-szar.

Egy ü-veg-ben ül egy törpe,
Meg-kér-dez-tem tő-le,

Mi-lyen szí-ned van ne-ked?
- Pi- ros.
- Van-e ne-ked pi-ros?

Ha van piros színű ruhadarabja, akkor ö lesz a kiválasztott.

Ki-ug-rott a gom-bóc a fa-ték-ból,
U-tá-na a mol-nár fa-ze-kas-tól,
Stól-stól, fa-ze-kas-tól.

Me-se, me-se mát-ka,
Pil-lan-gós ma-dár-ka.
In-gó bin-gó ró-zsa,
Te vagy a fo-gócs-ka.

Túrót – ettem- elej-tettem,
Azt se - tudom-,
Hova - tettem.
Szél – fújja - pántli-kámat,
Harmat – éri – a szok – nyámat. Hopp!

Ma-da-rak vol-tunk, föld-re száll-tunk,
Bú-za-sze-met csi-pe-get-tünk,
Mondd meg há-nyat szed-tét te?
- Hatot!
Egy, kettő, három, négy, öt, hat.

E-gér lyuk-ban volt egy bolt,
Ab-ban min-den fé-le volt,
Ten-ta, pen-na, pa-pi-ros,
E-redj ki te kis pi-ros!

Egy e-lő-re, két ket-tő-re,
Há-rom hat-ra, hat ki-lenc-re,
Töltsd ki tíz-re, ti-zen-egy-re!
Má-tyás ki-rály ka-pu-já-ra,
Rá-szál-lott egy kis ma-dár-ka,
On-nan né-zi hány ó-ra,
Fél ti-zen ket-tő, bo-lond mind a ket-tő.

Két kis ka-kas össze ve-szett,
A ve-rem-be be-le e-sett,
Szil, szá, szal-ma-szál,
E-redj paj-tás, te huny-jál!

Hár-man es-tünk a gö-dör-be,
Hár-man jöt-tünk ki belő-le,
Dugd hát-ra!

Já-kob-nak volt hat fi-a,
Mind a hat csiz-ma-di-a.
Si-mi, Sa-mu, Sá-mu-el,
Di-ni, Da-ni, Dá-ni-el.

Ecc, pecc, ki- me-hetsz, hol- nap- u- tán be- jö- hetsz,
Cér- ná- ra, ci- ne- gé- re, u- gorj ci- ca az e- gér- re, fuss!

Ki- ug- rott a gom- bóc a fa- zék- ból,
U- tá-na a mol- nár fa- ze- ze- kas- tól
Stól, stól, fa- ze- kas- tól.

Főleg körjátékokat játszottunk:

Tüzet viszek

A gyermekek körben guggolnak. Egy gyerek körbejár zsebkendővel a kezében. A kendőt valakinek a hátánál óvatosan leengedi. Megy tovább körbe. Közben énekelik a következő éneket:

Tüzet viszek, ne lássátok,
Ha lássátok se mondjátok,
Kiég a ruhátok.
Tűz, víz, lobogó!
Ne nézzetek hátra,
Mert az ördög lássa,
Beletesz a zsákba,
Elvisz a vásárba.

Miután észrevette a játékos, hogy nála van a zsebkendő, elkapja és kezdi kergetni a körbe járót. Ha utolérte, ráüt a zsebkendővel. Ekkor be kell menjen az a kör közepébe, ott le kell guggolnia. Ő lett a kotló. Ha viszont nem vette észre a zsebkendőt a játékos, akkor a körben járó gyermek ütögeti a zsebkendővel őt, és neki kell bemennie a kör közepébe. Addig marad ott, amíg más kotló kerül.

Kinn a farkas, benn a bárány

A gyerekek körben állnak összefogott kezekkel. A bárány bent van a körben, a farkas kint, közben körbe járnak és éneklik.

Kinn a farkas, benn a bárány,
Hízik a bárány,
Szárad a farkas,
Szabad vásár mindennek,
Gazdagnak és szegénynek.

Ekkor a körben állók felemelik a kezüket. Szalad a bárány, utána a farkas. Addig szaladnak, amíg elkapja a farkas a bárányt. Ekkor újabb farkast és bárányt választanak.

Csön- csön gyűrű

A gyerekek tenyerüket összetéve ülnek. A hunyó eltakarja a szemét. Az osztó valakinek a kezébe ejti a gyűrűt a dal éneklése közben. A húnyó megindul a körben, keresi a gyűrűt. Közben éneklik:

Csön- csön gyűrű, arany gyűrű,
Nálad, nálad, ezüst gyűrű,
Itt csörög, itt pörög, itt add ki!

Mindenki egyformán, összetéve tartja a tenyerét. Háromszor nézheti meg hol a gyűrű. Ha nem találja el. Akkor kiáll a játékból. Más hunyót és osztót választanak.

Beültettem kiskertemet

Körben állnak a gyerekek. Egy játékos a vevő. Egyik irányba megy a kör, a másik irányba a vevő. Éneklik a következő éneket:

Beültettem kiskertemet a tavasszal,
Rózsa, szegfű liliom és rezedával.
Ki is nyíltak egyenként, el szeretnem adni mind,
De most mindjárt.

Ekkor megáll a kör, a vevő kezet fog egyik legközelebbi játékossal, és a következőket énekli:

Én megveszem virágodat, ha eladod,
Ha az árát te magad is nem sokallod.

Most a két játékos együtt énekli:

Uccu nézzünk utána, versenyfutás az ára,
De most mindjárt.

Ellentétes irányba szaladnak a körön kívül. Aki hamarabb visszaér, az foglalja el az üres helyet. Jó, ha a körbe járó gyerek ér hamarabb célba.

Üsd, a harmadikat

Kettesével állnak körben a gyerekek. Két játékos szalad egymás után a kör körül. Az első gyereknek be kell ugrani valahová, olyan módon, hogy menet közben, az egyik belső gyermek elé áll. Nem szabad „csiprot törni”, vagyis visszafele ugrani be, vagy esetleg a körbe beugrani és kikerülni egy, vagy két párt. Játék közben nincs ének, csak hangos biztatás, drukkolás.

Süssünk, süssünk valamit

A gyerekek összefogják a kezüket. Van egy sorvezető, a másik végén levő gyermek áll, mint a cövek. Énekelik a következő éneket:

Süssünk, süssünk valamit,
Azt is megmondom, hogy mit.
Lisztből legyen keverve, töltelékes jó édes.
Sodorva, tekerve, túróval bélelve,
Csigabiga rétes kerekes és édes.

Miközben énekelnek, rátekerednek az álló gyerekre. Amikor, már mindenki rá van tekeredve, a sorvezető ütögeti a fejüket és mondja. Megsültek a kenyerek. Ki a kemencéből! Elengedik egymás kezét, szaladnak szanaszét.

Lánc, lánc, eszterlánc

A gyerekek egymás kezét fogva körbejárnak és énekelik:

Lánc, lánc, eszterlánc, eszterlánci cérna,
Cérna volna, selyem volna, mégis kifordulna.
Pénz volna karika, karika, forduljon ki Marika, Marikának lánca.

Akinek a nevét kiéneklik kifordul. Amikor már mindenki kifordult, akkor újból kezdik és azt éneklik: forduljon be Katika, Katikának lánca.

Bújj, bújj, zöldág

Két gyerek felemelt kézzel kaput tart, a többi sorban átbújik alatta. Akinél a dal végén lecsapják a kaput, az is kaputartó lesz. A két kaputartó gyerek játéknevet kap: Pl. rózsa, gyöngyvirág. Amikor lecsapják a kaput, megkérdezik: -Kihez mész, a rózsához, vagy a gyöngyvirághoz? Így a főkapuk mellett gyarapodik a kapuk száma, mindaddig, amíg elfogynak a kapu alatt átbújó gyerekek. Minden kapu alatt át kell bújni, de leütés csak az első kapunál van.

Bújj, bújj, zöldág, zöld levelecske,
Nyitva van az aranykapu, csak bújjatok rajta.
Nyisd ki rózsám kapudat, kapudat,
Hadd kerülöm váradat, váradat,
Szita, szita péntek, szerelem csütörtök,
Dobszerda.

Ég a gyertya ég

Főleg az óvodások és az első osztályos gyerekek szokták játszani. A kör közepén áll egy gyermek felemelt kézzel égő gyertyát utánoz. A többi gyerek körbe jár az első két sor énekre.

Ég a gyertya, ég,

El ne aludjék,

Ekkor felemeli minden gyerek a magasba mindkét kezét, megfordul saját maga körül, miközben éneklik:

Aki lángot akar látni,
Mind leggugoljék.

Erre minden gyerek leguggol.

Körben áll egy kislányka

Ezt a játékot már a nagyobbak is játszották. A gyerekek körbe állnak, egymás kezét megfogják, egy kislány a kör közepén áll. Éneklik a következő éneket:

Körben áll egy kislányka,
Lássuk ki lesz a párja,
Kit szeret a leges legjobban,
Azzal forduljon gyorsan.

Párt választ magának, csárdást táncolnak, miközben éneklik:
Ezt szeretem a legjobban,
Ezzel fordulok gyorsan.

Megállva tapsolnak és énekelnek:
Vége, vége, vége mindennek,
Vége a jó kedvünknek.

A gazda rétre megy

Körben állnak a gyerekek. A kiválasztott gazda a kör forgásával ellentétes irányba megy. A következő éneket éneklik:

A gazda rétre megy, a gazda rétre megy,
A gazda ki a, ki a, ki a, ki a rétre megy.
Az asszony vele megy, az asszony vele megy.
Az asszony ki a, ki a, ki a, ki a rétre megy.

Amikor az ének második sorának a végéhez érnek, akkor a gazda ráteszi a kezét a legközelebbi játékos vállára, aki megfogja a kezét, és vele megy. Így végigéneklik a családtagok nevét, (fiú, leány, anya, apa, nagymama, nagytata), a háztartásban lévő dolgok nevét, felsorolják az összes háziállatot, (tehén, juh, kecske, bárány, disznó, malac, ló, csikó, tyúk, kakas, pulyka, ruca, liba stb.) Amikor elfogynak a gyerekek, és csak egy marad, akkor megállnak, tapsolnak és ezt éneklik:

A szamár bent marad, a szamár bent marad,
A szamár ki a, ki a, ki a, ki a bent marad.

Szokták ezt folytatni a Süssünk, süssünk valamit játékkal. Ekkor a „szamárra” tekerednek fel.

Haton vannak a mi ludaink

Ezt a játékot páratlan létszámmal játsszák. Körben állnak a gyerekek. Egy játékos bent van a körben. Az utolsó ütemnél megállnak, mindenki igyekszik párt találni magának. Akinek nem jut az lesz a „ gúnár”, ő kerül a kör közepére. Az ének a következő:

Haton vannak a mi ludainak,
Három fehér, három fekete,

Gúnár, gúnár, liba gúnár,
Gúnár az eleje, szabad a mezeje,
Akinek nincs párja, válasszon magának.

Ispiláng, ispiláng

A gyerekek körben állnak, egy gyerek a kör közepén áll. A kör jobbra indul, amikor a Szederszeműt-t éneklik, akkor a körben álló kiválaszt magának egy társat, miközben megáll a kör, és tapsolnak a gyerekek ütemesen, megforgatja. H4elyet cserélnek, és folytatódik a játék.

Ispiláng, ispiláng, ispilángi rózsa,
Rózsa volnék, piros volnék, mégis kifordulnék.
Zöld selyem rojtja, két garas híja,
Szederszemű kis Mariska fordulj angyal módra.

Voltak még kedvenc játékaink. Játszottuk a:

Bújj, bújj, medve

A gyerekek páronként összefogják a kezüket és felemelik. Az utolsó pár indul a kialakított alagút alatt előre, amikor elérnek a végére ők is felállnak,
Felemelik a kezüket. Ez így megy, amíg meg nem unják. A következő éneket énekelik közben:

Bújj, bújj medve.
Gyere ki a gyepre,
Ha kijöttél szép csendesen,
hogy a vadász meg ne lessen,
Bújj, bújj medve.

Gyertek haza ludaim,

Egyik oldalon van a gazdasszony, nem messze tőle a farkas, a másik oldalon a libák.

- Gyertek haza, ludaim!
- Nem merünk!
- Miért?
- Félünk!
- Mitől féltek?
- Farkastól!
- Hol a farkas?
- Bokorban.
- Mit csinál?
- Mosdik.
- Miben mosdik?
- Arany medencében.
- Mivel törölközik?
- Kiscica farkában.
- Kék ablak! Kék ablak!

Erre a libák szaladnak a gazdasszony felé, közben a farkas elkap egyet-egyet, magához viszi. Addig játsszák, amíg a farkas a libák nagy részét megfogdossa, és elviszi.

Adj király, katonát !

Főleg a fiúk kedvenc játéka volt ez! Két részre szakadtak. Jó erősen fogták össze a kezüket. Szemben álltak egymással bizonyos távolságban. Mindkét sorban volt egy vezető. Egyik csoport tagjai mondták:

-Adj király katonát!
-Nem adok!
-Ha nem, hát szakítok!
-Szakíts, ha tudsz!

Ekkor egyik játékos szalad a másik csoport fele. Jó erősen neki ugrik az élő kertnek. Ha el tudja szakítani, akkor választhat egy játékost, akit magával visz. Ha nem, akkor ő marad ott. Végén az a csapat nyer, amelyiknek több katonája marad meg.

A kotló és a héja

Kiválasztják a kotlót és a héját. Egymással szemben állnak. A kotló után felsorakoznak a csirkék, egymás derekát fogva két kézzel. A héja egy pálcikával piszkálja a földet.

- Mit ásol héja?
-Gödröt.
- Minek a Gödör?
- Víznek?
- Minek víz?
- Csirkét kopasztani.
- Hol a csirke?
- Ott vannak nálad.
- Abból bizony nem kapsz.
- Úgy is elkapom.
- Anya vagyok, nem hagyom.

Ekkor a héja el akar kapni egyet közülük. Ha elkapja, elviszi. A játékosok nem szabad elengedjék egymás derekát, az anyát. Addig játszanak, amíg a csirkék elfogynak, majd kezdik elölről. Nagyon mozgalmas, vidám játék ez.

A hoppon maradt vőlegény

Két sorban egymással szemben állnak a játékosok. Egyik sorban eggyel többen vannak, ezek a kérők, a másik sorban a lányok. A kérők egyenként átmennek a másik sorba,

meghajolnak, egyik leány előtt, és mondják: Szabad lesz? Az igennel, vagy nemmel válaszolnak, úgy, hogy a fejüket hajtogatják. Addig tart a kérés, amíg elfogynak a leányok. Az a vesztes, aki nem kap menyasszonyt. Ő lesz a hoppon maradt vőlegény.

A sípkészítés

Kora tavasszal, amikor megindult a nedvkeringés a fákban, akkor a készítettünk fűzfa sípot. Nemcsak a kisfiúk, hanem a kislányok is tudtak fűzfa furulyát készíteni. Levágtuk a megfelelő fűzfaágat, keményebb helyen megpotyoltuk, ütögettük, majd az egyik oldalát rézsútosan levágtuk, kivágtuk a kis lyukat, mozgattuk a kérget, amíg szépen lecsúszott. Mindkét végét bedugtuk. A kihúzott fadarabkából levágunk egy-egy 2 cm-es dugócskát. Az eső részből egyik oldalán lecsapunk vízszintesen egy fél cm-nyit. Így dugjuk be, majd fújhatjuk is. Készítettünk „bőgőt" is. Ezt egy vékonyabb ágacskából csináltuk. Megpotyoltuk az ágacskát, levágtunk egy 5 cm-nyit, lehúztuk a kérget, majd ezt egyik oldalán egy cm-ren kivékonyítottuk. Lehetett is fújni. Bőgő hangot adott. Miközben folyt ez a munka mondogattuk:

Duvadj, duvadj, furulya,
Kicsi Máté kakasa,
Felmászott a toronyra,
Onnan nézi, hány óra,
Fél tizenkettő,
Bolond mind a kettő.

Szólj, síp, szólj!

Forró vízbe teszlek,
Onnan is kiveszlek.
Kerék alá teszlek,
Onnan is kiveszlek.
Szólj síp, szólj!

A bocsozás

Ezen kívül bocsoztunk is. Ezt a játékot úgy játszottuk, hogy volt egy játékos az ütő és volt a fogó. Az ütő játékos kezében volt két pálca, egy hosszabb és egy rövidebb. A hosszabb pálcával elütötte a rövidebbet. A fogónak kellett szaladnia, majd méricskéltek a hosszabb pálcával, hogy ki ütötte távolabb. Ugrókockáztunk, a földre rajzoltunk négyzeteket, leszámoztuk, és fél lábon állva, egy lapos követ rugdosva ugráltunk bennük bizonyos szabályok szerint. Nemcsak az elemi osztályokban játszottunk szünetekben, hanem még hetedik osztályosként is. Jó volt a játék, nem kellett biztatni erre minket. Lassan kimaradt az ilyen játék a szünetek alatt. Régebben még, ha a tanító beindította, akkor folytatták. A hosszú pedagógusi munkám során csak azt sajnáltam, hogy a gyerekek játékai változtak a szünetek alatt. Inkább kergetőznek, rohangálnak, kiabálnak, kifáradnak. Ezt szeretik, pedig nagyon szépek voltak azok a hajdani szünetek, a körjátékok.

A karikázás

Majdnem minden kislánynak volt egy karikája. Nekem is csináltatott édesapám egyet, ami olyan volt, mint egy kis kerék ráfja. Volt hozzá drótból egy hajtó. Ennek egyik felén fogója volt, a másik felén úgy hajtották meg, hogy beférjen oda a karika széle. Lehetett vele egyensúlyoztatni a karikát. Taszítottuk, versenyeztünk, ha ügyesek voltunk, akkor nagy távolságra lehetett elgurítani, anélkül, hogy felborult volna a karika. Mondóka erre:- Kerek ez a karika, karikázik Marika.

A kézi szövő

Bent a házban játszottunk, akkor nagyon megfelelt a kézi szövő. Két gyerek játszotta, miután bizonyos szabály szerint „feltették a szövőt." Ezt, aztán számtalan változatban lehetett „leszőni", vagyis venni át egymástól a szövőt felemelt kezekkel.

A másik játék a „Húzd meg, ereszd meg!" Órákig lehetett játszani, nem untuk meg. Közben sokat énekeltünk, szavaltunk, vagy valamilyen mutatványt végeztünk.

Vagy egy zsebkendő, vagy fejkendő négy sarkát fogja egy-egy játékos. Van játékvezető. Ez mondja, hogy mit kell tenni. Mondogatja: Húzd meg, eresztd meg! Húzd meg, eresztd meg! Utána gyorsan mondja: Húzd meg Kati! Vagy: Eresztd meg, Jancsi! Nagyon gyorsan kell mondani, nagyon gyorsan kell cselekedni. Ha eltévesztik, akkor zálogot kell adni. A zálog kiváltása a szokásos módon történik.

Jó játék volt még az „Amerikából jöttünk." Lehetett gondolkozni, találgatni.
Két játékos kimegy a teremből. Egymás között elosztják, hogy melyik milyen néven játszik. Rózsa- tulipán, angyal- ördög, alma- körte, vagy ehhez hasonló neveket választanak. Kigondolnak egy szót. Megjegyzik a kezdő és az utolsó hangot. Pl. V…g (virág) Amikor elhatározták, bemennek a terembe és mondják:
- Amerikából jöttünk, mesterségünk címere: v..g.
Ha valaki kitalálta, akkor megkérdezik:
- Kihez mész, a rózsához, vagy tulipánhoz? Akit kiválasztott azzal megy ki. Így folytatódik tovább a játék.
Az eldugott tárgyak keresése csendes, közben hangosodó énekléssel, vagy hideg, meleg, forró jelzésekkel. Egy gyermek kimegy a teremből. A többiek eldugnak egy tárgyat. Amikor bejön énekelnek. Ha közel jár hangosabban, ha nem halkabban. A másik változatban mondják hideg, ha távol keresi, és meleg, vagy forró, ha közelében jár. Sokszor nagyon hangosra sikerül a jelzés, de szeretik a gyerekek ezt a játékot. Az mehet ki következőnek, aki a legszebben ül a helyén.

Kint is, bent is lehetett játszani a „Hol vagy Jakab?" játékot.

Kiszámolással játékvezetőt választanak. Ez elköti a szintén kiszámolással kiválasztott gyermek szemét. A többi körülötte ugrál. A bekötött szemű gyermek kérdezi:- Hol vagy Jakab? A többi mondja: -Itt vagyok!
Miután egyet megfogott, ki kell találnia, hogy ki ő. Azután helyet cserélnek.

Angyal és ördög

Kiszámolással választanak egy angyalt és egy ördögöt és egy kertészt. Az angyal és ördög kimegy a teremből, vagy félre megy. A kertész virágnevet ad a játékosoknak.

Az angyal: - Csin, csin!
Kertész: - Ki jár?
- Angyal.
- Mit keres?
- Virágot.
- Milyen nevezetűt?
- Rózsát.

Ha van rózsa, elmegy az angyallal.

Az ördög: - Bumm, bumm.
- Ki jár?
- Az ördög.
- Mit keres?
- Virágot.
- Milyen nevezetűt?
- Rezedát.

Ha nincs meg a keresett virág, akkor üresen kell elmenni.

Addig folytatják, amíg elfogynak a virágok. Az nyer, aki több virágot gyűjtött.

Lehet folytatni még, úgy, hogy a vesztes csoport minden tagja zálogot ad. Ezt egy helyre teszik. Letakarják egy kendővel. Választanak egy bírót is. A kertész benyúl a kendő alá, megfog egy játékot és kérdezi:

- Mit ítél a bíró, akinek a záloga a kezemben van?
- Énekeljen, (mondjon verset, ugrándozzon, bohóckodjon, mondja azt, hogy: Szamár vagyok, vagy ehhez hasonló dolgokat).

Amikor elfogy a zálog, akkor vége van a játéknak.

Szépek és csúnyák

Kiszámolnak egy játékvezetőt. Körben állnak a játékosok. A játékvezető elkapja egyik gyerek kezét. Megpörgeti és mondja neki:

- Csinálj, szépet! Ekkor fel kell vennie a játékosnak egy pozíciót és úgy kell maradnia. Újból megpörget egy gyermeket.
- Csinálj, csúnyát! Addig folytatják, amíg elfogynak a játékosok.

Azzal fejezhetik be, hogy kiválasztják a legszebb, vagy a legcsúnyább helyzetű gyereket. Ez lesz a játékvezető a következő menetben.

Voltak mondókás játékok is.

Két kis madár ül a fán.
Egyik Péter, másik Pál.
Hess el Péter, hess el Pál,
Gyere vissza, Péter, Pál.

Ezt a következőképpen játszottuk. Mindkét mutató ujjunkra egy-egy papirkát ragasztottunk. Kinyújtva a két mutató ujjunkat, ritmikusan ütögettük az asztal lapjához a két első sorra, majd a következő sor mondása alatt felemeltük a jobb kezünket, de már vissza az asztallapra a középső ujjunkat tettük. Ezt tettük bal kézzel is. Ha gyorsan és ügyesen csináljuk, akkor alig vehető észre az ujjak cseréje.

A következő tréfás verset is gyakran mondogattuk:

Volt egyszer egy ember,
Szakálla volt kender
Cserefa csizmája,
Bükkfa harisnyája,
Lószar bokrétája,
Felmászott a fára,
Leesett a sárba,
Két kutya húzta,
A harmadik nyúzta,
Sári néni siratta,
Farkas bácsi kacagta.

Egy másik tréfás vers:

Pad alatt, pad alatt volt egy ház,
Abban lakott Mikulás.
Kértem tőle vacsorát,
Azt mondta, hogy pofon vág.
Vágja pofon a macskát,
Tegye a kosárba,
Vigye a vásárba.
Két katona kérdezi,
Mi van a kosárba?
Négy lábú macska,
Ötödik a farka,
Farka alatt van egy lik,
Azt az orrodra kötik.

Ezt a verset kiszámolóként is szoktuk mondani ilyenkor mindenki izgult, hogy kinek az orrára kellene kötni azt a likat.

Ezzel a céllal szoktuk énekelni:

1. Debrecenbe kéne menni, pulykakakast kéne venni,
   Lassan kocsis lyukas a kas, kiesik a pulykakakas
   Ha kiesik, vérét vesszük, rögtön a lábasba tesszük.
   Én eszem a zúzát, máját, te eszed a mocskos lábát.

E közben, egymásra mutogatnak a gyermekek.

2. Virágéknál ég a világ,
   Sütik már a rántott békát,
   Zime, zum, zime, zum,
   Rece, fice, bum, bum, bum.

Biró Marcsa odakapott,
Békacombot ropogtatott,
Zime, zum, zime, zum,
Rece, fice, bum, bum, bum.

Puskás Gábor későn futott, (itt egy jelenlevő nevét éneklik)
Neki csak a füle jutott,
Zime, zum, zime, zum,
Rece, fice, bum, bum, bum.

Fekete, fehér, igen, nem

Teremben játsszák. Van egy játékvezető, aki kérdezi: fekete, fehér, igen, nem mit vettél a pénzedre? Gyorsan kell válaszolni, de nem szabad belefoglalni a fenti négy szót a feleletbe.

- Szoknyát.
-Milyen színűt?
- Pirosat.
- Igen.
- Igen? Kész a becsapás és zálogot kell adni. Amikor elég sok zálog gyűlt össze, kiváltják.

A másik, amire visszaemlékezek az, hogy az iskolába kanalat kellett vinni, csukamájolajat töltöttek bele, amit meg kellett inni. Erősítőnek szánták, de nagyon rossz volt az íze. Az iskolában kakaókávét osztottak szünetekben, de csak bizonyos kiválasztott, úgynevezett szegényebb gyerekeknek adták. Úgy emlékszem, hogy kakaóval összevegyített tejport oldottak fel meleg vízzel. Nem tudom milyen lehetett az íze, de azt igen, hogy akik nem kaptunk, nagyon kívántuk. Még néhány dolog eszembe jut a madarasi iskolában eltöltött iskolai évekről. Akkor alakult meg a pionírszervezet. Második osztályban lehettünk pionírok. Kezdetben meg kellett győzni a szülőket, hogy a gyerekük pionír legyen.[37] Talán közre játszott az, hogy nálunk és a Péter nagyszülőknél is tanítónők laktak, hogy második osztályosként pionír lettem. Meggyőzték a szüleimet, hogy nem származik károm belőle.

Nem voltam gyenge tanuló sem, így a második osztály elvégzése utáni nyári vakációban egy csoport gyerekkel engem is elvittek Bukarestbe. Amolyan jutalom kirándulás volt. Úgy emlékszem, hogy két nap voltunk ott, és egy éjszaka ott is aludtunk. Mindenesetre emlékezetes maradt. Egy falusi kislánynak, aki addig Csíkszeredába sem járt, csak Csíksomlyón, nagy élmény volt ez az út és örök emlék is. Megcsodáltuk a dupla vágányt a vasúton, elcsodálkoztunk, hogy milyen hatalmas város Bukarest. Voltunk a Pionírpalotában, ott mindent alaposan megnéztünk. Legjobban az a makett tetszett, amely a Bukarest és Predeál közti utat mutatta be kicsiben. Voltunk a nagy parkban, ültünk az óriáskeréken, amelyről nagyon messze el lehetett látni, sétahajóztunk a Herestrau tavon. Szerintem még, az akkori hetedikeseknek is nagy élmény volt, akik részt vettek ezen a kiránduláson.

Felejthetetlenek voltak az iskolai kirándulások is. Akkor mindig a falutól keletre levő Kődbe mentünk. Nagyon gyakran egyszerre a csíkrákosi gyerekekkel. Igazi kirándulások voltak azok, sok-sok játékkal. Vittek a Hargita fele is, de arra valamilyen céllal.

Mindenből terve volt az iskolának, vigyáztak, hogy a tanügyi káderek nem unatkozzanak. Ilyen volt a bükkmakkszedés. Fenyőerdők alján lakunk, ahol csak foltokban volt bükkfa. Na,

[37] Pionírnak (úttörő) lenni a kommunizmus első évtizedeiben elég nagy szégyen volt székelyföldön. A kisszámú kommunistát is kinézték, kiutálták a falukban, városokban. Természetesen ezt az érzést átvitték az ifjúsági- és a gyerek- szervezetekre is.

ezeket a foltokat kellett felkeresni, a fák alól összegyűjteni a bükkmakkot. Lehettünk ötödik osztályosok, amikor elvittek a Bükkfa nevű erdőrészre, ami lehet legalább nyolc kilométerre a falutól. Esett az eső, amíg szedegettük össze azt a kevés makkot, és esett végig, amíg jöttünk haza. Majdnem mezítláb maradtunk, amíg haza értünk. Nem szedhettünk sok makkot, de lényeg, hogy el kellett menni, nem számított mennyit szedtünk, és milyen áron. A minősége sem lehetett valami jó, mert nem dombvidéken élünk, hanem a fenyvesek között. Volt egy szólás-mondás, amit a makkról mondtak „Olyan, mint a férges makk." Ez azt jelentette, hogy valaki se nem egészséges, se nem igazán beteg.

Másik tevékenység, amire nyáron szerveztek be minket a kalászgyűjtés. Aratás után a szántföldeken kellett összegyűjteni az elhullatott kalászokat, a szérűkről is össze kellett szedni. A másik dolog, hogy orosz népi táncokat kellett nekünk tanítsanak és nem székelytáncot. Ugyancsak orosz népdalokat tanultunk az énekórán. Ilyen ének volt: Áll egy ifjú nyírfa a réten…. Képzelem, hogy milyen lelkesedéssel tanulták meg azokat az énekeket és táncokat az akkori nevelőink. Ilyen volt a rendszer, aki tanítani akart el kellett viseljen mindent, amire kényszeríttették.

Nem nagyon lehetett szabadideje egy tanítónak. Festették velük az utak menti kerítéseket. Fehér mésszel lemázoltak egy téglalapot, erre festettek piros festékkel, nagy ecsetekkel jelszavakat. Egy ilyen régi jelszó maradványa, amit az 1950-es években mázolhattak, még mindig látszik a szomszédunkban levő, nagyon régi faépület hátoldalán. Ez a jelszó valamikor így szólt: Éljen a Román Munkás Párt! Talán ez az egyetlen falra festett jelszó, amely megmaradt, mint tárgyi bizonyíték ebből az időből. Az akkori pedagógusok jártak tojást gyűjteni a Fogyasztási Szövetkezet részére. Felszólítást hordoztak a beszolgáltatásra. Győzték az embereket, hogy lépjenek be a kollektívbe. Gondoskodniuk kellett, hogy az utak mentén felállított faliújságokon hetente legyen friss újságcikk, karikatúra rajzolva, ami kigúnyolta a kulákokat, az osztályellenséget. Tiltani kellett a gyerekeknek a hittan órák látogatását, templomba menést. A pedagógusoknak szigorúan tilos volt minden egyházi tevékenységen való részvétel, nyíltan nem lehetett egyházi esküvőjük, nem kereszteltethették gyerekeiket, nem engedhették meg, hogy elsőáldozók legyenek, hogy bérmálkozzanak. Még az egyházi temetést is tiltották. Mindenki úgy járt túl ezeken a tiltásokon, ahogy tudott.

A háború után még a faluban egy ideig több bolt is volt, ahol az emberek megvásárolták azokat a dolgokat, amit nem tudtak előállítani. Én csak azokat sorolom fel, ahová mi jártunk vásárolni. Még emlékszem a Mihálcz András, a Vorzsák Ferenc, és a Benedek Ödönné boltjára. Sót, ecetet, petróleumot, szeget, gyufát és sok más árut lehetett venni. Ekkor már jegyrendszer is volt, így itt a lisztet, cukrot is meg lehetett kapni, amit a pontokra adtak. Mi is volt a pontrendszer? Az állami alkalmazottak negyedévenként kaptak egy névre szóló, úgynevezett kartellát három hónapra. Több színben volt. A színekre nem emlékszem, csak arra, hogy mindeniknek más volt az értéke, illetve az élelem mennyisége, amit a pontokra adtak. Kartellát kapott az, aki dolgozott és a gyerekek, akiket ő tartott el. A bányászok kapták a legnagyobb értékűeket. A többi alkalmazott kevesebb ennivalót kapott rá. Legkevesebbet a gyermekek kaptak. A kartella úgy 12x20 cm-es lehetett, függőlegesen négy részre osztva. Az első részen volt feltüntetve a tulajdonos neve, munkahely. A következő három oszlopban a három hónap, mégpedig, úgy, hogy minden napnak megfelelt egy 1x1 cm-es négyzetecske, ráírva számmal a nap. Havonta tehát 30, 31 négyzetecske volt. Így leírva egy kicsit bonyolult, de bonyolult volt szegény boltosoknak is, mert, amikor vették a lisztet, cukrot, a kartelláról levágták a négyzeteket, fel kellett ragasztani egy lapra, és ezzel kellett elszámolni azt a bizonyos árut. Ha kenyeret vettek, akkor minden napra vágták a pontocskákat, ha lisztet, akkor egyszerre többet vágtak le. A cipővásár, a ruhavásár is ilyenformán történt. Igazságos volt ez vagy nem? Mit vétettek a feleségek, akik nem kaptak pontot, mit vétettek a falusiak, akik kevesebbet kaptak? Ők is ugyanúgy ettek, hordtak cipőt,

ruhát. Másban is különbséget tettek a városiak és falusiak között. A falusi gyerekek hosszú időn át kevesebb gyermeksegélyt kaptak, mint a városiak. Talán kevesebbet ettek, nem szaggatták úgy a ruhát? Aki nem dolgozott állami alkalmazottként az nem kapott kartellát, és akinek az apja, vagy anyja nem dolgozott, nem kapott semmiféle gyermekpénzt.

Villanyvilágítás csak a 60-as évek elején lett, ezért nagy szükség volt a petróleumra. Ezt csak úgy kaphattunk, ha tojást vittünk az üzletbe. Minden liter petróleumra kellett 2 db. tojás. Ez még nem volt elég, mert sorban is kellett állni érte. A gyerekeket küldték petróleumért, a sorban lökdösődtünk, veszekedtünk. Így történt meg, hogy egy alkalommal, amikor elküldtek petróleumért, ide adott édesanyám négy tojást, amit bele tettem a zsebeimbe, kettőt egyikbe, kettőt a másikba. Télen volt. Fáztunk is. Az Ödönné boltja előtt, taszigálódtunk. A kezemben volt egy szatyor a két üveggel. A zsebeimben a négy tojás. Egyszer csak azt vettem észre, hogy a zsebeim külső oldala ragadnak. Hát eltört mind a négy tojás. Haza kellett mennem, mert tojás nélkül nem volt petróleum. Meg nem verődtem, de szidást kaptam, hogy máskor sokkal jobban vigyázzak.

Hatodik osztályos voltam, amikor ismét volt egy jutalom út. Ezúttal Csíkszeredába vittek el télifa ünnepélyre. A nagy feldíszített télifa ott állt a téren, ahol jelenleg Magyar Konzulátus van. Nagyon szép ünnepély volt, mi is kaptunk ajándékot, rajztömböt, vízfestéket, ecsetet, ceruzát. Akkor éjszaka ott is aludtunk egy bentlakásban, csak másnap jöttünk haza. Nekünk, falusi gyermekeknek, akkor nagy élmény volt az ilyen utazás, hisz nem sokan voltak, akik utazgattak városokra, még Csíkszeredába sem.

Nemcsak az iskolában játszottunk. Főleg vasárnap délutánokon, a nagyobb ünnepek délutánjain tele volt játszó fiatalokkal a Marci kert, a Baráczi kert, Dudurnál a Madaras és Dánfalva közötti rét, a Kicsi kertek. Itt iskolások, legények és leányok is játszanak. Itt is voltak körjátékok, amit főleg az iskolások játszottak, volt bocsozás, amiről már írtam. Játszottak labdajátékokat, olyant is, mint a csürközés. Rongylabdát, vagy nagyobb szőrlabdát ütöttek el egy ütővel, ami után annak, aki elütötte a labdát szaladnia kellett a bűzbe. Bűznek nevezték azt a helyet, ahová a játékok alkalmával el kellett szaladni. Aki elkapta a labdát, próbálta megdobni a szaladót. Volt egy szabálya ennek a játéknak: Koppantás, ütés, kertbeütés lesülés. A lesülés azt jelentette, hogy ki kell állni a játékból. A kiállítást sokszor a kertbeütés okozta. Ha a játszóhely szomszédságában kert volt, ami be is volt kerítve kerítéssel, akkor nem szabadott a labdát oda beütni. Ha ez mégis megtörtént, akkor ki kellett állni a játékból.

Nagyon sokszor játszották a - Hátulsó pár fuss előre, cekapecc -, játékot. Ezt még ma is játsszák a gyerekek.

Egy másik játék, amit már nem játszanak a „Fölbehányózás”. Ezt a játékot játszották akkor is, amikor az állatokat őrizték a réten, a mezőn a gyerekek. A fiúk játéka volt ez, négyen, ötön, sőt még többen is játszották. Minden játszó gyerek faragott fűzfából egy horgas botot, ami dobáskor meg kellett álljon a földben. Mindenik játékosnak volt egy birtoka, egy kis kör alakú területe, amit meg is jelöltek a földre rajzolt vonallal. Ezen kívül távolabb kijelöltek egy helyet, ezt is bekerítették, az volt a bűz. A horgas botot belevágták a saját területükbe, ott bele kellett álljon a földbe, akinek ez nem sikerült, el kellett szaladjon a bűzbe. Ez alatt a többiek gyorsan loptak földet a birtokáról. Addig folytatódott a játék, amíg szemmel láthatóan különbözött a birtokokon a földkupac. Az győzött, aki a legtöbb földet lopott, akinek legnagyobb volt a dombocskája. A vesztesnek, pedig a gödre volt mélyebb. Ilyen játékok tavasszal voltak a réten, mielőtt a fű kizöldült volna, és ősszel a sarjúkaszálás után.

Az üres telkeken, az üres épületekben is sokat játszottunk. Ezeket a játékokat saját magunk szerveztük meg. Falurészenként gyermekcsoportok alakultak ki. Ilyen csoport volt itt újfaluban is, ebben főleg kislányok játszottak, de voltak fiúk is. Egyik ilyen játék volt a lakodalmi játék. Vasárnaponként játszottuk egy régi üres házban és egy üres csűrben. Volt menyasszony, volt vőlegény, a menyasszony fejére egy ablakról levett függönyből került

fátyol. Volt leánykérés, körbevonulás, és volt mulatság is. A sütemény a lekvárral összeragasztott keksz volt. A csemege a főzött aszalt vackor és az ital a vackorlé. A zenész egyik kislány édesapja Bíró Anti bácsi volt, aki a vezérkürtjével szolgáltatta a zenét.

Régen legtöbb családban nem tartottak nagy névnapokat, születésnapokat. Nagyon sok volt a munka, és ha sok volt a gyerek, akkor bizony állandóan ünnepelni kellett volna. Az unokák számon tartották a nagyszülők névnapját, és fel is köszöntötték őket. Ez a köszöntés néha vicces volt. Amikor még sok fazekas volt a faluban, akkor sok volt a cserépedény is. Minden nyári konyha előtt volt egy edénytartó állvány kiálló ágakkal. Mosogatás után ezekre az ágakra aggatták fel a cserépedényeket. Ezt használták ki a gyerekek. Este odalopózkodtak, elloptak egy fazekat, szerencsésebb esetekben repedt fazekat kerestek. A fazekat megtöltötték fahamuval. Este vitték a hamuval telt fazekat, és az ajtó előtt énekeltek. Mi Regina névnapkor a következő éneket, énekeltük a nagymamánk ajtója előtt:

Oh, Regina, te már alszol-e,
Az ágyadban te már nyugszol-e?
Kelj fel álmodból, serkenj fel ágyadból,
Mert jöttünk Tehozzád.

Azt is mondd meg, beeresztesz-e?
Azt is mondd meg, szívesen látsz-e?
Mert, hanem elmegyünk, más szállást keresünk,
Megyünk, ahonnan jöttünk.

Virág nyíljék neved napjára,
Kit óhajtasz minden órába,
Kívánjuk Isten, éltessen, sok jóban szerencséltessen,
Sok számos években.

Miután befejeztük az éneklést, a hamuval töltött fazekat odacsaptuk a kőlépcsőhöz. Ez egy nagyot pukkant és a hamu szanaszét szóródott. A háziak azonnal kijöttek, behívtak, és mi bent elmondtuk a jókívánságaikat, átadtuk a virágot. Persze a felköszöntött nem volt elragadtatva, attól, hogy a lépcső tele lett cseréppel, hamuval, de megbocsátott nekünk. Decemberben nagytatát is így köszöntöttük János névnapkor. Az anyai nagyszüleink távolabb laktak, így őket Anna és Lázár napkor csak virággal köszöntöttük.

A névnapozás szokás volt a felnőttek között is. Főleg a téli estéken mentek egymáshoz névnapozni a komák. Ekkor több idő jutott erre. Ilyen téli névnapok voltak: Károly, Márton, Katalin, András, Ferenc, Borbála, János, István, Viktória, Pál, Veronika, Ignác, Mátyás és mások. Nem volt nagydolog a névnapok tartása. Sütöttek valami süteményt, vettek kevés italt, elbeszélgettek, kártyáztak.
Néha a hamuval töltött fazék odacsapását a felnőttek is megtették, de ilyenkor főleg bosszúból cselekedtek, ártani akartak valakinek. Ha a hamus fazék előzetesen repedt volt, akkor nem is volt olyan nagy a baj, de, ha ép fazekat használtak fel, akkor kettős volt a kár.

Az akkori nagyszülők is szerették az unokáikat és örömet is akartak szerezni nekik. Ha ajándékokat nem is vettek, de olyan élményekkel ajándékozták meg őket, amelyek az egész életükben szép emlék maradt. Ilyen élménnyel ajándékozott meg engem és a kislány unokatestvéremet a Regina nagymamánk. 1949-ben, amikor nyolc éves voltam elvitt minket gyalogosan a csíksomlyói pünkösdi búcsúra. Reggel hat órakor indultunk hárman, Csicsót

elhagyva, a mezőn mentünk keresztül és tizenegy órára értünk a kegytemplomhoz. Éppen akkor harangoztak be a nagymisére. Mi is bementünk, részt vettünk az ünnepi misén, majd felmentünk a Mária szobor lábához. Itt nagymama felemelt, így elértem a szobor lábát, amit a zsebkendőmmel megérintettem. Kijövet szereztünk nyírfaágat, vásároltunk mézes pogácsát, majd találkoztunk a szüleinkkel. Velük jöttünk haza kocsisszekérrel, mert gyalog már nem tudtuk volna megtenni a 17 km-es utat. Nagyon szép emlék maradt, annál is inkább, mert a következő évben betiltották a búcsú megtartását. Elvitt nagymamánk a szeptember 8-i Kisasszony napi búcsúra is Göröcsfalvára. Ide is gyalogosan mentünk hárman, elmentünk a templomba, vásároltunk búcsúfiát is. Meglátogattuk a rokonokat, ahol ebédeltünk, majd délután gyalog haza jöttünk.

Azért csak a Péter nagymamámról írtam le ilyen eseményeket, mert velük voltunk közvetlen szomszédok. A másik nagymamámnak fájt a lába, nem hajlott az egyik térde, nagyon sántált, csak pálcával tudott járni, odahaza mindent dolgozott, a mezőre is ment, de nem járt el más faluba. Azon felül ők egy-udvaron laktak a nagybátyám családjával, aki fiatalon meghalt. Maradt a nagycsalád, az 5 gyermek. Nekik segített, amit csak tudott.

A gyerekeket majdnem minden családban nagyon sok viselkedési szabályra megtanították. Tisztelni kellett a felnőtteket, az idősebbeket. Megtanították, hogy a „nagyok", ha beszélgetnek nem szabad beleszólni. Előre kell engedni a felnőtteket, át kell adni a helyet. A faluban mindenkinek köszönni kell. A gyerekek a felnőtteknek így köszöntek: Dicsértessék a Jézus Krisztus. A felnőttek így válaszoltak: Mindörökké ámen. Azt is megtanították, hogy köszönéskor ki kell venni a kezeket a zsebből, a sapkát meg kell emelni. Ha valahová belépnek, előtte le kell venni a sapkát. Erre volt egy mondóka is. Belépéskor: „ Sapka, kilincs!" Ez azt jelenti, hogy levesszük a sapkát, majd azután tesszük a kezünket a kilincsre, és lépünk be. Kilépéskor: „Kilincs, sapka". Először nyitjuk az ajtót, kilépünk, majd azután tesszük fel a sapkát. Aki ezt gyermekkorában megtanulta, az egész életében be is tartotta.

Ha nem köszöntek a gyerekek, akkor a felnőttek azonnal rákérdeztek. Ki fia vagy? Ki leánya vagy? Apád, vagy anyád nem tanított meg köszönni? Ez már szégyen volt. Nem nagyon történt meg az ilyen, annyira beidegződött, hogy köszönni kell mindenkinek. Egy vicces kérdést is szoktak a gyerekekhez intézni, amikor meg akarták tudni, hogy kihez tartozik. „Ki fia vagy, be rongyos vagy? Hol szolgáltál, be horpasz (sovány) vagy?"

Személyesen adtak példát a szülők gyerekeiknek. Mindenki köszönt a faluban mindenkinek. Reggel: Adjon Isten jó reggelt! Napközben: Isten áldja meg! Jézus áldja meg! Ha valaki belépett egy házba, szintén így köszönt. A bentiek így válaszoltak: Isten hozta! Vagy: Isten hozta magát! Amikor ment el az illető, akkor a háziak mondták: Isten veled! Isten magával! Este: Adjon Isten jó estét! Adjon Isten csendes jó éjszakát!

A szülőket, a nagyobb testvéreket a gyerekek magázták. Amikor egy családban 10-nél több gyermek született, akkor nagy volt a korkülönbség. Soha nem tegezték a nagyobb testvért. A kicsik szót fogadtak a nagyobbaknak, elfogadták tőlük az oktatást.

Volt egy másik mondás is, „Ahogy szokik Pista, olyan lesz István." Gyermekkorban kell kialakítani minden szokást, akkor kell megtanítani dolgozni. Ha egy nagycsaládban a gyerekek nem szokták volna meg a munkát, akkor a szülőknek lett volna nehezebb. Tehát a gyerekeket nemcsak a szülők szoktatták, nevelték, hanem a nagyobb testvérek is, a nagyszülők is, ha közös udvarban laktak.

Az akkori gyerekeknek sok munkát adtak a szülők. Korán megtanították dolgozni őket. Egy nagyobb családban szükség volt minden munkás kézre. Reggel mielőtt iskolába mentek volna segítettek az istállóban. Délután is volt mindig tennivaló. Ősszel és tavasszal őrizték a teheneket, juhokat a mezőn. Részt vettek minden mezőgazdasági munkában. A kislányokat is korán rászoktatták a házimunkára. Kellett mosogassanak, sepregessenek. Már korán kezdték

tanítani nekik a fonást. Tíz évesen kezdtek már durgát (vastag, laza fonalat) fonni a guzsalyon. Segítettek a szövésnél, a csörlő keréken, csörlötték a fonalat a csövekre, felmotollálták a felvágott rongyot a csépekre. A nagyobb leánykák vigyáztak a kisebb testvérükre. Úgy a fiúk, mint a kislányok segítettek a mezei munkában is. A szántás alkalmával vezették a teheneket, aratáskor kötelet vetettek[38], szénacsináláskor forgatták a rendet, gereblyéltek, tehát minden munkából kivették a részüket.

Mi is segítettünk szüleinknek a mezei munkákban, főleg a nagyobbik öcsémmel. Jártunk szántani, aratni, szénát szárítani, pityókát szedni. Később beadták a földet a közösbe. Ezután a testvéreim, már nagyobb diákként segítettek édesapámnak a széna betakarításakor. Ezeknél emlékezetesebb az, amit a Péter nagytatánknak segítettünk. Együtt jártunk szénát takarni, a szénát haza hozni. Nem volt nagy a rakomány, amit a segítségünkkel rakott. Mi nagyon örültünk, amikor felülhettünk a széna tetejére és úgy jöttünk haza a takarásból. Néha reggelit, ebédet és cserépkorsóban vizet vittünk a mezőre. Egy ilyen emlékezetes esetre gondolok mindig vissza. Nagytatánk a Medvés patak nevű, erdő alatti részen volt kaszálni. Ott is aludt a kicsi házban és a mi feladatunk volt, hogy a reggelire való túróspuliszkát elvigyük neki. A nagyobbik öcsémmel mentünk. Mivel mi még nem jártunk ott, hát elmagyarázták, hogy hol is van az a hely. Idejében el is indítottak, elég messze kellett menni a falutól, igyekeztünk is, de eltévedtünk, nem is messze a helytől. Később találkoztunk valakivel, aki útba igazított. Már harangoztak délre, amikor mi a reggelivel oda értünk. Szegény nagytatánk nagyon várt, mind az utat figyelte. Így a reggeliből ebéd lett. Aznap nem is jöttünk haza. Mi is ott aludtunk a kicsi házban. A földre friss szénát terítettek, a ház közepén, a lábunknál egész éjszaka égett a tűz. Ez volt az első erdőn töltött éjszakám, de nem az utolsó. Takarás idején még egy párszor aludtam erdei házikóban. Nappal szép volt az erdőn, de én este nem mertem kilépni a házból, és éjszaka is minden kis zajra figyeltem. Esténként sokáig hallgattuk a tűz fénye mellett a nagytatánk történeteit, amelyek főleg az első világháborús fronti élményeiről szóltak. Az erdei takarások alkalmával azt szerettem a legjobban, hogy lehetett eprészni, málnát szemelgetni, gombászni és gyönyörködni a természet szépségében. Miközben mentünk az erdőre, akár dolgozni, akár erdei gyümölcsöt szedni, vagy szekérrel, vagy gyalogosan, legtöbbször a Hámor tető nevű részen mentünk át. Ennek a tetőnek az oldalát Hámor oldalnak hívják, az alsó részét Hámor fenéknek, az ettől délre eső részt Fejedelemkertnek nevezik. Ezeken a részeken mindig találtunk olyan sárgás köveket, amelyek úgy néztek ki, mintha rozsdásak lennének. Itt a faluban vasszarnak nevezték. Valójában ezek a kövek, a vas kiolvasztása után maradt vaskövek[39] voltak. Egész kis dombocskák voltak az ilyen kövekből. Ez azt jelentette, hogy régen itt vasat olvasztottak és vashámor[40] is volt. A keleti mezőrészen van egy Vasbánya elnevezésű mezőrész is, ahonnan az olvasztandó vaskő egy részét hozták. Fennebb az erdőn van egy Szénhely nevű erdőrész, ahol égették a vasolvasztáshoz szükséges szenet. Régen, amikor a vasolvasztás folyt, akkor itt egy kiépített telep is volt, amelynek a körvonalai még ma is láthatóak. Ez a vasolvasztó a fejedelem tulajdonában volt, innen is ered a Fejedelemkert elnevezés. Az 1848-49-es szabadságharc idején a Madaras patak mellett lőporgyár is működött. [41]

[38] Szalmából sodorták, a kéve kötözéséhez.
[39] Kohó salak.
[40] Vízkerékkel működtetett hatalmas verőkalapács. A gőzkalapács őse.
[41] Ezzel kapcsolatban pontos adatokat lehet olvasni a
Páll-Antal Sándor, Ördögh Imre, Balázs Lajos és Miklós Márton szerzők által írt:
CSÍKMADARAS egy felcsíki falu múltja és jelene, monográfiában.

Népszokások

A régebbi időkben voltak olyan népszokások, amelyek főleg a gyermekek körében terjedtek el, de nem kizárólag, mert a fiatalok is művelték. Ilyenek voltak:

Március l2. - **G e r g e l y n a p j a.** - Szokás volt ezen a napon tojást vinni a tanítónak az iskolába[42]. Minden gyermek legalább két tojást vitt. Egy nagy létszámú osztályból tojás is sok gyűlt össze. Azt hiszem, ez a szokás akkor a tanítók munkájának elismerését is jelentette, hisz a régi időkben nem gyűjtöttek pénzt a szülők a tanév végén, hogy ajándékot vegyenek rá. A tojás ajándékozása az 1950-es évek végén maradt ki. Érdekes dolgok is megeshettek ezzel kapcsolatosan. Mivel tavasz volt, kezdtek a tyúkok kotolni, hát az is megtörtént, hogy kotlott tojást vitt a gyermek. Vigyázni kellett a tojás felhasználásakor, minden tojást egyenként, külön tányérba kellett feltörni, hogy a rossz tojás ne rontsa el a többit. Gyermekkoromban én is vittem tojást minden évben, viszont, amikor én tanítani kezdtem, akkorra ez már ez a szokás kimaradt.

December 13. **- L u c a n a p j a. -** Sok babona, jóslás kapcsolódott ehhez a naphoz. Nem szabadott fonni, varrni, mosni, takarítani.[43] A babona szerint mindenik munka valami ártást vonhatott maga után. Többek között, ha valaki varrni talált, akkor kockáztatta azt, hogy a tyúkjai egész évben ne tojjanak jól. Bevarrja a tyúkok fenekét, szokták mondani. Luca napjára legtöbb asszony lucalepényt sütött a kemencében. Ezek kis lepények voltak, finomlisztből készítették, meg is édesítették. Sokat sütöttek, főleg, ha a rokonságban sok gyerek volt. Luca napján reggel a gyerekek tarisznyát akasztottak a nyakukba és elindultak lucálni. Általában a rokonokhoz, szomszédokhoz tértek be és a következő verset mondták:

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Egészséggel, üdvösséggel, jó sok szerencsével,
Töltsék el az áldott ünnepeket, kezdetitől végezetig.

A háziak megköszönték a jókívánságot, és lepényt adtak a gyerekeknek. Az élelmesebbek, sokszor egy kisebb tarisznyára valót is összegyűjtöttek. Szokás volt főtt kukoricát is adni. Ezt a vizes főtt kukoricát is bele tették, beleöntötték a tarisznyába. Bizony sokszor folyt a lé a tarisznya aljából. Illett hazavinni, sőt öröm volt, ha sokat gyűjtöttek össze. Ma már nem járnak lucálni a gyerekek. Ezt a szót már csak átvitt értelemben használják. Ha valaki eltekereg, szomszédol, akkor mondják azt, hogy elment lucálni. A lucálás szokása is az 1950-es években maradt ki. Mi még jártunk lucálni a legközelebbi rokonokhoz.

Luca napjához kapcsolódott egy időjósló hiedelem is, miszerint a Luca nap és a karácsony közötti l2 nap meghatározza a következő esztendő időjárását. Jól megfigyelték sorban, a mindenik napra jellemző időt, egyesek le is jegyezték, és próbáltak következtetni a következő év 12 hónapjának időjárására.

December 24. Eltelt a l2 nap, megérkezett k a r á c s o n y s z e n v e d e j e, vigíliája. Ez a karácsony előtti nap estéje. Ekkor tartották a karácsonyi éjféli szentmisét. Ezen részt vett a falu apraja, nagyja. A templomot mindig csodálatosan feldíszítették, az oltár előtt karácsonyfák álltak, amelyekre díszeket és kis viaszgyertyákat tettek, azokat meggyújtották.

[42] Az ősi termékenység ünnep maradványa.
[43] Ekkor nyílik meg a nagy fénykapu a tejút felé.

Nagyon sok gyerek volt ott a misén, csak az egész kicsiket hagyták odahaza. Mise után a család asztalhoz ült. Éjféliztek, töltött káposztát, kolbászt, véres hurkát ettek. Másnap, karácsony napján nem volt reggeli mise, csak nagymise. Ekkor is mindig tömve volt a templom. Mindig sok fiúcska ministrált az oltár előtt. Ezek a gyerekek rendszeresen jártak templomba. Akik nem hiányoztak a vasárnapi szentmisékről, azok a házszenteléskor lehettek csengettyűsök, ministrások[44].

December 28. Karácsony negyedik napján van **A p r ó s z e n t e k n a p j a.** Ma is élő szokás az aprószentekellés, ami abban áll, hogy a gyerekek, a fiatal legények, hajlós vesszőkkel elmennek a kislányokhoz, rokonokhoz. A verseknek, amelyeket ma elmondanak már egész folklórja, van. Régebben nem volt ilyen gazdag, ilyen változatos a versek választéka. Azt a verset írom le, amit az én testvéreim mondtak aprószentekelléskor:

Örvendetes nagy nap Krisztus születése,
Amelyben Szent István életét végezte,
Szent János pediglen példáját követte.
Aprószentek napján,
mi is elindulánk, Heródes nyomdokán,
Se nem botokkal, se nem fegyverekkel,
Hanem szép hajlandós vesszőkkel.
Szabad-e verekedni?

Erre azt válaszolták, hogy igen. Ekkor mondták a másik kis verset:

Apró szentek, Szent Dávid,
Éljen maga sokáig,
Pénzben járjon bokáig.
Száz esztendős koráig!

Vagy: Kicsi szentek, nagy szentek,
Ma a házból mind kimentek!

Miközben a versikét külön elmondták mindenkinek, a pálcával ütögették a hátsó felét. A végén adtak a gyermeknek pénzt, kalácsot, süteményt, és a karácsonyfáról cukorkát is. Ez volt az aprószentekellés szelídebb, illedelmesebb formája. Mára már kissé eldurvult ez a szokás is. A kicsik még mindig úgy tesznek, mint régen, de közülük is egyesek egyre több házhoz mennek el, hogy minél több pénzt kapjanak. A felnőttek körében is elterjedt az aprószentekellés, de a sokkal durvább formája. Erőteljesebb, főleg miután néhány pohár italt is elfogadtak. Az utcán is elkapják a járókelő nőket, és jól kiporolják a szoknyájukat.

Hitoktatásra a gyermekek a legrégibb idők óta jártak. Bármilyen nagy volt a terror, a tiltás, azok a gyermekek, akiknek szülei nem voltak kénytelenek fejet hajtani a hatalom előtt lelki élet terén, jártak hittan órákra. Ez összefüggött a templomi ministrálással. Az gyermek, aki sokat ministrált számíthatott arra, hogy elmehet a házszentelésre is. - A h á z s z t e n t e l é s - újév első napjaiban van. Általában Vízkereszt körül befejezték. Két gyermek ministrás ruhába öltözött, négy, öt, hat gyermek a csengettyűs. Megy a plébános, a kántor, de régen ment a harangozó, vagy egy templomban tevékenykedő férfi. Ez vitt magával egy nagy kosarat, mert a házszenteléskor nem csak pénzt adtak, hanem tojást, füstölt disznóhúst, esetleg szalonnát is. Ezt rakták bele a kosárba. Már nagyon régen nem jár a házszentelőkkel a

[44] A katolikus papnak a misén segitkező gyerekek. A szó azonos a miniszter megnevezéssel. Eredetileg szolgát jelent.

harangozó. Most csak pénzt tesznek a tálcára, nem adnak élelmet. Amikor kicsi voltam, a Péter nagytatám is sokszor ment a házszentelőkkel, vitte a kosarat. Ő nem volt harangozó, de sokat tevékenykedett a templomban. Azért, hogy minél több gyermek részt vegyen a házszentelésben, naponta két rend gyerek megy, így nagyon sokan lehetnek csengettyűsök és ministrások[45].

A plébános úr újév napján mindig kihirdeti a házszentelés menetét, hogy melyik falurészre mikor megy. Számon is szokták tartani, de néha megtörtént, hogy nem úgy sikerült a fogadtatás, ahogyan kellett volna. Régen nem volt akkora tisztaság, nem tudták annyira rendben tartani a lakást. Nagyon sok volt a gazdasági munka, nagy volt a család, hamar bepiszkolódott minden. Igyekeztek az asszonyok, hogy a nagyobb ünnepek előtt takarítsanak, és nagyon igyekeztek, hogy amikor a papot várták legyen rend. Ennek ellenére történtek érdekes esetek is. Egyik asszony gondolta, hogy hamar felsúrolja a konyhát, amíg oda érnek a házszentelők. Hozza is látott, felét felsúrolta, gyorsan leterítette a szőnyegeket erre a részre. Ekkor érkeztek e csengettyűsök. Nagyon megijedt, egyet lépett hátra, egyenesen a veder mellé, amit fel is borított. A víz ráömlött a leterített szőnyegekre. Ekkor már énekelt is a kántor az ajtó előtt, és léptek is be. A másik eset. Egy asszony ki akarta a kormot takarítani a kályhából és a kürtőből. Le is szerelte a kályhacsöveket, az udvaron kiverte belőlük a kormot. Kormos lett a keze, vitte vissza, közben megizzadt és, kettőt törölt az arcán. Persze jól elkente a kormot. Éppen visszatette a kályhacsövet, amikor érkeztek a házszentelők, nem állták meg mosolygás nélkül. Szegény nem tudta mitevő legyen. Olyan is történt, hogy éppen disznót vágott a család.

Régen, főleg az 1950-es években nem mindenki engedte, engedhette be a házszentelőket. Voltak az új demokraták, párttagok, akik elvből nem engedték be. Olyanok is voltak, akik nagyon féltek, hogy az állásukba kerülhet ez. Bezárták a kaput, vagy a csengettyűsöknek azt mondták, hogy nem engedik be. Ezeknek a kapujára krétával nagy keresztet rajzoltak a csengettyűs gyerekek. Ebből látták, hogy ide nem kell bemenni házszentelésre. Ma falun is nagyon vigyáznak a tisztaságra, van tisztaszoba, nem történnek olyan balesetek, mint régen. Nem kell keresztet sem rajzolni a kapukra, mert mindenki beengedi a házszentelőket.

A következő ünnep, a természet megújulásának ünnepe a **- h ú s v é t -**. Változó ünnep.[46] Minden évben a tavaszi napéjegyenlőség utáni holdtölte utáni első vasárnapon tartják. Nem minden évben esik ugyanarra a napra a keleti és nyugati egyházaknál. Böjt előzi meg. A Nagyhét végén, Nagypénteken, Nagyszombaton a nők, a kislányok hozzáláttak a piros tojás festéséhez. Ez a szokás régi keletű és a mi falunkban is úgy tartották meg, mint máshol. Gyermekkoromban a tojásokat főleg növényi eredetű festékekkel festették. A cserefa kérgét, a vadalmafa kérgét kifőzték és ezzel szép sárgát, a hagyma héjának főzetével sárgásbarnát, a bürök főzése után kapott lével zöldet festettek. A piros színű festéket üzletben vették meg. Itt nálunk nem nagyon használtak viaszt, nem igen írták meg a tojásokat. Legtöbben apró zöld levélkéket tettek körbe a tojásra, ezeket felvágott harisnyadarabbal rögzítették rá, majd így tették bele a vöröshagyma héjának főzetébe, amiben meg is főzték. Miután kihűlt, szalonna darabkával dörzsölték, és száraz ronggyal megtörölték, hogy fényes legyen. Sokan három héttel húsvét előtt búzát vetettek egy lapos edénybe. Ez húsvétra kikelt, kizöldült. Ide rakták bele a megfestett tojásokat. Ezen kívül mintás cseréptálba, vagy kis kosárkákba is tehették. Itt a faluban már nincsenek tojásíró asszonyok. Mindenki saját családjában festette meg a tojásokat.

Császár Ferencné sz. Fazakas Anna (1932), mondott el egy szép húsvéti verset, amit gyermekkorában tanult.

[45] Ők is részesednek az adományokból.
[46] Áttérnek a téli étrendről, életmódról, sőt ruhákról is a tavaszira. Ezért változó ünnep.

Húsvéti dal

Túl a havas téli felhők,
Titkot rejtő csillag erdők,
A sok tojást nyulak főzik,
Tenger munkát alig győzik.

Senkivel nem állnak szóba,
Csak a tündér, hébe-hóba,
Jön a nagy munkát megnézni,
A nyuszikat megdicsérni.

Itt az idő meghálálni,
Lányok kedvét eltalálni.
Szép tojások, halvány kékek,
Mint az égbolt olyan szépek.

Van közöttük minden fajta,
Tapsifüles nyuszi rajta,
A vérpiros olyan csodás,
Lesz majd érte locsolás.

Hengergetik a fövényen,
Megszáradnak a napfényen,
Mind egy szálig meg van festve,
Ha majd jön a barna este.

Talicskákon messze viszik,
Hogy ők főzték, el sem hiszik,
Az utcákat végig járják,
Hol a jó kislányok várják.

Gyöngyvirágos, kis lakokba,
Lerakják az ablakokba,
Ablakok előtt megállnak,
Boldog húsvétot kívánnak.

Nagyszombaton reggel volt a - vízszentelés és a tűzszentelés -.[47] Főleg a gyermekek feladata volt, hogy már délelőtt kis üvegecskékben szentelt vizet vigyenek haza. Este volt a - f e l t á m a d á s i s z e r t a r t á s, - ekkor körmenet is volt a Főúton le, majd vissza. Ezt

[47] A húsvét, s az utána következő ünnepek az ősi kultuszok mint a négy elem – tűz, víz, föld, levegő -, a termékenységi kultuszok egész sorát magába foglalja. A kereszténység átvette az ősi vallásokból és saját rendszerét igazította hozzájuk.

hosszú időre betiltottak, visszaszorították a templom kerítésébe. A feltámadási szertartáson a gyermekek nagy része is ott volt, mindenki égő gyertyával vett részt a körmeneten.

Húsvét reggelén, a virágvasárnap megszentelt barkát a szenteltvízbe mártották, ezzel az egész udvart, istállót, gazdasági épületeket, és a házban minden helyiséget meglocsoltak. Húsvét első napjának reggelén - é t e l s z e n t e l é s - van. Akármilyen szegénység is volt, a szentteltetéshez mindig kikerült a főtt szalonna, sonka, kolbász, tojás, és majdnem mindenhol a bárányhús is. Erre az alkalomra kokonyát[48] is sütöttek. Az ételeket becsomagolva kosárba rakták, ha kicsi volt a család, akkor egyfülű kosárba, ha többen voltak egy családban, akkor radinás[49] kosárba tették. Fiatalok, gyerekek vitték el a templomba, sokszor két család csomagolt egy kosárba. Leterítették az erre a célra használt legszebb terítővel. Két oldalon fogták a kosár fülét, részvettek az ételszentelő kicsi misén. Miután hazavitték a megszentelt ételt, szép fehér abrosszal megterített asztalon tálaltak. Imádkoztak az étkezés előtt és étkezés után. Fontos volt, hogy egyetlen csontocska, egyetlen morzsa se kerüljön az állatoknak. Minden maradékot összegyűjtöttek és elégettek. Megszokott húsvéti étel volt a töltött káposzta is, amit főleg este, vagy másnap reggel fogyasztottak el.

Másodnap, húsvét második napján volt a **- l o c s o l á s -**. A fiatal legények és a gyerekek mentek locsolni. Ha lehetett venni rózsavizet (kölnivizet), akkor jó volt, ha nem, akkor szagos (illatosított) szappant oldottak fel vízben, azt töltötték kis kölnis üvegekbe. Lehetett venni kimérős kölnivizet is, amit egy nagyon kis tölcsérrel töltöttek az üvegecskébe. Locsolni is a rokonokhoz, az ismerős kislányokhoz mentek a gyerekek. A legények meglocsolták a leányokat, a szeretőjüktől bokrétát kaptak virágból. Ezt a bokrétát a legény a kalapjába tűzte. Aki bokrétát kapott, annak illett, hogy májuságat, Jakabágat állítson a leánynak. Régen a locsoló verseknek sem volt nagy választéka. A kicsi gyerekek legtöbbször a következő locsoló versikéket mondták:

Én kis kertészlegény vagyok,
Virágokat locsolgatok.
Azt hallottam, hogy egy rózsafa ki akart száradni,
Szabad-e meglocsolni?

Én ki kertészlegény vagyok,
Virágokat locsolgatok,
A múltkor, hogy erre jártam,
Egy rózsafát láttam,
El akart hervadni,
Szabad-e megöntözni?

Ajtó megett állok,
Piros tojást várok.
Ha nem adtok lányok,
Estig is itt állok.

Én kicsike vagyok,
A fogaim nagyok,
Adjanak egy kis kalácsot,
Hogy harapjak egy nagyot.

[48] olyan kalácstésztából készített kenyeret, amit csak egy alkalommal sütöttek az év során
[49] Nagy ruhás kosár formája van, de kizárólag élelmet szállítottak benne babalátáskor, húsvétkor, kalákásoknak stb.

E háznak kis kertjében van egy rózsató,
Rózsakertben nevelje a teremtő,
Vizet öntök a rózsatőre,
Szálljon áldás a fejére,
Az Istentől azt kérem,
Piros tojás a bérem.

Miután meglocsolta a kislányokat, asszonyokat a locsoló legényke, kapott piros tojást, kalácsot, esetleg pénzt is. A mostani gyerekeknek inkább pénz, csokoládé, csokoládétojás kell. Nem nagyon fogadják el a kalácsot, süteményt, sőt még a tojásnak sem nagyon örülnek. Versenyeznek, hogy ki gyűjti a legtöbb pénzt.
Kimaradt a bokréta tűzése is már régen. Az 1950-es évek végén már nem tűztek bokrétát a legények kalapjába a leányok.

Tehát eltelt a húsvét is. Következett egy másik szép szokás, amelyet a gyerekek és a fiatal legények is gyakoroltak, **a j a k a b á g, a m á j u s á g -** [50]állítása május elsejére virradóan a kislányok, vagy nagyobb leányok háza előtt. Régebben a leányos házak udvarán, a ház előtt állítottak fel kis, feldíszített fenyőfákat. Egy párat tettek, színes, főleg piros, fehér, zöld krepp-papír rózsákat és szalagokat tettek rá. A leány legtöbbször attól a fiútól kapta a Jakabágat, akinek a locsoláskor a bokrétát adta. A leány számított is az ágütésre, ezért már előre kihímezte a zsebkendőt, amit az ágütő legénynek illett adni. Amikor a legény felütötte az ágat, arra is kellett vigyázzon, hogy nehogy ellopja azokat egy rivális legény az éjszaka folyamán. Megtörtént olyan is, hogy az eredeti fákat ellopták és másokat állítottak helyette.

Nagyon sok minden történt ekkor, május elsejére virradóan. Vicces történetek. Szokás volt abban az időben, hogy a tél folyamán az erdőről a kisebb fákat gallyason hozták haza. Otthagyták az udvaron az ilyen fenyőfákat és a kecskék, juhok lerágták a tűleveleket, fiatalabb hajtásokat. Ezek a fák voltak a kecskerágott ágak. Tavasz fele egy rakásba rakták, esetleg a patak mentén gátként is használhatták. A legények nem mindig csak feldíszített ágakat állítottak, hanem ellopták a kecskerágott fákat is, ezeket állították fel az olyan leányoknál, akikre valamilyen okból nehezteltek. Egy alkalommal nagyon sok kecskerágott fa volt a Juhász Péter (Kurta) kertje mellett, mivel patak mentén lakott, védőgátként rakta oda. Éjszaka ezeket az ágakat lopták el a legények és állítgatták fel, vagy akarták felállítani a leányok háza elé. Minden legény vigyázott, hogy az ő szeretője háza elé ne állítsanak ilyen kecskerágott fát. Szégyennek számított. A leányos családok is éberen figyeltek, ha netán mégis megtörtént volna, reggelig takarítsák el onnan. Szokás volt ilyenkor úgy is bosszút állni egy leányon, hogy leakasztották a kicsi kaput, elvitték messzire. Olyan is volt, hogy a leakasztott kaput belevetették a Madaras patakba. Ezeket Antal Dénes (84 éves) egervári bácsi mesélte.

Két hétre az ágütés után volt az - **á g t i s z t e l é s** -, ami abban állott, hogy a leány meghívta vacsorára az ágütő legényt és adott neki két zsebkendőt, egy tiszta fehéret és egy csipkés, hímzett zsebkendőt is.

Kimaradt már az a szokás, hogy a legények üssenek ágat. Így kimaradt az ágtisztelés is. A májuságak is kisebbek lettek. Most csak feldíszített lucfenyő csúcsokat szegeznek fel a kapukra a kisfiúk egy kedves, szimpatikus kislánynak. Sokszor egy-egy kislány még két pár ágat is kap. Ezeket is szépen feldíszítik. Ebben a munkában besegít a család, az anyuka, az

[50] Az életfa, Nagyboldogasszonyunk fája. A friss hajtást, a jövendő anyaságvárást jelképezi.

apuka is. Még mindig van, aki zsebkendőt ad a fiúcskának, de már nem kihímzettet, hanem üzletből vásároltat. Kár, hogy ez a szép szokás kihalófélben van. Május elsején reggel már egyre ritkábban lehet Jakabágat látni a kapukon.

Az ágtiszteléssel kapcsolatos adatokat Bálint Dénesné sz. András Ágnes (1925) szolgáltatta.

A **- c s i p k é s z s e b k e n d ő -**, tehát a szerelem, a fiatalok közti szerelmi kapcsolat jelképe volt. A leányok nagy gonddal készítették fehér gyolcsból. A zsebkendőket nagyon változatos mintával hímezték ki. Többféle színű hímző pamutot használtak a kivarráskor. A kihímzett minta is nagyon változatos volt, legtöbbször rózsa, szegfű, tulipán, gyöngyvirág zöld szárral és zöld levelekkel. Hímezték szálöltéssel és keresztszemesen is. Kézzel horgoltak rá leheletfinom csipkét. Igyekeztek remekművet készíteni, mivel a szertőjüknek szánták. Saját részükre is hímeztek zsebkendőt, ezeket a kötényükbe tűzve viselték háromszögűre összehajtogatva. Ha a legény megkapta a zsebkendőt, akkor azt jól látható helyen viselte, vagy a lajbi felső zsebében, vagy a fehérharisnya zsebében. Ebből tudhatták, hogy ő már foglalt, neki komoly szeretője van. Népdal is szól erről: Zsebkendőm is nála van a lajbi zsebében…..

Nagyon sokszor belehímezték a legény nevének kezdő betűit is, vagy a leány a saját maga nevét is. Sokszor a zsebkendőre még szerelmi vallomást is hímeztek.

Ha a kapcsolatnak vége szakadt, akkor a leány vissza is kérhette a zsebkendőt, sőt olyan is megtörtént, hogy a legény kalapjából kitépte a bokrétát, ha az mással táncolt.

Az 1930-as években ifj. Lőrincz Dénes kapott egy nagyon szép, szerelmi versikés zsebkendőt Bálint Katinkától. Ez a zsebkendő is nagyon finom fehér gyolcsból készült, kézzel horgolt rá vékony csipkét, amelynek lyukaiba fehér gyöngyszemeket is varrt. Mind a négy sarkába egy-egy piros rózsát hímezett zöld szárral és levelekkel. A széleire négyzet alakban hímezte a következő szöveget:

Lábad, akármerre járjon,
Szíved értem holtig fájjon,
Ezt kívánja egy igaz szív,
Aki hozzád holtodig hív.

A zsebkendő még sokáig megmaradt Lőrincz Dénes tulajdonában, de útjaik elváltak. Itt maradtak a faluban, de mindkettő mással kötött házasságot.

Ma már nem hímeznek csipkés zsebkendőt, és nem is ajándékoznak ilyent a leányok a legényeknek. Már az 1950-es évek végén kezdett kimaradni ez a szokás is.

A zsebkendőn található szöveget Imre Dezsőné Eliza néni diktálta le

Lassan, minden gond, anyagi nehézség és öröm közepette a gyerekek egy része elvégezte a hetedik osztályt. Abban az időben, az első osztályban elindult gyereknek csak egy harmada jutott el eddig. Következett a továbbtanulás, vagy a munka már 14. évesen. Középiskolába esetleg 3-4 gyerek felvételizett, néhányan szakiskolába iratkoztak, a többi elment szolgálni városra, vagy a fiúk beálltak inasnak valamelyik mesteremberhez. A mi osztályunk 17 végzős tanulójából 3-an jutottunk be középiskolába, négy fiú szakiskolába, a többi elment szolgálni, vagy itthon maradt a szüleinek segíteni. Azok közül is, akik elvégezték a középiskolát csak kevesen tanultak tovább főiskolán, egyetemen vagy technikumban. A mi korosztályunkból, hármunk közül, akik 1959-ben érettségiztünk, egy fiú technikumot végzett, én pedig elvégeztem Székelyudvarhelyen a Tanítóképző Főiskolát. Az 1950-es, 60-as években minden évben ilyenszerű volt az arány. Általában három nyolcadik

osztály indult a Márton Áron Gimnáziumban évente. Volt, aki távolabbi városba ment középiskolába, de úgy is, az 1960-as években kevés fiatal tanult tovább.

Az angyalozás

Június 24-én van Szent János napja. Ezt a János napot Virágos Jánosnak is nevezik. Ehhez a naphoz fűződik a következő szólás-mondás:

„ János napja előtt ne dicsérd az árpavetést!"

Csíkmadaras azon falvak egyike, ahol hagyomány már nagyon hosszú idő óta a - Szent János napi angyalozás -. Ennek is az eredete nagyon régi időkre tevődik vissza. Már az 1900-as évek elején művelték a gyerekek itt a faluban. Nemzedékről-nemzedékre szállt át ez a szép szokás, amíg l945 után be nem tiltották. Már majdnem feledésbe ment, amikor Miklós Mártonné - Margit nyugdíjas óvónő felújította. Az ő segítségére volt Bálint Dénesné és Fazakas Dénesné. Közösen felidézték, és leírták azokat az énekeket, amelyeket a szereplők betanultak. Margit néni négy csoportot tanított be és indított el az első évben. Mára már a csoportok száma a faluban eléri a 12-14-et. Most már önszerveződéssel indulnak, saját maguk tanulják meg az énekeket. Miben is áll ez a népszokás, amelyet a környéken csak, Csíkszentdomokoson művelnek? Köze lehet a nyári napfordulóhoz. Az angyalozásra a gyerekek már hetekkel előtte készülnek. Kiválasztódnak a nyolc gyermekből álló csoportok. Egy csoportban 7 kislány és egy kisfiú van. Kiosztják a szerepeket, leírják az énekeket, megbeszélik a próbák idejét. Több alkalommal gyűlnek össze, de felnőttek segítsége nélkül készülnek. A szülők gondoskodnak a ruhák beszerzéséről. Más előkészületekre is szükség van. Egyik fontos dolog a kaliba építése.

Tudjuk azt, hogy a Szent János ünnepét mindig megelőzi Úrnapja, amikor körmenettel megkerülik a falu egy részét. A körmenet után még a kereszteknél ott maradnak az oltárt díszítő ágak. Június 23-án délután már kezdik elkészíteni a kalibákat. Tehát elsősorban oda építik, ahol a körmenet alkalmával oltár volt. Az utóbbi időben négy ilyen hely van, de általában annyi kaliba épül, ahány csoport indul.

A faluban legalább 14-15 helyen van kaliba, ami úgy néz ki, mint egy kis szobácska, aminek egyik oldala nyitott. Ez az oldal az utcára néz. Általában deszkából vannak az oldalak, a tető, amire nagyon sok nyírfaágat, akácfaágat támasztanak, és sok virággal díszítik. Belül középre tesznek egy asztalt szépen leterítve, erre szentképet, gyertyatartót és virágot is. Ez az oltár. A földre szőnyeget terítenek, körbe lócákat tesznek, hogy minél többen férjenek el. Az utóbbi időben még villanyvilágítást is szerelnek be. Estére elkészülnek a rendezéssel. Nem minden helyen tudnak ilyen kalibát építeni. Ez esetben úgy készítik el, mint a háztetőt, úgy illesztik össze a deszkákat és raknak rá ágakat. Ide már kevesen tudnak beülni. Olyan is van, hogy a kereszt elé tesznek asztalt, arra a gyertyát és az asztal mellé az ágakat. A kalibák építésénél többen is dolgoznak, de főleg azok a szülők, akiknek angyalozó gyerekeik vannak. Mindenki igyekszik, hogy minél előbb elvégezze az esti munkáját. Tudni kell azt is, hogy ezt a tevékenységet azok a rózsafüzér társulati tagok végzik, akik abban a körzetben laknak.

Este összegyűlnek a szomszédok a kalibában és előtte. Leülnek a padokra és székekre, meggyújtják a gyertyát és imádkoznak. Elmondják az örvendetes olvasót, valamelyik litániát, énekelnek Mária énekeket és más szent énekeket. Az imádkozás általában eltart éjfélig. Ekkor hazamennek, de sokszor, ha nagyon kellemes meleg az idő, akkor a gyerekekből még ott is maradtak reggelig. Mielőtt este az imádkozáshoz kezdenének, mindig a legközelebbi szomszédok visznek ki süteményt, italt. Megkínálják az ittlévőket.

Régebben az angyalozó csoport tagjai egy helyen aludtak általában a királynőnél. Mindenik kislánynak hosszú haja volt, este a házi asszony, egyikük édesanyja mindenik kislánynak megvizezte a haját és nagyon sok ágban szorosan befonta. Így reggel, amikor kibontották és kifésülték, kieresztve hullámosan terült szét a hátukon. Reggel korán, már a tehéncsorda kihajtásakor folytatódik a tevékenység. Az angyalozó csoportok indulnak, egyszerre a napfelkeltével. Talán az ősi Napimádat kései megnyilvánulása ez a különleges szokás. Az asszonyok is összegyűlnek a kalibánál, és pénzt pótolnak össze. Reggel is visznek ki süteményt, kávét és esetleg italt is. Várják az angyalozó csoportokat.

Milyen is egy - a n g y a l o z ó c s o p o r t -? Nyolc gyermekből szerveződik össze. A csoport élén egy székelyruhába öltözött fiúcska megy, ráz egy csengőt. Utána megy egy nagyobb kislány, - a királynő - hosszú fehér ruhában van, fején korona. A királynő után megy - hat angyal -. Ebből kettő magasabb, általában felső tagozatos, világoskék hosszú ruhában, ők az első angyalok. Kettő közepes magasságú, alsó tagozatos, ők a középső angyalok, rózsaszín hosszú ruhában vannak. Két óvodás kislány hosszú fehér ruhában van, ők a kicsi angyalok.

Elindulnak az úton és közben közösen éneklik:

Oh, szent János, édes atyánk,
Az egekből tekints reánk,
Téged köszönt minden virág,
Oh szent János, mi szerelmünk,
A pusztában vadak között,
Huszonhárom esztendő közt,
Voltál imádságok között,
Oh szent János, édes atyánk.

Megállnak a kaliba előtt. A királynő szembefordul az angyalokkal, és ezt énekli:

Ma szent János napja, Isten felvirrasztja,
Mert édes atyánknak, ma van neve napja.
Mi hát megtiszteljük egy-két verseinkkel,
Azt meghallgassátok Isten félelemmel.
Dicsértessék Jézus kenyér és bor színben,
Dicsértessék Krisztus föld kerekségében.
Hol vagy én szerelmem, kiért leszállottál,
Hol van vére könnyed, mit itt elhullattál?
Kedves Ádám társát kertbe helyeztetvén,
Hogy a gonosz sátán meg ne kísérthesse.
Hát neked uradnál mért nincs kegyesség,
Azért nem adatik neki a dicsőség.
Dicső szent Jánosnak életét végezte,
Tiszta életéből éneket elvette.
Kik idegyűlt népek abból tanuljatok,
A gonosz sátánnak helyet ne adjatok.

Most a két nagyobb angyal hátra fordul, kezüket imára kulcsolva énekelik.

Feljött a nap mára, az ég táblájára,

A fényes csillagnak tüzes piacára.
Örvendj szívem, örvendj, várakozzál mára,
A dicső szent János nevének napjára.
Itten van egy diák drága menyegzője,
A mi bűnös lelkünk gyógyító ereje.
Ti itt ma nem fogtok komédiát látni,
Hanem szent Jánosról egy-két szót hallani.
Hagyjátok el immár, ezt a kevélységet,
Mert bizony higgyétek, pokolra vettetek,
Ha oda vettetek vissza sem jöhettek.
A templomon kívül egy kerek dombocska,
Azon növekedik egy piros almafa,
Piros a levele, ékes az almája,
Alatta ül vala szűz anya Mária.
Kötögeti vala ékes koronáját,
Fehérből, veresből, tiszta feketéből,
Ha azzal nem éri, arannyal bevégzi.

A középső angyalok is megfordulnak és énekelnek.

Oh szomorú Jézus, angyalok öröme,
Mi dolog, a szíve bánattal van telve,
Csontjaidat járja lelkednek gyötrelme,
Amely reá rohan a bánatnak gyötrelme.
Immár elmaradtál szerelmes atyádtól,
Látván megfosztatván hív tanítványidtól,
Látván szent orcádat éppen elsárgulva,
Kegyes szemeidet sírásra borulva.
Oh ég s föld tengeri, most csodálkozzatok,
Ti is szent angyalok égből leszálljatok,
Égből leszálljatok és siránkozzatok,
Magát feláldozva és földre bocsátja,
Kiért segítségét csak Atyját kiáltja.

A kis angyalok nem fordulnak meg. Éneküк a következő:

Áld, meg oh Jézusom rebegő nyelvemet,
Hogy én elmondhassam szép köszöntésemet,
Rózsafák völgyében vizek áramlának,
Szegfűk, tulipánok mind megújulának.
Oh áldott, szent János, Krisztusnak szolgája,
Alázatosságunk fényes koronája.
Fényes kristálytükör a Jézusnak szíve,
Szép liliomszálnak zöldellő mezeje.
Olyan kicsi vagyok, még szólni sem tudok,
Mégis az Istennek dicséretet mondok,
Dicséret, dicsőség mennyben az Istennek,
És a drága Szűznek.

A királynő énekli az egybegyűlteknek:

Köszönöm, hálálom, Ti ezt hallgassátok,
Csekély verseinket meg sem utálátok.
Remélem, hogy rosszat nem es tanulátok.
Mi innen elmegyünk, Ti itt maradjatok,
Az Isten áldása szálljon Ti reátok,
Szálljon ti reátok s maradjon rajtatok.

Miután befejezték az énekeket a királynőnek pénzt adnak az asszonyok. Minden kalibánál kapnak pénzt is, de meg is szokták kínálni süteménnyel, nápolyi szelettel, üdítővel, vízzel. Amíg összejárják a falu utcáit, eltelik az idő. Általában 11-12 órakor van vége az éneklésnek. A plébánia udvarán énekelnek utolsónak A kalibáknál addig vannak ott az asszonyok, amíg van hátra még angyalozó csoport.

A kalibákat egy-két nap múlva elbontják, de nem mindeniket. Vannak nagyon jól elkészítettek, amelyek még megmaradnak két-három hétig is. Ez a szomszédok közötti jó viszonyt és összetartozást jelenti. Reggelente, miután kihajtják a teheneket a csordába, összegyűlnek, megisszák a reggeli kávéjukat, és egy keveset beszélgetnek. Esténként az esti harangszókor ismét összejönnek. Igyekeznek otthon minél hamarabb végezni az esti munkákkal, hogy szabadok legyenek. Szerre visznek ki süteményt, italt, közösen mondják el az Úrangyalát és az esti imát, majd megbeszélik a napi eseményeket. Több helyen van ilyen esti terefere, de Felszegben ez már hagyomány lett. Itt nagyon összetartó szomszédság lakik. Ennek a rózsafüzér társulatnak a vezetője János Györgyné- sz. Bíró Erzsike, aki úgy szervezi meg a társulata munkáját, hogy köztük nagyon erős a jószomszédi viszony. Itt még van kispad is, ahová még máskor is kiülnek egy kis beszélgetésre a szomszédok. Nyáron, esti harangszókor együtt mondják el az Úrangyalát.

Hosszú időn át maradt ki az angyalozás szokása, amelyet édesanyámék is gyakoroltak kislánykorukban, de hála Istennek, most annál erőteljesebben újult fel, mindenki örömére. Imre Eliza néni segítségével tisztáztam bizonyos dolgokat ezzel a szokással kapcsolatban.

A farsang végén, húshagyókedden, minden évben megszervezték a – **szénalopó bált és a farsangbúcsúztatót**-. Ekkor a legények villát, gereblyét vettek a kezükbe, és több egészvágásszekérrel elindultak a faluba szénát gyűjteni. Egy közülük felöltözött maszkurának, ő volt Sári. Női székelyruhát vett fel, kezében egy gereblye volt. Zenészeket is fogadtak és hangos zeneszóval járták végig a falut. Nem is kellett bemenni az udvarokra, kérni, mert aki meghallotta a zeneszót már szerelte is elő a szénát. Mindenki adott 2-3 villával, olyanok is, akik nem is akartak bálba menni. Felrakták a szénát a szekérre, gereblyével a szekér oldaláról legereblyélték és közben a maszkura[51], ijesztgette az összesereglett gyerekeket. Nemcsak szénát adtak a legényeknek, hanem szalonnát és tojást is. Ezeket kosárba gyűjtötte össze Sári.

Húshagyó kedd reggelén a községháza előtt összegyűlt az elöljáróság, a rezesbanda, a fiatalság nagy része és felsorakoztak. Elől mentek a fúvósok utána az elöljárók, majd a közönség. Tíz órakor ünnepi szentmisén vettek részt, amelyen elbúcsúztatták a farsangot. Innen a fúvósok, a fiatalság bevonult a plébánia udvarára. Itt az akkori plébános kürtőskaláccsal és pálinkával megkínált mindenkit és megkezdődött a tánc, ami eltartott késő délutánig. Ekkor hazamentek és este mindenki igyekezett vissza a bálba. Este a szénagyűjtő legények valahol készítettek egy nagy tojásrántottát.

[51] Álarcos szereplő.

Később ezek a bálok átalakultak. Kosaras bálokat tartottak, amelyre kosarakban vitték az ennivalót, innivalót. Belépőt fizettek, most ezek a bálok még szórakoztatóbbak, mert különböző vetélkedőkkel tarkítják és árverezéseket is szerveznek. Ha nem húshagyó kedden tartják, akkor hajnalig tart a mulatság. A húshagyó keddi mulatság most is éjfélig tart, mert akkor megszólal a farsang végét jelző harangszó. H a m v a z ó s z e r d á n nagyon szigorú böjtöt tartottak. Jött csütörtök. Ennek a neve kövércsütörtök, mert ezen a napon fogyasztották el azokat a húsos ételeket, amelyek húshagyó keddről maradtak meg. A nagyböjtben végig böjtöltek, főleg a pénteki napokon tartottak szigorú böjtöt. Tilos volt minden zenés mulatság, nem tartottak bálokat, táncokat, lakodalmakat. A böjti ételek közé tartozott a mákoslaska, dióslaska, olajos káposzta, ecetes- olajos pityókasaláta, aszalt szilva, húsnélküli paszulyleves, tárkonyos pityókaleves, túróspuliszka, írós puliszka és más hasonló húsnélküli étel.

A **- n a g y c s ü t ö r t ö k i ú r v a c s o r a -** nagyon régi szokás, hagyomány. Nincs tudomásom, hogy a környéken bárhol létezne. Ez is egy madarasi hagyomány.

Így szól az eredetétől szóló szájhagyomány: Egyszer, nagyon régen, amikor a férfiak harcban voltak, távol a családoktól, nagyböjt lévén, az asszonyok közös imára gyűltek össze, imádkoztak a férfiakért és a végén közösen készítettek böjtös töltött káposztát.

A mi falunkban van 29 rózsafüzér társulat. Minden társulatnak van vezetője, a fejedelemasszony, aki a tevékenységet szervezi. A nagyböjtben imádkozókat tartanak a társulatok. Általában szerda és péntek este gyűlnek össze egyik társulati tagnál, aki meghívja aznap estére, hogy imádkozzanak a család halottaiért. Ilyenkor elimádkozzák a fájdalmas olvasót, a keresztútját, egy litániát és a halottak imáját. Minden halottért elmondanak egy-egy Miatyánkot és Üdvözlégyet, énekelnek Mária énekeket, énekeket Jézusról és böjti énekeket, Általában másfél óráig imádkoznak, majd a háziasszony megkínálja süteménnyel, itallal és ad egy negyed kenyeret alamizsnába. Itt említem meg, hogy régebben a faluban a férfiaknak is volt rózsafüzér társulatuk. A Falu melyéke utcában volt egy társulat, amelynek a feje id. Lőrincz Dénes bácsi volt. Más utcákban vegyesek voltak a társulatok, néhány férfi is tagja volt. Most is járnak férfiak az imádkozókba, általában idősebbek, akik a feleségükkel mennek el. Ilyenek a mi társulatunkban Horváth József és Horváth Dénes.

A n a g y h é t i g végeznek az imádkozókkal, és akkor szervezik meg az úrvacsorát Az egész nagyböjt idején böjtöt tartottak, a nagyhéten szigorúbb volt a böjt. Az úrvacsorára is böjtös ételt főztek, böjtösen készítették a töltelékes káposztát. Előzetesen eldöntik, hogy kinél tartják az úrvacsorát, mert a bezáró imádkozó ekkor történik. Nagycsütörtökön reggel a társulati asszonyok odavisznek egy személyre számítva egy fej káposztát, legalább 2 tojást, hagymát és pénzt is. A pénzből megvásárolják a rizst, olajt, fűszert, kenyeret és valamennyi italt is. A töltött káposztát közösen készítik el. A töltelék hús nélkül készül, hagymát dinsztelnek, tesznek bele rizst, sok tojást, darált nyerspityókát, és fűszert. Ezt a tölteléket csomagolják bele a káposztalevelekbe.

Általában egy-egy személyre 12-14 töltelék jut. Amíg elkészítik a káposztát, megfőznek egy fazék pityókát, belőle ecetes-olajos pityókasalátát készítenek és olajos káposztacikával[52] eszik meg. A háziasszony munka közben megkínálja az asszonyokat itallal, kávéval, üdítővel és süteménnyel. Belerakják a töltelékeket egy nagy 50 literes fazékba. Ha többen vannak, akkor még egy kisebb fazékba is jut főznivaló. A társulati tagok elmennek 6 órától a szentmisére. Ez alatt megfő a töltött káposzta, ami különlegesen finom. Mise után összegyűlnek, visznek tányért, evőeszközt. Az úrvacsora imával kezdődik. Elmondják az örvendetes olvasót, imát mondanak a család közös halottaiért, majd imádkoznak az elhalt társulati tagokért, az élő társulati tagokért, és azok élő családtagjaiért. Nagyon szép szent

[52] Vágott káposzta.

énekeket énekelnek. Énekelnek Mária- énekeket, böjti énekeket és olyan szent éneket, amit a házi család szeret. Az Úrvacsorán minden társulatban elénekelik a B á t h o r i éneket, minden társulatban van olyan személy, akinek kedvenc éneke ez. Bizonyára elég sokan ismerik, de akadnak olyanok is, akik szívesen elolvasnák, ezért leírom. Ennek az éneknek a három utolsó szakaszát szokták elénekelni a halotti imádkozások alkalmával.

Oh te tündér….

Oh te tündér és csalárd világ,
Mi benned van mind csupa hívság,
Halál előtt minden leromlik
Testünknek is vára elomlik.

Kik a magas helyen is ülnek,
Halál téged el nem kerülnek,
Nem menthet meg kincs nagy uraság,
Lerogy előtted a hatalmasság.

Mint szép virág mikor kinyílik,
Illatoz, de hamar elmúlik,
Ember élte ép úgy virágzik,
S ékessége majd elváltozik.

Ím én is e világ mezején,
Virágzani kezdék idején,
De mily hamar fényessé lettem,
Oly hamar már el is enyésztem.

Ama híres Bátori házból,
Születtem nagy és fényes ágból,
Bíbor, bársony, selyem fedeztek,
Széltől napfénytől is őriztek.

Gyermekségem, volt kellemetes,
Szüleimnél voltam tetszetes,
Ifjúságom mások példája,
Volt főméltóságom csodája.

Hogy lelkemet ártatlanságban,
Megtartanám én tisztaságban,
A Krisztus hív szolgálatjára,
Felkenettem a szent papságra.

Hamar engem írtak Rómában,
A kardinálok szakos rangjában,
Fejedelme Erdélynek lettem,
Lépésimet ily gyorsan tettem.

Nem valék még igen sok idős,
Oh csak harminchárom esztendős,
Életemnek legszebb virágjában,
Örül halál, mint prédájában.

Oh vajon ki gondolta volna,
Hogy ily hamar éltem elmúlna,
Véletlenül történt halálom,
Utolérvén, bágyadtság s álom.

Oh váratlan szomorú óra,
Nem adsz időt a földi jóra,
Rám köszöntötte halál poharát,
És megvetéd éltem határát.

Mihály vajda csalfa szívével,
Kínálkodik ígért kincsével,
Ki megfog vagy fejemet, veszi,
Azt örökre boldoggá teszi.

Kívánsága veszendő kincsnek,
Nagy rozsda az emberi szívnek,
Ez vesztette az én fejemet,
Ez végezte itten éltemet.

Te Pásztorbükk, amely fejemről,
Nevezetés lettél nevemről,
Itt szakaszták végét éltemnek
Minden földi dicsőségemnek.

Magas hegyek s rengeteg erdők,
Széles bércek sivatag mezők,
Hova futék a halál elől,
Nem rejthettek el itt is elől.

Szentdomokos népe Rómával,
Béküljél meg a Szent atyával,
Száz esztendőt fenntartó böjttel,
Egynek vétke törölődik el.

Úgy nem kiált bosszút én vérem,
Szent törvényét úrnak ismérem,
S aki által folyt itten vérem,
Bocsánatját az égből kérem.

Hívek kik most ide jöttetek,
Emlékezni rólam jöttetek,

Imádsággal, ha segítetek,
Bő jutalmat mennyekből vesztek.

Oh Jézusom ki a keresztfán,
Megváltottál szent véred által,
Sok jó voltod szívből hálálom,
Testem s lelkem néked ajánlom.

Add meg dicső feltámadásom,
Országodba veled lakások,
Hogy áldjalak szent angyalokkal,
Imádjalak égi karokkal.

Tudjuk azt, hogy a fejedelem halálának helyén kereszt áll. A keresztnél búcsút tartanak. Erre a búcsúra a madarasaiak közül is el szoktak menni. Biró Istvánné sz. Both Rózsika írta le azt a szöveget, ami a kereszten áll.

Báthori Kardinál, Erdély fejedelme,
Itt végezte éltét végső veszedelme
Tulajdonították Nagy Kristály Andrásnak,
Mikor egy héja volt az 1600-nak.
Született 1566. meghalt 1599. X. 3.

A Bátori éneket és a kereszten levő feliratot Imre Dezsőné- Eliza néni füzetéből másoltam ki.

Miután elénekelik a Bátori éneket az úrvacsorán, befejezik az imát. Kirakják a káposztát tányérokba, majd a végén a megmaradt káposztát szétosztják. Mindenki hazaviszi a részét, amit másnap, nagypénteken fogyasztanak el odahaza. Az úrvacsorára főzött töltelékes káposztának különlegesen egyedi, finom íze van. Nagyon szép ez a szokás, mert a közösen mondott imával erősödik az egymáshoz tartozás, a jószomszédi viszony és az Istenben való hit. Kár lenne, ha kimaradna.

Amikor az úrvacsorára gyűjtik a pénzt, többet adományozunk, az úrvacsora kiadásai fölötti pénzből virágot vásárolnak a Szent sír feldíszítéséhez. Az ezen felüli részből lefizetnek egy reggeli misét, amelyet az illető rózsafüzér társulat tagjaiért mondatnak, és a többi pénzt a templom javára adományozzák. A szent sírt a társulatok tagjai készítik el, díszítik fel, és ők azok is, akik a feltámadási körmenet alatt szétbontják, a templomot átrendezik, feldíszítik azzal a sok virággal, ami a sírnál volt, kicserélik a terítőket, ugyanis a nagyböjt idején a templom meg van fosztva minden díszétől.

Amikor a társulat tagjaiért van a szentmise, akkor majdnem mindenki részt vesz azon, a végén bemennek a fejedelemasszony házához egy kis időre, megisznak egy kávét, süteményt fogyasztanak.

Az idők folyamán a rózsafüzér társulatok tagjai a templom részére sok adományt vásároltak. Ilyen adományok a nagyon szép rakottas szőnyegek, a mikrofon, az oltárterítők és más dolgok, amelyekkel szépült a templomunk. Az oldal bejárat nagyon szép cserefából készített ajtó fölé van vésve A RÓZSFÜZÉRTÁRSULAT AJÁNDÉKA 1986. Majdnem mindenki szívesen adományoz a templom javára.

Az úrvacsora szokásával kapcsolatos adatokat, saját tapasztalatom alapján írtam le, hosszú évek óta részt veszek a böjti imádkozókon, én is megtartom az elhalt rokonokért az imádkozót, és részt veszek az úrvacsorán is.

Az á d v e n t a karácsony várása. Volt egy szokás, amelyet régebben, az 1900-as évek elején gyakoroltak, majd ezt is beszüntették egy ideig. Most ismét sok rózsafüzér társulatban ismét végzik a **Szállást, keres a Szent Család,** ájtatosságot. A magyar nép körében legjobban elterjedt ádventi ájtatosság. December 15-én este kezdődik. Minden kilenc család b o k r o t alkot s esténként más, és más családhoz viszik a templomban előzetesen megáldott Szent Család képet, s előtte ájtatoskodnak. Az egyes családok tagjai a reájuk eső napon meggyónnak, megáldoznak, vagy pedig a bokrok a befejező napon, december 23-án közösen végzik a szentáldozásukat. Van olyan is, hogy a templomban végzik, minden család megáldatja a Szent Család képét, s otthon elhelyezi a házi oltárára s végén szintén közös áldozással, fejezik be az ájtatosságot a közösen mondott szentmisén.

Este viszik a Szent család képét, és a következő énekkel köszöntenek be a házba:

Szállást keres a Szent Család,
De senki sincs, ki helyet ád.
Nincsen, aki befogadja
Őt, ki égnek s földnek ura.
Az idő már késője jár,
A madár is fészkére száll.
Csak a Szent Szűz jár hiába,
Betlehemnek városába.

Legalább ti, jó emberek,
Fogadjátok a Kisdedet,
Házatokra boldogság száll,
Ha betér az égi király.

A házbéliek éneklik:

Ne sírj tovább, Szűz Mária,
Ne menjetek ma máshova!
Szállásunkat mi megosztjuk,
Kis Jézuskát befogadjuk.(az ének dallama: Ébredj ember….)

Az előimádkozó mondja: Elhoztam hozzátok a Szent Család képét: a Szűzanyát méhének áldott gyümölcsével, az Úr Jézussal és a Szűzanya szent jegyesét, Szent Józsefet. Áldásuk tér be a házba. Remélem, szívesen adtok nekik szállást.

A házbeliek nevében: Üdvözlégy, Mária! Honnan van, hogy az én Uramnak anyja jön hozzám? Ó, de boldog vagyok, hogy a Szent Családot hajlékomban tisztelhetem, és Nekik szállást adhatok! (A képet mindketten megcsókolják). Utána az előimádkozó elmondja a felajánló imát. Ez elég hosszú ima.

A háznál el szoktak énekelni még egy Szent Józsefről szóló éneket, majd a következő éneket éneklik el közösen:

Egek királynéja és fényes csillaga,
Ó a fényes csillag a szép Szűz Mária.
Bujdosik Mária sűrű siralmában,
Keresi nyughelyét, sehol sem találja.

Elmegyen Mária kovács lakásába,
Kérvén ott Ő szállást, csak egy éjszakára.
Hallod-e te kovács, ki nagy gazdag valál,
Adjál nekem szállást, csak egy éjszakára.

Bizony nem adok én, mert sok vendég vagyon,
Az én szép szobáim, mind foglalva vagyon.
De a kovácsnak egy vak s kezetlen lánya,
Máriát szólítja s istállóba, utalja.

Amott van, amott van, egy rongyos istálló,
Meg lehet nyugodni, meg lehet maradni.
Lesz nékem rád gondom, ha vak s nyomorult is,
Magamról jól tudom, ápolás jól esik.

Elmegyen Mária, rongyos istállóba,
Megszülte Szent fiát, szénán a jászolba.
Barmok lehelete, melegíti őket,
S ím az Isten fia legottan született.

Odament a leány, gazdag kovács lánya,
Rongyos istállóban, Máriát találja.
Mondja Szűz Mária a nyomorult lánynak,
Hajolj le te leány s vedd fel Szent fiamat.

Lehajolnék, de én fájdalom nem látok,
Kezem sincs a Szent fiad felvenni nem tudom.
Majd lesz neked kezed, majd lesz neked szemed,
Majd ad Isten kezet, majd lesz neked szemed.

Lehajol s kivirul két keze s két szeme,
Haza tér a leány vígan és örömmel.
Adjon Isten jó napot, kedves szülő dajkám,
Adott Isten kezet s szemet Szűz Mária.

Úgy van édesapám, te nagy gazdag kovács,
A Szűz Máriának, mért nem adtál szállást?
Jaj ha tudtam volna, hogy az Isten anyja,
Adtam volna szállást ezüstből s aranyból.

Én feküdtem volna, üres padlásomra,
A szép Szűz Máriát, úgy tiszteltem volna.
Mert a Szent Háromság, adja és engedje,
Áldassék közöttünk az ő dicső neve.

A Szent Család képe annál a háznál marad, ahol este voltak. Itt az asztalon hagyják, és egész éjszaka gyertyát égetnek mellette.

23-án többen vesznek részt a 9-ik napi ájtatosságon a templomban. Az ide illő imákat mondják el, a Szent József litániát, és Mária énekeket énekelnek. A szent család vasárnapi ünnepe az év utolsó vasárnapja, amikor az ezüstlakodalmukat és az arany lakodalmukat ünneplő házaspárokért mondják a szentmisét.

Az ehhez a szokáshoz tartozó minden adatot a Horváth Józsefné sz. Antal Veronka(1934) füzetéből másoltam, aki a mi rózsafüzér társulatunk fejedelemasszonya már nagyon régóta.

A másik szokás a **K a t a l i n b á l**, ami az ádvent kezdetét jelzi. Ezt a bált Katalin és András napja között tartják. Úgy szervezik, mint a húshagyó bált, kosarakban viszik az ételt, italt. Van jó zene, sorsolás és mindenféle vetélkedő. Erre főleg a házasok mennek el. Egy-egy baráti körhöz tartozó személyek ugyanahhoz az asztalhoz ülnek. András nappal megkezdődik az ádvent. Ez nem annyira szigorú böjt, mint a nagyböjt. Ilyenkor nem rendeznek zenés mulatságokat, lakodalmakat a római katolikusok.

Ádventben h a j n a l i m i s é k e t, r ó r á t é k a t is tartanak. Régebben valóban hajnalban tartották ezeket, mostanában reggel negyednyolckor kezdődnek, hogy a gyerekek onnan tudjanak iskolába menni.

December 24-el véget ér az ádvent. December 25-én megérkezik a szeretet, a békesség ünnepe, a k a r á c s o n y, minden szépségével, és varázsával. Ezt az ünnepet főleg a gyerekek várják nagy izgalommal. Régebben, az 1800-as évek végén, az 1900-as évek elején, karácsonykor **p á s z t o r j á t é k o k a t** tartottak, szabadtéri előadásként Beöltöztek Máriának, Szent Józsefnek, a három királyoknak, angyaloknak, pásztoroknak, készítettek kis jászlat, amibe szalmát és kicsi játék babát fektettek. Kimentek a faluba és házról–házra jártak, bemutatták a pásztorjátékot. Volt közöttük egy Szent János is, aki a bevezetőt mondta. Ebből írok le egy kis részt.

Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus! Mindörökké ámen!

Én vagyok, halljátok, keresztelő szent János,
A jó kereszténynek nevem kívánságos.
Pusztán, aki éltem megjelentem itten,
Hogy az úrnak útját meg es elkészítsem.
Intésemet azért véssék elméjükbe,
Kik ma példát látni egybe vannak gyűlve.
Csak azután nézzék Jézus születését,
Csak azután lássák szegényes szállását.
Első intésemnek, ím ez van foglalva,
A szentes szép példát senki se zavarja.
Jövéssel menéssel, ajtónyikorgással,
Hangos szóbeszéddel, avagy tapsolással.
A gyermek ne sírjon, öreg ne köhögjön,
Se székkel se lábbal, senki ne zörögjön.
Szóval legyen csöndben s figyeljen mindenki,
Apraja meg nagyja, így kell ennek lenni.
Másodszor pediglen, ezt is ki ki hallja,
Mindenkiket intek buzgó áhítatra,

Mert nem mulatság van, tréfaság, játék,
Folyik előttetek az Isteni játék.
Hanem bizony folyik, leginkább az égre,
Hogy szívünk gyulladjon, Jézus szerelmére.
Ki leszállott mennyből, pokol romlására,
Lelkünk váltságára.

S ha mint illő szívünk, szeretettől lángol,
Dicsérjük Istent s ne késsünk hálánkkal.
Az ő jóvoltából, értünk csodát mívelt,
Jött el Jézus Krisztus az ártatlan kisded.
Mint szerette Isten, tudja, ím a világ,
Látja egyszülöttjét, drágalátos fiát.
Az ige testé lőn, vége minden képnek,
Négyszer ezer éves, régi szövetségnek.
Vége sötétségnek, prófétált homálynak.

Limbos éjszakáján, fényes hajnal támad,
Árnyék helyett látunk csupa valóságot.
Igazak serege mely után sóvárgott.
Játék közben azért, mondom ne mulassunk,
Hanem Istenünknek méltó hálát adjunk.
Mondjuk szívvel, szóval, mondjuk egyre újra,
Álle, álleluja! Álle, állelúja.

Ezután karácsonyi énekek következtek. Sorban énekelték el a következő énekeket:
Pásztorok, keljünk fel……,

Betlehemi pusztán, örvendetes hír van……..,

Krisztus Jézus született, örvendezzünk….,

A szüzesség lilioma kivirágzott……..,

Pásztorok keljetek, és gyorsan menjetek….,

Üdvözlégy Betlehemben szült……,

Letették a jászlat, a Szent Család és többi szereplő körbejárta.

A befejező részt is leírom, mert nem tudom még valahol megtalálható-e ez az 1898-ban előadott pásztorjáték.

Vígan zengjétek citerák, Jézus született,
Harsogjátok dobok s trombiták, Isten emberré lett.
A szűz ki őt elhozá s méhébe fogadá,
Azt Gábriel arkangyal áldottnak mondá.
Ím az egek teremtője jászolban fekszik,
Mindenek hatalmas ura barmok közt nyugszik.
Ki őtet alkotá s méhébe fogadá,

Azt Gábriel arkangyal áldottnak mondá.
Tehát pásztorok, szegények örvendezhetünk,
Közöttünk van a kis Jézus, dicsekedhetünk,
Ő mitőlünk nem kincset, csak szívet s tiszta lelket,
Kíván s minekünk, megadja az örök életet.
Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus!

Ezt a pásztorjátékot a Péter János (Álózi) nagytatám füzetéből másoltam ki. Ő 1898-ban írta le, és abban az időben ő többször volt evangélista, a pásztorjátékban. Hosszú időn át a padláson volt a füzet, tizenhárom évvel ezelőtt találtam meg.

Amikor kicsi voltam, az 1940-es években még mindig jártak a faluban a pásztorjátékkal. A szereplők bejöttek a Péter nagyszülők verandára, és ott játszották el a pásztorjátékot.

A pásztorjátékosokat kaláccsal, itallal kínálták, szeretettel fogadták. Volt egy idő, amikor még más településekre is elmentek a játékkal.

Ez is mint sok más minden, ebben a formában kimaradt. Most már csak karácsonyeste, a templomban adnak elő a pásztorjátékot. Gyerekek, fiatalok szerepelnek. Közben a kórusban az egyházi énekkar és zenekar énekkel, zenével segíti a szereplőket. Karácsonyi hangverseny is van a templomban. Az utóbbi időben az új fúvószenekar is ad karácsonyi hangversenyt a templomban.

Karácsony éjszaka majdnem minden gyermek ott van az éjféli misén. Minden gyermek kap egy ajándékcsomagot. Ehhez az anyagiakat az egyház, a polgármesteri hivatal, a közbirtokosság és a madarasi vállalkozók biztosítják. Köszönet ezért is, mert a szeretet ünnepét még szebbé varázsolja.

Megemlítem, hogy régebben sem karácsony első napján, sem újév napján nem mentek máshoz. Ezek szigorú családi ünnepek voltak, nem illett elmenni más házához. Be is tartották. A másik szokás még ma is érvényes. Mindenki igyekezett, hogy az év utolsó napjáig minden adósságot megadjon. Nem tekintették jó jelnek, ha valaki tartozással megy át az újévbe. A másik ide kapcsolódó hagyomány az, hogy nagyon figyelték, ki lépik be elsőnek a házba a családtagokon kívül. Ha férfi volt az illető jót jelentett, ha nő, akkor nem nagyon örvendtek neki. Régen nem volt divatos a szilveszterezés. Nem nagyon mentek el másokhoz ünnepelni. Nem is volt nagy durrogtatás, nem volt petárda, nem volt lövés, tűzijáték. Éjfél előtt pár perccel megszólalt a harangszó, elharangozták az óévet, pár pillanat után újból harangoztak, ez már az újesztendőnek szólt. A család tagjai kint voltak az udvaron, imára kulcsolták a kezeiket, és a harang megszólalásakor hálát adtak az eltelt esztendőért, a jóért, megköszönték, hogy erőt adott a jó Isten elviselni a bajokat, gondokat. Elimádkozták a Miatyánkot, Üdvözlégy Máriát, kérték a jó Isten kegyelmét, segítségét az újévre is. Utána egymásnak kívántak boldog újévet és megcsókolták egymást. Egy dolog közös volt, ahogy az újévet kezdő harangszó elhangzott, a házba csak egy-egy darab fával léptek be, egymásnak boldog újesztendőt kívántak. Ha volt ital, akkor koccantottak is. Legtöbbször az ajtó közelében hagytak fát, hogy aki akar, az onnan elvehesse. Ha a családtagok nem egy helyen szilvesztereztek, akkor is igyekeztek, hogy éjfél után hazalépjenek és köszöntsék egymást, borral, pálinkával koccantottak az újév sikerére.

Ma már csak nagyon kevesen maradnak odahaza. Divatja lett a szilveszterezésnek. Még a serdülő gyerekek is szilveszteri mulatságot rendeznek. Éjfélkor aztán nagy hangzavar van, nagy puffogtatás, fényjelek az égen, robbannak a petárdák, nagy a kiabálás. Alig hallatszik már a harangszó, de pontban éjfélkor szeretettel köszöntik egymást az emberek. Az is divat lett, hogy különbnél-különb helyekre mennek el szilveszteri mulatságra, azok, akik jobb

módban vannak. Ez azt is jelenti, hogy ma sokkal többet megengedhetnek maguknak az emberek.

Ismét az iskoláról írok. Bár nem Madarason végeztük a középiskolát, mégis beszámolok néhány középiskolás élményemről, hisz mindig volt évente három-négy madarasi gyerek, aki abban az időben átélte ezeket. Egy falusi kislánynak, fiúnak bejutni a középiskolába és elmenni városra élmény volt, és erőpróba is. A felvételi vizsgára való beiratkozásig, alig néhányszor jártam Csíkszeredába. Nem ismertem a várost. Az akkori Vegyes Középiskolába[53], a mai Márton Áron Gimnáziumba addig soha sem jártam. Már akkor elcsodálkoztam a hatalmas méretén. Amikor iratkoztam a felvételi vizsgára, egy ott tanuló madarasi diáklány végigvezetett az épület nagyobbik részén, a déli szárnyon, mert az északi szárnyon az erdészeti iskola működött. Ettől a diáklánytól kértem el a szalmazsákját a felvételi idejére. A felvételi vizsga alatt egy nagyobb hálóteremben aludtunk. Délutánonként ismerkedtünk a várossal és az iskolával. Véget ért a vizsga és vártuk az eredmény kihirdetését. Miután megtudtam, hogy sikerült, kezdtem készülni a tanévkezdésre. Úgy kellett felkészülni, hogy be kellett költözzek a bentlakásba, együtt a többi falusi gyerekkel. Abban az időben a vidéki tanulók nem laktak magánházaknál, és ingázásról szó sem lehetett. Az 1955-1956-os tanévben 120 tanulót vettek fel három nyolcadik osztályba. Ennek nagyobbik része csíkszeredai volt, a többi vidéki. Névsor szerint választották szét a sikeresen felvételizett tanulókat, volt egy fiúosztály, egy lányosztály és a névsor végén levőkből lett a mi osztályunk, a vegyes osztály. A beilleszkedés nem volt egészen egyszerű, hisz a városi gyerekek lépéselőnyben voltak. Ott több szakember tanított az iskolákban, jobban felkészítették őket. A falusi iskolákban tanítók tanítottak a felső tagozatos osztályokban, akik meg kellett tanulják azt a tantárgyat, amit tanítottak. Keményen kellett küzdeni, hogy a félévkor ne essünk ki a vizsgán, hisz akkor félévente kellett vizsgázni és az eredmények határozták meg, hogy ki maradhatott tovább. Akinek három tantárgyból nem sikerült a vizsgája, félévkor mehetett haza. Ezen a próbán mellénk állt az osztályfőnökünk Palczer Károly, aki megértő, szerény támogatásával biztatott minket. Ő egy igazi született pedagógus, nevelő és kitűnő francia szakos tanár volt. Kitartásra, küzdésre biztatott Somay János földrajzszakos tanár, aki oroszt is tanított nekünk. A fogságban tanult meg oroszul. Órák végén, pár percben beszélt a fogsága nehéz éveiről. Igazi tanár és úri ember volt.

Az iskolának volt bentlakása nagy hálótermekkel. A mindenkori nyolcadikos leányok hálóterme volt a legnagyobb és a leghidegebb is. Ezt Szibériának nevezték. Ebbe költözködtünk be szeptemberben. Vittük a megtöltött szalmazsákot, paplant, párnát, lepedőt. Kaptunk egy pokrócot. Az ablakokon nem volt függöny, a padlón nem volt szőnyeg. Mindenki kapott egy kis ruhásszekrényt és egy élelmiszert tartó szekrénykét. Volt egy nagy mosdó is, csak hideg vízzel. Az iskolának külön volt a vízellátása, úgy szívatták a vizet egy nagy kútból. Az étkezés a nagy ebédlőben történt. Hosszú asztalok voltak, amelyeken vékony márványlap. Semmi abroszféle nem volt rajta. Étkezés után ezeket az asztalokat vizes ronggyal törölték le. Így az egyenruhánk könyöktől lefele hamar kifényesedett. A koszt megfelelő volt, nem is voltunk válogatósak. A bentlakók közül mindig voltak naposak, egy fiú és egy lány, akik aznap besegítettek az ételek előkészítésében, majd a felszolgálásában. Segítettek az ebédlő rendbetételében is.

A bentlakásból havonta csak egyszer engedtek haza, de ha a szülők elkéretettek, akkor máskor is haza lehetett menni. Saját magunk mostuk ki az apró ruhadarabokat a hideg vízben. Esetleg meleg vízben is, ha a mosdótálat fel tudtuk tenni a nagy, vasérc, melegítő kályhára. Az iskola pincéjében volt egy zuhanyozó fürdő, minden hónapban egyszer fűtötték be,

[53] A hatvanas évek végéig minden régi magyar gimnázium hivatalos neve volt a Magyar Vegyes Líceum. Azért volt vegyes, mert kötelező módon kellett legyen egy román osztálya is.

ilyenkor lehetett fürödni. Néha valódi hideg zuhany ért, mert közben elfogyott a meleg víz. Miután beálltak a hidegek és tüzelni kellett, a bentlakó diákoknak sokkal nehezebb lett a sorsa. Mi magunk vittük fel a fát és tőzeget a pincéből a második emeletre, mi kellett begyújtsunk és tüzeljünk. Be volt osztva, hogy ki mikor kerül sorra. Bármennyire is igyekeztünk a Szibéria alig melegedett ki, sokszor füstölt a kályha, a tőzeg nagyon sokat mocskolt. A téli hidegekben gyakran az ágy alá tett mosdótálban éjszaka megfagyott a víz. Néha eszembe jut, hogy a bentlakók ruhája mennyire átvette azt az égett tőzeg szagát.

Nem lehetett bármikor sétálgatni a városban. Minden szerdán és vasárnap délután volt kimenő délután háromtól öt óráig. Ha máskor akadt volna dolgunk a városban, akkor alá kellett íratni egy engedélyt. Minden vasárnap tizenegy órakor vittek a város mozi termébe matinéra, délelőtti filmbemutatóra. Ez a kint lakóknak is kötelező volt. Ebéd után mindennap közös tanulás volt, szilencium, amikor a nevelőnő jelenlétében készültünk a másnapi órákra. Az ellenőrző könyvben levő jegyeket is ő írta alá, ő felelt a leányok bentlakásában zajló minden tevékenységért. Délután 5-7-ig tanultunk, ekkor következett egy vacsoraszünet, majd 8-9-ig újból tanultunk. Ezután volt a lefekvő. Tíz órakor oltották el a villanyt. Utána még sokat beszélgettünk és énekelgettünk csendben. Olyan énekeket is énekelgettünk, amelyek tiltottak abban az időben. Sorra került a Székelyhimnusz, a Lent a rónák nyártüzében dal, és más ehhez hasonló ének. Csak később tudtuk felmérni, hogy ez akkor milyen nagy kockázat volt, hisz abban az időben az ilyen éneklésért be is zárhattak volna.

Nem volt könnyű bentlakónak lenni, mégis voltak emlékezetes, szép dolgok. Szép emlék maradt a vacsoraszüneti játék. Az iskola épületén kívül van egy nagy domb. Ezen minden este játék volt, igazi, felszabadult játék. Ez volt, ami enyhítette a szigorúságot, egyhangúságot. A tizenegyedik osztályban már enyhült a kint lakók és bentlakók közti viszony, és összekovácsolódott az osztályközösség. Összekovácsolt minket, Xl. C-seket az élet is, miután a tanév végén letartóztatták négy osztálytársunkat, Vorzsák Jánost, Szőcs Lászlót, Zsók Lászlót és Sántha Imrét. Csak kinyitották az ajtót a szekusok és szólították ki óráról a fiúkat. Letartóztatták az osztályfőnökünket Palczer Károly francia nyelvszakos tanárt, az igazgatót Bereczk Lajost, Puskás Attila biológiatanárt, és Lőrinczi János magyartanárt. Alig engedték az osztályt érettségi vizsgára. Nagyon szigorú intézkedéseket vezettek be. A már elkészített kicsengetési kártyákat összegyűjtötték, beledobták az udvaron levő beton szemetes gödörbe, motorolajt öntöttek rá és máglyaként elégették. El kellett számolni a megrendelt kártyákkal, de mindenkinek sikerült megmenteni egy, két darabot emlékbe. Az elkészített érettségi tablót újból festették, kihagyták róla a letartóztatott diákokat, tanárokat. Nem volt hagyományos ballagásunk, a színpadon az aktuális himnuszt[54] és a szovjet diákindulót énekeltük. Megkezdődött a szigorú érettségi vizsga. Mindenkinél fő szempont volt a származás, a szülők helyzete. Minden apróság számított, aminek nem lett volna semmi köze a felkészültséghez. Vizsga közben újabb letartóztatások következtek. Letartóztattak olyan tanárokat, akik be voltak osztva a vizsgáztató bizottságba. Lefogták a fiatal Kovács Gyula fizikatanárunkat, az új osztályfőnökünket. Sepsiszentgyörgyről hoztak tanárokat. Az érettségizők egyharmadát elvágták. Nekik újból kellett vizsgázniuk. A letartóztatottakat kirakatperben ítélték el. Abban az időben mi, a többiek nem nagyon tudtunk semmit arról, hogy mi is történt, miért tartoztatták le ezeket a diákokat és tanárokat. Csak később a találkozókon kezdett lassan világosodni a dolog. Egy ideig az érettségi találkozók is nagyon visszafogottak voltak, mert attól kellett tartani, hogy lehallgató van szerelve az osztályterembe. Az első igazi felszabadult találkozó a 35. éves volt 1994-ben. Ekkor tudták elmondani a volt osztálytársak és Kovács Gyula volt tanárunk, hogy mi is történt valójában. Ezt a közösséget a sors kapcsolta össze, amit bizonyít az érettségi találkozókon való részvétel is. Talán a legmeghatóbb a 40. éves érettségi találkozónk volt, amikor az iskola igazgatósága

[54] A románok nemzeti himnuszát minden politikai esemény hatására változtatták. A szerzőnő legkevesebb négy himnuszra kell emlékezzen.

rehabilitálta azokat a diákokat, tanárokat, akik ártatlanul szenvedtek. Elkészítettek egy kései érettségi tablót és utólagosan kicsengetési kártyákat kaptunk. A mi családunk nagyon szerette a Márton Áron gimnáziumot, hisz mind a négy testvér itt érettségizett. Egyik tanárnő meg is kérdezte a legkisebb öcsémet, hogy még maradt-e valaki odahaza a Péter családból, aki oda fog menni. Hát maradt, mert következett a másik nemzedék, a mi gyerekeink, majd az én nagyobbik unokám. Mind hálával tartozunk ennek a nagy múltú iskolának.

Abban az időben volt a diákok körében egy szokás, aminek célja, hogy még az elvállás után is emlékezzenek egymásra. Ez volt az **e m l é k v e r s e s f ü z e t.** Majdnem minden diáklánynak volt ilyen, sőt nagyon sok fiúnak is. Már a madarasi iskolában indítottunk egy-egy füzetet. Ennek a középső oldalaira írta alá a nevét az, aki már valamelyik oldalra beírta saját emlékversét. Ez az oldal tele volt nevekkel. Akinek oda adták a füzetet, az rajzolt valamit színes ceruzával, majd beírt egy kis versikét. Általában virágokat, piros szíveket, nyíllal átlőtt szíveket rajzoltak. Olyan rajz is volt, hogy kivágtak papírból szívet, rátették a füzet lapjára, és satírozták a körvonalait.

Ilyenszerű emlékverseket írtunk:

Légy szerény, mint az ibolya,
Rólad mindenki azt mondja,
Szelíd kislány, barátságos,
Hasonlít az ibolyához.

L-enne bár a nagyvilágnak, egész kincse mind tiéd,
Gy-**Ö**-ngybe foglalnám a neved,
R-emélem boldog lennék én,
Ny-**I**-lván látná a világ,
N-eved minden betűjére, mind ragyogna rá,
C-sábító hű szerelmem fénye.

E-lraboltad a szívemet,
L-etagadtad szerelmedet,
I-sten áldjon meg tégedet,
Z-sugori voltál, megcsaltad a szívemet,
A tizenegy betű kiadja a nevedet.
(Lőrinc Eliza neve, és ő diktálta le a régi emlékverses füzetbe írt verset.)

Senki sem veheti el tőlünk azt, ami egészen a miénk,
Az emléket.

Van egy perc, amikor szívünkbe,
Az élet lángja fellobog.
Van olyan perc, amikor azt hisszük,
Hogy boldogok vagyunk.

Szenvedni tudj, tűrni merj,
És várni, sírni, élni.

A szirtek párnáján pihenj,
S ne félj a jövővel szembe nézni.

Aki várni tud, azé az élet,
Ki siet, néha téved,
Csak a szeretet tud,
Sziklán várat építeni,
Melyet az idők vihara,
Nem tud ledönteni.

Ez a szokás folytatódott a középiskolában is. Ekkor már a név után oda írták a helyiség nevét is, ahonnan a beíró származott. Sokan még ma is őrzik az emlékverses füzetet, és felidézik a régmúlt időket, a régi osztálytársakat, barátokat.

A F I A T A L S Á G

Az itthon maradt fiatalok hamarabb lettek nagylányok, legények. A leányok már 17. éves koruk után mehettek férjhez, a fiúk 20. évesen nősülhettek. A leányok 20 évesen öreg leánynak számítottak, a legények 24. év után kezdtek vénlegények lenni. Alkalmazkodtak a régi szokásrendhez, igyekeztek fiatalon családot alapítani.

Az öltözködésben is voltak olyan szokások, amelyeket be kellett tartani. Régebben minden lánynak hosszú haja volt. Általában két fonatba fonták be, hétköznapokon koszorúba tették, ünnepeken, vasárnapokon, szalagot, pántlikát fontak bele, csokrot kötöttek a szalagból és leengedték a hátukon. Szalagból több pár is volt minden leánynak. Az alkalomnak megfelelően választották ki. Mindenkinek volt piros szalag, mert ezt használták a nagyobb ünnepeken, mint húsvét, karácsony, pünkösd. Piros szalagot fontak a hajukba székelyruhához is. Ekkor gyöngyöt is tettek, amelyre keskeny piros szalagot kötöttek. A többi színes szalagot a ruha színének megfelelően viselték.

A ruhák viselésében is volt egy szabály. Azt a ruhát, amit a templomban viseltek, nem vehették fel máshova. Ünnepnapokon, vasárnapokon szalaggal a hajukban, székelyruhában, szövetruhában, selyemblúzzal szövetszoknyában, selyemruhában mentek a templomba.

A templomban bizonyos ülésrend szerint ültek a hívek. A leányok helye a prédikáló szék alatt, a baloldalon volt, a Jézus szobor és a kisoltár között. Az előttük levő padokban az idősebb férfiak ültek. A többi férfi helye fent a kórusban volt. A leányok kettesével mentek be a templomba, egyszerre hajtottak térdet és úgy ültek be a padba. Az asszonyoknak is megvolt az ülésrendjük. Jobb oldalon az Újfalviak és Egerváriak ültek, baloldalon a Felszegiek, Hidvég utcaiak, Papsáriak és a Köves utcaiak. Az Egyháztanács tagjainak külön padjuk volt az oltár sekrestye felőli oldalán és a bal oldali padsor első padjaiban. Saját padjuk volt az úriasszonyoknak, a falu első asszonyainak. Szintén külön padjuk volt az örmények családjához tartozó asszonyoknak is. A templom berendezésének készítésekor voltak olyanok, akik egymaguk készíttettek padot, ezek életük végéig ebben a padban ültek[55]. Erről Bálint Dénesné Ágnes beszélt. Mára ez az ülésrend már a múlté. A falurészek szerinti ülés is fellazult, már nem kötelező. Az asszonyok nagy része még nagyjából a régi szokás szerint ül, vagyis az Újfalviak a jobb oldalon, a Felszegiek a baloldalon. Miután a kórust kibővítették,

[55] Sőt, nemzedékeken keresztül öröklődött a pad használata.

csak az idősebb férfiak ülnek baloldalon az első padokban. Nincsenek kiváltságok, az a lényeg, hogy minél többen vegyenek részt a szentmisén.

A templomba menés egy jó dolog volt, ekkor érezhették igazán, hogy ünnep, pihenőnap van. Mivel hét közben mindenki el volt foglalva, sokan itt találkoztak a rokonokkal. Amikor a templomból jöttek ki megálltak, mert minden nagymise után ott volt a falu dobosa, vagy kürtöse. Megvárták, amíg mindenki kiért a templomból az útra, ekkor megfújta a kürtöt a községháza altisztje és kihirdette a következő hétre való tennivalókat. Közben az emberek beszélgettek egymással, megvitatták az eltelt hét eseményeit.

Vasárnap és a nagyobb ünnepeken Három szertartás volt, reggel kicsi mise, utána nagymise és délután vecsernye. Délelőtt egyik misén vettek részt, a vecsernyén általában gyerekek és nők voltak ott. Mindenik misére magukkal vitték az imakönyvüket, ki is nyitották, és ebből imádkoztak, énekeltek. Olyanok is vittek imakönyvet, akik nem is tudtak olvasni. Gyermekkoromban szokták mondani:

-Tanulj meg olvasni, mert úgy jársz, mint az egykori asszony.

- Hát azzal mi történt?

-A templomban fordítva tette maga elé az imakönyvet. Amikor a szomszédja mutatta, hogy fordítva van, azt mondta:

- Ejnye, azok a rossz gyermekek, otthon megfordították az imakönyvet.

Az örmények valamikor jelentős szereppel rendelkeztek a falu életében. Ennek egyik bizonyítéka, hogy a templom kerítésében temették el őket. Amikor bemegyünk a templomkertbe baloldalon, látunk egy bekerített sírhelyet nagyon szép síremlékkel. Ezen a síremléken nyolc nevet olvashatunk. A legrégebbi SZÁVA JÁNOS 1822-1900 és neje Dajbukát Katalin 1833- 1916. Ide van még eltemetve Száva István, Száva Kristóf, ifj. Száva János, Száva Antal, Száva Antalné Fejér Ilona és Száva Katalin. A templom kerítése mellett van még egy fehér márványból faragott sírkő, ide két kisgyermeket temettek el Száva Idát és Száva Matildkát. Érdemes megemlékezni erről a családról, hisz az 1800-as években nagyon jelentősek voltak, segítették anyagiakkal a templomot is, így érdemelhették ki azt, hogy a templom kerítésén belül temették el őket. A Szávákról nagyon sokat mesélt édesapám és Mezei Ferenc sógor bácsi.

Az 1800-as évek elején, Csíkmadarason is voltak földbirtokosok, földesurak, akik nagykiterjedésű birtokkal rendelkeztek[56]. Akkoriban a földjeiken jobbágyok, zsellérek dolgoztak. Egyik ilyen nagybirtokos család volt a Bíró család. Ez a földbirtokos család az Olt folyótól keletre rendelkezett egy nagy földbirtokkal. Az Olt hídtól nem messze, azt Olt partján volt az uradalmi udvar. A Bíró családnak két lánya volt, közülük egyik a férjhez menése után építtetett egy nagy kőházat, kúriát, hozzá minden gazdasági épületet. A kőből épített nagyon vastag falú házban volt csempe fűttő (kályha), amelynek csempéit a madarasi fazekasok készítették. A falakat nagyon erős színekkel meszelték. Ezt onnan tudom, hogy a szomszédságban laktunk, az Olt másik partján. Gyermekkorunkban nagyon sokat játszottunk, bújócskáztunk a romos ház falai között, amelynek akkor már nem volt teteje. Ez addig tartott, amíg kövenként el nem hordták az egész épületmaradványt. Később már csak az alap körvonalai maradtak az 1839-ben épített nagy háznak. Amikor a házat felépítették, akkor sok gazdasági épületet is építettek. Az Olt mellett volt a kúria. Itt malomárok is volt, amelyen ványoló, olajütő, fűrész, és malom működött. Az udvarház környékén levő területek mind a Bíró család tulajdonában voltak. Ezeken kívül szántó területeik voltak a Templomhegyen, Dudornál, Vasbányán és máshol is. Leányi ágon kihalt a Bíró család Madarason, így az örökösök eladták az egész uradalmi birtokot. Az egyik részét megvették a Mezeiek, a másik

[56] Ezt csíki méretekben kell érteni. Egy tízhektáros földtulajdon itt már nagybirtoknak számít. Az örmények jövedelmét sem a földbirtok biztosította. Kézművesek, kereskedők voltak elsősorban.

részt a csíkszépvízi örmények. A terület két részre szakadt, Udvarmelyékre és az Örménykertre. Nem tudom a területek nagyságát, csak azt, hogy a Mezeiek által megvásárolt részt gyermekkoromban nagyon nagynak láttam. Amikor megvették ezt a Mezei ősök, akkor ők a Hidvég utcában laktak, innen költöztek ki a Főút mellé, ahol felépítettek előzőleg egy házat. Amikor kicsi voltam, az 1940-es években a családfő Mezei János volt, akit Mézes Jánosnak hívtak a faluban. Ő volt az én Mezei Ferenc sógor bácsimnak az édesapja. Melléknevét onnan kapta, hogy nagyon sok méhcsaládot tartott, annyit, hogy pergetéskor cseberben állt a méz. Nagyon finom volt az a lépes méz, amit náluk ettem. Nagyon érdekes volt a mézpergető forgása, ahogy spriccolódott ki, szóródott körbe a szép átlátszó méz. Gyermekekül körben álltunk, néztük és nyalakodtunk a mézből. Ez a Mezei János nagyon értelmes ember volt, házi könyvtárral rendelkezett, főleg mezőgazdasággal kapcsolatos könyvei voltak, de tartott novellás köteteket is, Nyírő József könyvet és Antal Áron Köderdő mellől könyvét és másokat. A magyar világ idején Budapestről rendelt folyóiratokat. Még mindig sok könyv van a gyermekei tulajdonában.

Az uradalmi birtok másik részét vették meg az örmények, a Szávák. Ők örmény kereskedők voltak, és lassan még nagyobb területeket vásároltak meg. Az uradalmi udvar az ők tulajdonukba került. Az udvar körüli területet elnevezték Örménykertnek. Az első örmény, aki ide került Madarasra Száva János volt. A Szávák sok madarasi embernek adtak munkát. Jött a második világháború, elmenekültek, majd jött az államosítás, amikor mind elvették a birtokukat, a házat, a gazdasági épületeket, a munkaeszközöket. Ekkor árverezték el a házban levő tárgyakat. Sokan vettek részt az árverésen, így a berendezések átkerültek a madarasiak tulajdonába. Édesapám is részt vett ezen az árverezésen, megvett egy 1x 1,5 m nagyságú tükröt egy öltöző asztalkával, és vett egy nagyon szép, díszes, vasérc, melegítő kályhát. Most a tükör az én szobámban van. Nagyon stabil, a hátát vékony deszka védi a sérüléstől. Nem tudom a korát, de biztosan nagyon régi. Még az 1900-as évek elejéről származhat. Az államosítás után leégett az udvarház tetőzete és fa része. Maradtak az égre meredő vastag kőfalak, feltárva a szobák festését is. Ekkor még sokszor jöttünk össze ide bújócskát játszani. Előbb a gazdasági épületek tűntek el, majd a házat is egészen szétverték. Néhány ember beépítette ezeket a köveket saját házaiba. Egy ideig még látszott a ház alapja, a pince is, de lassan, lassan eltűntek a körvonalak is. Később egy kutató vállalat, fúrási munkálatokat végzett ezen a területen 1952-ben, és a fúrás nyomán borvíz tört fel a föld mélyéből. Ez a víz enyhén meleg, iható és strandolásra is alkalmas volt. Így alakítottak ki egy strandfürdőt, belevezetve a borvizet. Elég forgalmas volt a strand. Itt építettek egy sörkertet, szabadtéri színpadot is. Kis ideig működött ez a szórakoztató központ, mert a hatvanas évek végén a borvíz egyszerre kezdett elfogyni, már nem tudta biztosítani a vízmennyiséget, lassan megszűnt a strand, üres lett a medence. A régi Örménykertnek ezt a részét elnevezték Sörkertnek, vagy az Újfalvi Borvíznek. Ma ezen a helyen nincs sörkert sem. A Polgármesteri Hivatal az örményektől megvette ezt a területet. Újraépítették a színpadot, sportpályát alakítottak ki. A falunapok alkalmával itt tartják a szabadtéri rendezvényeket.

A Szávák még elköltözésük után is segítették a madarasiakat, főleg Száva János, a híres, Marosvásárhelyen élő orvos, egyetemi tanár, ortopéd sebész. Bátran mehetett, minden csíkmadarasi hozza, mindenkin segített, aki betegségével felkereste őt. A Száva család a templom részére ajándékozott egy nagyon mutatós tölgyfából készített gyóntató széket, amelyet a templom Szent Antal felőli bejáratánál helyeztek el. Ennek az oldalán van egy kis lapocska, amin a következő szöveg áll: A SZÁVA CSALÁD AJÁNDÉKA 1972.

A Mezei családdal kapcsolatos dolgokat Bíró Vilmosné sz. Mezei Anna (1935.) segítségével tisztáztuk.

A vasárnapok, az ünnepnapok arra valók, hogy a munka és a pihenés kellő egyensúlyban legyen. Így lesz fizikailag és lelkileg is egyensúlyban az ember. Az ünneplés

kell, hogy kapcsolódjon egy olyan eseményhez, amely egy nagyobb közösség minden tagjának fontos. Ahhoz, hogy dolgozni lehessen nagyon fontos, szükséges közben a pihenés. E nélkül az élet egy vég nélküli robot lenne. Az egyházak vezettek be nagyon sok ünnepet. Figyelembe vették, hogy az emberi élet ritmusában mikor van szükség lelki és fizikai megújulásra. A hagyományos egyházi ünnepeket régen majdnem mindig, mindenki megtartotta. Nem dolgoztak, templomba mentek, elvégezték a szentgyónást, áldoztak, ünnepeltek, részt vettek az aktuális népszokások megtartásában és így testileg, lelkileg megújultak. Hála Istennek ma ismét meg lehet tartani az egyházi ünnepeket. Ezeken az ünnepeken kívül újabb ünnepek is lettek, amelyek hagyományokká alakultak. Az ünnepeknek is meg volt a maga elfoglaltsága. Meglátogatták a rokonokat, kártyáztak, szórakoztak.
Mindig alkalmazkodott az ünnepekhez a fiatalok, az idősebbek viselete. Voltak íratlan szabályok az öltözködés terén, amelyeket igyekezett betartani mindenki. Tudták azt, hogy bizonyos ünnepeken milyen ruhát kell felvenni. Általában a nagyobb ünnepekre mindig új ruhát varrattak. Ezt az új ruhát a templomban mutatták be, vagyis először a templomban viselték. Karácsonykor, húsvétkor, a Szent Péteri búcsú alkalmával a leányok, asszonyok legtöbbször az akkor varratott ruhájukat vették fel. A templomban viselt ruhát hazamenés után azonnal levetették, és gondosan eltették. Átöltöztek a délutáni ruhába, ami szintén ünneplő ruha volt.

A vasárnapi átöltöző ruha lehetett kartonruha, kartonszoknya valamilyen blúzzal, Lehetett szövetruha, szövetszoknya is. Ebéd után elmentek otthonról sétálni a központba, a Főútra. Itt négy, öt, hat leány egymásba karolt és sétálni indult a Főúton. Sokszor négy, öt sor leány is ment egymás után. Szalaggal befont hajuk a hátukon volt leeresztve, népdalokat énekeltek, kacarásztak, beszélgettek. Őket kísérte a legények csapata is. Azok is sorban, hárman, négyen összeállva sétáltak. A sétáló csapat sokszor felment egészen a dánfalvi rét közepéig, a Dudorig, lefele, pedig a Sósrétig.

Péter Jánosné sz. Fazakas Anna néni sz. 1930. mesélte, hogy a templomba mindig a legszebb ruhákat, cipőket vették fel. Kímélni kellett a ruhákat, cipőket, ezért a háborús évek után megtörtént, hogy nyáron vasárnap délutánra posztópapucsot húztak. Ezt szabóval varratták fehér posztóból. A posztótalpra bőrt varrattak. Könnyű és jó lábbeli volt száraz időben. Táncba is ebben mentek. Nagyon jól lehetett benne táncolni.

A legények sem mindig bakancsban mentek táncba, vasárnap délután még bocskorban is elmentek és abban táncoltak.

A tánc

A legények egy része el volt foglalva a tánc szervezésével. Már tavasszal kivettek csűrt, udvarokat, ahol a táncokat rendezték az év folyamán. Aki kiadta a csűrét, vagy az udvarát, pénzt kapott érte és minden tánc alkalmával, itallal is ellátták a legények.

Abban az időben minden vasárnap volt t á n c. A tánc volt a fiatalság fő találkozási, szórakozási helye. Mindig megválasztottak egy legénybírót, aki fő szervezője volt a táncoknak, báloknak. Régebben, még a nagyszüleim fiatalsága idején a táncokat csűrökben tartották. Itt a faluban is volt néhány csűr, amelyet a rendező legények kibéreltek. Sokszor rendeztek táncokat egészen új csűrben is. A csűrök padlóját építés után agyagos sárral rakták meg. Ezt jól meg kellett döngölni, hogy, amikor a cséphadaróval csépeltek, akkor sima és kemény legyen a felülete. Ebben segítettek a táncolók is. Legtöbbször csizmában, vagy más bőrtalpú, kemény lábbeliben táncoltak. Tánc közben jól odaverték a kemény talpú lábbelit a földhöz, így az egyengetődött. Hallomásom szerint innen ered a legények csűrdöngölő tánca és a leányok bokázása, amikor a csizma sarkát jó erősen verték a földhöz. Az én gyermekkoromban már nem nagyon tartottak táncot csűrökben, akkor már csak az udvarokon tartottak táncot. Ilyen udvarok voltak: Újfaluban az Antal Álózi udvara, a Papsarán a Bálint

Albert udvara, ahol még kocsma is volt, a Köves utcán, a templommal szembeni udvaron, a sörkertnél, a meleg fürdőnél is szerveztek táncokat. A tánc megkezdésekor becsukták a kapukat, két legény szedte a belépőt. A táncba a leányokat a kedvesük fizette be. Mehettek a táncba az asszonyok is, az anyák, a nagymamák. Körben padok voltak lerakva és erre ültek ők. A leányok csoportonként kört alkottak, karon fogták egymást és a szünetben énekeltek. A legények is kört alkottak, összeölelkeztek és ők is énekeltek. A legény, a körből kérte táncra a leányt. Általában legénnyel táncoltak a leányok, de volt kivételes eset, amikor a leány, a leánnyal állt fel táncolni. Abban az esetben, ha valamelyik leánynak a szeretője nem volt ott. Katona volt, vagy valamilyen okból távol volt, és ő mégis szeretett volna táncolni. Hát megkért egy másik leányt és ketten táncoltak. Máskor a csárdást a leányok körben járták. Több lány ölelkezett össze és járta körben a táncot. Néha még az anyák is meg kívánták a táncot, és ők is felálltak egymással táncolni. A táncokban mindig a fúvósok zenéltek. A legények táncoltak is és közben borozgattak. Itatták a zenészeket is.

Az italtól sokszor elszabadultak az indulatok. Előkerültek a valós és vélt sérelmek, az egy-egy leány utáni versengés és lett egy nagy verekedés. Sokszor az váltotta ki a verekedést, hogy más faluból is voltak ott legények. Kimutatkozott a székely virtus, hisz Madaras híres volt a verekedésekről, a bicskázásokról. Előkerültek a bicskák, letörték a kerítés deszkáit, kézbevallót szereztek a legények. Két táborra szakadtak. A szervezők voltak a választók, a békítők. Vérző sebek nélkül nem nagyon ért véget a verekedés. Ütötték, szúrták egymást a bicskákkal. Mindig voltak örökös verekedők is, akik minden alkalommal belebonyolódtak a verekedésbe. A verekedés alkalmával szűknek bizonyult a kiskapu, ki kellett nyitni a nagyot is. Volt kiabálás, sikoltozás, futás. Ez alatt a zenészek tovább fújták a kürtöket. Jobbik esetben lecsillapodtak a verekedők és folytatódott a tánc. Olyan is megtörtént, hogy megkergettek egy legényt, aki szaladt és próbált bemenekülni valamelyik szomszéd udvarra, házba. Egy alkalommal hozzánk is bemenekült egy legény a házba, édesapám ment ki az udvarra és kérte meg a kergetőket, hogy tekintsenek a család nyugalmára, és ne menjenek be a házba. Szerencsére tisztelték édesapámat és szót fogadtak. A legény csak este ment el tőlünk. A tánc általában az esti harangszóig tartott. Eddig voltak elengedve a leányok is, akiknek az édesanya azt kötötte a lelkére:„ Becsüld meg magad, hogy téged is megbecsüljenek.” Majdnem mindig hazakísérte a leányt a szeretője.

Néha tragédiába torkollott egy-egy verekedés. Én is ott voltam 11 éves koromban a bámészkodók között 1952. június 29-én Péter és Pál búcsú napján az Antal Álózi udvarán tartott táncban, amikor halálra szúrták Bálint Lajos fiatal legényt. Még mindig magam előtt látom, ahogy a nagy kiabálás és sikoltozás közepette a kapu felé gomolyognak a verekedők az utcára kiérve Bálint Lajos nekiesett a szemközti kerítésnek, és a vére pirosra festette a kerítés deszkáit. Ott esett össze. Bevitték a szomszédos házhoz, de már nem lehetett segíteni rajta.

A táncokban volt egy említésre való dolog a leány k i m u z s i k á l t a t á s a. Nem volt gyakori, de egy szokás volt. A leányok körben énekeltek a táncban és a legények meghajlással így kérték táncra őket: -Szabad-e? Legtöbbször a leány igent mondott, és mentek is táncolni. Bizony az is megtörtént, hogy a legény nem tetszett a leánynak, vagy részeg volt. Ilyenkor a lány kikosarazta és nem ment el vele táncolni. Ennek bizony sokszor következmény is volt. A legény odament a zenészekhez és marsot húzatott, és bemondta a leány nevét. Nagyon gyorsan el kellett tűnnie a lánynak, hogy nagyobb botrány ne legyen. Személyes élményem is ezzel kapcsolatban. Tízedikes diáklány voltam, amikor egy táncban hozzám jött V.A. legény, aki nagyon részeg volt, ezért nem mentem el vele táncolni. Nem is gondoltam, hogy ezzel nagyon megsértettem. Odament a zenészekhez, húzatni kezdte a Rákóczi indulót, bemondta a nevemet. Nagyon megszégyelletem magam és gyorsan kiszaladtam a kultúrotthonból. A következő táncig el is felejtődött az eset.

Bálint Dénesné Ágnes, és Antal Józsefné Borcsa beszélt a régi táncokról.

A másik szokás volt a l e á n y k i s i r í t é s e (kiforgatása). Ez a következőképpen történt. Sokszor megtörtént, hogy a leány véget akart vetni egy szerelmi kapcsolatnak, ezt meg is mondta a legénynek, aki egyből nem egyezett bele ebbe a szakításba. Valamilyen módon bosszút akart állni a lányon. Erre alkalom adódott egy tánc alkalmával. A táncban felkérte a lányt táncolni. Odatáncolt vele a zenészek elé és kezdte kiforgatni, kisiríteni. Amikor javában forgott a lány, annyira, hogy beleszédült, fogta magát és otthagyta. Kellett gyorsan egy másik legény, aki megmentette a helyzetet és odaugrott, elkapta a lányt, és tovább táncoltatta. Egy idős néni mesélte, hogy annak idején fiatal leány korában szakítani akart az udvarlójával. Ez tudomásul is vette, de nem nyugodott bele. Húshagyó kedden, amikor a plébánia udvarán volt a tánc, a legény felkérte táncolni. El kellett mennie vele. Az odatáncoltatta a zenészek elé és kisirítette. Szerencséjére az esetet figyelte a későbbi férje, azonnal odaugrott és táncoltatta tovább.

A kisirítéssel kapcsolatban Szőcs Jánosné beszélt a fiatalkori élményeiről.

A leányok is tehettek olyant, amivel megszégyeníthették a legényt. Általában a sorozás alkalmával, vagy húsvét második napján a leányok b o k r é t á t adtak a legénynek, amit az a kalapjába tűzött. Ez amolyan foglaló volt. Ezt a bokrétát büszkén viselte a legény. Megtörtént az, hogy a legény másra is kacsintgatott, vagy esetleg a húshagyó keddi táncban nem őt hívta el előre[57] táncolni. A leány ezt úgy bosszulta meg, hogy a táncban mindenki szeme láttára odaugrott és kitépte a bokrétát a legény kalapjából.

Más dolog is történhetett a bokrétákkal. Volt úgy is, hogy egy legény két bokrétát is kapott, mert két leány is akarta szeretőjének. Ilyenkor a legény csak egyik bokrétát tartotta meg, a másikat bedobta a kemence tüzébe.

Már régen kimaradt a délutáni tánc, kimaradtak a tánccal kapcsolatos szokások is. Nincs kimuzsikáltatás, kisirítés, nincs bokréta. Maradt a nagymamák emléke ezekről az időkről. Sokszor, ha lehetőség adódik rá, mesélnek a régi szép időkről, nosztalgiázva gondolnak vissza fiatalságukra.

A bál

Egy másik szórakozási alkalom a b á l volt. A bált estére szervezték. Nagyon régen a bálokat is csűrőkben tartották, petróleumlámpa fénye mellett volt a mulatság. A 30-as években a közbirtokosság felépíttette a kultúrotthont. Így a bálokat azután ott szervezték meg. Persze még hosszú ideig, egészen 1962-ig itt is a petróleumlámpa volt a világító eszköz. Ekkor vezették be a villanyvilágítást a faluban. Régebben a bálokban is a fúvós zenekarok zenéltek, néhányszor Rákosról hoztak cigányzenekart. Később Madarasnak is lett vonószenekara. A bálba is elmentek az asszonyok, ők körben ültek a teremben, figyelték a fiatalokat, a párkapcsolatokat, azt, hogy ki kivel táncol, ki kivel surran ki a teremből a táncok közötti szünetben, ki kit kísér haza. Minden bálban volt egy rendezőség a legényekből, akik segítettek a kultúrigazgatónak a rendtartásban, és a bál szervezésében. Régebben önelszámolással báloztak. Később belépőjegyet adtak, és mindenről pontosan el kellett számolni.

A bálokban is nagyon sokszor volt egy-egy kiadós verekedés, sőt a bálban is volt gyilkosság. Ez a magyar időben történt. Egy ártatlan viccből indult. A búcsúkon lehetett venni olyan játékegereket, amelyeket fel lehetett akasztani a ruhákra. Ha az illető, akinek a ruhájára felakasztották az egeret, nem vette észre, akkor kacarásztak rajta. Ennek lett az áldozata Szőcs

[57] Elsőnek

László legény is. Március 15-i ünnepség utáni bálban egy játékegeret felakasztott egy másik legény hátára. Az nem vette észre, csak látta, hogy rajta kacagnak a többiek. Annyira felmérgelődött, hogy bicskát ragadva halálra szúrta a viccelődőt. A bálokban is úgy zajlottak a verekedések, mint a táncokban, csak innen a menekülés nem volt olyan egyszerű. Sokszor még az ablakon is ugráltak ki az asszonyok.

Abban az időben, sok családban volt citera. Tudtak citerát készíteni és citerázni is. Bálok alkalmával gyakran citeráztak a színpadon és így szórakoztatták a közönséget. Akire én emlékszem, Bogács Barti bácsi volt, aki szenvedélyesen, beleéléssel citerált a színpadon és versenyekre is járt.

Néha többen is álltak a színpadra. Többször citeráztak együtt Horváth Gergely, Váncsa Vilma, Horváth Anci, Ördög Borcsa, Horváth Marci. A citerákat is házilag készítették.

A bálokban a fúvószenekarokat felváltották a vonószenekarok. Apáról fiúra öröklődött a zene szeretete, a zenéhez értés. Mint eső után a gomba, úgy alakultak az új zenekarok. Ebben jelentős szerep jutott a zenéhez értő pedagógusoknak is, akik elültették a zene és a gyönyörű népdalok iránti szeretetet. Ekkor már vonószenekarok muzsikáltak a bálokban, sőt az 1960-as években gyakran hívták el a zenekart a legények, hogy éjjelizenét (szerenádot) adjanak a kedvesüknek. Ilyenkor illet fogadni az éjjelizenét. Ha nem fogadta, sértő volt az a legényre nézve. Abban az esetben, ha égett a lámpa a szobában, akkor leoltották és az ablak mellett gyufaszálat gyújtottak, sokszor hármat is egymás után. Ha éjszaka volt, akkor a gyufa gyújtása, vagy a villany háromszori felgyújtása jelentette a fogadást. Hajdanán 17. éves koromban én is kaptam többször éjjeli zenét a későbbi férjemtől. A zene alatt kileskelődtem az ablakon, hogy hányan is zenélnek. Abban az esetben, ha a leány nem fogadta a zenét, az kikosarazásnak számított, és nagyon megsértődött a legény, Kimaradt ez is, azoknak, akik nagymama korban vannak, és fiatalon kaptak éjjelizenét, ez is csak egy szép emlék maradt.

A bálok alkalmat adtak egy olyan szokásra is, ami főleg itt Felcsíkon volt divatban. Ez a leányszöktetés, a leánylopás. Ha komolyan udvarolt egy legény a leánynak és úgy nézett ki, hogy a közeljövőben nem tudnak összeházasodni valamilyen okból, vagy nem tudnak lakodalmat tartani. Abban az esetben is volt leányszöktetés, ha a leány szülei ellenezték a kapcsolatot. Legtöbbször a legény szülei tudtak a tervről. Ilyenkor a bál végével, a leány a legény szüleihez ment. Ott is maradt. Később vitték oda a személyes holmikat, majd a kelengyét is.

Minden faluban szükség volt egy kultúrigazgatóra, aki iskolán kívül, önkéntes alapon végezte ezt a munkát. Nagy felelősséggel és sok vesződséggel járó munka volt ez. Meg kellett szervezni az egész kulturális tevékenységet, felelt a pénzügyi dolgokról is. Vigyáznia kellett a bálokban, hogy rend legyen. Ezt a felelős munkát végezte nagy lelkiismeretességgel és odaadással, 13 éven át egészen 1973-ig, a férjem Tankó-Molnár Péter. Így a kulturális tevékenységből nekem is több jutott, mint egy másik pedagógusnak. Jobban is ismerem ezt a munkát, mert benne éltem én is. Szinte minden, kulturális tevékenységen ott voltam én is.

Színdarabok tanulása

A bálok, nemcsak táncmulatságok voltak, hanem a műveltséget is terjesztették. Majdnem minden bálon színdarabot adtak elő, sőt voltak olyan idők is, amikor csak úgy adtak engedélyt a bálra, ha arra színdarabot is tanultak. A tanult színdarabokról bőven beszámol a Csíkmadaras monográfiája.

Madaras népe nagyra értékelte mindig a színdarabok előadását. Mindig tele volt a kultúrotthon egy-egy előadás alkalmával. A belépő jegyek már előre elkeltek. Akinek állóhely jutott, azok otthonról vittek széket és oldalt, vagy hátul ültek le. A madarasi emberek igényelték és fel is pártolták a színdarabokat. Ezért a pedagógusok rengetek

színdarabot, népszínművet tanítottak be. Volt olyan időszak is, amikor egy tél folyamán egyszerre még három csoport is tanulta a színdarabot, nem is egyet, hanem többet is. Úgy a fiatalok, mint a házas emberek nagy lelkesedéssel jártak a próbákra. Lelkiismeretesen megtanulták a szerepüket és igyekeztek tehetségükhöz mérten jól alakítani. Mindig késő éjszakába nyúlt ki a próba, de reggel pontosan kellett menni, tanítani. A színdarabok tanítása csak egy volt számtalan tanításon kívüli munka között. Mindenkinek eleget kellett tenni.

Nagyon sok előadásban működtem közre, vagy súgtam, vagy a rendezésben segítettem, vagy díszletet festettem, készítettem, de csak egyszer szerepeltem. Tamási Áron Énekes madár című színdarabját a pedagógusok színjátszó csoportja adta elő. Ebben én is színpadra álltam. Jobban szerettem tanítani a színdarabokat, mint szerepelni benne.

Minden színdarab előadása előtt el kellett készíteni a díszletet. Főleg az asztalosok munkájára volt szükség, akik kulisszákat, kerítéseket, kutakat és minden hasonlót készítettek. Mindent, úgy kellett készíteni, hogy lehessen szétszedni, majd összerakni. Ha szabadtéri jelenetek voltak, akkor sokszor volt szükség nagy háttérre, ami beborította az egész falat. Két alkalommal festettem ilyen nagyméretű hátteret. A t.sz. székházának gyűléstermében feszítettük ki a nagy vásznat, miután leenyveztem az egész felületet, elég hosszú ideig mentem minden nap festeni. El is készültek ezek a hátterek, úgy emlékszem, hogy 1970. körül. Nagyon sok ideig használatban is voltak, aztán megrongálódtak. Egy ideig még meszeléskor használták, letakarni velük a bútorokat, aztán eldobták. Nem is tanulnak ma olyan népszínműveket, amelyeknek előadásakor szükség lenne háttérnek falusi tájra, alföldi tájra. A fából készített díszleteket is hosszú ideig raktárban tartogatták, időközönként elővették. Ma már mindennek hűlt helye. Más lett a világ.

Nagy izgalom volt a f ő p r ó b a előtt. Ekkor már teljes díszben, a szerepeknek megfelelően felöltözve, és minden díszlettel szerepeltek. Ez az előadás általában szombaton délután volt, és főleg a gyermekeknek adták elő a színdarabot.

Jött a b e m u t a t ó e l ő a d á s, és ezen mindig telt ház volt. Az első sorokban mindig a szereplők hozzátartozói ültek. A bemutató előadás után mentek más falvakba, v e n d é g s z e r e p l é s r e. Először a szomszédos falvakban tartottak előadásokat, később elmentek távolabbra is. Jártak Hargitafürdőre, a Gyímesekbe, Alcsíkra, sőt még Háromszékre is elmentek. Mindenik előadás egy-egy élmény volt mindenkinek, emlékezetes és szórakoztató. A következő próbán volt, amiről beszélni, volt, amit felidézni. Kölcsönös volt a vendégszereplés, hisz hozzánk is eljöttek Dánfalváról, Karcfalváról, Szenttamásról, Rákosról, Madéfalváról, Hargitafürdőről, Gyímesekből színdarabokat bemutatni.

Gyakran tartottak előadásokat hívatásos együttesek, Marosvásárhelyről a Székely Népi Együttes, Sepsiszentgyörgyről a Színház, többször tartott előadást Csíkmadarason. Nagyon szerették a fegyelmezett madarasi közönséget, akik minden előadást tudtak értékelni. Mindig előre elkelt minden jegy és tömve volt a terem. Falunkban mindig a szépet meglátó, értékelő, kultúrát értékelő és támogató emberek éltek. Az előadások száma szaporodott a madarasi Népi Együttesek alakulásával, szerepléseivel. Ezekkel a falu hírneve a határokon túlra is eljutott. Az együttesekről is többet lehet megtudni a falu monográfiájából.

Sajnos, hogy az utóbbi időben nagyon sok minden megváltozott. A madarasi emberekre is kihatott a televízió, az Internet, a pénzért való rohanás. Változott a mentalitás[58]. Nem igényelik a színdarabos előadásokat, a Népi Együttes feloszlott, egyre kevesebb alkalommal vannak a régi értelemben vett bálok. Más lett a világ, talán bizonyos szempontok figyelembe vételével szegényebb is. Szegényebb lett a közösen eltöltött kedves téli estékkel, a színdarabok előadása előtti lázas izgalommal, az előadások alatti lámpalázzal, és azzal az elégtétellel, amit a színdarabok előadása után éreztek a műkedvelő színészek. Az előadások végén rendezett banketteken való együttléttel, a más falvak szereplőinek megismerésével.

[58] Gondolkodásmód

Azzal az izgalommal, amit akkor éreztek, amikor vendégszereplésre mentek, hisz ezzel kapcsolatban is nagyon sok élménye maradt a szereplőknek, rendezőknek, súgóknak. Eljutni egy másik faluba a díszletekkel, minden kellékkel, nem is volt egyszerű dolog. Szekérrel, szánnal, vonattal, fabusszal[59], autóbusszal utaztak a szereplők, és a rendezők. Néha nagyon hideg volt az öltözőben, a teremben. Örökre emlékezetes eset volt, amikor egy színdarabbal elmentek Háromszék egyik falujába, ami egyik pedagógus szülőfaluja volt. Tél volt, nagy hideg. Vonattal utaztak a szereplők, akiket kocsiszánakkal fogadtak. Fel is ültek a szánakra, de útközben egyik szán felborult és a színeszek belekeveredtek a nagy hóba. Alig tudták rendbe szedni magukat, az előadást nagy sikerrel meg is tartották, és gazdagodtak egy emlékezetes élménnyel.

Egy nagyon vicces vendégszereplés jutott eszembe. A hatvanas évek végén lehetett, a Zsuzsi színdarabbal mentünk vendégszerepelni Csíkszentdomokosra. Jött velünk M. I. tanító bácsi is. Ő tanított Domokoson, sok volt a kedves ismerőse, komája. Alig érkeztünk meg, el is ment ismerősöket, komákat látogatni. Mi közben berendeztük a színpadot. Vártuk az előadás kezdését. Ekkor érkezett vissza Imre tanító bácsi. Ő akarta bekonferálni az előadást. Igen ám, de a komázásnak, a sok ribizli bornak meg lett a következménye. Elég feldobott állapotban volt. Ki is ment a függöny elé. Jó estét kívánt, köszöntötte a közönséget, bejelentette a színdarab címét, szereplőket. Majd a következőket mondta:

- És most kedves domokosi közönség! Kezdődik a csinderatta, bunderatta, kecske p……a, bum, bum bum! Jó szórakozást kívánok! Hát lett erre olyan taps, hogy csengett bele a terem. Amikor kijózanodott egy kicsit szégyellette a történteket, de a nagy tapsot, azt nem felejtettük el.[60] A közönség is csak tréfának vette a dolgot.

A bálokról, a színdarabok előadásáról értesíteni kellett a közönséget. Ez két úton történhetett. Az első a plakátok írása. Igyekezni kellett olyan plakátot szerkeszteni, hogy felkeltse az érdeklődést. Nagyon sokszor írtam én is plakátot színes krétával, piros, zöld, kék, fekete tussal, kék és piros tintával. Mindig kézzel írtuk a plakátokat nagy fehér papírokra. Ha színdarab bemutatását hirdette a plakát, akkor fel kellett sorolni a szereplőket is. A másik hírközlés a kikürtölés, később a kidobolás volt. Ez az értesítési mód a nagyon régi időkre visszanyúlt. Régebben minden olyan közlendőt, ami az egész falu népét érdekelte kikürtöléssel, kidobolással hozták az emberek tudomására. Ezt a munkát hosszú időn át Veress Dénes ordonánc[61], majd később Antal István (Gezder) végezte. A faluban voltak kijelölt helyek, ahol megálltak mindig megfújták a kürtöt, megverték a dobot és hirdették a közlendő dolgot. Az emberek gyorsan kijöttek az utcára meghallgatni a közlendőket. Általában közérdekű dolgot hirdettek. Régebben közmunkáról, adóvallomásról, adófizetésről, az állatok számba adásáról, legelőtakarításról, és sok más hasonló dologról szólt a hirdetés.

A hirdetés mindig ilyenformán kezdődött: Hííírdetés! A Községi Néptanács Végrehajtó Bizottsága tudomására adja a lakosságnak:

Első: Holnap megkezdődik az adóvallomás, mindenki köteles elmenni!

---

[59] Az Ural ZISZ típusú autóbuszokra érti, amelyek utastere tényleg keményfából és vékony, ragasztott falemezből készült.

[60] Kisé furcsának tűnik a színpadon malackodó tanító bácsi viharos sikere. A szerző is szégyenlősködik miatta. Ezer éve igyekszünk 'civilizálni' népünket. Mégis csattan egy ilyen bejelentés. Először az egyiptomi sírfeliratok 'szabadszájúsága' lepett meg annak idején. Később jöttem rá, hogy a termékenységi kultusszal kapcsolatos a szóhasználat. A keresztény Európa tűzzel-vassal, igével küzdött ellene. De azért tudat alatt ma is él. Sőt! Elég tudatosan. Néha cinkosan összenevetve öntik a 'pornó' szöveget, ami számukra természetes. Hisz a növénytermesztés, állattenyésztés alapja az év minden napján szemük előtt zajlik. Irányítják, képzettségük, ismeretanyaguk elengedhetetlen tartozéka a jó termés-eredményeknek. Később is bemutat a szerző hasonló dolgokat. Nem lehet kikerülni, ha egy falu életéről ír valaki.

[61] A fizetett kisbíró román neve. Értelme a parancsos ember.

Második: Aki még a félévi adóját nem fizette be, az igyekezzék, mert foglalni fognak a pénz értékében.

Harmadik: Mindenki köteles kitakarítani a kapuja előtti sáncot, ellenkező esetben büntetést kap.

Negyedik: Ismételten figyelmeztetjük a lakosságot, hogy a Madaras patakba senki ne dobjon bele semmi szemetet, ne szennyezze a patak vizét. Akit rajta kapnak, azt megbüntetik.

A hirdetés végén újból megfújta a kürtöt.

Ha színdarabos bált kellett kihirdetni, akkor bemondta a színdarab címét, az előadás kezdetének időpontját. Pl. Szombaton este nyolcórai kezdettel színdarabos bál lesz a kultúrotthon nagytermében. A házasemberek csoportja bemutatja a Fehér Anna című színdarabot. Belépti díj személyenként 15 lej. A jegyek elővételben kaphatók a kultúrigazgatónál. Mindenkit szeretettel elvár a rendezőség!

Ma már nincs szükség kidobolásra, kikürtölésre. A plakátok megmaradtak, de már számítógépen írják, fénymásolókkal sokszorosítják. A kürtösök, dobosok szerepét átvette a kábeltévé, hisz bármilyen értesítést, közleményt, hirdetést pillanatok alatt hozza az érdekeltek tudomására. A kikürtölte, szót most átvitt értelemben használják. Akkor mondják, ha valaki több helyen elmond bizonyos dolgokat, eseményeket. Ha valakire ezt rámondják, akkor a rosszallást fejezik ki ezzel vele szemben.

Régen, minden tánc és bál, minden ünnep elmaradhatatlan résztvevője volt a kakasos. Itt nálunk, a faluban, hosszú éveken át Ádám Rudolfné - Tódi Márika néni árulta a pattogatott kukoricát, a k a k a s t a bálokban, táncokba, és a kultúrotthon lépcsőjén. Odahaza kipattogatott egy zsáknyit, a helyszínen kosárba öntötte és mérő edénnyel kimérve árulta. Régi könyvekből tépett ki lapokat, abból készítette a tasakot, amibe beletöltötte a kakast. Mást is árult ő. Ősszel nagyon sok vackor gyűjtött össze, megaszalta és eltette. Télen, vagy még később is ebből a vackorból főzögetett meg egy-egy adagot. A levét beletöltötte egy korsóba, a vackort, pedig egy fazékba.

Vettünk mi kevés pénzérta f ő t t v a c k o r t, kis papírdarabkákba csomagolva és vettünk v a c k o r l e v e t is. Egymás után, ugyanabból a csészéből, vagy pohárból ittunk, nem gondoltunk arra, hogy esetleg meg is betegedhetünk.

Ilyenkor más is árult, nemcsak Márika néni. Nyáron ott volt a f a g y l a l t o s . Legtöbbször idegenből jött. Egy jeges cseberbe bele volt állítva egy tejes bödön, vagy egy jól zárható fedős fazék. Ebben volt a fagylalt. Aprócska ostyába tette kávéskanállal a tojásos, vaníliás fagylaltot, aminek az ára 1 lej volt. Fogyott a fagylalt is.

Honnan is szerezték be a jeget nyár közepén, amikor nem volt hűtőszekrény, fagyasztóláda? Minden faluban volt j é g v e r e m, j é g p i n c e, ahol a jeget tárolták. Itt Madarason a templom dombjának Főút felőli oldalán volt a jégpince bejárata. Mélyen benyúlt a föld alá. Már a tél közepén megkezdték a jég tárolását. A vízi-malmok, vízi-fűrészek árkait gyakran kellett jegelni. A vastagabb jeget, miután téglalap alakúra kifaragták, odaszállították a jégpincébe Tavasszal, a hóolvadás és jégzajlás előtt még sok jeget gyűjtöttek és tároltak el. Dupla ajtója volt a pincének, amit kulcsra zártak. A kulcs a harangozónál volt. Mikor és kik is használták ezt a jeget? Ha valakinek tüdőgyulladása volt, vagy valamilyen nagy lázzal járó betegségben szenvedett, akkor innen vittek jeget a borogatáshoz. Néha a nyári lakodalmak idején az ételmaradékot jégre tették. Abban az időben volt deszkából készített hűtőláda is. Egy kis szekrényke, két szakasszal. Egyikbe tették a jeget, a másikba fazékban az ételt. Ilyen láda ma már csak a múzeumokban látható. A sör árusításakor is jól jött a jég. Nyáron egy nagy cseberbe jeget tettek, ebbe állították bele az üvegeket, hogy a sör jó hideg legyen. Bejött az elektromos hűtőszekrény, a fagyasztóládák. Ma már az ételt, italt betesszük a hűtőszekrénybe, a húst a fagyasztóládába. A fagylaltok, párfék nagy kínálatából

válogathatunk. Nincs már szükség jégpincére, a csebres fagylaltra. A madarasi jégpincét is betömték, mára már nyoma sem látszik. Csak az idősebb emberek emlékeznek arra, hogy még ilyen is létezett valamikor.

Régen minden ősszel tartottak pityókalopó bált is. A legények szekerekkel járták meg a falut, zenészek is kísértek és kihirdették, hogy este bál lesz. Mindenki adott pityókát, amit aztán eladtak, és ebből fizették a zenészeket. Ezen a bálon is sokan vettek részt, idősebb asszonyok is, nemcsak a fiatalok. Ezeken a bálokon a fúvós zenekar zenélte a talpalávalót.

Az agitációs brigádok

Az ötvenes-hatvanas években az a g i t á c i ó s b r i g á d o k fellépése kötelező műsorszám volt. Céljuk a „jó" példák népszerűsítése és a bírálat. A szövegeket a helyi pedagógusok írták. Ismert dallamokra erőszakoltak rá szövegeket, rímeket. Sokszor elég keményen énekeltek ki hibákat és vélt hibákat. Néhány szövegrészre még emlékszem. Ezeket a hatvanas évek elején írták. Abban az időben itt volt tanító Székely Dénes, aki bizonyos költői adottságokkal is rendelkezett, így a legtöbb esetben ő költötte, vagy inkább szerkesztette meg a verseket. Előzetesen kigondolta a dallamot, majd erre írta a verset. Többek között kiénekelték a pult alatti árusítást, a Már minálunk babám….dallamára.

Nálunk Madarason, nálunk Madarason,
Az jött be szokásba.
Árufelvételkor főüzletvezető,
Pénzt kap a markába.
Pénzt kap a markába, fazékért. Lábosért,
Eladtam már én azt, eladtam már én azt,
Ne kínlódj te azért.

Miután Hargitafürdőn előadták a Fehér Anna című színdarabot, a „Megismerni a kanászt" kezdetű népdal dallamára énekelték:

Házasemberek csoportja, elment szerepelni,
Hargitára Fehér Annát vitte bemutatni,
Hej, hogyha a kultúrosztály, kultúrcserét szervez.
Biztosítson nekünk egy kevés jövedelmet.

Egy másik szöveg, amit énekeltek, amikor divatba jött a kardigán viselése:

Lányok mért haragusztok, ti is mért nem kártyáztok?
Kártyáznátok, ha nem volna, a kötés nagy probléma.
Piros, fehér kardigán, kötése probléma ám,
Egyszer, kétszer kibomlik, míg végre megszületik.

A SZOLGÁLÁS ÉVEI

A táncokban, bálokban mindig sok fiatal volt, de nem mindenki a faluból, mert a fiatalok közül sokan távol voltak. A l e á n y o k elmentek s z o l g á l n i a közeli, vagy távoli városokba. Iskolába nagyon sokan csak a negyedik osztály elvégzéséig jártak, azután a leányok és fiúk is kimaradoztak. Segíteni kellett otthon a gazdálkodásban, de a pénzkeresésben is be kellett segíteni. A leányok 12-13 évesen mentek el szolgálni, cselédkedni valamelyik városba. Ilyen városok voltak: Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Brassó, Marosvásárhely, Kolozsvár, Bukarest, Budapest. Általában nem úgy vaktában indultak el a nagyvilágba. Legtöbbször meg is volt beszélve azzal a családdal, ahová mentek. A helyet vagy egy ismerős szolgálólány szerezte, vagy egy véglegesen hazatérő adta át a helyét. Nagyon sok minden meghatározta azt, hogy szolgálni mentek. Elsősorban az, hogy kevés volt a pénz és kelengyét kellett vásároljanak. Nem elhanyagolható volt az sem, hogy ez alatt megtanultak főzni, családot rendezni, a pénzt beosztani, gyermeket nevelni, viselkedni, alkalmazkodni a különböző körülményekhez. Bővült az ismeretük, megismerték a városi életet, egy-egy várost. Legtöbb esetben ugyanannál a családnál maradtak végig, ami mindkét fél részére hasznos volt. Sokan még évekkel utána is tartották a kapcsolatot egymással. Olyan is volt, hogy baj volt az alkalmazkodással, beilleszkedéssel. Ilyenkor vagy más helyet keresett a lány, vagy haza kellett jönnie.

A személyes holmikat u t a z ó k o s a r a k b a csomagolták, vitték és sokszor abban is, tartották. Vittek magukkal fehérneműt, ruhákat, szoknyákat, blúzokat. Sokszor a szőttesinghez, mellényhez rakott szoknyát, kartonszoknyát, a szőttes szoknyához és köténnyhez kieresztős blúzt vettek fel. Kimenőjük csütörtökön és vasárnap délután volt. Ilyenkor felöltöztek ünnepi ruhába, kimentek a Főtérre, a sétáló utcába, a sétányokra. Itt beszélgettek, társalogtak, és egymást karonfogva, énekelve sétálgattak. Összeismerkedtek más faluból való leányokkal, fiúkkal. A kimenőnapokon és a nagyobb ünnepeken látogatták meg őket a családtagok, az édesanya, a testvér, a nagymama, és az udvarlójuk is. Vittek otthoni ételeket, süteményt és pünkösdkor perecet. Elvitték nekik a székelyruhájukat is. Ebbe a ruhába öltöztek fel és készíttettek fényképeket a látogatókkal együtt. Ennek eredménye az a rengeteg megmaradt szép fénykép az akkori időből. Ezekről megismerhetjük az akkori viseletet. Megismerhetünk nagyon sok üdearcú lányt, akik úgy, minden kencefice nélkül, mosolygósan voltak szépek. Ha az udvarlójuk látogatta meg, akkor is fénykép készült. Már az 1900-as évek elején is készültek ilyen fényképek a városi szalonokban. A leányok szolgáltak, de a fiúk is elmentek a módosabb gazdákhoz szolgálni. Nem az határozta meg, hogy kinek mennyi földje volt, hanem az, hogy megtanuljanak minden hasznos dolgot, amire az életük során szükségük lehetett.

A szolgálási idő alatt folytatódtak az otthoni kapcsolatok. A lányok 17-18 évesen tértek haza, készülődtek férjhez. Voltak olyanok is, akik a szolgálási idő alatt megismerkedtek idegenből való fiúkkal és máshova készültek férjhez. Az ötvenes években még mindig nagy volt az előítélet azokkal szemben, akik nem a faluba mentek férjhez. Régebben nehezen fogadták be az idegent, és nem szerették azt sem, ha valaki elment a faluból. A szülők azt szerették volna, ha a leányuk Madarasra ment volna férjhez, itthon a faluban maradt volna. Mindezek ellenére kerültek olyanok, akik vagy a szomszéd falvak valamelyikébe, vagy távolabb mentek férjhez és olyan is akadt, aki idegenből hozott feleséget magának. Olyan is volt, amikor a férj került idegenből Madarasra. Itt volt a munkahelye és itt talált társra, feleségre. Mindenkit szeretettel fogadtak, aki szívéből madarasi akart lenni. Ezt bizonyítja, hogy az évek során meghívták minden találkozóra, összejöveteltre.

A cselédségnek volt egy intézményes formája is. Ha a gazdasszony bejelentette a lányt, tagdíjat fizetett utána, akkor az cselédkönyvet kapott. Így a szolgálási idő munkaidőnek számított, amit bele számítottak nyugdíjba is. Az a leány, aki bizonyos ideig szolgált - tudott főzni, háztartást vezetni, gyereket nevelni, egyszóval fel volt készülve a férjhez menésre. A

legény is, aki szolgálni volt több ismerettel rendelkezett, főleg, ha olyan helyen szolgált, ahol nagy volt a gazdaság és minden féle munkát végzett ott.

A K A T O N A S Á G

Azok a legények, akik szolgálni voltak, vagy inaskodtak, a katonai sorozásra hazatértek a faluba. A besorozás Csíkszeredában volt, utána várták a katonai behívót. A katonaság időtartama változott. Sorozáskor a legény kedvese bokrétát tett kedvese kalapjába. Az első világháború körül sokkal hosszabb időre vonultak be, később rövidebb lett a katonaság ideje. A katonaság mindenképpen egy személyiséget formáló idő volt a férfiak életében. Addig nagyon sokan, alig mozdultak ki a falujukból. Bevonuláskor utaztak el távolabbra, sőt a háborúk idején nagyon messzire is eljutottak.
A besorozott legények megkapták a katonai behívót. Előzőleg egy asztalosnál megrendelték a kuffert, ráfestették a legény nevét is. Ebben a kofferben voltak kis rekeszek is, amit külön be lehetett zárni. Már jóelőre beleraktak minden szükséges dolgot a katonaládába és készültek a k a t o n a v a c s o r a megtartására. A család helyzetétől függően tartották a katonakísérőt. Vagy csak egészen szűk körben, a család keretén belül, vagy olyant, amelyen részt vettek a rokonok, komák és a fiatalság is. Erre már előzőleg rákészültek és a bevonulás előtti napon, tartották meg. Több fogás ételt is főztek. A katonavacsorán ott volt a legény szeretője is, az aki a sorozáskor a bokrétát tette. Őt ültették középre, a legény mellé. Általában a fő falon volt egy nagyobb szentkép. Alája tették a fő asztalt. Így a katonának bevonuló legény és a leány a szentkép alatt ült. Másnap szokták mondani, hogy N.N. leány ült a szentkép alatt, ami azt jelentette, hogy ő a szeretője a legénynek. Nem vetett jó fényt egy leányra, ha többször ült a szentkép alatt. A katonavacsorán résztvevők pénzt ajándékoztak a legénynek. Általában a korai vonattal vonult be az elosztó helyre, így a vonat indulásáig tartott a mulatság. Az állomásra az egész vendégsereg ki kísérte. A legények egy rúdra húzták a kuffert, és közülük kettő vitte. Egész úton énekeltek és a zenészek húzták a katonadalokat.

Nagyon régen másabb katonadalokat énekeltek, mint ma. Az 1900-as évek elején énekelt katonadalokból következik egy pár. Ezeket a Péter János nagytatám énekelte és gyűjtötte, írta le 1890. táján.

1. Mikor nyolc esztendős voltam,
   Katonának nem jó voltam,
   Most járok a huszadikba,
   Kísérnek a háborúba.

   Mikor göndör hajam vágták,
   Babám kötőjébe rakták,
   Nem volt annyi hajam szála,
   A mennyi könny hullott rá.

---

2. Zsindelyezik a kaszárnya tetejét,
   Mind elvitték a legények elejét!
   Maradt itthon kettő-három nyomorult,

Rátok lányok, még az ég is beborult.

Adjon Isten kapitány úr, jó napot!
Hozott Isten kedves húgom, mi bajod?
Elvitték a szeretőm' katonának,
Még pediglen Mollináry bakának.

Verd meg Isten a gőzkocsi kerekét,
Mert elvitte a legénység legszebbjét!
Hagyta volna itthon csak az enyémet,
Nem ölt volna a nagy bánat engemet.

Tisza Kálmán a riadót fuvatja,
Sorakoznak a katonák glédába.
Sír a kis lány, sír a másik, harmadik,
Nincsen pardon, a babáját elviszik.

---

3. Jere pajtás, nyújt kezet,
   Csapj fel katonának,
   Kalap helyett tégy csákót,
   Úgy menj a csatára.

   Állj közénkbe s igyál bort,
   Mert most verbuválnak,
   Kalap helyett tégy csákót,
   Menj úgy a csatára.

   Gyere pajtás, gyere hát,
   Gyere katonának,
   Idd ki ezt a serleget,
   Jer velünk huszárnak.

   Veszélybe van szép hazánk,
   Gyere a csatára,
   Ellenségünk s fegyverünk,
   Rakjuk egy rakásra.

4. Édes anyám kiállott a kapuba,
   Úgy siratja, hogy a fia katona,
   Édesanyám ne sirasson engemet,
   Hazajövök valamikor, ha lehet.

   Édes anyám, mért szültél a világra?
   Kilenc fontos golyó van a számomra,
   Kilenc fontos golyó, hogyha eltalál,
   Azt se mondom, hogy édes anyám valál.

5. Ha bemegyek a sorozó szobába,
   Ingem, gatyám levetem az asztalra,
   Ingem, gatyám, ej, haj, leteszem az asztalra,
   Könnyes szemmel úgy nézek az urakra.

   Ha kijövök a sorozó szobából,
   Könnyeimet letörlöm az orcámról,
   Könnyeimet, ej, haj, letörlöm az orcámról,
   Úgy búcsúzom el a gyönge rózsámtól.

6. Marsadjusztirungban voltam egész nap,
   Gyönge vállam feltörte a czakumpak,
   De szívemet nem törte fel semmi sem,
   Mundérban is érted dobog a szívem,

   Rapporton voltam a kapitányomnál,
   Mért késtem oly sokáig a lányoknál,
   Jelentettem: nem hallék czapistrángot,
   Mert a rózsám a fülembe susogott.

7. Hallod rózsám, trombitálnak, dalolnak,
   A katonák Boszniába indulnak,
   Parancsolat van már az én kezembe',
   Keserű könny bánatos két szemembe'.

   Egy bokrétát hagyok nálad emlékbe,
   Arról jussak éjjel-nappal eszedbe,
   Ha elhervad az a virág tudd meg azt,
   Nem érek én se több nyarat, se tavaszt.

   Ha elesem a csatában kisleány,
   Ne felejts el, ha szerettél igazán,
   Könnyeiddel áztasd meg a fejfámat,
   Megköszöni lelkem, majd ha feltámad.

Ilyen nótákat énekeltek a legények sok, sok évvel ezelőtt.

A legényt elvitték az elosztó helyre. Innen küldték vonattal tovább az alakulathoz. Izgalomban élt a család, nem tudták hol lesz majd katona. Nemsokára megérkezett az első értesítés az újonctól, amelyben közölte, hogy hol van és megírta a címét. Bevonuláskor általában a gyengébb ruhába öltöztek fel, hogy ha a hazaküldéskor el találna veszni a civil ruha, ne legyen nagy kár. Tehát miután beöltöztek a katonaruhába, becsomagolták az otthoni ruhát, és postán haza küldték. Olyan is történt, hogy hagytak ott maradt néhány ruhadarabot, amit később a felmosásokhoz használtak fel, amikor takarítani kellett a kaszárnyában.

Nagyon sok fényképet őrzök, amelyek a katonaság idején készültek. Egyrészűk már több mint száz éves. Egy olyan fénykép hátáról másoltam le a következő szöveget, amelyet

1906-ban, tehát száz évvel ezelőtt készítettek katonaság idején. Lemásoltam szó szerint, ahogy a kép hátán áll.

„ Ezen fénykép megbecsülendő A hátramaradottaktól is. Mint katona pajtások kölcsönösen adtunk egymásnak a 14 i világháború elött 1906.ik évben. Csíkmadarasi Imre Ágostont ábrázolja. Megnősülésünk után Keresztkomasággal tiszteltük meg egymást Szerető komája Márk Ágostont ki született 1882. Május hó 31-én. Szerető komaasszonya Szabó Zsuzsanna ki Születet 1889. évben Dánfalván."

Ezt a fényképet János Mihályné sz. Imre Veronikától kaptam, akinek a nagytatája van rajta.

Még békeidőben is hosszas volt a katonaság régen. Több évre vonultak be és ritkán mentek szabadságra. A család nagy izgalommal várta a leveleket, értesítéseket. Ez a gond még fokozódott a két háború idején, amikor minden nap, minden hét, minden hónap nagyon hosszúnak tűnt, ha nem érkezett hír a frontról. Egy ilyen frontról érkezett levelet találtam 1914-ből. Ördög áron írta szüleinek egy fénykép hátára. Ezt a levelet is szó szerint másoltam le.

„Kelt Emlékem Képem A Harcos Barátaimmal

Búcsú a csatából, Kedves Szüleim most adom tutukra[62] utolsó levelem küldöm a számukra. A jövő holnapra van kitűzve a cél Hol tudom ot talál engem is a veszélj. Idegen országnak népes határán sok szegén legénynek testében kár. Hol fegyver hol kardnak halik az zörgése sok szép ifijunak lejár az élete. Kedves szüleim én aszt nem tudom a Teremtő Isten hogy rendelte sorsom. Én és sok fijük oda fogunk meni aholnagyon sokan meg is fogunk halni. Édes jó szüleim kik ithon éltek a nagy Úristentől Boldogan Éljetek, hogy ha a csatába el találok halni azért jó szüleim ne fogjatok sirni.
Nemcsak magam leszek szemben az ellenséggel hanem sok anyának kedves gyermekével. Az egek urától kérjenek vigasztalást, nekem pedig inen dicső szabadulást.

Mert mindenkor biztam az egek urában majd ő gondot visel honvéd káplárára.

Kedves jó szüleim, édes testvéreim Sok jó Barátaim kedves rokonaim fáj a szivem, ha rátok gondolok kivánom Istentől legyetek boldogok. Kötöm a hátamra közben a fegyverem. Kedves jó Szüleim kik hazákba vagytok. Ha meghalok értem ne busuljatok. Értem nagyon sok könyet ne hulasatok. Kedves szüleim köszönöm, hogy föllneveltetek az ég bő áldása maradjon veletek.

Ördög Áron tizedes 1914."

Ez az Ördög Áron szerencsésen hazatért a frontról, családot alapított. Itt élnek a faluban az unokái, dédunokái és ükunokái.

A fényképet Fazakas Áronné Anna adta ide. Rajta van az apósa Fazakas Tamás is, mint gyermek.

1941-ben Magyarország belépett a háborúba, először a katonaviselt férfiakat hívták be, majd a katonaköteles korba jutott fiatalokat. 1942-ben megalakult a székely határőr-zászlóalj. Ebbe bevonták az itthon maradt idős férfiakat, a katonaság előtt álló fiatal legényeket. Ez félkatonai képzést biztosított. Itt Madarason az idősebb emberek 1942.

[62] A székely leírta a szavakat ahogy hallotta. A helyesírás szabályai szerint: tudtukra, veszély, hallik, ifjúnak, azt, fiuk, itthon, sírni, innen, bíztam, szívem, kívánom, búsuljatok, könnyet ne hullassatok, fölneveltetek.

májusában tették le az esküt. székely népviseletben a madarasi állami iskola előtt. Őket határvédésre osztották be. Parancsnokuk Fazakas Imre volt.

1943. őszén behívták katonának az 1924-ben és az 1925-ben született fiatalokat, nagyon gyors kiképzést kaptak. Őket levente-katonáknak nevezték. Még félig gyerekek voltak, és egész életüket meghatározta ez az időszak.

Folyt a háború, a faluban csak a nagyon öreg emberek, a gyerekek és a nők maradtak.

Saját katonaságát így mesélte el Péter János (sz.1921) bácsi:

„1942. október 5-én vonultam be katonának Csíkszeredába. Innen osztottak el és jutottam az Úz Völgyébe a 32-ős első századba. 1943-ban elvittek Gyímesfelsőlokra a tiszti iskolába. Hat hónap múlva vittek vissza az Úz Völgyébe, egy évet voltunk a román határnál. 1944-ben a 32-ős zászlóalj átköltözött Gyímesfelsőlokra. Itt beosztottak a pótzászlóaljba. Augusztus 20-án volt fegyverletétel. Ekkor minket elvittek Gyímesbükkre szembeállni a románokkal és oroszokkal. Egy hétig voltunk itt, amikor megsebesültem az oroszoktól, géppuskáztak az angol repülőgépek is. A felrobbant gránát sebesített meg. A testembe 40 repeszdarab került, talán még most maradt bennem. Bevittek Gyímesbükkbe, az elsősegély helyre, innen az oroszok segítségével kerültem Hidegség Szádára, ahol segélyhely volt. Kiszedték a repeszdarabok egy részét. Szekéren vittek el a Boty alá. Csíkszentdomokoson vonatra tettek és elvittek Debrecenbe. Itt volt egy kollégiumi kórház. Itt még kezelést kaptam. Amikor valamennyire felépültem elvittek Sopronba. Kiadtak a civileknek dolgozni. Innen vissza frontra. Horthyék letették a fegyvert, felbomlott a katonaság. Szálasi kezdte felakasztatni a menekülő katonákat. Menekülni kellett. Szerencsénkre néhány román katonának öltözött erdélyi magyar megmentett. Elfogtak, elvittek Nyíregyházára, itt civil ruhát szereztek. Innen indultunk gyalog haza, Imre Dezsővel és Juhász Andrással. 15 napi gyalogolás után érkeztünk haza 1944. november végén.”

Ezt a beszélgetést egészítette ki Imre Dezsőné szül. Lőrinc Eliza néni.

„ Amikor haza értek, hárman voltak Madarasról, velük volt még Ajnádról Sípos Péter, Csatószegről Nagy Kálmán. A Hargita felől jöttek, a Hegyűlőt nyugatról, hátulról közelítették meg szürkületben. Mivel a Hegyből be lehetett látni az egész falut, kíváncsiak voltak, hogy a házak meg vannak-e, mert arról hallottak, hogy a szomszédos Göröcsfalván nagyon sok ház leégett. A Hegyből látták, hogy állnak a házak. Aznap éppen kaláka munka volt. Több ember volt ott a Hegyben, még én is. Akkor javították a tönkretett vasúti átjárót, az emberek szekerekkel hordták oda töltésnek a földet. Estére még mindig ott volt legalább kétszáz ember, akik lapátokkal rakták a töltést. Ott volt két román csendőr is, akik azonnal katonaszökevényként kezelték és megparancsolták, hogy másnap reggel jelentkezzenek az őrsön. Ebből aztán másnap nem lett semmi, mert éjszaka az oroszok olyan parancsot adtak, hogy a két csendőr másnap már nem volt a faluban. Nagyon le voltak rongyosodva. A bakancsokat még Szatmáron elvették tőlük, a lábukra rongyokat csavartak, hogy ne fázzon, hisz november vége volt. Piszkosak voltak. Bementek a Dezső szüleinek házába. Nagy volt az öröm. A későbbi anyósom vizet melegített. Teknőben mind lemosakodtak, tiszta ruha is került, hisz ebben a családban három fiú volt. Innen mentek haza a többiek. Sokáig tartott a barátság közöttük. Nekem 1945. március elején kezdett komolyabban udvarolni Dezső, már április 23-án össze is házasodtunk. Nem volt nagy lakodalom, csak vacsora. Ezen részt vett az Ajnádi Sípos Péter is. Meghívtuk Nagy Kálmánt is, de ő nem jött el. Nagyon sokszor hallottam a házasságunk alatt a háborús viszontagságokat, szenvedéseket. Házasságunkból három gyerekünk született, két lány és egy fiú.”

Péter Jánosné szül. Fazakas Anna azzal egészítette ki a történteket, hogy akkor az Isten segített a Madarasiaknak, hogy nem lett tűzvész, nem égtek el sorban a házak és melléképületek. Aznap, amikor égett Göröcsfalva, az emberek egy része még mindig menekülésben volt az erdőn. Ők is a szabad ég alatt voltak felnőttek, kisgyerekek. A menekített holmik ott voltak a földön. A közeli fenyőfákba faszegeket vertek, erre akasztották fel a tarisznyákat, amiben valami ennivaló volt. Ő akkor tizenhét éves volt, de ott volt az édesanyja is a két egészen kicsi iker kislányával. Éjszakára valami fedél kellett, ezért fakéregből raktak össze, egy valamilyen kalibát. Hatalmas eső volt akkor éjszaka, elázott a kéreg kaliba, eláztak a tarisznyák, de ez a nagy eső eloltotta a faluban elindult tűzvészt.

Nem volt ilyen szerencséje Both Jenő (sz.1921) bácsinak. Ő fogságba esett. Ő is elmondta a háborús megpróbáltatásait.

„1943. január 6-án kerültem Szatmárnémetire, mint tényleges katona. 1944-ben elvittek Galíciába a frontra. 1944. szeptemberében gyalog vonultunk vissza Budapestre. Itt még Buda szabad volt, ide vittek késő ősszel, karácsony előtt. Itt voltunk 1945. február. 12-ig, amikor fogságba estünk. Elkísértek Kecskemétre ezrenként a gyűjtőtáborba. Itt 10.000 katonát tartottak fogva. Két hétig itt tartottak, majd bevagonéroztak és vittek Oroszországba. Itt Poltava Karlovkán szálltunk le és vittek egy nagy lágerbe. Szerencsém volt, hogy asztalos mesterségem volt. A fogság alatt végig a szakmámban dolgoztam egy műhelyben. Nagyon gyenge volt a koszt, éppen csak éltünk. Időközben egy lerombolt szeszgyárban dolgoztunk, famunkát végeztünk. Egy évi munka után tettük üzemképessé. Szerencsénk volt ezzel is. A szesz előállításához pityókát használtak. Minden nap kaptunk titokban nyers pityókát. Ezt elvittük a műhelybe, itt megfőztük vagy megsütöttük. Mi is úgy segítettünk másokon, ahogy tudtunk. Ott volt a madarasi Borok János is. Neki sajkában loptam be a pityókát, hogy túlélje a fogságot. Sajnos ez nem sikerült. Egyszer hívott a parancsnok, hogy meghalt a falutársam. A lágeren kívül temették el a halottakat, a fogolytársak. A betegek közül segítettek nekem. Megástuk az 1 méter mély sírt és úgy alsónadrágban és ingben bele tettük a sírgödörbe, elhantoltam. Kimondhatatlan érzés, bánat, keserűség vett erőt rajtam, amikor kezdtem a földet rádobni. Először a lábaira dobtam, majd fokozatosan a karjaira, mellére. A legfájóbb volt, amikor a fejére hullott a föld. Jeltelen sírban nyugszik. Csak én tudtam elmondani, hogy meghalt, és hol nyugszik. Az is egy megrázó emlék, amikor idehaza elmondtam a szüleinek és leánytestvérének.

Sokan haltak meg, sok volt az ilyen temetés. Addig is nehéz volt, de a János halála nagyon rossz érzés és bánat volt nekem. 1947-ben jött egy parancs. Nem közölték velünk, viszont más ruhába öltöztettek. Ugyancsak fogoly ruha volt ez is, de kijavított, foltozott. Sorakoztattak, és ismét vagonokba ültettek. Nem mondtak semmit, nem tudtuk hová megyünk. Kievben megálltunk, onnan vittek tovább. Elinduláskor hideg élelmet tettek. Minden nagyobb állomáson megállt a vonat. Itt vöröskeresztes konyhák voltak, adtak élelmet. Elérkeztünk Máramaros Szigetre a gyűjtőtáborba. Egy hétig megfigyelés alatt tartottak, akkor jött egy katonai parancsnokság, kiválasztott, minket, erdélyieket és indítottak haza. 1947. június 17-én érkeztem Madarasra. Éltek az idős szüleim, akik nagyon örültek. Miután nagyjából rendbe jöttem, akkor megnősültem, Egyszerre ötöd magammal lettem. Özvegyasszonyt vettem el két gyerekkel és az édesanyjával. Együtt neveltük fel a két fiút, úgy, mint sajátomat. A fogság alatt tanultam oroszul. Annyira beszéltem, hogy megértettek engem. Hála Istennek túléltem ezt is.”

Horvát Jánosné szül. Fazakas Veronka (1939), így emlékezik a háborús élményekre:

„Öt éves voltam, amikor Madarason átvonulva menekültek a németek és nyomukban voltak az oroszok. Az aratás is megkésett abban az évben. Éppen Tóhelyben arattunk. Repülők szálltak felettünk és mi fejvesztve menekültünk, a kalongyák alá bújtunk be. Ahogy hazaértünk a mezőről, azonnal csomagoltuk össze a legszükségesebbeket és menekültünk az erdő fele. Édesapám katona volt, édesanyám és Sándor tátá volt velünk. Felmentünk az erdőre, a Császárokéra. Itt a szabad ég alatt voltunk. Nagytatám, Sándor Mihály szekérrel jött, hogy minket átvigyen a Nyírre, ahol kicsi ház is volt. Amikor utánunk jött, a szekéren megláttuk az édesanyám varrógépét. Nagytata mesélte, hogy jövet az út szélén, messze a házunktól akadt rá a varrógépre. Valaki el akarta lopni és közben elhagyta. Átmentünk a Nyírre, elfogyott a kenyerünk. Édesanyám hazament, hajnalban kenyeret sütött, éppen össze akart csomagolni, amikor érkeztek az orosz katonák. Elvették a kenyereket, a házban található minden élelmet, a pajtából kivették a disznót és elvitték. Üresen jött vissza édesanyám. Hogy csillapítsuk az éhségünket, elmentünk kokojszát szedni, még néhány szem málnát is kaptunk. Ahogy járkáltunk az erdőben, megláttam egyik bokron egy kaki zöld sálféleséget. Szóltam a velem lévő kislánynak. Együtt mentünk oda. Hát nem sál volt az, hanem egy olyan vászondarab, amit a katonák az alsó lábszárukra tekertek a bakancs felett. A bokorban, pedig két halott katona volt. Talán román katonák lehettek a ruhájukról ítélve. Még nem voltunk akkorák, hogy megijedhettünk volna. Visszamentünk a házhoz és szóltunk nagytatának. Ő ásót hozott és eltemette a két halottat. Soha sem derült ki, hogy kik is voltak. Nemsokára egy sebesült katonát talált nagytata. Nem hozta a házhoz, de vitt neki tejet, puliszkát, amíg annyira megerősödött, hogy elment.

Hazajöttünk az erdőről, de édesapánk, Fazakas Gergely, még mindig nem ért haza. Gyerekekül játszottunk az állomástól nem messze a vasút mellett. Katonákat szállító tehervonatok mentek el mellettünk a vasúton. Egyszer csak egy vonatból valaki kikiáltott: Veronka! Veronka! Megismertem az édesapám hangját. Kidobott nekem egy olyan katonai evőeszközt, aminek egyik fele kanál volt, a másik fele villa. Odahaza tanakodott a család, hogy hová vihették őt. Fogságba indították, de a sors másképpen akarta. Elvitték Gyergyóig, de ott egy vasúti híd fel volt robbantva. Megállott a szerelvény, mivel sokat kellett várni, a katonák is kiszálltak. Az őrök éberen figyeltek, mégis egy csapat, amelyikbe édesapám is volt meg akart szökni. Egy személy elárulta, ekkor felállították sorba, hogy lelője egyik tiszt. Amikor elővette a fegyvert, akkor az ugyancsak madarasi Kiss Lajos a vonatból ráugrott, a puska elesett, a kavarogásban sikerült elszökniük. Gyalogosan ért haza. Nappal elbújtak, csak éjszaka jöttek. Idehaza még egy ideig bujkált, amíg egy idő után elő mert jönni.

Nem sikerült így az apósomnak, Horvát Ágostonnak. (sz.1908) Már családja volt, amikor újból behívták katonának 1942. tavaszán. Elvitték Dézsre, ahol zsidókat kellett őriznie. Itt betegedett meg, innen vitték Kolozsvárra a kórházba, ahol megoperálták. Amikor vitték a kórházba írt egy levelezőlapot a családjának. Ebben tudatta velük, hogy mi történt vele. Műtét után súlyos állapotba került és rövidesen meghalt. Még meg sem érkezett a levelezőlap, amikor a család 1942. december végén kapott egy sürgönyt, hogy Horvát Ágoston katona, Kolozsváron a kórházban meghalt. Az anyósom, a férjem, aki kisgyermek volt, és két rokon férfi elmentek Kolozsvárra. Itt a katonaság jelölte ki a sírhelyet a Házsongárdi temetőben, adtak egy parcella számot és eltemették. Az anyósom egyedül nevelte fel a három gyermekét. Miután a férjem is felnőtt lett, fel akarták keresni az édesapjuk sírját, de csak a temető nyilvántartásában találták meg. Sír már nem volt.”

Mindkét háború nagyon sok emberéletet követelt a csikmadarasiak közül is. A háborúk idején, a fogság idején nagyon nehezen éltek az itthon maradt családtagok. A feleségeknek nagyon nehéz volt az élete. Rendeznie kellett a családot, nevelni a gyerekeket, elvégezni a gazdasági munkákat, és közben állandó rettegni, hogy mi történik a férjével a gyermekei apjával. Várták a leveleket, értesítéseket. És várták a híreket, az üzeneteket a

hazatérő bajtársaktól. A háború végével csak egy része tért haza a fronton harcolóknak. Volt, aki elesett a harcokban, volt, aki eltűnt és nagyon sokan estek fogságba. Hosszas volt a fogság is, sokaknak eltartott hét, nyolc évig a második világháború idején. Ha valaki hazatért, azt felkeresték és érdeklődtek tőle a fogságban levő személyről. Ha jó hírt hallottak, akkor igyekeztek takarítani, hogy illendőképpen várhassák haza, fogadhassák a hazatérőt.

Volt egy megtörtént eset a falunkban ezzel kapcsolatosan. Egy asszony gyermekeivel együtt hét évig várta haza a férjét. Küzdelmes évek álltak mögötte. Hogy el tudja rendezni megfelelően a családot, minden munkához hozzáfogott. Nem volt ideje, hogy mindig rendet tartson a lakásban. Amikor végre megérkezett a várva-várt jó hír, hogy a férje is rövidesen hazatér, gyorsan meszeléshez fogott. Éppen felét végezte el a munkának, amikor hazaért a férje. Izgalmában csak azt tudta mondani:

- Jaj, te Dénes, hát ilyen hamar hazajövél? Erre a férje így válaszolt:
- Haza én biza elég hamar, csupán hét esztendőre.

Anekdota lett ebből a társalgásból, de keserű anekdota, mert a sors kegyetlenségéről, megpróbáltatásairól is szól.

L A K O D A L M A K

Lassan halványultak a háborús emlékek, kezdett az élet visszatérni a megszokott kerékvágásba. Gyerekek születtek, a fiatalok szórakoztak, majd lakodalmat tartottak. Akinek módja volt rá nagyobbat, akinek nem, az vagy csak egyszerű vacsorát tartott, vagy leányszöktetéssel oldotta meg a dolgot és később kötött házasságot. Olyan lakodalomról írok, ami a régi szokások szerint történt. Erről is beszélgettem Imre Eliza nénivel. A lakodalmi rigmusokat, verseket, a dánfalvi Boér Tibi adta ide. Ő nagyrészt Madarasról gyűjtötte össze. Gyakran hívják meg lakodalmi gazdának Madarasra, és most is a régi verseket mondja el. Ezeket úgy másoltam ki, ahogyan az ő füzetében voltak.

Lakodalmak régen

A lakodalmak minden időben egy kicsit az akkori lehetőségeket, szokásokat is bizonyítják. Mindig voltak egyszerű esküvők, minden mulatság nélkül és voltak nagyobbak, sok vendéggel, nagy mulatsággal. A nagyobb lakodalmak alkalmával minden a hagyományok betartásával történt

A régi lakodalmakon nagyon sokszor a menyasszony és a vőlegény is székelyruhában volt. Székelyruhába öltöztek az ágütő legények és a koszorúslányok is.
Ilyen lakodalma volt Péter Gergely bácsinak és Juhász Ilus néninek 1943-ban, ifj. Bíró Imrének és Juhász Ágnesnek 1950-ben.

A lakodalmaknak megvolt a maga forgatókönyve. Udvarolt a legény a lánynak, ketten eldöntötték, hogy össze fognak házasodni. Miután a leány bejelentette a dolgot a szüleinek, egy közeli alkalommal a leány szülei és a rokonai közül is elmentek háztűz nézőbe. Szétnéztek bent és kint az udvaron is. A háziak vacsorával kínálták meg. Ismerkedett a két család, elég sokat beszélgettek. A következőkben k i k é r t é k a leányt. A kikérés is a

szokásoknak megfelelően történt. A legény és két megbízott kikérő ment el a leányos házhoz. Először a legény mondta el a jövetelük célját, majd a két kikérő mondta el a kikérő szöveget. Miután megmondták a választ, a háziak vacsorával kínálták meg őket. Leszögezték az eljegyzés idejét. A szüleim is tartottak eljegyzést fiatalságuk idején. Ekkor gyűrűket húztak, amelyeket a vőlegény vásárolt meg.

Az e l j e g y z é s alkalmával egy rokon mindig elmondott egy verset, amikor átadta a gyűrűket a jegyeseknek.

KEDVES VENDÉGEK ÉS KEDVES JEGYESEK!

E kedves ünnepen itt a mai estén,
Engedjék meg, hogy egy pár szót mondjak én.
Tanúi vagyunk mi e fontos ünnepnek,
Találkozóján itt a fiatal szíveknek.
Egymásra találtak, egymásé lesznek,
Mikor majd később hűséget esküsznek.
Boldog emlék lesz majd hosszú évek múltán,
Visszaemlékeznek erre éltük során.
Örvendünk e ténynek, akik itten vagyunk,
Szeretetünknek most hangot is adunk.
Kedves Erzsike, most hozzád szólok,
Szép ki ujjadra arany gyűrűt húzok.
Fogadd el tehát a jegyesség jelét,
Leendő párodnak igaz szeretetét.
E pillanat legyen egyik boldog perced,
Mit az élet adhat szép emlékként neked.
Legyél hű szerető és őszinte párja,
Leendő férjednek méltó menyasszonya.
Amint e gyűrűnek nincsen vége,
Olyan legyen mindig szívednek hűsége.
Sok-sok szeretet száll rád Erzsike, most itten,
Minden bőségével segéljen az Isten.
Kedves Zoli, nyújtsd ide az ujjadat,
Viseld ezt a gyűrűt, szép szimbólumomat.
Hogyha reá tekintesz jusson eszedbe,
Most már nem egyedül szerepelsz az életbe.
Van egy kis valaki, aki a te párod,
Azért dolgozol, végzed a munkádot.
Érte kell, hogy küzdjél vele az életbe,
Békében, boldogan, forró szeretetbe.
Ne hűljön ki soha érzésed szívedből,
Hitvesi oltalom fiatal lelkedből.
Egyetértés mindig honoljon nálatok,
Akkor sikeres lesz a házasságotok.
Kedves Zoli, én azt kívánom neked,
Isten segítsége legyen veled.
Kedves örömszülők, kedves vendégek,
Kívánjuk, hogy legyen sok-sok szerencséjek.

Meg ne bánják soha ezt a fontos frigyet,
Ilyen nem történhet, ha valaki szeret.
Szeressék továbbra úgy, mint gyermeküket,
Segítsék, óvják a szép életüket.
Minden kívánságunk most szívünkből száll,
Ürítsük poharunk, éljen a jegyes pár!!!

Ezt a verset az Imre Zoli és Páll Erzsike eljegyzésén, mondták el.
Az Imre Eliza néni füzetéből másoltam ki.

Egymásnak ajándékot adtak, a vőlegény átadta a gyűrűt, mellette selyem fejkendőt, a menyasszony egy szép inget.

A jegyesség időtartama is eltérő volt. Ha a kikéréskor nem rögzítették az esküvő idejét, akkor a jegyesség ideje alatt döntötték el ezt az időpontot. A két család összeült, eldöntötték a lakodalom dátumát, megbeszélték a közös dolgokat.

Következett az **írogatás**. A menyasszony házánál a bérmaszülőkkel közösen összeírták azokat a dolgokat, amelyeket a szülők kelengyébe számítottak adni.

Elkészítették a hozománylevelet, felírtak mindent nagyon aprólékosan, az ingó és ingatlan hozományt. Felsoroltak mindent, amit a leánynak szándékoztak adni, a ruhákat, alsóneműket, asztalneműket: abroszokat, szelvéteket; ágyneműket: csergéket, lepedőket, ágytakarókat, pokrócokat, derékaljat, szalmazsákot, párnákat, párnahuzatokat, bütüs párnahuzatokat, díszpárnákat, ágyterítőket; törölközőket; törlőket. A bútorokat: tulipános ládát, kendőszeget, sifont, kredencet, kasztent, padot és más bútordarabokat. Felírták az edényeket és más háztartási eszközöket; az állatokat és a gabonát is, amit az állatokkal adtak. Felsorolták a birtokokat, a szántóföldeket, kaszálókat, erdőrészeket. Gyakran megtörtént, hogy a hozománylevél írásakor összevesztek az új rokonok. A legjobb minőségű szántóföldek a kenderföldek voltak. A legény szülei ragaszkodtak, hogy legyen a hozományban ilyen föld is. Végül sikerült közös nevezőre jutni. Megírták a leltárt. A tanuk aláírták a hozománylevelet.

Ennek az írogatásnak akkor volt nagyobb jelentősége, ha válásra került sor. Ilyen esetben a menyasszony szülei az írás alapján kérhették hozományt, vagy annak a pénzben kifejezett értékét.

Az irogatás a menyasszony házában történt. A szülők rákészültek. A hozomány elő volt készítve. A törölközők, abroszok, törlők, lepedők, párnahuzatok, szőnyegek, terítők, vékony szalaggal átkötve, a ruhaneműk, lábbelik szintén rendben voltak. Ezeket az irogatás során meg is mutatták, számba is vették. A szülőkön kívül még valakik a rokonságból is ott voltak, és néha meghívtak hivatalos személyt is, aki felírta a stafírungba adandó dolgokat. Miután felértékelték ezeket, összeadták az értéküket és le is írták. A végén következett a vacsora. Néha nézeteltérések is voltak, amikor a vőlegény szülei esetleg több állatot, vagy birtokot kértek.

Lemásoltam egy 1940-ben készült hozománylevelet, mert kissé kopott és gyűrött, ezért a fénymásolással nem igazán olvasható. Tudni kell, hogy egy család legkisebb leányának a hozományát írták össze. Ebben a családban már egy fiút megnősítettek és két nagyobb leányt kistafírungoztak, férjhez adtak.

Volt olyan egyedüli leány is, akinek a hozománya sokkal gazdagabb volt, de itt is megvolt minden, ami szükséges egy közös élet elindításához.

H o z o m á n y l e v é l

Fölvetetet 1940. Deczember 29-én Bíró Lázár és neje Antal Anna hajadon leányuk Teréz minden ingó és ingatlan javainak össze írása és lebecsüléséről.

Sor-szám	Darabszám	Tárgyak megnevezése	Becsérték Lei
1.	10	Fejkendő	2000
2.	2	Hárász kendő	1000
3.	1	Nagy kendő	700
4.	9	Egész ruha	7200
5.	3	Szőttes szoknya	1800
6.	3	Blúz	600
7.	3	Kabát 2 téli 1 tavaszi	2700
8.	1	Szvetter	350
9.	5	Mejes köttén	400
10.	12	Ing	1200
11.	3.	Kombiné	400
12.	4	Mellén	100
13.	9	Fejvánkos 2 huzattal	4500
14.	2	Disz párna	200
15.	2	Cserge	2000
16.	1	Paplan huzattal	1400
17.	1	Ványolt pokrocz	800
18.	1	Gárnitura	1800
19.	1	Gyapju ágyterítő l falvédő	800
20.	8	Alsó lepedő	1700
21.	2	Derek aj héjal	2000
22.	3	Szalma zsák	300
23.	1	Búza száraztó 11 drb zsák	650
24.		5 mejék szőnyeg 50 sing	00
25.	2	ablakra csipke függöny	250
26.	9	abrosz	3150
27.	16	Szalvéta	400
28.	18	Törülköző	900
29.	26	Kézimunka	750
30	. 2	asztal	
31.	3	ágy, 2 ruha szekrény, 2 éjeli szekrén	
32.	1	Mozsdo asztal, 1 virág álván, 4 karos szék	6500
33.	1	1 kanapéos pad, 1 üveges	500
34.		konyha felszerelés	1500
35.	3	pár czipő, 1 pár csizma, 1 pár hóczipő	400
36.	1	szántó a Sós mező dülőben a Bíró Károly és a Bőjte Tamásé szomszédságában 6 véka-féreje	15000
37.	1	Szántó Kóka dülőben a Lukács Péteré és a	

		Bíró Ároné szomszédságában 4 vékaféreje	10000
38.	1	Kaszáló Oltmellék dülőben a Vacsárcsi határba az Antal Ároné szomszédságába 1 ½ szekér szénát termő	15000
39	1	Kaszáló az Oltmellék dülőbe az Antal Árpádé és a Bíró Jánosé szomszédságába ½ szekér szénát termő	6000
40.	2	Ökör tinó	8000
		Becsérték összesen	107.450 Lei

Hogy a tul írt ingok és ingatlanok általunk alol irottak által fölvéttettek és lebecsültettek a mit lelki ismeretünk szerint tettünk a mit szükség esetén hitünkel is bizonyitani készek vagyunk

Csík Madarason 1940 Decz 29-én

Tanuk
Horváth József
Péter Gergely
Molnár Józsefné szül Horváth Erzsébet
Mezei Ferenc

ajándékozok
Biró Lázár
Biró Lázárné
Születet Antal Anna

Tisztelettel elfogadjuk
Péter Ignácz
Bíró Terézia

Gyakran írtak ajándékozó levelet a férfi részére is. Egy ajándékozó okiratot is lemásoltam. Ezzel k i r é s z e l t e t t é k a szülők a fiúgyermeküket. Ezt másoltam le.

A j á n d é k o z á s

Alulírott Péter János és neje Horváth Regina. Ignácz fioknak az aláb felsorolt ingatlanokat adják.

1.A Juhász Lázár utodaitol vett belsőséget a csűr mögötti kert kivételével.
2.A Hegy dülőben a Szőcs Istváné szomszédságába 5 véka féreje szántó.
3.Vágás dülőben a Péter Dénesé szomszédságába fele részbe 3 véka féreje szántó.
4.Hámor tető dülőbe az Antal Ignácz Dobosé szomszédságába ½ szekér szénát termő kaszálló.
5. Sorok dülőben a Dombi Mártoné szomszédságába ½ szekér szénát termő kaszáló.
6.Sorok dülőben (Madaras) mellett) a Száva Antalé és az Ágoston Andrásé szomszédságába 1 szekér szénát termő kaszálot.

A fenírt szülők jogot engednek fioknak, hogy a fenírt ingatlanokat birtokába vegye huzza annak hasznát és viselye a terheit és kívánságára a telekkönyvi bekebelezére alkalmas okiratot bármikor megadják.

Az emlitett ingatlanokat mint örökséget adják a fioknak.
A fenirt ajándékozás szorol szora felolvastatott és megmagyaráztatott.

Csík Madaras 1942 október 25-én

Előttünk mint tanuk
Horváth József
Ábrahám Dénes

Ajándékozok
Péter János
Horvát Regina

Tisztelettel elfogadom
Péter Ignácz

Lakodalmi előkészületek, és a lakodalom lezajlása

Azután mindkét család külön látott hozza a lakodalom szervezéséhez. A megfogadott g a z d á k leírták a vendégek nevét. Nem készítettek írásos meghívót. Írásos meghívókat csak később a hatvanas évek végén kezdtek nyomtattatni. Szóban hívták meg a lakodalmasokat egy héttel a lakodalom előtti vasárnap.

Mialatt a gazdák hívták a vendégeket[63], mindkét háznál b o r d á s l a s k á t készítettek az asszonyok. Az adag a vendégek számától függött. Minden asszony vitt néhány tojást, egy szövőbordát, orsót, fehér kötényt. Volt, aki gyúrta a laskatésztát. A liszthez tojást és egy nagyon kevés vizet is tettek. Volt, aki kinyújtotta a tésztát a lehető legvékonyabbra. A kinyújtott tésztát szárították, majd összevágták kis kockákra. Ezt osztották szét az asszonyok között, akik a bordán az orsó hegyének segítségével apró csigácskákat sodortak. A kész bordáslaskát szétterítették száradni, a gazdasszony gézből készült zacskókban tartotta, addig, amíg bele kellett főzni a húslevesbe .A kaláka végén a háziasszony megvendégelte itallal és süteménnyel a segítségeket.

A fiatal pár személyesen hívta meg két héttel előbb a koszorúslányokat, és az ágütő legényeket. A meghívás után az ágütő legények az erdőben megkerestek négy sudár fenyőfát. Ezeket kivágták és hazaszállították egyikük udvarára. A legényeknek az ennivalót, és az innivalót a vőlegény házában csomagolták. Estére ide is hívták meg vacsorára. A hozott fákat a következő napokban faragták, festették.

A koszorúslányok színes krepp-papírból rózsákat készítettek, szalagokat vágtak. Fontak két fenyőág koszorút. A fenyőfákat és a koszorúkat feldíszítették. Két deszkalapot gyalultak, egyikre írták: Isten veled! A másikra: Isten hozott! Mialatt készült a bordáslaska, az alatt a lakodalmi gazdák hívták meg a vendégeket a lakodalomba. Elmondták a meghívó versikét. Meghívó versike is többféle volt. Ezekből írok le.

[63] Az itteni szokás eltér az általánosan ismert lakodalmi hagyományoktól. Nincsenek vőfélyek, akik kopjafás botjaikkal meghívják a vendégeket. Helyette a megfogadott lakodalmi gazda végzi ezt. Kivétel a fiatalok meghívása. Ez a vőlegény és a menyasszony dolga. A többi a lakodalom utolsó percéig a gazdára hárul.

1. Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Illő tisztességgel lépek e hajlékba,
Ég áldása szálljon a benne lakókra
A házigazdától bocsánatot kérek,
Hogy e tisztes házba belépni merek.
Jövetelem célját mondom hamarjába,
Szent esküvő készül kisfalunk templomában,
Ahová a házigazdát s családját hívatja,
Kedves vőlegényünk és menyasszonya.
Legyenek szívesek hívásomnak eleget téve megjelenni,
És a fiatal párral együtt ünnepelni.

2. Alázatosan lépek e hajlékba,
Az Isten áldása szálljon a benne lakókra,
A házigazdától bocsánatot kérek,
Hogy tisztes házába belépni merészelek,
Jövetelem okát elmondom én bőven,
Egy szép ünnepély van nálunk készülőben,
Melyre a családot általam, hívatja,
N.N. uram X.Y. nevű fia, (lánya) lakodalmára.
Ki majd szombaton délután 4 órakor a templomban tartja esküvőjét,
Saját házánál a menyegzőjét.
Ennek a szép napnak megüljük a torát.
Készített a gazda bőséges ebédet, vacsorát,
Szíveskedjenek eleget tenni az én hívásomnak,
Hogy legyenek tagjai a víg társaságnak.

Estére vissza is tért a gazda a lakodalmas házhoz és már nagyjából tudták is, hogy hány vendégre számíthatnak. A lakodalmas házaknál folytatódtak az előkészület. A leányos háznál a kelengye előkészítésével is foglalkoztak.

Csütörtökre már kész voltak a feldíszített fenyők. Egy hosszú szekérre feltettek egy párat, az egyik koszorút és az ’Isten hozott!’ táblát. Felültek a koszorúslányok és az ágütő legények. Úgy vitték a fákat, hogy a lehető legnagyobbat kerüljenek velük a faluban, hogy minél többen lássák. A vőlegény házánál elmondták jövetelük célját.

A fenyőket felállították a kapu két sarkába. Közéjük kifeszítették a koszorút, rajta a táblát. Az egész ágütés alatt ott voltak a szomszédok, bámészkodók. Megkínáltak mindenkit itallal, süteménnyel, kürtőskaláccsal.

Most már a másik pár fenyőt tették a szekérre, a másik koszorút az ’Isten veled!’ táblával. Ismét mind felültek a szekérre és énekelve a menyasszony házához indultak. Lakodalmi nótákat énekelve kerülték meg a falut. Itt is verset mondtak és felállították az ágakat. Következett a kínálás, mert itt is sok nézelődő volt. Az ágütőket behívták, és vacsorát adtak nekik.

Pénteken mindkét háznál levágták az állatokat. Általában borjút, disznót és szárnyasokat vágtak. Közben a meghívottak egy része otthon tyúkot vágott, megpucolta és 2,3 tojással, esetleg még 2,3 kanál zsírral együtt odavitték a lakodalmas házhoz Már ott volt a megfogadott szakácsnő, aki osztályozta a húsokat és megkezdték az ételek előkészítését.

Egyes ételeket, már estére meg is főztek és eltették a pincébe, kamrába hűvös helyre. Régen nem volt hűtőszekrény, ezért nagyon óvatosan kellett bánni az elkészített ételekkel.[64] A többi ételt kora hajnalban készítették el.

A lakodalmak a családi házaknál voltak, ezért már pénteken kiüresítették a szobákat és behordták az asztalokat, padokat. Szombaton korán reggel terítették meg az asztalokat is. Az evőeszközöket úgy gyűjtötték össze a rokonságtól, szomszédoktól. A lakodalom reggelén a menyasszony házához legelőször a koszorúslányok érkeztek, akik segítettek a menyasszony öltöztetésében. A vőlegény házában az ágütő legények voltak az elsők. Ezek voltak az előköszöntők, akik szekérre ültek és elmentek a menyasszonyos házhoz és elmondták az előköszöntő versikét.

Erre a menyasszony házában a következő verssel válaszoltak:

Kedves fiatalok köszöntve legyetek,
Hogy e szép ünnepen hozzánk eljöttetek,
Szerte a világon bármerre is jártok.
Békés, boldog élet találjon reátok.
A vőlegényhez, ha visszatértek,
A vőfélynek azt a hírt vigyétek,
Vendégseregével indulhat az útra,
Szívesen látjuk egy fél óra múlva.

Megkínálták őket, de nem tértek vissza üres kézzel. Minden kézhez közeli dolgot, képeket a falról, díszeket fogtak meg és vittek magukkal, sőt megfogtak a baromfik közül is néhányat és elvitték.

Közben begyűltek a vendégek, akik radinás kosárral jöttek, amiben volt hat kürtőskalács, egy liter pálinka, és akik előzőleg nem vittek tyúkot, azok egy tál húst, ami lehetett bécsi szelet, fasírozott, kisütött disznóhús, kisütött majorsághús, és legtöbbször egy tányér tészta is. A kosarat szép hímzett terítővel takarták le, és két oldalon megfogva vitték. A lakodalmas háznál átadták a kosarat. Mindkét háznál megkínálták kaláccsal, kürtőskaláccsal az összesereglett vendégeket.

Itt leírom a kürtőskalács receptjét, ahogyan nálunk sütik.

1. Előkészítjük a lisztet, egy liter tejet, egy fél liter olajt, öt tojást, cukrot, felfuttatjuk az élesztőt. Langyosítjuk a tejet, felverjük a tojások sárgáját, külön a fehérjét. A lisztet kis teknőbe töltjük, beleöntjük a felfuttatott élesztőt, a felvert tojásokat, hozzádagasztjuk a liter tejet, egy-két marék cukrot és egy kevés sót. Amikor már jól összeállt, beledagasztjuk a fél liter olajt is. Annyi lisztre van szükség, hogy jó közepes keménységű tészta legyen.

2. Egy finomabb változat:

[64] Ha nem akkor „emlékezetes marad mint a Szenttamási lakodalom”, ahol a feltálalt kocsonya miatt a vendégsereget éjfél után autóbuszok vitték a Csíksomlyói járvány kórházba.

Hozzávalók: 1 kg. liszt, 5 dg. élesztő, 4 kanál cukor, 1 k. kanál só, 5-6 tojás, 10. dg. zsír, és tej.

Az élesztőt felfuttatjuk tejjel és cukorral. A lisztet beletöltjük egy tálba, vagy kis teknőbe, felverjük a tojásokat, langyosítjuk a cukrozott tejet, amiben a sót is feloldottuk. Mindent összedolgozunk, rátöltjük a felfuttatott élesztőt. Addig dagasztjuk, amíg hólyagos lesz, hozzágyúrjuk a zsírt, együtt addig dagasztjuk. Akkor van vége a dagasztásnak, amikor a tészta leválik a kézről. Letakarva kelesztjük.

Ez alatt a kemence szádánál bükkfával tüzet gyújtunk, leégetjük, hogy legyen jó parázs. Elővesszük a laskadeszkát, a kürtsütő fát. Kis cipókat szaggatunk ki, késsel csiga alakban elvágjuk, majd vékonyra sodorjuk. Ez alatt a segítség forrósítja a kürtsütő fát. Szépen, egyenletesen tekerik fel a tésztát, majd kézzel lapogatják meg. Fehér papírra vaníliás cukrot teszünk, ebbe belenyomva forgatjuk meg. Hinthetünk a cukorba dióbelet is. Gyorsan vissza a tűzhöz és egyenletesen forgatva sütjük. Végig vigyázni kell, hogy egyenletesen égjen a tűz, mindig legyen parázs. Óvatosan húzzuk le a sütő fáról. Kosárba állítjuk. Én ezt a változatot szoktam sütni, mert poronyóbb, finomabb.

Régebben díszítették is, akkor nem forgatták cukorba, hanem sütés közben a libatollat olvasztott zsírba, vagy olajba mártották, ezzel ecsetelték sütés közbe, közben szűrővel cukrot szórtak rá. Olyan is volt, hogy ollóval bevagdosták és akkor tüskés lett. Az ilyen sütéskor a szénre olaj, cukor is került, így füstölt. A kürtőskalácsot is kalákában sütötték régebben.

Miután a meghívott vendégek összegyűltek, a vőlegény násznépe felsorakozott. Elől a zenészek, az ágütő legények, utána vőlegény, a bérmaszülők között, majd a többi vendég. Szólt a zene és énekelt a vendégsereg.

Megérkeztek a menyasszony házához. Itt a vőlegény részéről való gazda mondta:

Dicsértessék a Jézus Krisztus.

Köszöntöm a hajlék szószóló gazdáját,
Kedves menyasszonyát, a drága jó szülőket és vendégkoszorúját,
Tartós egészségben egy életen át, a sír bezártáig.
Kedves szószóló gazduram,
E vidám nászsereg, mely mögöttem vagyon,
A hosszú út után elfáradt nagyon.
Kérem, engedjen be kedves hajlékába,
Hogy mi is gyönyörködjünk a szép menyasszonyában.
Ha meg akarják tudni jövetelünk célját,
Azt is elmondhatom, de előbb várom gazduram szólását.
Ha már bejöttünk s végre itt megálltunk,
Ezért önöknek mi hálával tartozunk.
A menyasszonyt szeretnénk kivenni, s azután magunkkal vinni,
Isten szent szándékát hajtsuk ezzel végre,
Ha elvihetjük a szent esküvőre.
Ahol kéz a kezet fogva hűséggel ígérik,
Hogy az eskü szavát soha meg nem szegik.
Szószóló gazduram kérem szeretettel,
Kedves menyasszonyát vezesse elénkbe,
Ez lenne óhajunk főleg a vőlegényé,
Látni a mátkáját, s ma magával vinni.

A menyasszonyos ház gazdája így válaszolt:

Isten hozta hozzánk kedves gazduram,
Örömmel van tele a szívem, hogy magát fogadhatom,
hogy e tisztes háznéppel hozzánk kívánt jönni,
Szeretettel fogjuk hálánkat leróni.
Kerüljenek bennebb, szívesen fogadjuk,
s ha jó finom bort hoztak, itt meg is oszthatjuk.
Én a mai napon többször ide jártam,
De a menyasszonyt sehol sem láttam.
Azt mondják elment, és azt hagyta hátra,
hogy nem is jön vissza, csak holnap délutánra.
De a vőlegény azért ne aggódjon,
mert én tudom, hol van s mindjárt meg is mondom.
Nem messze van ide a Hargita tisztása,
és ha tényleg menyasszony kell, menjen el utána.
De ha meghallgatnak még csak egyet, szólok,
Bent a szobában beszélgetést hallok.
Megnézem nem jött-e a menyasszonyunk vissza,
és ha igen, akkor hozom ide nyomba.
Átadjuk a kezét a szent házasságra,
hogy élete végéig legyen útitársa.

A gazda bement és kivezetett egy ál-menyasszonyt. Rendszerint egy idősebb asszony, vagy egy fiatalabb öltözött fel, lepedőt tekert magára. Amikor a vőlegény nem akarta elfogadni, akkor mindenfélét mondott, hogy ő is jó volt máskor, amikor a bokorban szerelmeskedtek, vagy hasonlókat. Nagy vígság volt. A vőlegény gazdája kérte az igazi menyasszonyt.

De én gazduram többet nem engedek,
Mert én a versemben komolyan beszélek.
Ne szomorítsák meg vőlegény urunkat,
Hozzák ki neki szép menyasszonyunkat,
Mert még azt állítja, én vagyok a hibás,
Hogy nem jól csináltam az egész eljárást.
Ezért gazda uram felkérem még egyszer,
Szép menyasszonyunkat hozza ki ezennel.
Ha a menyasszonyunkat idekint nem lelem,
A két fülét a helyéről azonnal kitépem.

Most már a gazda kivezette az igazi menyasszonyt és mondta:

Vőlegény urunknak kérését megtettük,
Ékes menyasszonyát elébe vezettük.
Olyan az ő lelke, akár a ruhája,
Bizalommal tekint élete párjára.
Akiért elhagyja a családi házát,
Édes jó szüleit és a ház udvarát.
Együtt járhassák a házas élet útját,
Adja az Úristen, hogy soha meg ne bánják.
Ha a vőlegény felismeri párját,

Nyilvánítsa ki és csókolja meg menyasszonyát.

A vőlegény gazdája átadta a menyasszonyi csokrot, feltették a mirtuszt. Ez alatt a vendégeket megkínálták itallal, kürtőskaláccsal, kaláccsal. Eltelt egy kis idő ezzel a vendégek megkínálásával.

Ekkor a menyasszony gazdája a következőket mondta:

Kedves vendégek, eljött az óra, a menyasszony készül a búcsúszóra, kedves mindnyájuktól csendességet kérünk, míg a búcsúnak a végére érünk, mert itt áll előttünk egy szép fehér virág, kire mától fogva másképpen néz a világ.
A leányok serege eggyel fogyatkozik, a menyecskék sora eggyel gyarapodik.
A kedves menyasszony a ház ékessége, mielőtt elmegy, búcsúzni szeretne.
Búcsúzni szeretne, de nehéz megtenni, nehéz a családtól most elválni.
Ezért megkérem maradjanak csendben, hallgassák meg a búcsúzást rendben.

Következett a menyasszony búcsúja, amit vagy maga a menyasszony mondott el, vagy, ha erre nem volt elég bátorsága, akkor elmondta a gazda. A búcsúzónak több változata volt, attól függően, hogy ki volt a menyasszony.

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Mint vándormadár, úgy állok elétek,
Drága jó szüleim kik közül kilépek.
Fejemen koszorú, menyasszonyi fátyol,
Így búcsúzok el, a családi háztól.
Bármilyen boldog is a menyasszonyi szívem,
Mégis fájó szívvel búcsúzok el innen.
Fájó szívvel búcsúzok el innen,
S keblemre ölelem, kit nagyon szerettem.
Drága édesapám magához fordulok,
Mielőtt új szállásomra innen elindulok.
Hálás köszönettel köszönök meg mindent,
Fáradtságot nem ismerve értem mindent megtett.
A jó Isten áldott keze vezérelje tovább,
A fáradtságot nem ismerő drága édesapát.
Könnyes szemmel búcsúzok el édesanyámtól,
Pici bölcsőmnek ringatójától.
Kezdetben szép álmát sokszor megzavartam,
Azután pedig még sok gondot okoztam.
De most el kell mennem, eljött a pillanat,
Nem maradhatok tovább az anyai szárny alatt.
Virág voltam a családi kertben,
De jött egy kertész s leszakított engem.
De mielőtt ezen utamon elindulok,
Könnyező szemekkel a vállára borulok.
Hogy minden hibámat nékem megbocsássa,
Maradjon érte Isten áldása,
Drága jó szüleim tőletek búcsúzok,
De ígérem továbbra is jó gyermek, maradok.
Azt kívánom én a búcsú perceiben,

Őrizzen, óvjon és áldjon az Isten.
Kedves testvérem most hozzád szólok,
Mielőtt elmegyek, tőled is búcsúzok.
Bocsáss meg, ha néha rossz is voltam,
Ha valaha szívedet megbántottam.
De a testvéri szeretetünk mindig helyre hozta,
Kérlek, segítsd szüleinket minden dolgaikba.
Mert én nem leszek minden percben itthon,
Ne feledjük el, pártoljuk mi egymást,
Így lesz közöttünk kemény az örök lánc.
Éljen közöttünk a testvéri szeretet,
Drága szüleinknek így szerzünk örömet.
Kedves lánybarátnők kik most körül vesztek,
Nemsokára ti is menyasszonyok lesztek.
Rendeljen az Isten nektek is szerető párat,
Kivel elnyerjétek az örök boldogságot.
Összes jó rokonok, szomszédok, bérma és keresztszülők,
Kedves szép nász sereg, engem elkísérők.
Köszönöm, hogy nem sajnálták a nagy fáradtságot,
Hogy e szép ünnepem egyre szebbé váljon.
Áldja meg az Isten mindezekért magukat,
Szívemből kívánom, míg e földön élek,
Adjon sok örömet és jó egészséget.
Kedves vőlegényem, most hozzád fordulok,
Mielőtt a szülői háztól én most elindulok.
Szüleimet érted örökre itt hagytam,
Sorsomat kezedre és szívedre bízom.
Kedves vőlegényem menjünk el most oda,
Hol már a gyertyák áldozati lángjai égnek,
Kössünk házasságot az úrnak nevében,
És tegyünk esküt Isten előtt örök boldogságra.
És most Isten veled te kis ház, te kedves kicsiny fészek,
Búcsúzásul könnyes szemmel még egyszer visszanézek,
Itt peregtek le gyermekkori éveim,
Ide fűznek vissza édes emlékeim.
Hisz itt ringott a bölcsőm, itt nyílt szóra a szám,
Itt mondtam ki először e szép szót édesanyám,
De az élet könyvében az van beleírva,
Lányból lesz az asszony, bimbóból a rózsa.
De midőn a rózsa búcsút mond a fának,
Én is búcsút mondok a szülői háznak.
Hogy most lépésünket szerencse kísérje,
Indulnunk kell az oltár elébe,
Házasság kötésünk, esküvő helyére.
És most bizalommal lépek ki a a házból,
Istenem segíts meg e hosszú utamon.
Dicsértessék a Jézus Krisztus.

A menyasszony a búcsúzó után megcsókolta a családja tagjait, akik az egész búcsúzó alatt sírdogáltak, törölgették a szemeiket.

A vőlegény mondta:

1. Örömteljes nap van mára feljövőbe,
Talán nem volt ilyen soha életemben.
Mostanig az életem magányosan telék,
Amíg egy szép leányt páromul nem lelék.
Kedves leányukban találtam páromra,
Kérem a Jó Istent, kísérje áldása.
Hálaadó szívvel fogok én itt lenni,
Szülői jóságukat meg fogom köszönni.
Gyermeküknek nevezzenek engemet,
Amíg hallják a jó hírnevemet.
Én is megmutatom gyermeki hűségem,
Míg a halál el nem zárja a szívem.

2. Másik változat:

Kedves apámuram és anyámasszony,
Szívem, lelkem érzetéből megköszönöm,
Hogy nekem életpárt neveltek,
Kicsiny kortól, hogy őt felnevelték,
És a páros életbe nekem eresztették.
Hogy gondot viseljen én rám a földi életben,
S végre örvendezzünk a magas egekben.
Hálaadó szívvel kívánok és lenni,
Nagy kegyességüket meg fogom hálálni.
Hogy nekem lányukat nevelték ennyire,
A fölséges Isten fizessen meg érte.
Áldását marassza mindenkor helyette.
Minden jót kívánok felneveléséért,
S iránta levő sok gondosságukért.
Amiért egekből nyerjenek jutalmat,
S ezután engem is gyermeküknek tartsanak.
Valamiglen hallják nekem jó híremet,
Megmutatom én is igaz hűségemet,
Valamíg a halál elveszi éltemet.

Megcsókolja az örömszülőket.

A menyasszony szószóló gazdája mondta:

Kedves vendégek egy kis csendet kérek,
Egy pár szót indítok türelmüket, kérem.
Itt áll a fiatal pár könnyező szemekkel,
Búcsúzni szeretne igaz szeretettel.
Búcsúzni szeretnének, de nehéz megtenni,
A családi fészektől nehéz elszakadni.

Kedves fiatalok, itt álltok mellettem,
Ezért köszönetetek helyettetek mondom el.
Kedves jó szüleink, kell, menjünk a templomba,
Ajkunkat nyitjuk köszöntő szóra.
Megköszönünk mindent, amit értünk tettek,
Hogy minket becsületbe mostanig felneveltek.
Kilépünk mi innen más út lett a célunk,
Mával véget ért a vidám gyermekkorunk.
Indulásunk előtt kérjük nagyon szépen,
Szülői áldásuk utunkon kísérjen.
Hogy a mai lépésünk soha meg ne bánjuk,
Drága jó szüleink az Isten megáldja.
És most már induljunk, mert sürget az óra,
Vigyük az ifjú párt a szent esküszóra,
Az Isten házába, miképpen illik,
Hűséget fogadni a sírig.
Aztán terített asztal vár borral, pecsenyével,
Induljunk el és járjunk szerencsével.

Sokszor ilyenkor szokott verset mondani egy kisebb gyermek.

Az én boldog kis szívem ma, feltekint az égre,
Áldást kérni jó Atyánktól a szent esküvőre.
Sokan jöttünk ide s mind rátok nézünk,
Ünnepi koronánk, te vagy minden ékünk.
Habár én most kicsi vagyok, rátok áldást mondok.
Felköszöntek szeretettel, kicsi szívem melegével.
A jó Isten hozott titeket össze,
A szeretet tart majd egybe.
Becsüljétek mindig egymást,
Így nyertek az Istentől áldást.
Menjetek hát a templomba,
Ahol vár az égő gyertya,
És dicső himnuszát zengi az orgona.

A násznép felsorakozott. Elől ment a menyasszony násznépe, a zenészek, a menyasszony a bérmaszülőkkel, a keresztszülők és a többi vendég. A vőlegény násznépe követte, a zenészek, a vőlegény a bérmaszülőkkel, a keresztszülők és a többi násznép. Elmentek a községházára, ahol megtörtént a polgári esküvő. Mialatt a szertartás folyt, kint szólt a zene és a násznép táncolt. Szokás volt az is, hogy minden vendég a táskában vitt magával pálinkát és kürtőskalácsot, süteményt. Ha ismerős állt kint az utcán, vagy volt a közelben, akkor megkínálták. Miközben mentek az utcán ki-kiálltak a sorból, kínálkodtak. A polgári esküvő után ismét felsorakoztak és mentek a templomba. Itt a templom ajtajában várta őket a plébános. Ő vezette be a templomba a vőlegényt és a menyasszonyt. Leültek az oltár elé tett kispadra és megtörtént az egyházi esküvő. Az esküvő után az új pár, a szülők, a tanuk bementek a plébániára, hogy aláírják a házassági levelet. Ez alatt a násznép kint a templom előtt táncolt. Amikor kijött a fiatal pár, ismét felsorakoztak. Most már elől mentek a zenészek, utána a vőlegény és a menyasszony, a koszorúslányok, az ágütő legények, a bérmaszülők, keresztszülők és a többi vendég.

Szokás volt, hogy az utat elkössék. Olyan is volt, hogy több helyen kötötték el kőtéllel, láncokkal, gerendával. Az utat csak úgy tették szabaddá, ha a gazda az elkötőkkel kiegyezett. Az egyezség ára pálinka vagy bor volt, ami már elő is volt készítve és, amit az elkötők vígan fogyasztottak el. Ez az alkudozás mindig mókás, vicces szokott lenni. A találós kérdések tréfásak, beugratósak voltak. Mulattatta az elkötőket és a vendégeket is.

Ilyen kérdéseket tettek fel:

1. Mit visz a menyasszony a vőlegény házába?
(tejcsarnokot, szülőotthont)
2. Miért építették a madarasi templomot dombra? (pénzért)
3. Nekem van, neked nincs,
A menyasszonynak van, a vőlegénynek nincs.
A majomnak elől, hátul van. Mi az?
(a m betű)
4. Mit kell csinálni, hogy a kenyér ne égjen meg a kemencében, az ember ne fulladjon bele a vízbe? (idejében ki kell venni)
5. Ha kifele megy befelé áll a szarva, ha hazafelé megy kifelé áll a szarva. Mi az ? (az eke szarva)
6. János bá-nak száz zsák búzája van és csak egy szekere. Hogy viszi el a malomba őrletni? (szerre, többször tér a szekérrel)
7. Imrének egy van, Péternek nincs, mamának kettő van, nekem egy, neked egy sincs. Mi az ? (m betű)
8. Nekem van egy olyan leányom, akinek ezer lyuka van s akárhova viszik, mindenütt csak pofozzák. Mi az? (szita)

Folytatódott az út a vőlegény házába. Amikor megérkeztek a ház lépcsőjén álltak a vőlegény hozzátartozói.

A vőlegény szószóló gazdája a következőket mondta:

1. Ím elhoztuk a menyasszonyt, ki elhagyta szüleit,
Szeretett jó testvéreit, és kedves barátnőit.
Elhagyta szülőotthonát, hogy itt lelje boldogságát,
Férje karjai között, ahová most költözött.
Átadjuk őt férje édesanyjának,
Viselje ezután gondját fia után lányának.
Átadjuk őt kik sorsát itt szívükön, viselik,
Ajánljuk szeretetébe ki csak e házban, lakik.
Különösen férje, kivel hitét letette,
Védőangyalként lebegjen mindenkor fölötte.
A menyasszony elmondta a beköszöntőjét.
Gyönyörű a nyár, ha nyílnak a rózsák,
Eljöttek újra a fecskék s gólyák.
Én is elhagytam jó szüleim házát,
Szép emlékek gyermekkori várát.
Elhagytam szüleim s elhagytam a házat,
S láttam a csillagot, mely engem ide hívott.
Kedves hívásának nem mondhattam ellent,
Félénken követtem, amíg ide értem.
Most készülök átlépni küszöbét e háznak,

Mert ez életemnek egy nagy állomása.
Szívemet s szememet az égre emelem,
Isten áldását mindnyájuktól kérem.
Kérem, hallgassák meg rövid beszédemet,
Te pedig Istenem segíts meg engemet.
E csendes hajlék küszöbére állva,
Szállást kérek bár egy éjszakára.
S ha hű maradok igaz szeretettel,
Úgy magukkal, mint jó gyermekükkel szemben.
Akkor, amíg élek, addig kérek szállást.
Hogy a nehéz bajokban segíthessük egymást.
Most, pedig hű párom reád vetem szemem,
Légy nekem hű társam, tőled csak ezt kérem.
Hogy amit reméltem, benned megtaláljam,
És, amit érted tettem, soha meg ne bánjam.

Dicsértessék a Jézus Krisztus.

Egy másik beköszöntő vers:

Dicsértessék a Jézus Krisztus.
Szíves köszöntéssel lépek be e házba,
Léptemet az Isten tegye jó órába.
A jó Isten a leány életét oly formába adta,
A szülői házat egyszer el kell, hagyja
Úgy jöttem én ide, mint egy vándormadár,
Ki oda megy, hol párjára talál.
Gyereküknek fogadjanak engemet,
Amíg hallják a jó hírnevemet.
Én is megmutatom gyermeki hűségem,
Míg a halál le nem zárja életem.

A menyasszony megcsókolta a vőlegény családjának tagjait. A menyasszony násznépét megkínálták, majd azok zeneszóval mentek el a másik lakodalmas házhoz.

Amikor belépett a menyasszony a vőlegény házába sokszor tettek keresztbe a küszöbön egy seprűt. Ha a menyasszony lehajolt, felvette, félre tette, akkor az azt jelentette, hogy jó háziasszony lesz belőle. Ha csak átlépett a seprűn, akkor ennek az ellenkezőjére gondoltak.

Következett a leültetés, aminek szintén szabályai voltak. A gazda név szerint szólította a vendégeket. Mindenkinek megvolt a kijelölt helye. Főhelyen ült a menyasszony és a vőlegény. A vőlegény mellett ültek az ő bérmaszülei, keresztszülei, a koszorúslányok és az ágütő legények is. A rokoni kapcsolatok határozták meg azt, hogy ki hová ülhetett le.

Elmondta a következő verset:

Urak, asszonyságok foglaljanak helyet,
Terítve az asztal, mindenki leülhet,
Ott kint a konyhában zaklat a szakácsné,
Hogyha sokat várunk elpuhul a laskalé.
A leányoknak is viszket már a talpa,
Hogy az ételt, italt sorban béhordhassa,
Aztán a sok legényt gyorsan megforgassa.
Itt állnak mellettem szép szolgálatra,

Méltóztassanak tehát helyre telepedni,
Ételből, italból a részt kivenni.
Vessék meg a jó bornak az ágyat,
Kívánok mindenkinek széles jó étvágyat.

Pohárköszöntő:

A természet legszebb szakasza a tavasz,
Fehér, piros és zöld virágokat hoz az,
Fehér a békesség, piros az egészség
És a zöld szín nekünk boldog reménység,
Kívánom az új pár ily tavaszt, élvezzen,
Békesség, egészség s boldog reménység,
Virágos kert legyen az egész életetek,
Kívánom szívemből sokáig, éljetek.

Az ételeket sorban vitték be, mindeniket megelőzte egy rigmus.

Először a paprikást tették be a következő szöveggel:

Uraim, íme megérkeztem, de sokára
Elmerem mondani nem jártam hiába,
Mert olyan étket hoztam valójába,
Mely az első eminens az étkek sorába,
Ezen eledelért nagy próbát is tettem,
Egy szilaj bikával két nap verekedtem,
Oda se neki, csakhogy legyőzhettek,
Húsából jó paprikást főzettem,
De mivel hogy nincs több ilyen étek,
Erre a magyarnak vizet inni vétek.
Tessék uraim vegyétek,
Széles jó étvággyal kívánom, hogy egyétek.

Utána a húsleves következett a következő bevezetővel:

Íme itt az első tál leves, behoztam,
Nehogy meghűljön az úton, végig imádkoztam,
A szakácsné asszonnyal jól megfűszerszámoztattam,
Paprika, bors, gyömbér, s hozza meg is sózattam.
Így hát most előttem senki ne lődörögjön,
Nehogy a forró leves a nyakába ömöljön.
Tessék belőle bátran fogyasztani,
Hogy tudjunk minél több üres levesestálat kihordani,
S akkor biztosan tudjuk senki nem fog éhesen maradni.
Vessék meg a jó bornak az ágyat,
Kívánok, hozza nagyon jó étvágyat.

A sült tálalásakor a következőkkel kívántak jó étvágyat:

Pecsenyét hoztam, mégpedig kétfélét,
Elhoztam a kakast és vele a jércét.

Hogy jutottam hozzá szépen elmesélem,
Hallgassanak reám figyelemmel, kérem.
Szaladgált a kakas a jérce nyomába,
Én meg kaptam magam futottam utána.
Megcsíptem őket hamar, szerencsésen leforráztam,
Szépen a lábukat össze is kötöttem,
Szép piros barnára sült meg ott a bőrük,
Így lett az asztalra pecsenye belőlük.

Közben vicceket is mondott a gazda. Az ajándék összegyűjtését is megelőzte egy vers.

Kedves vendégek!

Nem tudom tudják-e, hogy szól az a régi magyar nóta,
Hogy Ádám és Éva óta a házassághoz nem, pénz, ökör vagy egyéb,
Ahhoz bőségesen szerelem is elég.
Én evvel egyet értek s azt is biztosan tudom,
Hogy én is már egy jó pár éve házasember vagyok,
De nálunk a békességhez mindig csak a pénz hiányzik.
Mert a pénz az embernek az egyik átka,
Verné meg az Isten, aki kitalálta.
De, ha már szóba jött, térjünk rá a tárgyra,
Tegyük rá a csipkét a megvetett ágyra.
A szavak után jöjjenek a tények,
Hogy jobban megértsük, lássuk mi a lényeg.
Ne ijedjenek meg, maradjanak csöndben,
Ehhez a szép tálcához járuljanak szépen, sorban, rendben.
Tiszteljék meg a fiatalpárt ezen ünnepségen,
Hogy ne kérjenek kölcsön már az első héten,
Mert a kölcsönkérés ismét egy nagy átok
Meglátják, hogy milyen őszinte gyerek vagyok,
Nem mozdulok innen, amíg pénzt nem látok.
Most azt mondom, hogy előbb ürüljenek meg a nagyok,
Régi szokás szerint előbb a násznagyok,
Ne búsuljon a tisztelt bérma, mindjárt ott vagyok.

Az ajándékozást mindig a menyasszony kezdte, aki ajándékot adott az új családja minden tagjának, az anyósnak, apósnak, sógoroknak, sógornőknek. Szokás volt ajándékot adni a szakácsnőnek is.

Régebben név szerint bemondták, hogy ki mennyi pénzt adott, vagy mit adott ajándékba. A vőlegény főleg pénzt, menyasszony nagyon sok tárgyi ajándékot kapott. Rendszerint a bérmaszüleitől ebédlőkészletet kapott, amit beleraktak egy radinás kosárba és kosarastól adták. A keresztszülők, a leányok készleteket, asztalneműket, ágyneműt és más ilyen hasznos dolgot adtak.

Az ajándékot általában így jelentette be a gazda: Halljon szót kegyelmed hazai leányasszony, kegyelmeteknek kedves atyámfia N.N. bérmakeresztapa és felesége kedveskedik annyi szép ajándékával, mint egy ebédlő készlettel és még amellett ígéri, hogy ha az Isten segíti, több atyafiúi segítséget is ad, amire az Isten segítse.

A fiatalok így köszönték meg az ajándékot:

Isten fizesse, keresztanyám és keresztapám!

Amikor a menyasszonyos házban szedték az ajándékot a vőlegény szószóló gazdája, a menyasszony és a vőlegény odamentek, hogy átvegyék a menyasszonynak szánt ajándékokat. Erre is volt mondókája a gazdának.

Rossz néven ne vegyék, hogy ide jöttem,
De ma egy hű párnak követe lettem.
Ha netán akarnak valamit üzenni,
Még ajándékkal is, el tudnám azt vinni.
Mert a szép menyasszony azt is megérdemli,
Hogy kis szívességet cselekedjünk neki.
Azért, ha úgy tetszik, bízzák kezeimre,
Úgy vigyázok rá, mint a két szememre.

Miután összegyűlt az ajándék a gazda átadta a fiataloknak a következő szavak kíséretében:

Tisztelt fiatalok!
A kedves vendégsereg minden egyes tagja,
Ajándékaihoz tiszteletét adja.
Itt van e csekélység, útravaló lenne,
Indulásotokhoz legyen áldás benne.
Legyetek boldogok, egymást szeressétek,
Jó szüleiteket mindig becsüljétek.
Messze elmaradjon bánat és betegség,
Legyetek ügyesek, mert ügyetlen velem együtt van elég.

Voltak olyan kötelezettségek, amelyeket tiszteletben tartottak. Ilyen volt régen, hogy a bérmaszülő, azaz a násznagy v i r á g o s k a l á c s o t ajándékozott. Sütöttek egy nagy kalácsot, olyan lyukast, mint a kuglóf. Ezen kívül sütöttek kisebb kalácsokat is. Előkészítettek egy kisebb s o r o g l y á t. Régebben a soroglyát nagyon sokszor használták. A soroglya egy olyan eszköz, amelyet építéskor főleg kőhordásra használtak. Két rudat kötöttek össze néhány 50-60 cm. hosszú deszkával. Szállításkor, két személy megfogta a rudak végeit, így könnyűszerrel el tudták vinni a nehezebb terheket is. Ennek a közepén volt egy lyuk, amelybe bele tudtak állítani egy kicsi feldíszített fenyőcskét. Középre tették a lyuk fölé a kalácsot, és úgy állították bele a fenyőcskét. Körbe tették a kisebb kalácsokat és díszítették. Este mentek a kalács után az ágütő legények és négyen fogták meg a két rúd végeit. Énekszóval vitték oda és tették le az újpár elé. Amikor a felszeletelésre került a sor, akkor mindenki kapott a virágos kalácsból.

Később a bérmaszülők kalácstésztából m a l a c o t kellett süssenek.

Mivel Madaras egy fazekas falu volt, hát a fazekasok szoktak készíteni cserépből malacformát. A megkelt kalácstésztát ebbe a formába tették bele, mégpedig úgy, hogy a malac hasába tölteléket is tettek, mákot, diót, esetleg lekvárt. Miután megsült ez a malac következett a díszítés. Hasra tették egy nagy tálcára, füleket, szemeket tettek neki. A szemek aszalt szilvák voltak. A száját úgy egyengették, hogy tátva legyen és bele tettek egy fél almát. A hátát is feldíszítették. A pattogtatott kukoricát, a kakast tűvel felfűzték, mint a gyöngyöt és

azzal tekerték körbe. Ismét előkerült a soroglya. Erre tették a malacos tálcát. Ha lehetett ide is állítottak kis feldíszített fenyőcskét. A soroglya négy sarkába felállítottak egy-egy kürtőskalácsot. A malacot is a legények vitték be és tették le a főhelyre. Sok móka következett. Választottak k o n d á s t, aki őrizte a malacot. Előkerült egy k ü l l ű, vagyis egy kolomp. A pásztor kalapot tett a fejére, tarisznyát a hátára és utánozta a disznópásztor tevékenységét. Később sor került a malac levágására, vagyis a felszeletelésre. Még visítottak is ilyenkor. A malacból is kapott mindenki. Régebben tortát nem nagyon vittek, ez később jött be divatba.

Amikor az ételeket felszolgálták, azokat a húsokat is elővették, és a többivel együtt felszolgálták, amit a vendégek hoztak.

A húslevest azokból a tyúkokból főzték, amit előzőleg vittek oda a meghívottak. Amikor az ételek nagy részét már felszolgálták, akkor a gazda bejelentette, hogy kezdődhet a tánc.

Kedves vendégek, illő tisztességgel egy kis csendet kérek,
Úgy látom, hogy itt már nem éhes senki,
Talán evés helyett mulatna mindenki.
A prímás engemet szókkal bíztatott,
Hogy húz ő cigánynótát, csárdást, meg tangót.
A klánétás is egyvégbe fújja, ha pénzt lát a vonóba húzva.
Elhúzzák a legszebb nótákat maguknak,
Húzd rá prímás, szóljon a hegedű.
Táncoljon mindenki, forgassa a párját,
Ne fájtassa senki a térdét, bokáját.
Legyen táncos kedve ma este maguknak,
Jó múlatást kívánok kedves mindnyájuknak.

Amikor javában állt a mulatozás, akkor érkeztek meg a m a s z k u r á k.
A maszkurázás hozzátartozott minden lakodalomhoz. Olyanok öltöztek fel, akik általában kapcsolatba álltak a családdal, de nem voltak hivatalosak a lakodalomba. Mindenféle jelmezbe öltöztek. A nők férfinek, a férfiak nőnek és jól ki is festették magukat. Előzőleg megírtak egy levelet, mert nem beszélgettek. Vittek magukkal egy gyékényszatyrot is. Ők kértek fel táncospárt maguknak. A vendégek figuráztak velük, próbálták kitalálni, hogy kik is ők. Volt, amikor felismerték, de volt, amikor egyáltalán nem. Amikor készülődni kezdtek, megmutatták a szatyrukat, amibe a háziak tettek kóstolót. Volt, amikor még két, három rend maszkura is eljárt.

Lassan következett éjfél és ezzel a menyasszonyi tánc, amit a gazda így jelentett be:

Imitt áll előttünk az ékes menyasszony,
Hogy menyasszonyfejjel utoljára mulasson,
Minden vendégnek egy nótát juttasson,
S majd az ajándékból új cipőt varrasson,
Táncoljon hát vele mindenki egy kurtát,
De le ne tiporják a cipője sarkát,
Gondoljanak arra, hogy drágáért varrták.
Tehát tömjék meg bankóval a menyasszony markát.

Lám az asztalon van egy üres tányér,
Én kezdtem a táncot, a többi meg ráér,
Addig menjenek el pengőért, bankóért,
Húzd rá cigány az új házaspárért.

A gazda egy tálcával állt és ő gyűjtötte a pénzt, amit a táncért adtak, és mondta, hogy ki következik. Ha sok vendég volt, akkor kinyúlt a menyasszonyi tánc. Közben az ágütő legények és a koszorúslányok éberen figyeltek, hogy nehogy ellopják a menyasszony cipőjét, vagy esetleg a menyasszonyt, magát. A kiváltás sokba került. Általában egy láda bor volt a lopott cipő ára.

Véget ért a menyasszonyi tánc is. Következett a menyasszonyi ruha felcserélése váltóruhára, a koszorúslányok átöltözése, a menyasszony felkontyolása.

A kontyolást a keresztanyák végezték. Tudni kell, hogy a leányok régebben mindig hosszúhajat hordtak befonva, de amikor menyasszonynak öltöztek becsavarással vagy sütővassal, felbodorították. A keresztanyák leültették egy székre, kifésülték a haját, befonták, és kontyot raktak belőle. Miután elkészült a konty régen a főkötőt[65] tettek a fejére, a későbbi időkben a fejkendőt. Bekötötték, tehát a fejét. Leültették egy kispadra vagy székekre, melléje ült még két asszony és letakarták őket egy terítővel. Hívták az új férjet, hogy a három közül válassza ki a feleségét. A kiválasztottnak mindig csók járt. Legtöbbször a menyecske valamilyen módon jelt adott, de ha ez nem sikerült és egy másikat választott ki a vőlegény, akkor bizony a csókot is az kapta nagy vígasság, nevetés közepette.

Kontyolás után az új pár, a keresztszülőkkel és a gazdával elment a menyasszonyos házhoz. Vittek süteményt és pálinkát. Ennek a neve volt a k o n t y l é . Megkínálták az ittlévő vendégeket. Attól kezdve a fejkendő viselése kötelező volt. Szokásban volt az is, hogy a lakodalom utáni első vasárnap az új asszony fehér fejkendőt kötött a fejére és úgy ült be az asszonyok padsorába.

Általában a legközelebbi szomszédnál öltöztek át. Ez alatt az idő alatt a vendégek közül is volt, aki átöltözött. Olyan is volt, ha a vendég becsípett, hazament, és nem ment vissza a lakodalomba, otthon lefeküdt, akkor a lakodalmasok közül fogták magukat és utána mentek. A visszahozásnak több módja is volt. Vettek egy nagy dagasztóteknőt. Sokszor úgy, ahogy volt belefektették a teknőbe. Két férfi fogta a teknő két végét és vitték vissza lakodalomba. Volt aztán kacagás, vigadozás. Máskor soroglyára tették a berúgott férfit, vagy esetleg talicskába fektették bele és úgy érkeztek vissza a lakodalmas házhoz. Közben valami ruhát is magára szedett a kárvallott.

Még egy ideig folyt a mulatság, de már össze-vissza énekeltek, egyesek táncoltak. Később a vendégek kezdtek hazamenni és vége volt az e l s ő a s z t a l n a k . A vendégek odahaza lefeküdtek, a háziak, pedig hozzáláttak rendet teremteni. Lerámolták az asztalokat. Mosogattak és újból megterítettek.

Másnap, a meghívottak odahaza elrendezték a ház körüli munkákat, és legtöbben visszamentek a lakodalmas házhoz. Dél körül már újból összegyűlt a vendégsereg a m á s o d i k a s z t a l h o z Amikor már nagyjából begyűltek, leültek az asztalokhoz, akkor a szószóló gazda köszöntötte a vendégeket :

Tisztelt násznagy uraimék jól emlékezhetnek, hogy a mulatságunk közben tegnap éjnek késő óráiban a mi kedves vőlegényünk és szeretett menyasszonyunk nyugodni mentek. Íme az

[65] A holland festményekről ismert női sapka. Székelyföldön, vagy akár Kínában sokkal díszesebb, mint a kelták utódainak fejkötői. Csíkban valójában csepesz a neve.

Úr szent nevében felserkentek, és mint hitves párok közöttünk ismét megjelentek. Éljen soká az új pár, éljenek sokáig a násznagy urak! Éljenek sokáig a jelenlevő kedves vendégek! Éljenek!

Ekkor a zenészek kezdték húzni: Káposzta, káposzta... kezdetű nótát. A vendégek is énekelték.

A gazda a következőket mondta:

Paradicsomkertből éppen most érkeztem,
gyönyörű kertnek gyümölcséből ettem.
Mivelhogy sokat kertészkedtem,
Szép fejes káposztát bőven termesztettem.
De én nem dicsérem, dicsérje meg magát,
Belevágattam tízoldal szalonnát,
Tizenkét disznónak elejét, utóját,
Keresse meg benne ki fülét, ki farkát.
Mivelhogy a káposzta itten vagyon,
Az evéshez mindenki buzgón hozzáfogjon.
Nehogy a restsége miatt étlen maradjon,
A háziak fejére a végén panaszokat mondjon.

Jó étvágyat mindenkinek!

A káposztát tálalták, amit később a hideg sült követett. Szinte estig folyt a mulatozás.

Harmadnap volt a v i s s z a h í v á s. Erre is nagyon sokan visszajöttek, főleg azok, akik az előkészületeknél is segítettek. Rendeztek, hazahordták az asztalokat, edényeket, és mindent, amit kölcsön kértek. Rendet teremtettek, megüresítették a lakást, ahová a menyecske hozományát szándékozták betenni. Közben ismét asztalhoz ültek, és a maradékból ettek. Tehát maga a lakodalom akkor három napig tartott, de még mindig nem volt vége.

Általában kedden volt a p e r n e v i v é s. Ez is egy szertartással történt meg. Annyi szekeret szerveztek be, amennyire szükség volt, hogy a hozományt fel tudják rakni. A szekerekkel elmentek az új asszony szüleihez. Itt már minden elő volt készítve. Felrakták a szekerekre a bútorokat, hogy minden darab jól látható legyen.

Az ágyat megvetették, kirakták rá az ágyneműt, letakarták a rakottas ágyterítővel, felrakták rá a díszpárnákat. Mindent úgy helyeztek el, hogy jól látható legyen. Kosarakba rakták az apróságokat, készleteket, edényeket és ezeket az asszonyok vitték sorban az utolsó szekér után. Elindultak a lehető leghosszabb úton, hogy minél többen láthassák a hozományt. Általában az első szekéren ültek a bérmakeresztanyák, kezükben egy-egy feldíszített tyúkot fogtak. Nem mentek csendben, hanem ujjogtattak jó hangosan, hogy hallják meg a faluban. Megérkeztek az új otthonba. Sokszor volt ez egy új ház, de legtöbbször a szülőkkel egy házban kellett lakni. Berakták a bútorokat a szobákba, és az asszonyok segítségével rendezték be. Mindenki véleményt mondott, amíg sikerült a berendezkedés. Vicces dolgokat is műveltek a segítségek. Régebben olyan ágyakat készítettek, amelyeket vasból készült kapcsokkal szereltek össze. Ezt használták ki egyesek, akarattal nem kapcsolták össze az ágy részeit rendesen, és megtörtént, hogy amikor a fiatalok belefeküdtek, lepottyantak a földre. Máskor kiszedtek az ágydeszkákból, vagy rosszul rakták bele, így tették rá a szalmazsákot. Ráadásul az ágy alá betettek egy nagy cserépfazekat is. Amikor leestek a földre, összeroppant a fazék is nagy reccsenéssel. Nem haragudtak meg érte. Vicc volt, tréfa. Sokszor, miután elmentek a

segítségek, az új pár saját belátása szerint rendezte át a bútorokat. Jó volt, ha a fiatalok külön szobában aludhattak, de bizony sokszor az is megtörtént, ugyanabban a szobában aludtak az idősebbek, és a fiatalok.

Miután a segítségek végeztek a munkával, a háziak leültették és megvendégelték őket. Ez volt a g y a l o g o s l a k o d a l o m.

Régen nagyon sokszor volt s z e k e r e s l a k o d a l o m, vagy télen a s z á n a s l a k o d a l o m. Akkor tartottak ilyen lakodalmakat, ha más faluba vitték a menyasszonyt, vagy máshonnan hozták ide a faluba. Gyakran volt még akkor is, ha a faluból volt a menyasszony is és a vőlegény is. Ha szekeres lakodalom volt, akkor a meghívott családok hívtak egy fogatost. Legtöbbször kasos szekérbe ültek. A kasos szekér olyan volt, amelynél vastag fűzfavesszőből fonták a felső részt. Feljáró lépcsője, két sorban ülőhelyek voltak. Többen fel tudtak ülni rá. A lakodalmakba legtöbbször ilyen szekerekkel mentek. A vőlegény és menyasszony kocsiszekérben ült.

Felültek a szekérre, elmentek a lakodalmas házhoz. A szekerek kint maradtak az utcán, a vendégek bementek, majd ismét felültek, és elmentek a szekérrel az esküvőre.

Az esküvő alatt a szekerekkel megkerülték a falut, sőt még Dánfalvára is elmentek és onnan tértek meg. Az esküvő után a vendégek ismét felszedelőzködtek a szekerekre. Általában egymást követték a szekerek, de sokszor kerülgették egymást, miután ittak is a fogatosok. Ha k o c s i s z á n n a l mentek, akkor is a lakodalom ilyenszerűen zajlott le. A kocsiszánnak is két sor ülőhelye volt. Kényelmesen lehetett ülni benne. Hátra lehetett dőlni.

Mivel gyakori volt, hogy egyszerre lettek felnőttek a fiatalokból egy család keretén belül, ezért nagyon gyakori volt a p á r o s l a k o d a l o m. Legtöbbször férjhez ment a leány, házasodott a legény. Egyszerre vitték el a leányt, és hozták a menyecskét. Ekkor három háznál volt lakodalom. Ott, ahonnan vitték a leányt és hozták az új asszonyt, a másik leányos háznál, és a másik legényes háznál. Megtalálták a módját, annak, hogy milyen sorrendben veszik ki a menyasszonyokat, de az esküvő egyszerre történt. Olyan is volt, hogy ugyanabból a családból nősült a legény és oda ment a leány. Erre volt egy mondás is:„Nem jó két kenyér, ugyanabból a sütetből.” Ennek ellenére gyakran előfordult, és a házasságok nem mentek tönkre. Nagyon ritka esetben olyan is megtörtént, hogy egyszerre három menyasszony is volt, egy ilyen családi kapcsolatban.

Péter Gergelyné szül. Juhász Ilus (83. éves) így mesél saját esküvőjéről:

„Miután hazajöttem a szolgálásból, elhatároztuk Péter Gergellyel, hogy összeházasodunk. Neki már fel volt építve a külön ház a szomszéd utcában. A házasságkötésünk l943. júniusában volt, akkor voltam én 20. éves. Hagyományos lakodalmunk volt, székelyruhában vettünk fel mi, a koszorúslányok, az ágütő legények, és a lakodalmasok egy része is. A mi lakodalmunk is, az akkori szokás szerint történt. Az udvarlóm id. Péter Gergellyel, aki a lakodalmi gazda is volt, eljött hozzánk és megtörtént a leánykérés. Igenlő választ kaptak, majd szüleim vacsorával kínálták meg. Nem sokkal utána eljöttek a szülőkkel, tanukkal, leszögezték az esküvő pontos idejét, megtörtént az irogatás, elkészült a hozománylevél. Négy héttel az egyházi esküvő előtt elmentünk a plébániára és jelentkeztünk, bejelentettük, hogy házasságot akarunk kötni. Szabó Gyula volt az akkori plébános, aki a három egymást követő vasárnap kihirdetett minket a templomban, azzal a céllal, hogy, ha valaki olyan törvényes akadályról tud, ami miatt nem köthetünk házasságot, jelentse be. Nem volt ilyen akadály, így folytatódott a lakodalmi előkészület. Meghívtuk a koszorúslányokat, és az ágütő legényeket. Két koszorúslány volt, Szőcs Borcsa (Petrikó

Rezsőné) és Kedves Irén (János Imréné). Négy ágütő legény volt, akik közül háromra emlékszem, egyik Bálint Dénke, a másik Zsigmond Ignác, a harmadik Ördög Ferenc suszter. Úgy döntöttek a szülők, hogy a lakodalmat egy helyen, a férjem szüleinek a házában tartjuk. Ez egy nagyon régi, nagy deszkafedeles faház volt Egervárában. Rákosról fogadtak cigányzenészeket, a Román Dénes zenekarát. Szakácsnőt fogadtak Dánfalváról, két héttel azelőtt, vasárnap elkészült a bordás laska. A laska csinálásánál, már a szakácsnő is ott volt. A laskacsináló asszonyokat megvendégelték. A következő héten a legények ágért mentek az erdőre. Összeírták a meghívandó vendégeket, és egy héttel a lakodalom előtt a gazda meghívta őket. Annyi személy hívattunk meg, ahányan befértek az öreg hosszú házba. Az utolsó hét elején megesküdtünk a községházánál. Akkor magyar világ volt, piros-fehér-zöld szalagot viselt a bíró. A bútoraimat és a stafírungot a Köves utcából átvitték szekerekre kirakva Egervárába, az új házba. Berendeztük a lakást. Csütörtökön felállították a feldíszített ágakat a kapuk mellé. Kipakolták a bútort az öreg házból, behordták a hosszú asztalokat, lócákat. Edényeket gyűjtöttek össze. Pénteken levágták a borjút, a disznót, elvették az asszonyoktól az odahozott tyúkot és megkezdődött a főzés. A lakodalmi fogások a következők voltak: borjúpaprikás sóbafőtt pityókával, húsleves bordáslaskával, tyúkhúsból és borjúcsontból, meleg sült rántott pityókával, töltelékes káposzta és a végén hidegsült.

A lakodalom reggelén, szombaton, felöltöztem székelyruhába, és a fejemre feltették a mirtuszkoszorút, a menyasszonyi fátyolt. Ott volt velem a két koszorúslány reggel eljöttek hozzánk szekérrel, a vőlegény küldöttei, az ágütő legények. Bejelentették, hogy jönnek a menyasszony után. Nemsokára megérkezett gyalogosan a vőlegény vendégserege. A lakodalmi gazda, az is Péter Gergely kikért, én elmondtam a búcsúztatót, majd elindultunk a templomba. A plébános összeeskített minket, majd a vőlegényem mellett indultunk Egervárába. Közben kötéllel el volt kötve az út, menet közben az asszonyok kínálták kürtőskaláccsal és pálinkával a lakodalmi nézőket. Elérkeztünk a férjem házához. Itt is a gazda kezdte a beköszöntőt, majd itt is én mondtam el személyesen a beköszöntő versemet, megcsókoltam az anyósomat, apósomat és a család többi tagjait. Bementünk a házba, már meg volt terítve az asztal. A gazda mondta, hogy ki hová üljön le. Akkoriban a vendégek egy radinás kast megtöltve, szépen leterítve hozták a lakodalomban. Jó zene volt, jól húzták a cigányzenészek. Az ételeket sorban szolgálták fel. Közben maszkurák is jöttek, olyanok, akik szerettek volna ott lenni a lakodalomban. Felismertük köztük az egyik ágütő legény szeretőjét is. Ő is el akart jönni meghívottként a lakodalmunkba, mivel nem hívtuk meg őt, hát eljött maszkurának. A néhány forgás tánc után kaptak a szatyrukba kóstolót és elmentek. A meleg sült után a gazda összegyűjtötte az ajándékot. Mindenki ajándékát bemondták, és mi egyenként meg is köszöntük azt. Adtak pénzt is, de legtöbb tárgy ajándék volt. Kaptam poharakat, kancsót, vasalót, abroszt és más egyebet is. Volt menyasszonytánc, következett az átöltözés és a kontyolás. Leültettek hármunkat egy padra, letakartak, de én jelt adtam a férjemnek, így engem választott ki. Már éjfél is elmúlt, felszolgálták a töltelékes káposztát, hajnalban a hideg sültet, pityókasalátával. Az asztalon végig volt kürtőskalács és kalács. Kora reggel mindenki hazament, lefeküdt. Mi is elmentünk a mi új házunkba.

Dél fele kezdtek visszajönni a segítségek, megkezdődött a rendcsinálás. Az edényeket elmosogatták, az asztalokat, lócákat hazavitték, a bútorokat visszahordták a házba. Volt maradék étel is, de főztek délutánra frisset is. Miután ettek, újból mosogattak, majd hazament mindenki.

Mi is hazamentünk a lakásunkba, de egy ideig csak aludtunk ott, mert nappal a kerten keresztül átmentünk az apósomékhoz, a nyár folyamán együtt dolgoztunk, együtt étkeztünk. Csak a következő évben költöztünk át véglegesen. Hatvankét évet éltünk együtt, a férjem haláláig. Öt gyermekünk született, egy kiskorában meghalt. Négy gyerek, két lány és két fiú hála Istennek most is él. Vannak unokáim, dédunokáim és örvendek, hogy megértem a 83-ik évemet is.’’

Bíró Imréné, született Juhász Ágnes (76. éves) is elmondta a lakodalmukat.

„1950-ben fiatalok voltunk, amikor elhatároztuk, hogy összeházasodunk. A testvérem már férjhez ment, én otthon voltam a szüleimmel. Minden előkészület a szokásoknak megfelelően történt. Megvolt a leánykérés, a lakodalom idejének eldöntése, az irogatás, amelyen ott volt Mihály Gergely is, aki akkor diák volt. Ő írta fel a hozományomat. Ő lett az Imre lakodalmi gazdája is. Az én gazdám Juhász Dénes volt. Nem volt ágütés. Volt mindkét háznál laskacsinálás, de nem volt pernevivés sem. Szekeres lakodalmat szerettünk volna, de azelőtt alakult a kicsi kollektív[66] és nem engedélyezték. Mindketten fiatalok voltunk, a vőlegényem még nem volt katona. Nekem a menyasszonyi ruhámat édesanyám varrta meg selyemből. A fejemre mirtuszkoszorút tettek és menyasszonyi slájert (fátyolt). A vőlegény székelyruhában volt. Kivonulással történt az esküvő, először a néptanácsnál, majd a templomban. Engem odavittek a férjem házába, de a lakodalom után ő költözött hozzánk egy időre. Nem sokkal a lakodalom után a férjem bevonult katonának. Én maradtam a szüleimnél, kölcsönösen segítettük egymást. Nem volt éppen a legjobb fiatalasszonyként otthon maradni. A katonaság ideje alatt megszületett a nagyobbik fiúnk, Karcsi. Vége lett a katonaságnak is. Átköltöztünk a férjem házába. Egy házban éltünk az anyósommal, apósommal, de külön háztartásban. Mi laktunk a ház utcai oldalán, ők hátul. Később megszületett a második fiúnk, Gyula. Már több mint 56. éve élünk együtt. Van négy unokánk."

Voltak egészen különleges esküvők is. Ezek lakodalom nélkül történtek. Sokszor valamilyen okból a szülők nem akarták a házasságot, tiltották egymástól a fiatalokat. A szerelem erősebb volt, mint a tiltás. A szülők tudta nélkül mentek el orvosi vizsgára, jelentkeztek a községházánál, a plébánosnál, majd úgy is esküdtek meg. Történt olyan is, hogy a fiatalok, mindent esküvői előkészületet elintéztek a szülők tudta nélkül, csak akkor jelentették be az esküvőjüket, amikor már házastársak voltak. Nem volt mit tenni, el kellett fogadni a kész tényeket. Olyan is megesett, hogy a fiatalok összeházasodtak a községházánál, majd a reggeli kicsi misén a templomban is. A vőlegény szülei tudtak erről, de a menyasszonyé nem. Aznap a nagymisére elment a menyasszony édesanyja is. Amikor beültek a padba, a szomszédja megmondta, hogy a leánya megesküdött a kicsi misén. Elájult az édesanya, ki kellett vinni templomból. Elköltözött a leány, egy ideig haragudtak a szülők, de később megbékéltek, odaadták a hozományt is.

Leányszöktetések is voltak egészen kivételesek. Az egyik ilyen a negyvenes években történt. Egy lánynak két fiú is udvarolt. Egyikkel el is tervezték a házasságot. Minden, ment annak rendje-módja szerint. Lakodalom is volt. A menyasszonyt odavitték a vőlegény házába. Folyt a lakodalom. Éjszaka odament a másik legény. Tánc közben kihívatta a menyasszonyt. Volt menyasszony, nincs menyasszony, mert az megszökött a másik legénnyel. Egyenesen hozzuk is ment. Boldog házasságban éltek hosszú éveken át.

Történt olyan is, hogy eltervezték a lakodalmat, jelentkeztek a községházánál, majd a papnál is. Meg volt a három kihirdetés a templomban. Meg is hívták a lakodalmat, amire nem került sor, mert a leendő menyasszony elszökött egy másik legénnyel az utolsó héten. Boldog házasságban éltek, három gyerekük született. Később a vőlegény is megnősült.

A következő történet. Két fiatal elhatározta, hogy összeházasodnak. A jóképű, 18 éves leány Brassóban szolgált, készült haza a saját esküvőjére. Már mindkét családban megkezdték a lakodalmi előkészületeket. Érkezett is haza a leány, hozta utazókosárban a holmiját. Amikor leszállott a vonatról várta őt a vőlegénye, és várta egy másik legény is, akinek nagyon tetszett a leány. Ez a legény kocsisszekérrel volt. Elkapta a lány utazókosarát,

[66] A Társas Gazdaság, a nagy kollektív a Termelő Szövetkezetet jelentette. Kollektív = közös

fel a szekérre, majd a meglepődött leányt is felkapta, és szekérre ültette. Gyorsan el is hajtottak. Egyenesen haza vitte a legény a leányt. Később összeházasodtak, született három gyerekük. A hoppon maradt vőlegény is talált magának más leányt, akivel összeházasodtak, három gyerekük született.

Írtam már a leányszöktetésről, a leánylopásról. Ilyenkor mindaddig nem vitték oda a fiatalasszony hozományát, amíg össze nem házasodtak. Addig viszont törvénytelen házasságnak tekintették ezt a kapcsolatot, aminek nagyon sok hátránya volt. Nem lehettek keresztszülők, bérmaszülők, gyónni lehetett, de nem áldozhattak. A törvényes, hivatalos házasságot, az egyházi esküvő jelentette. A másik hátránya ennek a kapcsolatnak, hogy a gyerekeket születésük után az anya neve után írták. Ez rendszerint bonyodalmakat is okozott, hisz ugyanabban a családban a testvéreknek különböző vezetéknevük volt. Egyik az anya, a másik az apa nevét viselte. Rendszerint az első gyermek megszületése után határozták el magukat. Sokan idős korukban is az édesanyjuk nevét viselték, pedig volt édesapjuk, csak a születésükkor nem voltak törvényes házasságban. Sokszor egyszerre volt a szülők esküvője és az első gyermek keresztelője. Megtartották a lakodalmat és a keresztelőt is. Ezután vitték oda az új asszony hozományát.

A másik ok, ami miatt nem tarthattak nyilvános lakodalmat, a nem várt terhesség. A megesett lányt elítélték, amikor nyilvánvaló lett a terhesség. A terhes leány nem tehetett mirtuszkoszorút a fejére, nem öltözhetett menyasszonynak. Olyan is történt, hogy a templomba való belépéskor vették le a mirtuszkoszorút a fejéről. Ha már látszott a terhesség. Szerencséje volt a lánynak, ha a legény elvette szülés előtt. Ilyenkor, csendesen összeházasodtak. Máskor megvárták a gyermek megszületését, és azután esküdtek meg. Volt, hogy csak a gyermek megszületése után vette el feleségül valaki, és a nevelőapa elfogadta a gyermeket.

Véget ért a lakodalom, következtek a hétköznapok, a munka, mindennapi élet, a mindennapi gondok.

Mindenki dolgozott a családban, de az asszonyokra nagyobb teher, gond hárult. A székely asszony volt a család tartóoszlopa. Nagyjából tőle függött a család sorsa. Ha ügyes volt, tudta irányítani a férjet, sokat kibírt, nemcsak testileg, hanem lelkileg is. Valójában a székely asszony volt a társadalom alapja. Írtam már, hogy nagyon sokszor volt olyan esküvő, amikor nem tartottak lakodalmat, hanem az esküvő után kezdték a mindennapi életet.

Nem mindig a leány volt, az, aki elment a háztól a házasság után. Sok esetben megtörtént, hogy egy családban csak leányok voltak, ilyenkor a vej költözött hozzuk. Előnye és hátránya is volt ennek. Ha éltek az öregebbek, akkor a vejnek nagyon kellett alkalmazkodni. Meg lehetett oldani a dolgokat békésen is, de sokszor adódtak konfliktusok.

Minden új házasságban legfőbb dolog volt az alkalmazkodás. Össze kellett szokjon a menyecske az anyóssal, apóssal. Mivel ő volt a fiatalabb, neki kellett alkalmazkodnia, hogy a viszony ne romoljon el. Nem volt könnyű, de nem volt megoldhatatlan sem. Az volt jó, ha békében tudtak élni, egymást segíteni, mert így mindenkinek haszna származott belőle. Együtt könnyebb volt új házat is építeni.

Sokszor az esküvőket, főleg az egyházi esküvőket nagyon különleges körülmények között lehetett megtartani. Ennek egyik oka az a hatalmas terror a hatvanas, hetvenes években, amikor az egyházi esküvő, a keresztelő egy pedagógus állásába kerülhetett volna. Mindenki úgy segített magán, ahogy tudott, de a tanítók, tanárok nagy része eleget tett a lelki kötelességének és valamilyen módon összeházasodtak a templomban is. Gyerekeiket, pedig

megkereszteltették. Az elsőáldozás és a bérmálás volt a nehezebb, de azt is sikerült valahogy megoldani

Nekünk a férjemmel nem volt lakodalmunk, de az egyházi esküvőnk nagyon romantikus körülmények között történt. Akkor még csak a férjem volt a tanügyben, de nagyon kellett vigyázzon a munkahelyére. Miután 1960. május 5-én polgári esküvőt tartottunk, erősen akartuk, hogy valamilyen módon templomi esküvő is legyen, a római katolikus egyház szertartása szerint. Elhatároztuk, hogy felkérjük a Gyímesközéploki plébános urat, vállalja el a templomi esküvő szertartását. Erre 1960. augusztus 22-én éjszaka 12 órakor került sor. A szülők mindkét részről, a két tanú és mi ketten kimentünk a templomba. Nem volt akkor villanyvilágítás, csak gyertyafény, tehát nem látszott ki a világosság. Az esküvő szabályszerűen történt, de nem vezette be a plébános úr a nyilvántartásba, hanem két példányban írt egy hivatalos okmányt. Ezt írtuk alá mindketten és a két tanú. Nagyon romantikus volt ez az esküvő, éjjel egy óra felé jöttünk le a templomból a sok-sok lépcsőn. Odahaza a két család együtt vacsorázott. Ez volt a mi lakodalmunk, nagyon szerény volt, mások nem is tudtak erről, nem is akartuk, hogy tudjanak, mert ez számunkra gondot okozott volna. Lemásolom, az okmányt, amit kaptunk, mert nem hiszem, hogy sok ilyen egyházi esküvőt igazoló okmány létezne, amit a kényszer hozott létre.

H á z a s s á g i s z a b a d e g y e z k e d é s

Gyímesközéplokon, főút 79 h.szám alatt 1935. szept. 25-én
Született és jelenleg Madarason lakó
Tankó Molnár Péter rk.[67] +
A Tankó Molnár Imre rk. Gazd. És Prezsmer Gizella
Rk. Szülők törvényes fia és
Csíkmadarason szül. és lakó (1941. aug. 29-én) hsz. 33
Péter Mária- Terézia rk. tnő.
A Péter Ignác és Bíró Terézia rk. gazd. szülők
Törvényes és szabadállapotú leánya
A mai napon szentségi házasságuk megkötésére
Az alulírottak rk. plébánián jelentkeztek.

Kikérdeztem és megállapítottam, hogy

1. Mindketten megkeresztelt egyének,
2. a házasságkötésre szabadállapotúak,
3. teljes szabad akarattal, minden kényszertől mentesen
4. tiszta szeretetből akarnak egy szent és fölbonthatatlan életszövetséget kötni.

Tudomásuk szerint semmiféle házassági akadály nincs köztük.

[67] Római Katolikus. Csíkiak, Gyergyóiak, Kászoniak, Háromszék legrégibb falvai, ahol nem volt nagybirtok ellenálltak a reformációnak. Ezeket a részeket félig tréfásan „Szentföld”- nek nevezik a többiek.

Ismerik rk. vallásukat, a házasság célját, tulajdonságait, a házastársak kötelességeit.

Jelen okmányt felolvastam, megértették
És aláírták tanúikkal együtt.

Gyímesközéplok, 1960. aug. hó 22-én.

tanuk	Előttem :	
Bilibók Imre	Rácz Vilmos	Tankó Péter
Bilibók Vilma	vic.subst.	Péter Mária

Amikor a hatvanas évek elején a madarasi iskolában tanítottunk, sőt még hosszú éveken keresztül, senki sem mert nyíltan, egyházi szertartás szerinti esküvőt kötni, annyira féltünk a következményektől. Olyan is volt, hogy a páros lakodalom alkalmával csak az egyik pár kötött házasságot a templomban, mert a másik párban a menyasszony tanítónő volt. Nagyon kegyetlen idők voltak ezek. Lelkileg akartak tönkre tenni, tiltották a vallásunk szabad gyakorlását.

Mindig voltak kiskapuk, kibúvók, így a kereszteléseket is valahogy meg lehetett oldani. A leányunkat Gyergyószentmiklósra vittük el egy keresztanya kíséretében, hogy megkereszteljék. Később megpróbáltunk szembeszállni a tilalmakkal és 1971-ben a házhoz hívtuk Bálint Tivadar plébános urat, hogy megkeresztelje a fiúnkat. A keresztelő meg is volt, de két nap múlva a férjemet behívatták a megyei pártbizottsághoz, ahol utolsó figyelmeztetést kapott. Hát ilyen idők jártak akkor. Szerencse, hogy jött a rendszerváltás és legalább senki nem szól bele a más lelki életébe, meggyőződésébe. Nagyon sok pedagógus azután kötött egyházi házasságot, kereszteltette meg a gyerekét. A már felnőtt fiatalok lettek elsőáldozók és bérmálkoztak meg.

G A Z D Á L K O D Á S

Munka a mezőn és állattartás

Csíkmadaras azon falvak közé tartozik, ahol a mezőgazdaság nem tudta biztosítani a megélhetést. Az erdő és a fazekasság pótolta a jövedelmet. Messze vidékre szállították a deszkát, cserépedényt és érte vagy gabonát, vagy pénzt hoztak. A sovány, agyagos, gyenge talajt próbálták úgy megművelni, hogy mindenből termeljenek. Sokat trágyázták a földeket istállótrágyával és ugaroltak, pihentették a szántókat. Termeltek rozsot, zabot, pityókát, kendert, lent, bükkönyt, kevés búzát, kevés répát, mivel a cukor nagyon szűk volt, ezért cukorrépát is vetettek. Ebből főzték a melaszt, amit a gyerekek nagyon szerettek. Kenyérre kenve nagyon finom volt.

A mezővel kapcsolatban is voltak nálunk szólás-mondások.
,, Mezőn halász.” (Hiábavalóságot művel).
,, Hallgat, mint deres mezőben a tücsök.” (Némán).
,, Csendes, mint a sík mező.” (Hallgatag, csendes ember).

„ A mezőnek szeme van, az erdőnek füle.” (Minden titok, minden rossz cselekedet egyszer kiderül).

A mezőgazdasági munkáknak is megvolt a szokásrendje. Minden munkálatnak megvolt az ideje. Ilyen dátum volt Szent György az állatok kicsapásának[68] ideje, Szent Mihály az őszi munkák vége.

A szántást állatvontatású ekékkel végezték. Ősszel a betakarítás után tehenekkel, ökrökkel, lovakkal szántottak. A századelőn jött be a vaseke használata. Az állatokat az eketaliga elé kötötték, és legtöbbször a gyerekek vezették. Nagyon kellett vigyázni, hogy a csábeli (a jobb oldali) állat a borozdában (barázdában) járjon, hogy az eke megfelelő szélességet hasítson a földből. Kemény munka volt a szántás, annak is, aki az állatokat vezette, és annak is, aki az eke szarvát fogta. Azt tartották, hogy a szántás jó kell, legyen. Egy szólás is vonatkozott erre „Sok bornyú kell szántani’’. Átvitt értelemben, a nehezebb munkához jó erőre van szükség.

A századelőn ugarrendszer volt Madarason is. Ez azt jelentette, hogy volt ugarhatár, amelybe egy évben nem vetettek semmit. Nyáron itt legeltették a juhokat. Az ugarhatárban az első szántást júniusban végezték. A következő szántást, a forgatást júliusban volt. Szeptemberben végezték el a harmadik szántást, ekkor már nem legeltettek itt, felszabadult az ugarhatár. A szeptemberi szántás után meg is boronálták a földet. Azt tartották, hogy a búzának szükséges a háromszori szántás. Minden szántás után összeszedték a követ a szántóföldekről, és összerakták egy rakásba a föld végénél.[69]

Az a közmondás járta, hogy „Egy szántás egy kenyér, három szántás három kenyér” Szántás után boronálták a földet, ekkor is szükség volt a gyerekek segítségére, mert vezetni kellett az állatokat. Ősszel elvetették a rozsot, az őszi búzát, az őszi árpát. A vetésnek is volt egy szertartása. A vető embert a nyakába akasztotta a gabonával megtöltött átalvetőt, bal kézzel megfogta az átalvető szádát[70], jobb kézzel kivette a marék gabonát. Keresztet vetett, Isten segítségét kérte és az első marék gabonát kereszt alakban szórta a földbe. Minden lépésre két marék gabonát vetett, egy marékkal jobbra, egy marékkal balra. Fontos volt, hogy jó puha legyen a föld. A madarasi agyagos, szigonyos földet nagyon nehéz volt vetésre előkészíteni. Elvetették a rozsot és az őszi búzát. Miután elvetette a gazda a gabonát, a földet ismét megboronálták. Azt tartották, hogy „ősszel vessél porba, tavasszal sárba.” Szent Mihály napjáig, szeptember 29-ig végeztek a vetéssel.

Betakarították a termést a veteményes kertekből. Októberben levágták a káposztát, karalábét. Madarason nem nagyon volt káposztatermesztésre alkalmas föld. A káposzta nagyobbik részét szekerekről vásárolták meg. A Csicsói gazdák árulták a vékonylevelű káposztát. Ez a fajta nagyon bevált a töltelékes káposzta készítésére. Kicsi töltelékeket lehetett belőle csavarni. Vásároltak zöldpaprikát, megtöltötték vágott káposztával. Vöröskáposztát is tettek bele, hogy ízletesebb legyen. Ettől nagyon szép színt is kapott. A zöldpaprikát sós vízben is tartósították. Télen jól kiáztatták és készítettek belőle töltött paprikát. Kiszedték a murkot[71], petrezselymet. Fűrészkorpába tették, így raktározták el. A vékonyabb petrezselymeket surlókefével a patak vizében jól megmosták, cérnára fűzték és megszárították. A zellert is megtakarították, majd vékony szeletekre vágva szárították meg. Leszedték a száraz paszulyt, és hüvelyesen tették el. Télen bontották ki. Ezt használták főzéskor, de nem volt elegendő ezért a vásárokban még vettek. A hagymát kiszedés után félre

[68] Kihajtása a legelőkre. A kicsapás jelentheti pld. Az iskolából való kizárást. Elcsapás elengedés, vagy pld. A munkaviszony megszüntetése a munkaadó által.
[69] A kőhalmokat a mezei utak kátyúiba hordták. Így aztán az idők folyamán Könnyen járható közlekedési sávokká váltak.
[70] Száj, nyílás, bejárat. A barlangnak, völgynek, korsónak száda van
[71] Sárgarépát.

tették száradni, és később fonták koszorúba. Vörös céklát is termeltek. Savanyuságnak. A pincében tárolták, és főzéskor vették elő.

Leszedték az almát. Azt is tudni kell, hogy itt hegyvidék lévén régebben kevés volt a gyümölcsfa. Az első tömeges gyümölcsfa telepítés az utak mentén történt. A magyarvilág idején 1941-1942-ben. Ekkor rengeteg almafát telepítettek a Főút mindkét oldalán. Így az emberek kedvet kaptak hozzá és kezdtek több almafát, körtefát ültetni. A Péter nagyszüleim kertjében már akkor sok gyümölcsfa volt, amikor én még egészen kicsi voltam. A nyári konyha előtt állott egy nagyon magas almafa, aminek az almája nagyon szép, piros, puha és különlegesen ízletes volt. Olyan magasan voltak az almák, hogy alig lehetett leverni a fáról. A ház előtt volt egy karácsonyra érő körtét termő körtefa is, amit a régi ház építésekor ültettek 1927-ben és l993-ban vágták ki, amikor az új ház épült. Még mindig jól termett. A termelőszövetkezet idején, a 60-as években, Hegy mezőrészen gyümölcsöst létesítettek. Az iskolában is neveltek csemetéket magról, amelyeket beoltottak és szétosztották a tanulók között. Ekkor még többen ültettek almafát, körtefát, szilvafát. Ma is minden udvaron van gyümölcsfa. Az almát eltették a pincébe, vagy az ágy alatti ládába. Csak kevesen főztek lekvárt vagy esetleg gyümölcskocsonyát. Ezekhez sok cukor kellett és bizony a cukor szűk helyen állt. A vackort eltették sarjúba, vagy a kemencében megaszalták.

Szeptemberben és október elején kiszedték pityókát. Csíkban nincs burgonya, nincs krumpli, csak pityóka.[72] Senki nem termelt nagyon sokat, csak annyit, ami a család részére szükséges volt. Kiszedéskor a családfő, vagy egy felnőtt férfi kilencágú vasvillával, vagy ásóval feszegette ki a pityókát, amit a család többi tagja szedett fel.

Egy pityókaszedéssel kapcsolatos emléket írok le. Reggel, amikor indultunk pityókát szedni a Kóka kútja mezőrészre, édesapám a szekérre felpakolt üstöt, szárazfát, ágast. Édesanyám kenyeret, szalonnát, hagymát és a borítóban túrót csomagolt. Tettek ásót, vasvillát és kapát. A pityókát vasvillával feszítette ki édesapám, édesanyám, és mi a gyerekek szedtük fel. Délben felállítottuk az ágast, megtöltöttük az üstöt pityókával, meggyújtottuk a tüzet és főztünk egy jó nagy üst pityókát, amit túróval és hagymával ettünk meg. Gyerekekül a szénen még sütöttünk jó ropogósra és azt is megettük. Talán soha nem volt olyan ízletes a pityóka, mint az, amit ott a mezőn főztünk.

Pince sem volt minden házban, ezért a téli eltárolás gondot okozott. Az étkezésre szánt pityókát vagy a pincében ászokba, vagy a kamrában deszkából elkészített ászokba, esetleg a konyhában a lábas, szalmazsákos ágy alá tették. Az apró pityókát is a pincében, kamrában tárolták. Az ültetni való pityókának vermet ástak a mező egyes dombos helyein. Ezekbe a vermekbe tehettek még nagy pityókát is. Ilyen vermek voltak a Templomhegy templom melletti részén, Hegy délnyugati részén. Ezeken a domboldalakon ásták a vermeket. Saját vermeket tartottak fenn, mélységük különbözött, a pityóka mennyisége szerint. A tetejére szalmát tettek, majd földdel takarták be. Egy levegőztető nyílást, hagytak. Tavasszal nyitották fel a vermeket, és szedték ki a pityókát.

A csíki embernek a pityóka a második kenyér volt. Naponta főztek pityókás ételt, és nem unták meg. Ez mára is érvényes. Számtalan elkészítési módja van. Lehet levesként, körítésként, főzelékként fogyasztani. Régebben nagyon gyakran volt pityókatörek vacsora. Milyen is volt ez? Egy jó nagy fazékban főzték meg a hámozott pityókát. Leszűrték. A levébe tettek túrót, aprítottak bele kenyérkarét. A pityókát összetörték, vajat, tejet tettek hozzá és jól kikavarták. A túrós pityókalé volt az első fogás, a pityókatörek a második. Gyakran volt ilyen vacsora. Akkor olyan kályhákon főztek, amelyeknek lere (sütője) volt, megtöltötték pityókával, jól befűtöttek és ropogósra sütötték. Csészébe írót, savanyútejet, káposztalét töltöttek, túrót, vajat, hagymát vettek elő és kész is volt a finom vacsora. Ilyent is gyakran ettek esténként.

[72] Ugyanígy nevezi a burgonyát a délamerikai őslakósság, vagy a japánok.

Van egy szólás-mondás a pityókával kapcsolatban. „ Jóllakott, mint Abos Istvánné„ Ez azt jelenti, hogy valaki nagyon éhes. Abos Istvánné gyakran ment be a szomszédokhoz ebédidőben. Amikor étellel kínálták mindig azt válaszolta, hogy nemrég evett és jóllakott. Ha megkínálták mindent megevett, amit elétettek. Egy alkalommal egy fazék pityókát tettek elejébe, és egyet sem hagyott meg. Azóta használják ezt a szólást átvitt értelemben. A másik mondást arra az emberre szokták mondani, aki nagyon sokat alszik. „ Kialudja a pityókát a földből."

A tavaszi munka mindig húsvét után a v e t é s k e r t e k[73] rendbetételével, esetleg újak felállításával kezdődött. Erre azért volt szükség, hogy a legelésző állatok ne tegyenek kárt a vetésekben, gabonákban. Mindenki köteles volt saját vetéskertjét javítani. Sokszor több kert kapcsolódott egymáshoz. Erre szükség volt, mert gyakran az elcsatangoló lovak, tehenek kárt tehettek a terményekben. Abban az esetben, ha így is betévedtek a vetésbe az állatok, akkor a megfogadott h a t á r p á s z t o r behajtotta azokat a b a r o m k e r t b e. Addig maradtak ott az állatok, amíg a gazda pénzzel ki nem váltotta.

Itt nálunk is tartottak a gazdák teheneket, borjakat, ökröket, tinókat, lovakat, juhokat, kecskéket, sertéseket. A teheneket fejték, de be is fogták a járomba, velük is gazdálkodtak. Az ökröket gazdálkodásra tartották. Egy-egy jó pár ökörre nagyon büszke volt a gazdájuk. A kisborjak közül a tenyésztésre alkalmasakat meghagyták, a többit levágták. Ha bikaborjú született kiheréltették, így tinó, majd ökör lett belőle. A bikaborjút nem tartották sokáig, levágták addig, amíg veszélyes lett volna. Bikát nem tartottak, mert a régmúlt időktől a faluban volt apaállat istálló, ahová elhajtották a teheneket. Itt, a mi szomszédunkban volt ez a nagy istálló sok bikával. Gyermekkorunkban gyakran láttunk a kifutókba kiengedett apaállatokat. Ezeknek is nevük volt, a tábla az állás végénél volt felakasztva a névvel. Minden bikának az orrába vastag szétnyitható gyűrű volt beletéve. Amikor ki akarták hajtani a kifutóba, vagy sétáltatni akarták, akkor ebbe akasztották bele a hosszú rúd végét. Így némileg kezelhetők voltak a hatalmas apaállatok. Sokszor közel merészkedtünk a kifutóhoz. Ilyenkor nagyon félelmetesen bőgtek a nagy bikák. Veszedelmes mesterség volt gondozásuk. Sétáltatás idején, vagy akkor, amikor eresztették ki, nagyon kellett vigyázni. Így is történt baleset, sőt halálos baleset is. Ezeknek az állatoknak, nemcsak szénát, sarjút adtak, hanem abrakot is. Az állatgondozókat a községháza, majd a néptanács fizette. Ugyanitt tartottak kanokat is. Ide hajtották, vagy hozták a kocákat. Lassan felszámolták ezt a nagy apaállat istállót. Egy ideig a termelőszövetkezet keretén belül tartottak még apaállatokat, később ezeket is felszámolták és bevezették a mesterséges megtermékenyítést. A régi nagy istállót lebontották, elvitték a faanyagot, ma már csak a szolgálati lakás alapjából lehet látni valamit. A nagy térségen most zöldségpiac van. Ezekre az épületekre is már csak emlékezni lehet.

Hiába örültek az emberek a magyar világnak. Nem tartott sokáig. Lelkileg felszabadultak a román elnyomatás után, de kitört a második világháború, ami nagy terheket rótt az emberekre. Egyik ilyen teher volt akkor az állatok beszolgáltatása is. Erről találtam konkrét leírást a Lőrinc Dénes bácsitól maradt füzetben. (1946.)

„Az 1944 évi világháború alatt beszolgáltatott állatokról, sorrend.
1943. Szept. 1 d. 446 kilós tehén
1944. Febr. l d. 500 kilós tehén
1944. Aguszt. 2 d. 1336 kilós ökör
1944. Aguszt. 2 ló 1 pár hám 1 szekér
1945. Márc. 1 d. 400 kilós tehén

[73] A falu felől védte a mezőt, hogy ne szabadulhassanak bele a vetésbe az esetlen elcsatangolt állatok.

Összesen 8 drb. marha- egy pár hám, egy szekér”

A háború után folytatódott a kötelező hús, tej, gyapjú, gabona beszolgáltatás. Kezdték tiltani az állatok levágását, ami a gazdálkodó embereknek hátrányt okozott. Sokszor titokban vágták le a borjakat. Elégették a bőröket. Volt olyan is, hogy nyilvánosságra került. Ilyenkor börtönbe is zárták a törvényszegőt. Elvették a falusi ember kedvét a gazdálkodástól.

A madarasi emberek jó lótartó gazdák voltak. Sokan tartottak lovakat gazdálkodásra, fuvarozásra a deszka és cserépedények szállítására. Volt, aki mént tartott, ide vezették a lovakat fedeztetésre, ezért pénzt adtak a tulajdonosnak. Ha valakinek szép lovai voltak, arra nagyon büszke volt. Lakodalmak alkalmával a legszebb lovakat fogták be. Tartottak még juhokat, disznókat, nagyon kevesen kecskét is.

Háziszárnyas minden udvaron volt. Igyekeztek az asszonyok, hogy minél korábban ültessék meg a tyúkokat, hogy legyen korai csirke. Azt szokták mondani, hogy „ A házszenteléssel a pap hozza a tojást.” Ez azt jelentette, hogy legalább Vízkeresztre kezdjenek el tojni a csirkék. Mivel február végén, márciusban még nagyon hideg volt, ezért legtöbbször a konyhában, nyári konyhában ültették meg a kotlókat. A kiscsirkéket, pipéket (kislibákat) is itt bent tartották, amíg az idő megenyhült. Ha pulykát is költettek, akkor nagyon sokáig kellett melengetni azokat, és sokáig tartották bent a házban.

Annyi majorságot kellett tartani, hogy a család tojásszükségletét kielégítse, mert akkor tojást vásárolni nem lehetett. Libát is, rucát is kellett tartani, hogy legyen, amivel megtöltsék a párnákat, derékaljakat. Gyermekkoromban édesanyám libát tömött. Ez úgy történt, hogy a kukoricát beáztatták, a leültek, a libát beszorították a két térdük közé. Megfogták a liba fejét, markonként a csőrébe rakták a kukoricát, majd fejtegették le kézzel, amíg leért a begyébe. A kövér libát könnyebb volt megkopasztani. A libákat nem hagyományos forrázással kopasztották. Vizes rongyba csavarták, forró vasalóval gőzölték, így könnyebb volt kitépni a tollakat.

Az állatok tartása elég nagy odafigyelést igényelt. Aki állatokat tartott, annak nem volt teljes a vasárnapja, ünnepnapja, mert az állatokat mindig rendes időben el kellett látni. Még akkor is gond volt, ha egészségesek voltak az, de ha betegség ütötte fel a fejét, akkor még nagyobb odafigyelést igényeltek. Régen nem voltak patikai gyógyszerek az állatbetegségekre, ezért házilag kellett kezelni a beteg állatokat. Gyűjtöttem régi recepteket. Ezek alapján készítették el az orvosságokat, amivel a beteg állatokat kezelték. Némi ismeretem ezen a téren is van, hisz édesapám a húsvizsgáláson kívül, néptanács keretén belül hosszú ideig állategészségügyiként dolgozott. Nagyon sokszor hívták beteg állatokhoz, és sokszor odahaza adta a tanácsot, hogy mit kell tegyen a gazda. Otthon könyvei is voltak, amelyeket néha mi is forgattunk. A falusi emberek nagy része ismerte a beteg állatok házi kezelési módjait. Sokan le is írták egymástól, hogy a különböző betegségek megjelenésekor, mit kell tenni. Ma olvasva a régi recepteket egy kissé furcsának találjuk, hisz az egyes gyógyszerekhez szükséges anyagokat nem is ismerjük. Ma nincsenek is a kereskedelemben. A régi emberek főleg házilag kezelték a beteg állatokat és hittek is a házi gyógyszerek erejében.

Most leírok néhány házi receptet, szintén id. Lőrincz Dénestől 1946. januárjából. A füzetet a leánya, Imre Dezsőné- Eliza néni (sz. 1921.) adta ide
Azzal az írásmóddal másoltam le, ahogyan a füzetben volt.

Állatbetegségek házi kezelése

„A teheneknél betegedés vagy az ellen védekezés

Szarvas marhák betegségéről

Ha a marha reszket, vágj eret a fülén, farkán, nyelvén, szájpadlásán és a két leppentyűjén,[74] a két hátsó vékonyában, húzz paponya gyökeret. Nagy ökörnek, 1 lövés puskapor, 1 babnyi kékkő, 1 diónyi büdöskő megtörve ugyanannyi emberganyéból keverve,1/2 fertáj pálinkában beadni.24 óráig inni nem adni. Kisebb marhának felét adni.

Ha a marha nem kérődzik

Egy összemarok tökmagot megpergelni héjastól és apróra megtörni, egy fertáj forralt tejbe s a szájába önteni.

Szájfájás ellen főzzünk egy fél kupás fazékban zsályát 8-10 percig, tégy bele egy dió nagyságnyi timsót, fél annyi kék követ, egy evőkanálnyi mézet, ezen vegyíték mosd meg a száját háromszor.

A tályogra a daganatot fel kell vágni, piritusszal[75] ki kell mosni, kékkövet avas hájjal összevegyíteni, tiszta ronggyal a tályogba dugjuk. Farkas alma főtt levével a sebet ki mossuk.

Ha nem adja le a tehén a tejet adjunk neki korpával vegyítve egy tetőzött evőkanálnyi kén virágot, ettől le szokta adni a tejet.

A marhának köhögés ellen 3-6-7 petrezselyem gyökeret levelestől vajban meg kell rántani és egy fertáj tejben éhomra beadni egy büdöskővirágot is tevén hozza. Ha a köhögéstől a marha szája szederjes eret kell vágni rajta.

Tetves tehenek kezelése

½ liter petróleumba 3 d. tejet bele önteni, ezt jól össze rázni és tiszta posztó darabbal azon a részeken hol a tetű uralkodik naponta egyszer jól be dörzsölni a tetű, ki pusztul.

A nyáron legelőre kihajtott marhát hetenként kétszer kenjük be ecetes diófa levél, kátránnyal, főzettel, az ilyen kezelt marhára nem igen száll a légy! A szarvas olaj is jó erre a célra.

Ha a borjú kődökes

A világra jöttekor igen előnyös, hogy a köldök zsinórt 5-6 cm. távolságra vágjuk, és gyapot serítet cérnával átkötjük. Erősen, hogy a köldök zsinóron a véredényekben fertőzést ne kapjon, mert a borjú elpusztul.

Sertés hízlalás A sertés, ha hízlalás alkalmával elveszti étvágyát, nem akar enni, adj naponként 2 tele marék zabot, amely a következő módon legyen besózva: tégy egy edénybe két napra való zabot, fedd be sóval, és önts rá vizet, ettől a sertés visszakapja az étvágyát.

A sertés vész ellen A felnőtt sertésnek hetenként adunk egy dió nagyságú meszet, keverjük össze liszttel, vagy korpával, hideg vízzel nedvesítjük meg, nyomjuk össze reggel etetés előtt adjuk be. 1 éven aluliaknak 1/3-át, 1 fél évesnek a felét, 3 hónaposnak a 1 negyedét a dió nagyságúnak.

A sertés, ha megbetegszik Örmény gyökér, fenyőmag, só, torma, fokhagyma, büdöskő összekeverve, kukoricalisztbe ecettel felvegyítve, kovásszal megélesztendő! Este ne adj enni! Reggel, ha nem enné meg tégy a szájába keresztül egy fát és add be neki.

Ha torokgyíkot kap a sertés vágj lyukat a fülén és húzz bele paponya gyökeret."

[74] Az állat nyaka alatt hosszan lógó rész.
[75] Kék szesz, a mit fertőtlenítésre használnak.

Se szeri, se száma az ilyen népi gyógymódoknak, amelyeket alkalmaztak, ezek, ha nem használtak, nem is ártottak.

Állattartás a gazdaságokban

Juhtartás

Aki juhot tartott annak karácsony után nagyon oda kellett figyelnie. Ekkor kezdtek születni a báránykák. Jó volt, ha még más állatok is voltak az istállóban, kimelegítették. Születés után könnyen megfázhatott a bárányka, ilyenkor nem tudott magától szopni és elpusztult. A jó gazda ellés idején minden éjszaka kiment az istállóba, segített, ha szükség volt. Külön tette azokat a juhokat, amelyekről megállapította, hogy egy-két napon belül fiadzani fognak. Könnyen meg lehetett állapítani, hisz akkor tele volt már a tőgy tejjel és jól feszült. Ha szükséges volt segített a fiadzásnál, odatette a báránykát az anyja orra elé, hogy ismerkedjenek, és az anya tudja megnyalni. Lenyírta a gyapjút a tőgy mellett, kifejte az első sugár tejet, odatette szopni a báránykát. Még pár alkalommal megnézte, felköltötte őket, hogy szopjon a bárány. Az anyának jó darás, korpás moslékot adott. Ekkor vette elő a sarjút[76] és jobban kezdte etetni az anyajuhokat.

Kora tavasszal megtakarították a legelőket, felszedték a köveket, a szemetet elégették. Elosztották, hogy melyik csorda, melyik legelőre megy. Volt kijáró csorda és volt olyan is, amelyeket tavasszal felköltöztettek az erdőre. Ide a meddő teheneket és a növendékeket hajtották. A kijáróban a fejős tehenek, amelyek az istállóban éjszakáztak, mert reggel, este meg kellett fejni őket.

Miután kiteleltették az állatokat, készülődtek a tavaszi kicsapásra. A juhok nyírása már megtörtént. A kisbárányokat is gyakran engedték ki a szabadba, hogy szokták meg a frisslevegőt. Szép napsütéses márciusi, áprilisi napokon engedgették ki. Ilyenkor kergetőztek, hancúroztak a kisbárányok. Húsvétra mindig volt bárány. Igyekeztek jól tartani, a szopás mellett korpát is adtak, hogy jó tömött legyen. Ha levágták a húsvéti bárányt, az anyajuhot kellett fejni naponta legalább háromszor, hogy ne apadjon el a teje. Amikor báránykát vágtak, mindig eltették a faggyút, a bélen levő hártyát orvosságnak. Enyhén megsózták, szorosra összenyomkodták. Amikor valaki nagyon köhögött, akkor ebből a faggyúból melegítettek meg és úgy jó melegen tették a mellére. Rátettek száraz vászondarabot, hogy több ideig maradjon meleg. Kiizzadt alatta a bőr és enyhítette az erős köhögést. Gyakran kaptak a gyerekek szamárköhögést, ezt a kezelést kiegészítette a szamárcsipkéből, főzött, mézzel édesített tea. Nem volt, akkor antibiotikum, de sokszor ez is megtette a hatását.

Április folyamán, még Szent György nap előtt, pásztort fogadtak a juhos gazdák. Általában több juhnyáj is volt a faluban, de legalább két nyáj mindig volt. A pásztor fogadásakor megállapodtak mindenben. Szerződésben kötötték ki a mindkét részre vonatkozó kötelezettségeket. Megállapodtak a bérben is. A gazdák választottak két esztena bírót, akik a gazdák érdekeit képviselték. Ők szerződtek a pásztorokkal, értesítették le a gazdákat mindenről, szervezték a tejmérést, az esztenák (karámkertek) kijavítását, hozták haza szekérrel a sajtot, szervezték a szerbe fejést, ha erre szükség volt, és a kosárfordítást. Az első tennivaló az esztenák rendbetétele, a lészák (egy-egy láb összerakható kerítés) javítása, fa hordása az esztenák mellé, a szükséges edények, felszerelések odaszállítása.

[76] A második kaszáláskor készített rövidebb, táplálóbb szénaféleség.

A juhok összeszedés is szertartásosan történt. Amikor a gazda hajtotta ki számba adni a juhokat, a kapuba láncot tettek a földre, keresztül hajtották a juhokat rajta, hogy ősszel mind vissza is térjenek. Általában egy udvaron volt az összeszedés. Itt voltak az esztenabírók, a pásztorok és a néptanácstól megbízottak. Az udvaron volt egy nagyobb kert, előtte egy kisebb. A kapunál várakoztak a gazdák juhaikkal, vigyáztak, hogy ne keveredjenek össze. Ha sorra kerültek, behajtották a kapun. Minden juhot számba vettek, felírták a jegyeket és nyomtattak meleg szurokkal egy jelt, ami csak arra a seregre volt jellegzetes. A gazda kifizette a legelőtaxát (bért), előleget adott a pásztornak.

A juhok összeszedésekor pálinkát is vettek a közös pénzből, bárányt vágtak. Sokszor azok részegedtek meg, akinek csak egy, két juha volt. A közös kiadásokra az első pár napi sajtot eladták.

Odahaza kitakarították az istállót. Nem volt szokás a tél folyamán az istálló takarítása. Férfimunka volt. A juhok alatt összegyűlt a trágya, összepréselődött. Csákánnyal, rossz fejszével vágták fel, majd négyágú villával szedték fel és dobták ki az istállóból. Miután kitakarították kevés friss szalmát szórtak le és beengedték az otthon maradt báránykákat. Két, három nap bőgtek az annyuk után, de lassan megszokták, elfogadták a korpát, sarjút. Olyan gazda is volt, aki a jó kövér báránykákból levágott.

Mikor összeszedték a juhokat, a gazdák számba adták azokat. Előzőleg odahaza megjelölték. Jeleket főleg az állatok fülére tették. Régi puskagolyó-hüzlivel lyukat ütöttek, ollóval jeleket vágtak, ezen kívül jegyeket égettek az állat pofájára. Amikor szedték össze, minden gazda nevéhez, beírták, berajzolták a füzetbe a jegyeket. A gazdának megmondták a sorszámot, így ha sajtot akart kivenni, fizetni akart, akkor bemondta a számot. Miután, a juhokat összeszedték, fel is hajtották az esztenákra. Külön seregbe tették a fejős juhokat és külön a meddőket, a bárányokat. Ha gyermekek őrizték az állatokat, monyatoroknak, eszterunga hajtóknak nevezték őket. Az eszterunga, egy sereg juhot jelent. Voltak fejőpásztorok, akik reggel, délben, este fejték az anyajuhokat, és volt felelős, a bács (ő irányította a munkát). Ő készítette a sajtot. Felállították a lészákból a kosarakat (mozgatható, kertlábakból összeállított kert). Volt egy fejésre alkalmas keskeny átjáró, ahol sorban legalább két fejőpásztor fejt egyszerre. Fejéskor és éjszakára a kosarakba rekesztették be a juhokat. Ezeket gyakran költöztették más helyre, mert hamar feltaposták az állatok és a trágya is felgyűlt. A költöztetésben segítettek a gazdák is. Őket az esztena bírók értesítették le.

Pár nap múlva következett a tejmérés. Erre leértesítették a gazdákat. A tulajdonosok odamentek. Ekkor minden juhot előttük fejtek meg, megmérték a tejmennyiséget. Ennek arányába kaphatta a sajtot a gazda. Ha kevés teje volt egy juhnak, akkor arra nem adták ki az összes sajtot. Ha gondok voltak az esztenán a fejéssel, akkor volt a szerbefejés, ami azt jelentette, hogy a gazdák is szerre be kellett segítsenek a fejésbe. Régebben az esztenákról a sajtot, az esztenabírók hozták el és osztották szét.

Egy ideig az erdőalji kaszálókon, legelőkön legeltették, a számba adott állatokat, majd május közepe után felköltöztették a havasi legelőkre, és a másodhatárra. A felcsíki falvaknak voltak távolabbi legelős területei, ezeket nevezték másodhatárnak. Akinek szarvasmarhája volt a havasi legelőn, azok egy nyár folyamán háromszor vittek sót az állataiknak. Úgy szokták mondani, hogy felmentek az erdőre sózni. Úgy a szarvasmarhák, mint a juhok után a gazda kellett kenyeret is adjon. Meg volt szabva, hogy mennyi kenyér jár egy állat után. Azt a kenyeret oda kellett vinni az esztenára. Egy juhra számítottak két és fél kiló kenyeret. A pásztor adott minden fejős juh után kilenc kiló sajtot és egy kiló ordát. Akkor adtunk kenyeret a pásztoroknak, amikor még az üzletekben nem lehetett vásárolni. Házikenyeret vittek fel az esztenára. Most a kenyeret saját maguk vásárolják, viszont minden juh után adunk négy kiló gabonát és négy kiló pityókát. Sajtot viszont most csak juhonként hét kilogrammot adnak. Régen is, ma is volt pénzbenni bér is. A szerződésben leszögezik, azt is, hogy mennyi pénzt kell fizetni.

A pásztorok és juhok legnagyobb ellenségei a vadállatok, főleg a farkasok. Nagyon jó pásztorkutyákra van szükség. Egy jó pásztorkutya nagyon drága, értékes. Mindig ott vannak a juhokkal, nappal is, éjszaka is. Őrzik az esztenát is a betolakodóktól. A jó pásztorkutya tudja terelni a nyájat, és szembe mer szállni a farkassal is. Éjszakára egy pásztor mindig kinn alszik a juhok kosara mellett. Ez a pásztor az úgynevezett verebesben tölti az éjszakát. A verebes egy négy lábon álló, bedeszkázott fekvőhely, felnyitható ajtóval. Egy férőhelyes. Ebbe tesznek báránybőröket. Erre fekszenek felöltözve, vastag hosszúzekében, bundában. Ha baj van, akkor hamar ki lehet ugrani innen. A havasi legelőkön elég gyakori a farkasok támadása. Ha jó kutyák vannak, akkor el is tudják kergetni azokat. Megtörténik, hogy a farkasok becsapják a kutyát is, megfogják és elviszik.

Régebben a sajt oltására bárányoltót, és borjúoltót használtak. Mik is ezek? Vannak, akik tudják, hogy a kérődző állatoknak van oltógyomruk is. Ez, csak addig működik, amíg a fiatal állat, a borjú, vagy a bárány anyatejet szopik. Ebben megaluszik a tej, így könnyebben tudja feldolgozni a szervezet. Ha ilyenkor levágták a fiatal állatot, akkor kivették az oltógyomrot. Ebben még benne volt a megalvadt tej, csomósan. Az oltóba forralatlan tejet töltöttek tölcsérrel, és sót is tettek bele. Bekötötték, kívül jól megsózták, hogy a legyek ne tegyenek kárt benne, és felakasztották száradni. Ezt az oltót adták el legtöbbször az esztenákra. Érte adtak sajtot, esetleg pénzt. A sajt készítésének is volt egy szokása, amit be kellett tartani. Miután megfejték a juhokat, a tejet beletöltötték egy nagy edénybe. Langyosították, majd beleöntöttek egy adagot a feloldott oltóból, lassan kavargatták, addig, amíg megaludt a tej. Addig kavargatták, amíg összeállt a sajt. Majd szépen kivették, és bele tették a sajtos zacskóba, ami vászonból, vagy gézből volt. Felakasztották, amíg kifolyt a savó, majd nyomtatóba tették, így alakult ki a sajt formája. Miután megkeményedett a sajt, kivették és feltették a szellős kamrában a polcra. A visszamaradt savót feltették a tűz fölé, addig főzték, kavargatták, amíg összeállt az orda. Ezt is zacskóba tették, felakasztották, de nem préselték. Az orda frissen nagyon finom, eszik kenyérrel, puliszkával. Sütnek vele ordás lepényt, ordás palacsintát. Ha több van belőle, sóval gyúrják össze és elteszik bögrében, vagy befőttes üvegben későbbre. Így sósan is finom, puliszkával és kenyérrel is. A sajtból túró készült. Húsőrlővel ledarálták a sajtot, minden kilóhoz mértek egy evőkanál szitált sót, majd nagyon jól összegyúrták. Elővették a túrós dézsát, amit a kádárok készítettek több méretben. Ha kevés volt a juh, akkor kisebb volt a dézsa, ha többet tartottak, akkor nagyobb. A dézsába jól belenyomkodták a túrót, rátették a tetejét és eltették a kamrába télire. Amikor kezdték használni, akkor borítóba tettek belőle, ha a mezőre kellett vinni. A borító is fából készült, egy kerek fadoboz. Esztergálták, kivésték a belét és jól záró tetőt tettek rá Másképpen is tettek el túrót. Disznóvágáskor a vízhólyagot, jót kimosták, majd felfújták, mint a léggömböt. Kitették száradni. Száradás után rést vágtak rajta, majd beletömték a túrót. Bevarrták, majd ezt is eltették. Ha ügyes volt az asszony, akkor így is nagyon jól elállt a túró. Ha nem zárt jól a túrós dézsa, akkor megzöldült, megkékült benne a túró, nagyon csípős lett és romlott a minősége. Nem használták el a túró kékes részét, odaadták az állatoknak.

A túróval gyakran készítettek túrós puliszkát. Jó puliszkát üstben lehet főzni. A kályháról elvették a karikákat, a lyukba eresztették bele az üstöt, amikor jól forrt a víz sót tettek bele és beleöntöttek a puliszka lisztből. Puliszkakeverővel, addig keverték, amíg jól összeállt. Kiborították egy puliszkás lapítóra, amelynek a nyelén mindig fel volt kötve egy kendercérna. Ezzel a cérnával szeletelték fel. Ha túrósan akarták készíteni, akkor laposan szelték. Ezeket a szeleteket szelvétre tették, rárakták a túrót, majd úgy csavarták fel, mint a piskótatekercset. Egy kis ideig így hagyták, a szelvétben, hogy olvadjon meg benne a túró, majd a cérnával szeletekre vágták. Kézzel fogtak meg egy-egy szeletet és tejet, aludttejet, vagy írót ittak vele csiporból (csészéből). A másik elkészítési mód. Elővettek egy érclábast, vagy egy mázas lábast, vajat, olajat töltöttek az aljára, bele tettek egy szelet puliszkát, túrót szórtak rá, majd ismét puliszka következett, amíg a lábas megtelt. Feltették a kályhára, fedőt

tettek rá és pirították. Megolvadt benne a túró és az alja ropogós lett. Ez a lerakott túrós puliszka. Úgy is készült túrós puliszka, hogy kisebb puliszkadarabokra tettek túrót, összegombolyították, mint egy labdát és rátették a parázsra. Erre akkor került sor, ha az erdőn voltak, és szabad tűzhelyen főztek. Megpirult jól a puliszka és a gyerekek nagyon szerették.

A lapítóra kiborított puliszkát nagyobb szeletekre, kockákra is szelték a cérnával, amikor tojásrántottát, paprikást, esetleg disznóaprólékot ettek vele, vagy tányérba töltöttek tejet, írót.

Eltelt a nyár, megérkezett szeptember, amikor a havasi legelőkről ismét leköltöztek a pásztorok a falu környékére. Régen Szent Mihálykor elhányták (szétosztották) a juhokat. A gazdák ekkor számba vették, hazahajtották, de másnap ismét visszaterelték az őszölőbe. Erre külön kellett fizetni. Ennek idejét az határozta meg, hogy milyen az ősz. Ha jó, hosszú, meleg volt az ősz, akkor Katalinig (nov. 25.), őrizték a juhokat, és véglegesen ekkor hajthatták haza a gazdák.

A juhokkal kapcsolatos adatokat sem kellett senkitől kérdezzem.

Szarvasmarhatartás

A teheneket, a hazajáró csordákba adták, ezeket a pásztorok kihajtották naponta legelni. A faluban két tehéncsorda volt, az egyik a Felszegi, a másik az Újfalvi. Nagyon korán, fél hat után gyűjtötték össze és hajtották fel a legelőre. Kihajtás előtt a gazdasszony, vagy a gazda korán megfejte a teheneket. Este várták a kapuban a hazatérő csordát, majd ismét megfejték a teheneket. A régi időkben mindenki a családon belül használta el a tejet. Nem készítettek eladásra sajtot.

Vajat majdnem minden családban vertek. A friss tejet letették hidegbe, miután a tejszín feljött a tetejére kanállal leszedték és beleöntötték a k ü p ü l ő b e. A köpülőt is a kádárok készítették. Karcsú faedény volt kisebb, nagyobb méretben. Mindeniknek volt teteje és köpülő fája. Ez, a köpülő tetejének méretével megegyező nyeles lyukas korong volt. A tejszínt addig rakták bele, amíg megtelt a köpülő. Addig kissé meg is savanyodott. Ekkor beleállították a köpülőfát, és gyorsan kezdték felverni a tejszínt. Bizonyos idő múlva kicsapódott a vaj, feljött a tetejére. Szépen leszedték egy vízzel telt lábosba. Másképp is lehetett vajat készíteni. Egy jó széles szádú korsóba rakták bele a tejszínt, és, amikor lehetett kezdték jó erősen rázni a korsót. Ekkor is kivált a vaj. Kanállal kiszedték a lábosba. A vízzel átmosták, kimosódott belőle a savanyú tej. Ezután tették egy tányérra. Szépen kerekre formálták, és mintázatot tettek rá a kanállal. Ekkor, már fogyasztható is volt. Kenyérre lehetett kenni, süteményt lehetett vele sütni, tortához krémnek ki lehetett kavarni. Ha több tehenet is tartottak, akkor a vaj nem fogyott ki. Visszamaradt az író[77], ami nagyon finom volt, ették kenyérrel, puliszkával és pityókával is.

A gyerekek nagyon szerették a friss habos tejet is. Fejéskor csészével álltak a tehén mellett. Kaptak egy csésze habos tejet, amit helyben meg is ittak. Ha savanyítani akartak tejet, akkor felfőzés nélkül tették le. A többi tejet felfőzték. Melegen itták, vagy lehűtve. Nagyon sok tejet fogyasztottak mindenféle formában. Néha, amikor forralták fel a tejet, kifutott a kályha tetejére. Ekkor a nagymamám sót szórt rá, hogy a tehén tőgye ne repedjen el. Kínosan vigyáztak a tisztaságra fejéskor. Jól megmosták a tehén tőgyét, megtörölték tiszta ronggyal, kezet mostak. A tejes edények tisztasága is nagyon fontos volt. Megmosták forró vízzel, hideggel tisztálták, majd száradni tették. A tejszűrőt másra nem használták, jól megmosták.

Amikor a tehén vemhes lett feljegyezték a dátumot az istálló gerendájára, vagy a kalendáriumba. Ellés előtt legalább két, három hónappal elhagyták a fejését. Jól tartották, jó takarmányt adtak, hogy egészséges és jól fejlett borjú legyen. A gyerekek is várták a kisborjút, találgatták, hogy mi lesz ünő-, vagy bikaborjú. Azért is várták, hogy tudjanak

[77] A vaj savója.

fesstejet[78] enni. A teheneknél a vemhesség kilenc hónap és kilenc napig tart. Amikor kezdett kitelni a vemhesség ideje, a jó gazda éjszaka is kiment az istállóba, hogy ha szükséges tudjon segíteni az ellésnél. Sokszor ez minden probléma nélkül megtörtént, de néha az előhasú diszkéknél (az először ellő teheneknél), megtörtént, hogy nagyon nehezen született meg a borjú. Ilyenkor segíteni kellett. Amikor egy borjú világra jön először az első lábai, majd a feje jelenik meg. Meg kell fogni a lábakat és húzni, óvatosan, összehangolódva a tehén erőlködésével. Nagyon ritkán kellett hívni állategészségügyi személyt, vagy állatorvost is. Édesapámat sokszor keltették fel éjszaka és hívták borjúzáshoz. Volt neki erre az alkalomra való kesztyűje. Sokszor minden erőfeszítés ellenére sem sikerült megmenteni a borjat, sőt a tehenet sem. Ilyen eset kevés volt. Ha szerencsésen meglett a kisborjú, odatették a tehén fejéhez, az nyalogatta. Közben erőlködött a borjú, talpra állt, és már kereste is a tehén tőgyét. Odatették, hogy szopjon, mert az első sugár tej nagyon fontos volt a kisborjú számára. Ez amolyan betegséget megelőző vastag sárgás tej, amit nálunk fesstejnek neveztek. Miután valamennyit szopott a borjú, kifejtek ebből a tejből. A kisborjaknak a születéskor meglévő patájukat le szokták „suvasztani", vagyis lehúzni. A kifejt fesstejből egy edénybe töltöttek, korpát, vagy darát tettek bele, és bele tették a lehúzott körmöket is. Ezt megetették a tehénnel, azért, hogy a tejét ne lophassák el, ne apadjon el. A maradék tejet eltették hidegbe. Három nap elteltével a tehén teje kitisztult, fehér lett, de még mindig jó zsíros. Ebből is kifejtek, felforralták és úgy forrón pár kanál fesstejet töltöttek, hozza. Ekkor összefutott a forró tej, csomókás lett és különlegesen finom. Nagyon kellett vigyázni a főzéssel, mert könnyen odaégett. Ha ügyesen főzte fel a gazdasszony, a kicsapódás utáni savóba grízt (búzadarát) főztek bele. Szerettük a csomós tejet, és vártuk, hogy minél előbb fesstejet ehessünk. Szokás volt, hogy ha a nagyszülőknél, vagy a közeli rokonoknál borjúzott a tehén, adtak ilyen tejet az unokáknak is belőle.

Egy ideig nem fejtek tejet a tehéntől, engedték, hogy a kisborjú mind kiszopja. Amikor kezdett erősödni, szopás után kifejték a tejet. Úgy is csinálták, hogy előre fejtek, majd azután engedték a tehén alá a borjút.

Marhát régen majdnem minden háznál tartottak. Nagy odafigyelést igénylő munka a marhatartás. Korán kell kelni, mindent pontos időben kell elvégezni, hogy haszna is legyen a munkának. Minden reggel és este is egymás után háromszor, négyszer kell szálas takarmányt adni, közben pedig abrakot is. Az etetések között fél óra telik el. Hat órakor kapja az első széna adagot, egy fél óra múlva korpát, vagy darát. Újabb félóra múlva szálas takarmányt, és még egyszer, vagy kétszer ugyanígy. Fél kilenckor van az itatás. Közben kitakarítják az istállót. Ha réti szénát adnak, hosszabb ideig eszi meg, ha erdei szénát kap, azt hamarabb. Az erdei szénának a tápértéke kisebb. Este ugyanígy megy az etetés-itatás. Délután 4 órakor kezdik, és 7 óra körül itatnak. Nem szabad sajnálni az abrakot, mert így lesz több tej. Van egy mondás:

„ Kupa korpa liter téj,
Nincsen korpa, nincsen téj."

A tehéntartással kapcsolatos dolgokról Antal Gergelyné sz. Sándor Ilona beszélt.

Ha a család gyengébb anyagi körülmények között volt, kevés volt a takarmány, lovat is tartottak, akkor nem mindig tudtak volna tehenet is tartani. Ilyenkor szokták mondani: „Kinek tehene nincs, kecskét fejjen." Tehát, aki nem tudott tartani tehenet, az legalább igyekezett egy kecskét tartani, hogy egy kis tej legyen a családnak. Azt is szokták még mondani, hogy „ A kecske a szegény ember tehene."

[78] Az első fejésnél csomókás, zsíros a tej. Különleges íze van. Sok védő és emésztő anyagot tartalmaz, ami a borjú életéhez szükséges.

Legalább egy fejőstehén volt legtöbb családban, de volt két tehén, vagy több is. Ezeket be is fogták járomba, végeztek velük mindenféle munkát, de főleg azért tartották, hogy kisborjú legyen és tej. A borjak születésük után egy ideig mind kiszopták a tejet, majd lassan szoktatták rá, hogy kevesebbet szopjanak és egyenek sarjút is korpát is.. Ha ünő volt a borjú, akkor megtartották, anyának szánták és engedték, hogy tovább szopjon. A bikaborjút ritkán tartották meg. Nyolc hét után levágták. Amikor hat hetes lett a borjú kitették a veder vizet, és amikor először ivott vizet, akkor kezdték választani. A bikaborjút vagy levágták, vagy meghagyták, később kiheréltették, így ökör lett belőle. A tartani való borjaknak három hónapig még engedték, hogy egy csicsból kiszopják a tejet.

Egészséges a borjúhús, nagyon finom paprikásnak, bécsi szeletnek. Régen nem nagyon tudták tartósítani, ezért a rokonság szerre[79] vágta le a borjúkat, adtak másnak is, majd ők is kaptak.

A kollektív ideje alatt nagyon megcsappant a szarvasmarha állomány. A tej nagy részére szerződést kellett kötni, le kellett adni. Nem szabadott levágni a borjúkat. Ez is megváltozott mára. Újból fellendült a szarvasmarha tenyésztése. Ha borjakat levágják, a húst berakják a fagyasztóládába. Ez a hús egészségesebb, mint a disznóhús.

Volt egy mondás, arról az emberről szokták mondani, aki meggondolatlanul, mást utánozva cselekszik, hogy,, Egyik tehén a másik után megy a vízre." Egy másik mondás az, hogy „ Óvakodj attól az embertől, aki inni volt, és a marháktól, amelyeket inni hajtanak." (Mindkettő kiszámíthatatlan.) Gyermekkoromban és később is a szüleink tartottak teheneket. Mi már nem, de ismerek minden ezzel kapcsolatos dolgot.

A pásztoroknak is megvolt a megszabott bérük. Ezt kifizették az állattartók, ezen kívül szerre ételt is csomagoltak nekik. Minden állat után kellett fizetni legelőtaxát[80] is, régen is és ma is. Sokba került az állatok tartása anyagilag is. Régen is, ma is sokan tartottak állatokat. Jóleső érzés, ha valamit saját magad állítasz elő, és nem is talál semmivel, ha azt az élelmet teszed az asztalra, amit te állítasz elő.

Általában nemcsak, annyi állatot tartottak, amennyire szüksége volt a családnak, hanem eladásra is. A legközelebbi barompiac Karcfalván volt. Itt minden csütörtökön tartották, és tartják ma is a piacnapot. Csíkszépvízen is volt barompiac, Csíkszeredában, pedig minden szerdán. Ide vitték el a kismalacokat, disznókat, és hajtották el a nagyobb állatokat. A kismalacokat ládákba rakták, ezekbe bele lehetett nézni. A disznókat is a szekéren levő ládából árulták. Alkudozással vásároltak. Igyekeztek megegyezni az árban. Ha netán volt egy összeg, amiből egyik sem akart engedni, akkor megfelezték. Az alku végén kezet fogtak. Szokták mondani: „Itt a kezem nem disznóláb". A nagyobb összeg kifizetésekor tanuk is voltak. Ők bizonyították a vásári egyezkedést, ha nem állta volna meg a helyét az állattal kapcsolatban az állítás. Voltak fortélyok, amelyeket alkalmaztak, ha valamilyen hibája volt az eladó jószágnak. Persze, csak időlegesen lehetett ezt eltussolni, nemsokára kiderült az igazság. A nagyobb állatok eladásakor, „cinkust"(marhalevelet), kellett kiváltani a községházától. Ez bizonyította, hogy a gazda a jogos tulajdonos. A vásár után át kellett íratni az újgazda nevére. Ezekre bélyegilletéket kellett fizetni. Ha megtörtént a vásár áldomást ittak, egymásnak szerencsét kívántak. Szokás volt, hogy miután kifizették az árat, a vásárló „szerencsepénzt" adott vissza az eladónak. Ez aprópénz volt. Valami babonát tartottak ebben.

Akkor is voltak viszonteladók, ezeket, belléreknek nevezték. Felvásárolták az állatokat és továbbadták. Sokszor más gazda vette meg, máskor leadták a felvásárló központoknak. Mindenképpen megélhetést biztosított egyeseknek. Ők nagyon ügyes székelyemberek voltak, akiknek jól forgott az eszük, jól tudtak alkudozni. Néha jó is volt, hogy léteztek, mert az idősebb emberek nem mindig tudtak piacokra járni.

[79] Meghatározott sorrendbe. Általában a születési idő alapján.
[80] Taxa = bér

Sertéstartás

A kocák ellését úgy tervezték meg, hogy kora tavaszra, vagy az ősz elején a hidegek beállta előtt szülessenek a kismalacok, mert, akkor volt piacuk. A kora tavasszal megvásárolt malacból karácsonyra lehetett egy jó közepes nagyságú disznó, amit le lehetett vágni. Ha ősszel vásárolták, akkor a következő év karácsonyára szánták, amikor már jó nagy lett. Késő ősszel nem vettek malacot, mert télen meleg kellett nekik.

A disznóknak pityókás-darás moslékot adtak. A pityókát, vagy bent a nyári konyhában levő üstben, vagy kint az udvaron füllesztőben főzték. Miután megfőtt, kiborították egy ládába, és pityókatörővel összetörték. Ez egy S alakban hajlított éles vágóeszköz, aminek a végén fanyél van. A darát leforrázták, majd pityókát tettek hozza. Mindenki igyekezett, hogy a hízlalás idejére törökbúzát (kukoricát) szerezzen, mert akkor a disznó szalonnája puhább lett. Hamarabb is hízott a disznó, ha kukoricát adtak neki. A kukoricát meg is daráltatták, de adták szemesen is, előzetesen beáztatva. Az 1960-as évek után Szentsimonban szeszgyár volt. Később Csíkszeredában sörgyár indult. Mindkét gyárból lehetett venni malotát, borhotot, vagyis gyári hulladékot. Ezt meg lehetett etetni a disznókkal. Sokszor mindkét gyárnál sorban álltak a szekerek. Előnye volt ennek az etetésnek, hogy jól laktak vele az állatok. Hátránya az, hogy ha sokáig etették ilyennel a disznókat, akkor a hús és szalonna átvette a malota szagát. Ezen úgy segítettek, hogy hízlaláskor nem adtak ilyen ennivalót a hízóknak. Egy ideig úgy szereztek kukoricát a gazdák, hogy pityókáért cserélték. Sokáig innen vitték el a pityókát román vidékekre. A rendszerválás után készen a kapuk elé hozták a cserélni valót. Csak ki kellett figyelni az utcára és jöhetett a csere. Ez is átalakult. Sokszor nincs is szükség cserére. Itt el lehet adni a pityókát, és készpénzzel lehet kukoricát vásárolni, amivel majd a levágni való disznót lehet tartani.

Régen disznócsorda is volt a faluban. Fogadtak egy disznópásztort, aki korán reggel gyűjtötte össze a disznókat, felhajtotta Vápészbe az erdő alá, ahol egész nap ették a füvet és fürödöztek a meglévő tócsákban. A pásztor reggelenként bele-bele fújt egy tehénszarvból készített tülökbe. Ennek a hangját, úgy megtanulták a disznók, hogy reggelente, amikor az utcákban megfújta, már mentek is ki a kapun. A legelőn elszéledtek, de ha meghallották a tülök hangját, már tudták, hogy lehet gyülekezni, és indulnak haza. Hosszú ideig volt disznópásztor a faluban Cziklédi Gergely, aki feleségével, Bőr Annával pásztorkodott. A Bőr, ragadvány név volt, és haragudtak érte, ha valaki így szólította. Gyakran viccelődtek vele az emberek. Megkérdezték: Csúszik-e a bőrút, Gergé? Erre nagyon tudott mérgelődni a pásztor. Vápészben együtt volt a disznócsorda és a libacsorda is. (Bálint Dénesné Ágnes mesélt erről)

Az állatok eladásából kapott pénzre élelmet, ruhát, lábbelit vásároltak. Sokszor, ha nagyobb összegről volt szó, akkor szimbolikusan a „marha árához” viszonyították. A föld értéke is lehetett két, három marha ára. Az iskoláztatásra, az orvosra, egy síremlék elkészítésére, a bútorok vásárlására kiadott pénzt is hasonlították a marha árához.

Ajándékozáskor szokták mondani: Adok neked egy marhára valót. Két értelmezése van. Annyi pénzt ad, hogy lehet venni egy szarvasmarhát. Másik, vicces értelmezés. Annyi pénzt ad, hogy abból lehessen venni egy marha nyakára való küllüt (kolompot). Hát ez nem nagyon sok pénz.

Mezei munkák

Miután megszűnt az ugarrendszer, már nagyobb területeket lehetett bevetni. Ekkor már mindenből többet vetettek. A vetésforgót alkalmazták, cserélték a terményeket. Ekkor minden évben más-más növényt vetettek a földbe.

Tavasszal vetették el a zabot, tavaszi árpát, kendermagot, lenmagot, kevés cukorrépát, takarmányrépát esetleg még napraforgót is, és ültették el kapa után fészekbe, majd később eke nyomán a pityókát. Az árpáról azt tartották, hogy a vetés után „szeret a porban heverészni." A kendermagot nagyon jó földbe kellett vetni és nagyon meg kellett, trágyázni a földet.

A trágyázást is legtöbbször kalákában végezték. Szerre mentek egymáshoz kalákába. Nálunk ezt ganézó (trágyázó) kalákának nevezték. Ha nagylány volt a családban, és annak komolyan udvaroltak, akkor a leendő vej is elment segíteni a ganyéhordó kalákába. Innen ered az a szólásmondás, hogy „Kinek ganézol?" Ez azt jelenti, hogy kinek udvarolsz. Szekereket egymás után rakták meg, egymásnak segítettek. A szekér, vagy szán tulajdonosa oda kellett figyeljen, amikor az övét rakták, mert ha nem figyelt jól oda, akkor túl sokat raktak. Így aztán nehezen tudott elindulni és lassabban is tudott, haladni. Meg volt a mértéke annak is, hogy területenként mennyi szükséges. Így l hold földre 40-50 szekér trágyát kellett vinni.

Egy másik szólás-mondás a ganéval kapcsolatban. „ Tüzet oltani ganyélével is lehet." Ennek az értelmezése. Abban az esetben szokták mondani, ha egyik házastárs megcsalja a párját. Úgy tartják, hogy ha egy férj megcsalja a feleségét, a szerető nem ér fel a feleséggel, alábbvaló, aki csak a szenvedély csillapítására való.

A ganyéhordó kaláka előtti napon leértesítették azokat, akikre számíthattak. Kora reggel indult a munka. Ekkor egy nap alatt az egész évben felgyűlt trágyát elvitték a mezőre.

Ezzel kapcsolatban is van egy tréfás, igaz történet. Madarason élt Lőrinc János, aki igazi mókamester volt. Szeretett mindenkit megviccelni, akár a saját édesapját, akár a feleségét vagy más embereket. Nagyon szerették hallgatni, mindenhol mókázott, viccelt. Ha mulatságba mentek ott is mindig volt valami a tarisznyájában. Ha felmentek az erdei kaszálókra nyáron dolgozni, akkor sem unatkozott senki, aki a közelében volt. Mindenben talált valami mókásat. Több olyan vicce volt, amelyet még most is emlegetnek. Ilyen volt egy ganyéhordó kalákának a megszervezése.

Id. Lőrinc Dénes, a nagybátyja szólt neki:-- János, holnap ganyéhordó kaláka lesz nálunk, és szólj a szekereknek!

El is ment János és minden gazdához bement, aki hivatalosak lett volna a kalákába. Bement az udvarra, odament a szekérhez és mondta:

-Hallod-e te szekér, holnap Lőrincz Dénesnitt, ganyéhordó kaláka lesz!

Jól van, Dénes bácsi előkészített mindent másnapra, a felesége pedig előszerelte a kalákára főzendő ételt. Reggel felkeltek és várták a kalákásokat, de nem jött senki. Ekkor vették kérdőre Jánost.

-Szóltál-e János a szekereknek?

-Én igen.

-És mit mondtál nekik?

-Azt mondtam: Hallod-e te szekér, holnap ganyéhordó kaláka lesz Lőrincz Dénesnitt.

Hát nem volt mit tenni, egy kicsit bosszankodtak, a kaláka pedig elmaradt egy másik alkalomra. Az ételt otthon megették, és lett egy vidám történet.

Az erdő

Az erdőllő kaláka általában télen történt. Voltak a magánerdők és a közbirtokossági erdők. Ezekről a fát lehetőleg egyszerre akarták elhozni, ezért szervezték meg az erdőllő kalákát. Általában akkor csinálták a kalákát, amikor valaki építeni akart. Az volt a szokás, hogy mindenki, akit meghívtak a kalákába a saját erdejéből vitt két darab jó, házépítésre alkalmas boronát. Nagyon korán, éjfél után keltek, vastag harisnyát húztak, mellénylájbit, kurtazekét, hosszúzekét vettek fel, lábukra bocskort[81] kötöttek jó meleg kapcával, feltűrték a hosszúzeke gallérját, kezükre felhúzták a horgolt kesztyűt és sorban indultak az erdőre. Itt egymást segítve megrakták a szánokat, és sorban jöttek haza. Ha nem kalákában mentek az erdőre, akkor is segítettek egymáson, az erdőn. Nem volt tanácsos magányosan menni. Gyakran történt baleset. Két emberre feltétlen szükség volt a fa kivágásához is. Fejszével berótták a fát a dőléssel ellentétes oldalon, majd nagy, széles lapú fűrésszel két személy fűrészelte el. Vigyázni kellett, hogy a fa oda dőljön, amerre tervezték. A boronákat[82] hazavitték. Otthon aztán ácsokat hívtak, akik nagy, széles faragó fejszével megfelelő méretűre faragták ki, majd összerakták, és le is fedték, ha azonnal nem használták el. Legtöbb ház fából készült. Építettek téglaházakat is. A boronákból összerakott házat le kellett lécezni, hogy a malter meg tudjon állni a fal oldalán és a mennyezeten. Úgy tartották, hogy a faház melegebb, mint a téglaház. Az építés is kalákában történt. Az építés alatt a segítségek, a mesterek háromszor kaptak ételt. Az ebéd legtöbbször két fogás volt és legalább fél egykor már tálalták, volt uzsonna és vacsora is. Fő helyen álltak a húsból készült ételek, de főztek húsnélküli leveseket. Amikor cseréppel való fedésre került a sor, akkor nagyon sokan mentek kalákába. Befejezés előtt elkészítettek két virágcsokrot és kis kereszteket, legtöbbször fémből. A kereszteket és a virágokat feltették a háztetőre. Minden házra tettek keresztet. Átvitt értelemben használták, hogy„ Minden háznak van keresztje”, illetve, hogy „ Minden háznak van füstje”. Ez azt jelentette, hogy minden családban van baj. Senki nem épített házat kereszt nélkül. Vallási jelentősége is volt.

Nagyon sok ácsmester, kőműves volt a faluban. Ácsok voltak Süket Domokos, Both Jenő, Császár Ferci. Vele kapcsolatban mondják, hogy egy alkalommal, amikor rakták a falakat, fent volt a boronákon, a ház asszony megkérdezte:

- Hány kiló szeg kell Ferci, hány kilót vegyek? A válasz a következő volt:

-Nem kiló szeg kell, hanem véka szeg.

Kőműves is nagyon sok volt a faluban, Dobondi Dénes, Dobondi Mátyás Szőcs Domokos, és mások. Őket mindig jól megfizették munkájukért. Építéskor ételt is, italt is adtak.

Az erdőre menő harisnya két térdére és a fenekére foltot tettek, hogy melegebb és tartósabb is legyen. Sokszor már varratáskor foltot tettek a hétköznapi harisnyára. Nem dobták el könnyen a használt ruhákat. Hosszadalmas volt az előállításuk, ezért mindent megfoltoztak.

Az erdőlléssel kapcsolatban is van két tréfás történet Lőrinc János bácsival.

Azon a télen nagyon hideg volt. Gondolta János bácsi, hogy megvicceli a feleségét, aki egy csendes, engedelmes asszony volt. Este mondta neki, hogy reggel korán akar menni az erdőre és hozza be a küszküllőt, azt a kis eszközt, amit a járom rögzítésénél használtak, azért

[81] A csizmában nehéz a járás. Lóra való, szekérre, vagy ünnepi viselet. Csak a nagyon rátarti emberek jártak benne erdőbe, vagy akár a mezőre. A disznóbőr bocskort, majd később a gumi bocskort a bakancs váltotta fel.
[82] Rönk, vagyis a fa ágaktól megtisztított törzse.

hozza be, hogy éjszaka a nagy hidegben meg ne fagyjon. Az asszony be is vitte. Volt akkor kacagás. Sőt még ma is nevetnek, ha a történetet újra elmesélik.

Egy másik alkalommal, amikor ismét nagy hideg volt, reggel korán János bácsi az ökrökkel fáért ment az erdőre. Este, amikor hazaért szólt a feleségének, hogy a nagy hidegben még az ökrök szarvát is megsértette a fagy. Be kellene kötni, kezelni kell epével. Ki is ment a felesége, szerzett epét, rátette egy rongyra és rákötötte a szarvak végére oda, ahol sötétebb volt az ökrök szarva. Ebből is lett egy adoma, amit még a mai nap is mesélgetnek.

Tudni kell, hogy régen bármilyen állatot vágtak, a májról levették az epét, száradni tették és fagyás esetén ezzel kezelték a fagyott részt. Ha a hideg megsértette a lábujjakat, kezet, vagy bármit epével átitatott ronggyal kötötték be.

Mindkét kaláka alkalmával, úgy a ganyéhordó, mind az erdőllő kaláka végével, a háziasszony berbécstokánnyal, töltelékes káposztával, vagy valamilyen más kiadós húsos étellel kínálta meg. Sokszor palacsintát is sütött. A töltelékes káposztát mindig a cserép káposztafőző fazékban főzték. Ezeket a fazekakat is itt készítették Madarason. Sokkal ízletesebb volt a töltelékes káposzta, ha cserépfazékban főtt. Kihűlés után is tovább elállt ebben a fazékban.

A közbirtokosság tevékenysége is kapcsolatban áll az erdőlléssel. Ez azoknak a gazdáknak a közösségét jelentette, akik közösen használtak erdős, legelős területeket. A közbirtokosság tagjai a terület nagysága szerint ú.n. jogokkal rendelkeztek. Minél több volt a joga, annál nagyobb szavazati joggal rendelkezett, és a részesedést is ennek arányában kapta. Mindkét ágon rendelkeztek a dédszüleim, majd a nagyszüleim jogokkal. Édesanyám felől az első, vagyis több szavazattal rendelkezők közé tartoztak. A közbirtokosság nagyon sok mindent megvalósított a régi világban. Az emeletes iskola építésében, a kultúrotthon építésében, a templom építésében is segítséget adtak. Most, miután visszaadták a közbirtokosság erdőit, a magán erdőket is, mindenki rendelkezik a területeivel. Ismét tesznek a közjó érdekében.

Akinek kevés erdeje volt és fazekas sem volt, pénzkerestre kénytelen volt elmenni erdővágni más vidékre. Kevés volt a pénz, ezért volt jó az erdővágás. A különböző cégek, gyárosok vágatták az erdőt. Legtöbb férfi lovas szekérrel ment. A lovakkal húzatták össze a fát. Sokszor hónapokig távol voltak a családtól. Régebben Kommandóra, Csernátonba, Gyulára, vagy más vidékre mentek el dolgozni. Később itt a madarasi erdőn is volt vágtér (kijelölt erdővágási terület), és idehaza mehettek fel az erdőre dolgozni, de itthonról is felköltöztek az erdőre. Régebben az erdővágók kalibában[83] laktak, priccsen aludtak, pokrócokkal takaróztak, a ház közepén volt a szabad tűzhely, ágast állítottak a tűz fölé és erre akasztották az üstöt. Abban főzték a puliszkát, amit túróval ettek meg. Gyakran készítettek feltűrt túrós puliszkát, és olyant is hogy a gombócot formáltak, a közepébe túrót tettek és rátették a szénre[84]. Később az erdővágók barakkokban laktak és a lovaknak volt istálló építve. A barakkban volt egy alkalmazott asszony is, aki lehetett valamelyikük felesége is, vagy egy egyedülálló nő. Ez volt a k á j m á n, aki napközben rendbe szedte a helyiséget, főzött, mosott, mosogatott. Munkájáért fizetést kapott. Még más munkát is végezhettek asszonyok az erdővágáskor. A fa bemérésére is alkalmaztak asszonyt. Ez is általában a férjével volt ott. Nagyon nehéz, nem nőnek való munka volt, de a szükség megkövetelte, hogy így keressen pénzt. Ilyen munkát végzett a madarasi erdőn, hosszú időn keresztül Antal Györgyné Kati néni. Az erdővágás nehéz, embert kipróbáló munka volt, de nem nagyon lehetett válogatni a pénzkereseti lehetőségekben. Az erdővágáskor pótolni kellett az élelmet. Ezt úgy valósították

[83] Erdei faház. Általában a havasi kaszálókra építik. Ezt fennebb a szerző kicsi házként emlegeti. Van egy másik formája, amikor ágakból készítenek menedéket, alvó helyet, ha egy-két napig tartózkodnak az erdőben.
[84] Ennek a régi neve bócúj

meg, hogy az üzletes felvitte az erdőre az élelmet, a kenyeret, kukoricalisztet, konzerveket és más ennivalót.

Péter János (sz. 1921.) bácsi mesélte, hogy az erdővágás alatt olyan kalibában aludtak, hogy hónapokon keresztül a tetőn keresztül látták a csillagos eget.

Az erdő másképpen is segített a megélhetésben. Bőven adott erdei gyümölcsöt epret, málnát, fekete kokojszát, piros kokojszát, hecsedlit, szedret. Régen, nyáron szedtek epret, málnát, kokojszát[85] és ezt elvitték Szépvízre, ahol az örmények megvásárolták. Ugyanígy a kokojszát is nekik adták el. Ősszel a hecsedlit[86] gyűjtötték és Rákoson adták el. Nagyon korán, éjjel két órakor keltek és indultak erdei gyümölcsöt szedni. Hazahozás után még elvitték eladni.

Később a hatvanas években állami átvevő központokat létesítettek az erdőn és a faluban is. Ebben az időben nagyon sok embernek biztosított kereseti lehetőséget az erdei gyümölcsök szedése. Sokan ott az erdőn aludtak a barakkokban, kicsi házakban. Ekkor már az erdőre eljutni is könnyebb volt, mert szállították a fát remorkákkal[87] (rönkszállító autó). Korán reggel mentek ezek a kocsik és vitték a málnaszedőket, kokojszáért menőket. Haza is ezekkel a kocsikkal jöttek. Ősszel, pedig a Dobráén szedték a rózsabogyót. Sok volt a bokor, de sok volt a szedő is. Ezt is leadták az átvevőknek, amiért elég jó pénzt kaptak. Szükség is volt erre a pénzre, mert akkor még nem voltak gyárak, üzemek a környéken. Most, már ez is kimaradt.

Nemcsak eladásra szedtek erdei gyümölcsöt. Minden család igyekezett a befőzéshez szükséges erdei gyümölcsöt leszedni, összegyűjteni.

Tavasszal elmentek az erdőre és leszedték a fenyőfákról az apró, piros csalókákat és a fenyőfák újulását. Ezt odahaza beáztatták, majd fenyőszirupot főztek belőle. Köhögéskor ebből használtak el, csillapította a köhögést, oldta a lerakódást. Borvízzel nagyon finom üdítő ital lett.

Minden kertben, a réten és az erdőszélen is volt nyírfa. Ha kora tavasszal megvágták a kérgét a vágáson át kellemes ízű folyadék folyt ki. Iható volt, virics volt a neve. Megvágtak több fát, konzerves dobozt tettek alája, felfogták a levet.

Nyáron első volt az eper. Főleg Kődbe mentek eprészni. Nem is kellett mindig elmenni az erdőig, a szántóföldek melletti muzsdákon lehetett szedni epret. Ebből keveset tudtak befőzni, mert inkább csak csemegéztek belőle a gyerekek. Azért egy-két csészényi befőzésre is jutott.

Következett a málna és a fekete kokojsza[88]. A málnából nagyon finom lekvár lett, készítettek belőle még szörpöt és málnabort is. A fekete áfonyát szedőkkel szedték. Ezek olyan fésűs szerszámok, amelyekkel ha benyúltak az áfonyabokor alá, a fésűn fennakadtak a szemek és átgurultak a dobozba. Odahaza jól meg kellett pucolni, hogy a kis levélkék és az apró zöld szemek ne kerüljenek bele. Mindig tettek el hasmenés elleni orvosságnak. Az üvegbe rakott áfonyára tiszta szeszt öntöttek és úgy tették el. Egy-két kanállal adtak ebből, és megállította a hasmenést. Főztek áfonyalekvárt is. Ez is orvosságnak is jó volt, de kenyérre kenve nagyon finom. A szárat is felhasználták. Csokrokba szedve tették szárítani, nagyon finom aromás tea készült belőle. Teakeverékhez is tették, összevágva vegyítették más gyógynövényekkel, forrázatot készítettek belőle.

[85] Áfonya
[86] Hecsedli v. seggvakaró. Vadrózsafa bogyója.
[87] A szó románul utánfutót jelent.
[88] Áfonya

A piros kokojsza, más néven a havasi meggy szedése következett. Ezt szedővel gyűjtötték, főleg kompótnak tették el. Egyszerű volt az eltevése. Belerakták kis uborkás üvegekbe. Cukros vizet öntöttek rá, lekötötték celofánnal és berakták a kamrába. Mártásként, sült húsok mellé nagyon finom. Főztek belőle lekvárt is. Egy kissé kesernyés ízű, de az is nagyon finom.

A falu közel van az erdőhöz. Keleten a Kőd erdő, nyugaton a Hargita vonulata határolja Madarast. Ide jártak gombát szedni. Közelebb volt Kőd, így gyermekkoromban ide jártunk gombát gyűjteni. Később kiépítették az utat a Hargita fele is. Ezután már a Hargita fele is el lehetett menni kerékpárral, és járművekkel is.

Hóolvadás után, kora tavasszal azonnal lehetett szedni kucsmagombát. Nagyon ízletes ez a gombafajta. Tavasszal, ahogy az idő melegedett, a meleg tavaszi esők után megjelent a szegfűgomba. Ezt a gombát a réteken, mezőszéleken szedték. Megjelent a kerti csiperke is. A nyári meleg esők kicsalták a rókagombát, a korallgombát, amit nálunk kakastaréjnak neveznek. Később lehetett szedni a kenyérgombát, a fenyőalját, az őzlábgombát, medvegombát. Minden gombát frissen fogyasztottak el szedés után. Az őzlábgombát tojásban kirántották, a keserűgombát csak a kályha tetején, vagy szénen sütötték meg, miután megsózták és túrót tettek rá. Sütve is fogyasztották a csiperkegombát, kenyérgombát, gombafasírozottat és becsinált levest készítettek belőle. Gombapaprikást főztek a szegfűgombából, csiperkegombából, fenyőaljából, kenyérgombából, rókagombából, kakastaréjból. Készítettek még gombás tojásrántottát is. A medvegombát felszeletelték és megszárították. A fenyőalját ecetes vízben tették el savanyúságnak.

Ősszel gyűjtötték a hecsedlit, amit rózsabogyónak, és nálunk seggvakrónak is hívtak. Ezt a nevet onnan kapta, hogy ha a bogyókat egyben, passzírozás nélkül fogyasztották el, akkor még emésztés után is szúrtak a belében levő apró szúrókák.

A csipkebogyóból finom lekvárt főztek. Sok vesződség volt vele, de megérte. Nagyon sok C vitamint tartalmaznak a bogyók. Mindenki gyűjtött teának is. Megszárították, majd télen, este beáztatták hideg vízbe a bogyókat, másnap felfőzték és kész volt a finom tea. Olyan is volt, amikor húsőrlővel megdarálták, megszárították, majd úgy áztatták be. Később, amikor több cukrot lehetett kapni készítettek hecsedli bort is.

Szurkot, fenyőfa gyantát is gyűjtöttek, hogy pénzhez jussanak. Ismert dolog, hogy a fenyőfa úgy védekezik a sérülésekkel szemben, hogy gyantát termel a seb helyén. Ez a tulajdonságát használták ki a gyűjtők. Összeszedtek konzerves dobozokat, megvágták a fenyőfák kérgét, alája felszegezték a konzerves dobozt. Egy ideig ott hagyták, megtelt a doboz szurokkal, azután begyűjtötték, eladták. Elég sokan kerestek pénzt a szurokszedéssel. Nem volt könnyű ez a munka sem, de muszáj volt mindent megtenni, hogy a család pénzt kapjon. A szurkot felhasználták akkor is, amikor süldőt vágtak, azt kopasztották forró vízzel. Összetörték a száraz szurkot, ráhintették a disznó szőrére, majd leforrázták. A szurok hatására a szőr könnyebben lejött. A másik felhasználási lehetőség a gyümölcsfák oltásakor használt oltóviasz. Amikor ezt főzték, akkor használtak méhviaszt, gyertyát, szurkot és kékszeszt. Ezeket főzték össze, puha kenhető anyagot kaptak. Ezzel kenték meg a gyümölcsfák sebeit. A kékszesz megakadályozta a méheket, hogy elhordják a viaszt.

Gyógynövények

Gyógynövényeket is gyűjtöttek, ismerték ezeknek a hatását és nagyon sok betegség gyógyítására használták. Lemásoltam néhány gyógynövény receptet eredeti helyesírással.

„I. Az úti füvet, vagy úti lapit május, június és július hónapokban kel szedni és meg kel szárítani árnyékos és szelős helyen. A szedés harmat felkelte után történjék, csak keskeny levelű lándzsa alakú úti füvet szedjünk és szárítsunk. Az úti füvet köhögés ellen házi orvosság használatra útifű teát készítünk házi mézzel megédesítsük így használva a nyálkát el oldja.

II. Bodzafa virágot kora tavasszal mikor ki kezd nyílni, ne várjuk mind teljesen ki nyíljék a virágja, legyen bimbó is rajta, ezt meg kell szárítani és szitán át morzsolni teát kel házi mézzel édesítve főzni. 1 deka bodza virágot le forrázunk egy fél liter forró vízzel ebbe bele csavarunk l citrom levét és ezt a beteg 2-3 órán át kortyonként megisszuk hűlés ellen nagyszerű orvosság, rekedtség ellen a bodza virág teát gőzöltessük és azt leheljük be s torkunk kinyílik.

III. A hársfa virág tea köhögés ellen a legjobb gyógyszer. A készítésére l deka hársfa virág egy fél liter fövő vízzel leforrázva majd leszűrve a betegnek mézel vagy sárga cukorral édesítve a nyálkát, oldja és a beteget erősen ki izzasztja.

IV. Mezei árvácska tea l0 deka teát fél liter vízzel leforrázva, mézzel édesítve a gyermekeknek gyenge hashajtó, használják vértisztító szerül, bőrbajos gyermekek részére. “ (Írta id. Lőrincz Dénes 1946. Január 17. Madaras)

Néhány szólás is van az erdei gyümölcsökkel kapcsolatban:

„Aggatózik, mint a csipkebokor”,

„Kék, mint a kökény”,

„Szúrós, mint a kökénytüske”,

„Egyik kökény, másik galagonya”,

Néhány erdőhöz fűződő mondás:

„Erdőre visz fát”,

„Pattog, mint a száraz fenyő”,

„Még ő áll az erdő felől”,

„Erős, mint a cserfatűz”,

„Pattog, mint a cserefa a tűzön”.

Nem csak gyógynövényből főztek minden házi gyógyszert. Egymástól vettek át recepteket, és elkészítették. Leírok néhány h á z i g y ó g y s z e r receptet.

Derék fájásra: l kg. Sót leforrázunk l liter forró vízzel, l4 este beborítjuk egy ebbe a sóoldatba áztatott ronggyal a fájós testrészt, majd ráteszünk egy törölközőt.

Vízhólyag fájásra: l üveg sörbe egy nyers tojást belé ütünk, éhgyomorra megigyuk. Ha csak lehet egyszerre korán 2 reggel. Egy kúra 2 üveg sör és 2 tojás.

Aranyér gyógyítása házilag:1. Diónagyságú oltott meszet feloldunk. Beleöntjük az ülő fürdőbe. Így néhány ülőfürdőt csináluk.

Az aranyeret kékszeszes vattával lemossuk. Bors nagyságú kékkövet szeszben feloldunk, azzal az aranyeret bekenjük egy párszor.

Más gyógyszer: Rozs lisztet összegyúrunk tésztának. A kimerült, fájós testrészre tesszük, de előbb a testrészt bekenjük zsírral, vagy bárány faggyúval. A tésztát rea tapogassuk, törülközőbe csavarjuk, estétől reggelig rajta tartjuk. Kétszer, háromszor meg lehet ismételni.

Gyomor fekélyre: Reggel éhgyomorra jó meleg olvasztott faggyat inni, picit meg lehet sózni. Utána két óra múlva lehet enni rea. Egyszerre egy kanálka faggyat kell meginni és addig kell ismételni, amíg a beteg jól érzi magát.

Ezeket a recepteket is az Imre Dezsőné -Eliza néni füzetéből másoltam ki.

Az ötvenes évek végén, a hatvanas években jó kereseti lehetőség volt a csemetefa ültetés és ápolás. Fent az erdőn volt csemetekert, itt nevelték a kiültetendő csemetefákat, vagy idegenből szállították ide. Ezeket a kis fákat kellett a vágterek helyén elültetni. Az elültetett csemetéket később ápolni is kellett. Ez volt a csemeteápolás, amit az erdészet rendezett minden évben. Szálláshelyet is biztosítottak. Barakkokban aludtak a csemeteültetők, vagy az ápolók. A fiatalok, leányok és fiúk is felköltöztek egy-két hétre az erdőre. Itt végezték a munkákat és közben nagyon jól szórakoztak. Dolgoztak is de nagyon jól telt az idő, sokat játszottak, vicceltek. Az elvégzett munkáért fizetést kaptak, ami segített a család anyagi gondjain.

Ismét visszatérek a mezőgazdasági munkálatokhoz, ami nagyon fontos volt a madarasi emberek életében. Ez volt a megélhetésük alapja.

Ugyancsak tavasszal veteményeztek a kertekben. Itt is igyekeztek a lehető mindent megtermelni. Murkot[89], hagymát, petrezselymet, céklát, paszulyt, borsót, káposztát, karalábét, tököt ültettek a veteményes kertbe. Gyermekkoromban a nagyszüleim kiskertjében egyszer akkora takarmánytök nőtt, hogy csodájára jártak. Le is fényképeztette vele magát édesapám mellette, és térden felül ért. Paradicsomot, paprikát, csípős paprikát, dinnyét, barackot és más gyümölcsöt vagy a piacon vették meg, vagy a faluban levő kofáktól.[90] Ilyen zöldséges kofa lakott hozzánk közel a Papsára utcában. Itt vettük meg a zöldségeket.

[89] Sárgarépa
[90] A hideg éghajlatú Csíkban nem terem meg.

Időjóslás

Mivel a földművelés mindig az időjárástól függött nagyon sok ilyen időjóslás alakult ki az idők során, sok néphit, hagyomány, szólásmondás, rigmus próbálta magyarázni az időjárást. Nagyon sok mindent jól megfigyeltek, tapasztalatokra tettek szert. Ezeket átadták másoknak is, így szájról-szájra terjedtek a mondások, rigmusok, versikék az időjárásról, akár a népmesék. A mi falunkban is az emberek igyekeztek alkalmazkodni, nagy jelentőséget tulajdonítottak a megfigyeléseknek. Egy pár olyan szólás-mondást leírok, amelyekben a madarasiak is hittek és betartottak.

Ha gyertyaszenelőkor süt a nap, akkor még kemény tél várható.

Ahány nappal Szent György előtt megdördül az ég, annyi nappal utána fog hó esni.
Minél nagyobbat túr a vakond ősszel, annál hidegebb lesz télen.

Ha a verebek és tyúkok a porban fürödnek eső lesz.

Ha a Holdnak udvara van, szél lesz.

Ha vörös az ég alja a Hargita fölött naplementekor, akkor másnap szél lesz.

Sándor, József, Benedek, zsákban hozzák a meleget.

Ha Medárd napján esik, 40 napig eső lesz.

Ha Margit lepisili magát, akkor 40 nap esni fog.

Ha Katalin kopog, karácsony locsog.

Ha Pál fordul köddel, ember elhull döggel.

Ha csorog Vince, telik a pince.

Ha fényes Márton, kemény tél lesz.

Ha borús a Márton, borús tél lesz.

Ha Mártonkor a lúd jégen áll, karácsonykor sárban botorkál.

Inget rázott Erzsébet, lám a világ fehér lett.

Ha fehér András, rossz esztendőt jelent.

Ha Dorottya szorítja, Julianna tágítja.

Ha Julianna még szorítja, Zsuzsanna tágítja.

Ha fénylik Gyertyaszentelő, az iziket (a télről megmaradt takarmány vagy tűzifa hulladékot) vedd elő.

Ha Gyertyaszentelőkor kijön a medve a barlangjából, és szép napos idő van, akkor visszamegy, lefekszik, mert messze még a tavasz.

Ha Mátyás jeget nem talál, akkor csinál.

Bolondos, mint április.
Áprilisban hét tél és hét nyár van.

Tanácsok:

Vincére, Pálra vigyázz, a kertben trágyázz.

Vigyázz, mert Pongrác, Szervác, Bonifác, valamint Orbán fagyos szentek. Ilyenkor le kell takarni a paszulyt, és füstölni kell a gyümölcsfák alatt!

Gizellakor vetni kell az uborkát. (máj. 7.)

Imre Dezsőné szül. Lőrinc Eliza néni hosszú évek óta vezet naplót az időjárásról. Az ő füzeteiből másoltam ki néhány érdekesebb bejegyzést.

1998.

Január 20-ig enyhe hó nélküli napok, 8-10 fok hideggel. Gyertyaszentelő napján 29 fok hideg volt. A hideg megtartott 9-ig. Ekkor kezdett havazni, a hó hamar elolvadt, meleg napok következtek 15. körül Szénhely oldalról elolvadt a hó, a hónap végéig, 18 fokig melegedett napközben az idő. A nyárias enyhe meleg idő megtartott március 7-ig, ekkor gyengén kezdett esni az eső. 8-án havazott, nem volt tartós a hó, újra havazott, hideg szeles idő volt. Szent József napján csonttá fagyott a föld. Így telt el március. Április jó meleg volt.----------Május 23-án havazott a Hargitán.----------Június kánikulával kezdődött.-------Szent Péter napján délután felhőszakadás volt.-----November 17-én kezdett havazni.-----December is havazással, hideggel kezdődött. A karácsonyi ünnepek alatt 30-33 fok hideg volt.

2000.

Január téli időjárással kezdődött. 20-a körül 20-23 fok hideg volt. Január 30-án cseppent meg az eresz először. Gyertyaszentelő napján napsütéses idő volt. Folyt az ereszről a víz.----------Április 8-án csontkeményre fagyott a sár. A sok hó után nem volt veszélyes a hóolvadás, nem volt árvíz.-------Május nagyon meleg volt, 26 fok meleggel kezdődött. Egész május meleg volt, nem volt eső. Júniusban is nagy meleg volt, felment a hőmérséklet 30-33 fokig. Eső nem volt. Pünkösd után, 15-én kezdett esni. Kezdett zöldellni a rét. 20-ig esegetett, ekkor lehűlt a levegő. Helyen-helyen lefagyott a fuszulyka, és a mezőn a pityóka cirája.[91].----------Július 13-án, Margit napján csendesen kezdett esni az eső.--------- Augusztus 14-én áldásos eső volt, görgetett, villámlott.----------Szent István napján meleg volt.----Szeptemberben megkezdődött a pityókaszedés és a sarjú betakarítás. Jó idők voltak. Szeptember 25-én leesett az első hóharmat, a virágok meghaltak.

2001.

Újév napján kezdett gyengén havazni. 3-án el is olvadt. -------Szent Mátyásra megenyhült az idő. A hó mind elolvadt a mezőn is. Március 14-én kezdett csendesen esni az eső, 19-én a

[91] A burgonya gumóból kibúvó fehér színű újulás.

salátamagot, a virágmagot elvetettem a kertben.---------A fagyosszentek nem okoztak kárt.---------Medárd napján pár percig esett az eső.------21-én Dániel napján görgetett, villámlott, utána sok eső esett. Nem lehetett szénát csinálni.--------Augusztus kánikulai napokkal kezdődött. 33-35 fokos meleg napok voltak.--------Szent Mártonkor nyári napok voltak. Katalinra leesett a hó, lapáttal kellett eltakarítani. December 7-8 körül 20-22 foknyi hideg volt, utána 22-30-ig 28-30 fok hideg volt.

2003.

Januárhoz illő hideg volt. Pál fordulóra enyhe napok voltak, utána 25-27 foknyi hidegek lettek.---------Április 6-án sokat havazott, 10-re elolvadt, nagy sár lett.----Április 25-én Ostoros felé villámlott és görgetett.---- Május első napjai kánikulával kezdődtek, 30 fok meleg volt eső nélkül.------Nem volt eső. Medárd napján sem esett. Június, eső nélkül, kánikulai napokkal telt.--- Július is meleg, száraz napokkal kezdődött. Margit napján kezdett esegetni, ekkor éledt fel a mező.---------- Október 17-én havas eső esett, fehér volt minden épület teteje. Pár parcellán még benne volt a pityóka. 25-én csonttá fagyott a sár.------- November elsején szép idő volt. A gyertyák szépen égtek a temetőben.----- Erzsébet és Katalin napok fagy nélküliek voltak.------Mikulás napján havazott, Luca napján ismét, és 23-án tartós hó esett.

Sokszor a Hold állásából is időjárást jósoltak. Újholdkor szokták mondani, „Feltetszett az újság.” Ezt akkor szokták mondani, amikor első alkalommal látják meg abban a hónapban az újholdat, ami akkor tűnik fel először holdfogyta után az égbolton. Újság, mert újat, változást hozhat az időjárásban. Ha az „ újság”, úgy helyezkedik el az égen, hogy képzeletben beleöntve egy csésze vizet az kifolyik, azt jelenti, hogy a következő két hétben sokat fog esni. Ha viszont a víz nem „folyik” ki belőle, akkor szárazság lesz. Babonaság is fűződik az újholdhoz. Amikor meglátták az újholdat az égbolton, akkor önkéntelenül a zsebükhöz kaptak. Azt tartották, ha akkor nincs pénz a zsebükben, akkor nem is lesz a következő két hét során. Sok munka elvégzését, a virágok oltását, az állatoknál a kiheréltetést, a disznóvágást is igazították a Hold járásához. Megfigyelés alapján tudták, hogy mit mikor kell végezni optimális időben.
Ha virágot, vagy gyümölcsfát akartak oltani, akkor mindig Újholdra tették, azt mondták hamarabb, megfogan, megél a növény. Disznót viszont Holdtöltekor volt jó vágni, mert akkor nem avasodott meg a szalonna és a disznóhús.

A földek mértéke a hold és a vékaféreje volt. Vékával mérték ki a gabonát a vetéshez és a hozománylevélben is legtöbbször azt írták be, hogy hány vékaféreje a szántóföld. Nem volt gyomirtó abban az időben, ezért vetés előtt a gabonát gondosan átrostálták és miután kikelt a vetés a gazda egy fanyélre erősített vésőszerű eszközzel végigjárta a földeket és kivágta a csipkét, repcét és egyéb gyomnövényt. Abban az időben elég gyakori volt a rozsfejeken megjelenő anyarozs, ami élősködő gomba fertőzése és mérgezési tüneteket okozott, ha belekerült a rozslisztbe.

Abban az időben szárított gyógynövényeket gyűjtöttek. Ez a gyermekeknek egy kevés pénzt hozott és így nagy szorgalommal szedtek minden megtalálható gyógynövényt, a búzavirágot, az árvacsalán virágát, a kankalint, a csalán levelét és az anyarozst is. Vigyázva kellett kiszedni a rozskalászból a varjúkörömhöz hasonló anyarozst és arra is kellett, vigyázni, hogy ne tegyenek kárt a gabonában.

Keresztek a falu utcáin, a mezőn

Az elvetett gabona, tehát kikelt és várták, hogy nőjön, és majd beérjen. Abban az időben szokás volt, hogy minden mezőrészre k e r e s z t e t állítsanak. Ezeket a kereszteket madarasi emberek faragták ki és állították fel valamilyen alkalomra, vagy valaminek a tiszteletére azzal a céllal, hogy védje azt a mezőrészt a természeti csapásoktól. A székely ember, amikor egy út menti kereszt mellett ment el így köszönt. – „Dicsértessék a Jézus Krisztus". Levette a kalapját és fejet hajtott. A másik szokás régebben az volt, hogy bárhol is volt, ha meghallotta a harangszót, levette a kalapját, keresztet vetett és elmondta az Úrangyala imát. Ezt a két szokást manapság csak kevesen gyakorolják, főleg az idősebb asszonyok szoktak köszönni a kereszteknek, és keresztet vetni a déli vagy esti harangszókor.

A keresztek főleg kőből készültek, de állítottak cserefából való kereszteket is. Gyermekkoromban, a közösítés előtt még nagyon sok kereszt állt a mezőn. Nem is volt olyan mezőrész, ahol nem lett volna kereszt. Sajnos a régi rendszer idején ezeknek a kereszteknek nagy részét kidöntötték, kihúzatták traktorral. Szerencsére még megmaradt néhány. Ilyen kőkereszt áll a Fehéragyag dombtetőn, amin olvasható az 1886-os évszám és a Dombi Antal, Bogács Ferenc és Szőcs Katalin név, van még kőkereszt Keresztút tetőn, a Hegyben.

1939-ben állított egy kőkeresztet az én édesapám Péter Ignác, aki akkor 27 éves volt. Az a hely, ahol a keresztet állította a keleti mezőn van, nem messze a Kőd patakjától egy kis dombocskán, a falutól 2 km távolságra. A keresztet ő maga faragta ki és véste bele a szöveget. Jézus szíve tiszteletére állította fel. A kőkereszt felső részén van a tulajdonképpeni kereszt alakja egy körbe foglalva, ami a glóriát jelképezi. Alatta van egy bevésett szív és benne egy kereszt. A kőkereszt középső részébe véste a következő szöveget:

JÉZUS
SZÍVE
SZERETLEK
ÉN SEGÍTS
ÁT AZ ÉLET
TENGERÉN
KÉSZÍTETTE
ÉS
ÁLLÍTOTTA
PÉTER IGNÁC

Az alsó részen áll az 1939-es évszám. A kőkereszt érdekessége, hogy a S betűket és az N betűket fordítva faragta. A kereszt sokáig állt sértetlenül. Sokszor vittünk mezei virágot oda. 1988-ban édesapám a kereszt körül elültetett 6 fenyőcsemetét, amelyből 4 fácskát a vandál kezek kitörtek, sőt 2001-ben a keresztet fel is borították. A család helyreállította, drótkefével megtisztítottuk. Érdekes az, hogy a mezőnek ezt a részét úgy nevezték el, hogy a „ Péter Ignánc keresztfájánál".

A Hegydűlő déli részen áll egy kőkereszt, amely nagyon messzire ellátszik. Ez áll ezen a kereszten:

ITT FEKSZENEK
ISTENBEN EL
NYUGUTTAK
HAJDU
FARKAS ÉS NEJE
SÁNTA BOR

BÁLA
ÁLLITTATOT
ÖT FIA ÁLTAL
1896

(Itt fekszenek, Istenben elnyugodtak Hajdu Farkas és neje Sánta Borbála)

Pár évvel ezelőtt még állt itt két másik kereszt is. Kidőltek, eltűntek, elvitték valakik, és felhasználták más célra. Muzeális értékek voltak, hisz egy régi temető utolsó jeleit képviselték. Az említett utolsó kereszt is csak azért maradt meg, mert a dédunokák letakarították, a bevésett feliratot kipucolták és fekete festékkel a mélyedéseket, befestették. Így tisztán olvasható a kereszten levő szöveg.

Ennek a dűlőrésznek a neve Oláh temető. A Hajdu Farkas leszármazottai mesélték el, hogy az l800-as évek végén a faluban voltak görög katolikus hívek is. Ezek közé tartozott Hajdu Farkas. Őket nem a római katolikus temetőbe temették el, hanem a lakásuktól nem messze levő domb déli részén. Érdekes, hogy ebben a családban két felekezet hívei éltek. Az asszony neve Sánta Borbála, ő Madéfalváról jött férjhez Madarasra, római katolikus volt, a férj pedig görög katolikus. Nekik öt fiú született. A János nevű fiú szintén az apa vallását örökölte, ő is római katolikus leányt vett feleségül. Nekik öt gyerekük született, ebből két fiú és három leány. Az öt gyerekből a három leányt és az egyik fiút római katolikusként anyakönyvelték, a másikat, aki a régi román rendszerben született, az apa vallása után görög katolikusnak. Mivel Madarason csak hat, hét család volt görög katolikus, így nem volt saját papjuk. Csíkszentdomokoson volt ilyen vallású pap, ide jártak templomba, itt keresztelkedtek, és bizonyos esetekben eljött a pap Madarasra is. Volt olyan temetés is, amelyen a szertartást római katolikus pap végezte. 1940. novemberében ezek a családokat átiratkoztak a római katolikus vallásra.[92]

Az utóbbi időben is állítottak kereszteket a mezőn. 1982-ben Horváth Ferenc állított egy nagy betonból öntött keresztet a Mezőközep dűlő bejáratánál Keresztút nevű helyen. A Dudur nevű határrészen hosszú ideig állt a Mezei Ferenc (Emre) által felállított kereszt. Ezt is kidöntötték traktorral és ennek a helyén állított egy új cserefából készített keresztet Petres Lajos.

Van egy nagyon régi kőkereszt Vápészben, a Szent Antal nevű helyen, Szent Antal kápolna kerítésén belül. Ezt a keresztet Szent Antal tiszteletére állították, itt ezen a helyen volt a régi kápolna is, amelynek a helyén építették fel az új káplná5t a faluközösség anyagi támogatásával, amelyet 1992-ben fejeztek be és szentelték fel. Azóta június l3-án mindig búcsú van itt.

A mezőn felállított kereszteket a h a t á r k e r ü l é s e k alkalmával keresték fel. Határkerülés volt húsvétkor. Csak gyalogosan, templomi lobogókkal kerülték meg a határt. Szerre, váltakozva kerülték meg a keleti is nyugati határrészeket. Ha a keleti határrészt kerülték meg, akkor felmentek a Dudor nevű mezőrészre, amely a nevét talán az ősfoglaló székelyektől kapta. Onnan indultak. Hátramentek a mezőn Agyaghegyig és a másik úton

[92] Nagyon érdekes dolgot ír le a szerző. De félreérthető. Úgy néz ki, mintha az ortodoxokat katolicizálták volna a Bécsi Döntés után. A bemutatott családok egyik tagja görög-katolikus volt. Ezt a vallási ágat Bécs hozta létre, és Erdélyre jellemző volt. Az ortodox hívőkből, vagyis az Erdélybe betelepített románokból alakult meg a görög-katolicizmus. Papjaik nősülhettek, a vallási szertartásuk ortodox volt, csupán a katolicizmus három dogmáját vették át. Nagyon sokan, magyarok, elmagyarosodott románok, vagy elrománosodott magyarok tartoztak ebbe a felekezetbe. Amikor a kommunizmus idején hivatalosan megszűnt, híveik titokban katolikus templomokba jártak. Magyar vidéken soha nem tettek különbséget az emberek között vallási hovatartozásuk miatt. Ez így volt már az Árpádház óta.

jöttek visszafele közben, átjöttek, Keresztút tető, Sáros híd mezőrészeken, a Templomhegy mellett. A kereszteknél szertartást végeztek, litániát imádkoztak. Ha a nyugati mezőt kerülték meg, akkor a Mezőközep dűlőből indultak, átmentek a Vágás fele és esetleg a Hegybe.

Április 25-én Szent Márk napján van b ú z a s z e n t e l ő napja, amelyet általában a rákövetkező vasárnap ünnepelnek meg. Ekkor főleg a keleti határrészre mentek ki egészen Fehéragyagig, ott végezték el a búzaszentelési szertartást. Minden égtáj irányába a pap megáldotta a mezőt.

Nemcsak a mezőn, hanem a falu között az utcák mentén is állítottak kereszteket. Minden falurészen, nagyon sok utcában állt kereszt, amelyet általában a közeliben lakók közül állítottak és meg is neveztek.[93]

Felszegben porondon álló nagy cserefakeresztet a János fiak keresztjének nevezik, mert ezt a keresztet János Dénes, János András és János Gergely állította.

A központban a Főút mellett álló kőkeresztet Kicsi Albert keresztjének nevezik, ezt a keresztet Antal Albert állíttatta 1938-ban a kapuja mellett.

Kereszt áll még a Köves utcán, amelyet Molnár János újított fel.

A Sándorok utca és a Dombik utca kereszteződésénél, ezt Dombi Mátyás állította újra.

A Horvátok utca és Antalok utca végénél a Főút mellett. Ezek cserefából készültek és mindig friss virágot tesznek oda a szomszédok.

A Falumelyéke utcában nemrég Szőcs Tibor állított egy szép cserefakeresztet.

A Köves utca végénél van egy nagyon régi kőkereszt, amelyet Váncsa András és Gáll Borbála állíttatott l874-ben és javíttatta Váncsa Gábor 1964-ben.

A templomtól nem messze a Főút mentén áll egy régi kőkereszt. Ezen ez a felírat áll:

KRISZTUS
JÉZUS
SZENVE
DÉSE
TISZTE
LETÉRE
ÁLITATA
BIRO
ISTVÁN
ÉS NŐJE
KUNI TE
RÉZIA
1889

Ú r n a p j á n k ö r m e n e t e t tartottak régen, a falu közötti oltároknál megálltak, szertartást végeztek. Ekkor a Főút mentén is sok helyen volt oltár, nemcsak a kereszteknél. Nem mesze tőlünk A Főúton lévő kanyarban készített el egy oltárt Mezei Ferencné, Anna néni, a Papsára utcában levő kanyarban, pedig Bálint Albertné, Róza néni. Az utcai körmeneteket hosszú időre betiltották. A templom kerítésén belül végezték a körmenetet ez alatt az idő alatt. Azok az asszonyok, akik az utcák mellett készítették el az oltárokat, ezután a templom kerítésén belül készítették el. Ezeknél a kerítésen belüli oltároknál álltak meg a keresztekkel, és végezték el a szertartást. Miután ismét felszabadult az utcai körmenet,

[93] Az ősi kereszt a világegyetem középpontját jelölte. Az egyén az Istentől kapott lélekkel születik. Számára a világegyetem központja önmaga, vagy családja. Ezért állítanak minden házra keresztet. A különböző utcai kereszteket rokon családok állítják, ezzel mintegy megjelölve saját nemzetségük életterét.

újból kivonulnak a keresztekkel a falu közé. Régen váltakozva végezték az Úrnapi körmenetet Felszegben, és Újfaluban. Amióta a gépkocsiforgalom nagyon megnövekedett, csak Felszeg fele, van a kikerülés. Bemennek a Hídvég utcán és négy oltárnál állnak meg imádkozni, majd a Papsárán visszatérnek a templomba. Az Újfalvi körmenetkor bementek a Horvátok utcán és a Falumelyéke utcán tértek vissza.
Az Úrnapi körmenet alkalmával a nők mindig fehér blúzt és fekete szoknyát vettek fel. Az asszonyok fehér fejkendőt kötöttek a fejükre. A gyerekek a körmenet alkalmával az Oltáriszentség előtt mentek és azok a kislányok, akik abban az évben voltak elsőáldozók .A kicsi kosarukból virágszirmokat szórtak az útra. Ez a szokás ma ugyanígy megmaradt.[94]

Kicsi házak, kalibák, erdőn, mezőn

K i c s i h á z a k a t a m e z ő n már a legrégibb időkben építettek. Régen a mezőre vagy szekérrel, vagy gyalogosan mentek. Nagy volt a távolság, így nem lehetett hamar hazamenni, ha jött a nagyidő, az eső, a vihar. Ilyenkor nagyon jó szolgálatot tettek ezek a deszkából épített, deszkával esetleg cseréppel befedett házacskák. Be lehetett csukni az ajtót és védelmet nyújtottak. Egy-egy vihar, eső alkalmával nagyon sokan gyűltek össze és várták, hogy vége legyen az esőnek. Utána mentek haza és nem áztak meg az esőben. Annak ellenére, hogy manapság főleg traktorral, kiskocsival, szekérrel mennek az emberek, nagyon jó volna, ha most is meglennének a kicsi házak. Ezek a házak szőrén-szálán eltűntek. Eltüntette a kapzsiság, a rosszindulat, az emberi gonoszság. Nem egyszerre vitték el, hanem úgy apránként, darabokban, deszkánként, addig, amíg hűlt helyük maradt. Ezt is a madarasi emberek tették, akik régen nem nyúltak a máséhoz és becsültek a közös tulajdont is. Nagy kár ezekért a hasznos kis házakért.

Nyáron gyakran volt nagyidő villámlással, mennydörgéssel és kiadós esőkkel. Júniusban, júliusban és augusztus első felében volt legtöbbször zivatar. Sokszor találta a mezőn az embereket. Ha volt idejük hazafele indultak, ha nem, akkor kicsi házakba, vagy más fedezékbe menekültek. Akkor is tudták, hogy minden fémből készült szerszámot el kell hagyni távolabb. Azt tartották, hogy a lucfenyő alá, tölgyfa alá nem szabad menekülni. A bükkfába és a nyírfába ritkábban csap bele a villám. Van egy mondás „ Csihányba nem csap a ménkő.” Kettős értelme van. A csalános helyeket ritkábban éri villámcsapás, vagy a rossz embernek ritkábban esik baja. Azt tartották, hogy „ A reggeli vendég nem ül estig.” Ha reggel van a vihar, az eső, akkor délutánra kitisztul. A délben indul, akkor eláztatja az erdőt, mezőt. Az alkonyatkor érkező zivatar hosszas és erős lesz. Kétféle villámlásról beszéltek. Egyik, amit gyakran látunk, szétágazó, erős fényű, amit nagy csattanás, dörgés kísér. Ismerik a matató villámot[95], ez nem nagyon okoz tüzet, de roncsol, tör. Egy ilyen villám hatását tapasztaltuk odahaza a sarokszobában az 50-es évek végén. Fentről jött le az emeleten keresztül, megrongálta a falat, több repedés keletkezett, de semmi jele nem volt a tűznek. Szerencsére akkor a konyhában tartózkodtunk.

Az emberek mindig féltek a zivatartól, a villámoktól. Villámhárítókat szereltettek fel a házakra. Gyermekkoromban a templom tornyán volt egy felszerelve. Nem tudtuk, de úgy

[94] Ha nem látom leírva, sohasem jut eszembe az új-keresztény egyház legnagyobb erénye. Átvette saját eszköztárába az ősi vallások legfontosabb szertartásait. Ilyenek például a körmenetek. Régebb a nemzetségi területeket járták körül. A katolicizmus a templomból indítja, és ide is tér vissza a körmenet. Hogy elöl vitték az oltári szentséget, és a kislányok virágszirmokat
szórtak az útra, ez bizonyítja, hogy az Úr napján a férfierő és a megtermékenyülés ősi rituáléi öltöttek bibliai-keresztény jelmezt.

[95] Matató ménkő. Gömbvillám.

gondoltuk, hogy mivel nem laktunk tőle messze, a mi házunkat és védi a villámcsapástól. A másik védekezés a harangok összeverése. Ha erős idő készült, harangoztak, akár éjszaka, akár nappal. Az tartották, hogy a harangszó eloszlatja a felhőket. Imával is próbálták megvédeni magukat a villámcsapástól. Bíró nagymamám nagyidőben meggyújtotta a szenteltgyertyát, kiállott a nyitott ajtóba, a nagyidő irányába fordult, háromszor keresztet jelölt kezével a levegőbe és a következőket imádkozta:

„Dicsértessék Jézus, Mária, Szent József, Szent Jovákim, Szent Anna, Isten előtt, világ előtt öt szentséges szent família. Könyörüljetek rajtunk, őrizzetek meg minden veszedelemtől." Szokták még mondani: Édes jó Istenem, őrizz meg tűztől, víztől, hirtelen haláltól, gonosz ember szándékától.

Mindenek ellenére, nagyon sokszor volt villámcsapás okozta tűz, és halál. Az erdőn, mezőn történtek halálesetek, és bent a faluban is. Megmagyarázhatatlan villámcsapások is történtek, amikor a tömegből csak egyetlen személy halt meg.

E r d e i h á z a k a t, k a l i b á k a t is már a nagyon régi időkben építettek. A saját erdei kaszálóján majdnem mindenki épített házat, vagy legalább egy kicsi kalibát. A birtokszomszédok is tartottak fenn közösen házakat. Ide költözött ki a család nagy része kaszálás idején hosszabb időre. Szekérrel költöztek fel, magukkal vittek élelmet, puliszkalisztet, pityókát, zöldséget és mindent, amire szükség lehetett főzéskor. Vittek üstöt, edényeket, takarókat, pokrócokat. Nyáron benépesültek a kicsi házak. Esténként hangos volt az erdő a fiatalok vidámságától. Ha vasárnap, vagy ünnepnap is közbejött, akkor sem mindig jöttek haza. Ott voltak a tehenek is velük, azokat fejni kellett. Legtöbb kicsi háznak két része volt, egyikben az emberek voltak, a másik rész nyitott volt, ide kötötték be éjszakára a teheneket, lovakat. A ház körül, kint tettek tüzet nappal, itt főztek. Éjszakára a kicsi ház közepén gyújtottak tüzet. A Füst felszállt a tető felé, mert legtöbbször nem volt padlás. Voltak egészen kicsi kalibák is, itt már bent nem tettek tüzet, csak a kaliba előtt. Éjszaka kint égett a tűz, az emberek bent aludtak a kalibában. Amikor végeztek a kaszálással, takarással, szekérre rakták a szénát, felpakoltak mindent és indultak haza. Nagyon rosszak, vízmosásosak voltak az utak, nagyon kellet vigyázni, hogy a szekér nehogy felboruljon. A nagyon nehéz útszakaszokon vasvillával két oldalon támasztották a szekeret. Odahaza lerakták a csűrbe az erdei szénát. Az erdei szénának nagyon kellemes volt az illata. Megtörtént az is, hogy nyáron egyesek kint aludtak a csűrben, az illatos szénában.

Nagyon sok történetet meséltek az erdei szénacsinálásról. Legtöbbnek a szereplője Lőrinc János volt.[96]

Nyár lévén rákészült, hogy az erdei kaszálókon csinálják meg a szénát. Meg volt a sorrend, ahogy minden évben szerre költöztek át egyik kaszálóról a másikra. Éjfél után el is ment János a szekérrel az erdőre, Varganyírbe. Meghagyta a leányainak, hogy vigyenek neki idejében frustokot[97], Csákimezejére. El is készült a túrós puliszka, bele tették a tarisznyába, a hátukra vették, szerre vitték és megérkeztek Csákimezejére. Hát az apjuk sehol. Akkor jutott

[96] Minden faluban létezik egy jól körvonalozódott anekdota csokor valamelyik falustárshoz kötve. Negyven évvel ezelőtt figyeltem fel rá, hogy a Gyergyóújfalusi Szenéte bácsiról szóló adomák szinte azonosak a Naszredin Hodzsa keleti heccmester kalandjaival. Az alábbi részletek szintén odasorolhatók. Az azonban vitathatatlan, hogy nagyon ősi anekdota kincs túlélésével találkozunk. Marton Veronikával egy kongresszus elnökségében voltam, amikor az egyik előadó beszéde alatt odasúgta nekem, hogy Benedek Elek bizony ismerte a sumér mesevilágot. Jónéhány azonosságot talált. Elek apó sohasem volt nagy világkultúra kutató. Ismerte saját népének a mese és mondavilágát. Ez történik Madarason még napjainkban is.

[97] Reggeli.

eszükbe, hogy más esztendőkben az első kaszálás Varganyírben volt. Indultak oda. Elég messze kellett menni. Későn értek az apjukhoz. Amikor arra hivatkoztak, hogy már pedig, őket Csákimezejére hívta, azt mondta az apjuk.

- Lehetett volna annyi eszetek, hogy soha nem ott kezdtük a kaszálást.

Fent az erdőn egy bizonyos körzetben több kaliba is volt. Esténként össze is gyűltek egyiknél és folyt a móka, mese, viccelődés. Mindenről szó volt, többek között arról, hogy ki hogyan gyógyult meg a betegségből, ki mit kellett tegyen. Ekkor mondta János:

- Hát tudjátok-e én es voltam olyan állapotban, hogy anyatejet kellett szopjak, hogy helyre jöjjek. Lett erre szörnyülködés, a kényesebbek félre is fordultak. – Na ne ijedjetek meg, nem most vala az, hanem féléves koromban.

Egyik este miután már az esti tere-fere is meg volt, mindenki ment a saját kicsi házába. Középen égett a tűz, körben aludtak az emberek. Egyszer csak megjelenik az ajtóban egy fekete, csóré kísértet. Felugrottak az emberek és meg akarták fogni. Amelyik hozza ért, annak kicsúszott a kezéből. Akkor ismertek rá.

- Hát te vagy-e János.
- Én biza, jól megijedtek úgy-e?

Hát János volt, aki zsírral összekeverte a kormot és azt kente magára. Félelmetes volt az erdei félhomályban.

Máskor sötétedés után a hátára kötötte fel a bocskor, futott, kiabált: Nézzétek, mit tettek velem a szépasszonyok (boszorkányok), miután lefeküdtem. Segítsetek levenni a hátamról a bocskort.

Amikor a kaszálók mellett más emberek mentek el, mindig szoktak köszönni: Reggel mondták:

-Jó reggelt adjon az Isten! -Hogy vannak? Felkelhettek-e?

-Fel hál'Istennek. Hát tűk?

-Mü es fel hála Istennek. Na, jó munkálódást, s szép időt adjon Isten!

-Nektek es!

Ha napközben mentek, akkor is köszöntek.

–Isten áldja! Na, szárad-e a rend, haladtok-e?

-Igen, hál'Istennek. Bár kitartana az idő!

Este mondták:

- Jó estét adjon Isten! Haladtatok-e ma?
- Mü igen, hát tük? Feltakartuk a nagyobbik részét, holnap, ha jó idő lesz, végeztünk es.

János bácsinak is köszöntek és megkérdezték:

-Hogy van János bá?

– Hát tudjátok-e, melegben melegem van, hidegben fázom, éhesen nem tudok dolgozni, s ha jól laktam, nem tudok hajolni, s azért nem tudok dolgozni.

Esténként nagyon szerették hallgatni a történeteit és azt, ha énekelt. Csap nyesni voltak az erdőn nagyon sokan. Ott is aludtak. Gyermekek is voltak sokan, a szabadban tüzet gyújtottak, körbe ülték és mondogatták:

-Énekeljen nekünk valamit János bá! Ő el is kezdte:

-Én elmentem a vásárba fél pénzzel, felsorolt az énekben, minden létező házi állatot. A macskát hagyta utolsónak. Csend volt, nagyon figyeltek a gyermekek, amikor

énekelte, hogy Macskám mondja….., megállott egy kicsit, és aztán elkiáltotta magát: -Mihály bá….., még is van egy félpénzem. Megijedtek hirtelen a gyermekek, de lett nagy kacagás utána.

Ott maradt a parázsló tűz helye, mindenki lefeküdni ment. Ekkor ment vissza János bá, kezdett énekelni elváltoztatott hangon, és bocskorban ugrándozni a szénen. Felugrottak az emberek, mentek ki a kalibából, s hát ismét János bá aki szórakoztatja őket.

Máskor késő este, amikor mindenki lefeküdt a kalibákban a tűz mellett, ő kiült a küszöbre és elénekelte végig a Bátori éneket. Csengett az erdő a hangjától.

Fent voltak az erdőn. Közös esti beszélgetés után mindenki pihenőre tért. Lefeküdtek a kalibákban. Középen égett a tűz. Ekkor indult meg János bácsi. Székelyharisnyában volt, rá szőttes rokolyát vett, lábán bocskor, a felső testére egy fehér rongyot tekert. Sorra ment a kalibákba. Ijesztgette az embereket. Elnézték neki, mert szerették az ő vicceit.

Otthoni kaszálásra készült. Korán felkelt. A felesége Róza még aludt. Kiállott a tornácba és eszébe jutott, hogy nincs nála gyufa. Felkönyökölt a tornácfára és visszaszólt. – Róza, hozzál ki gyufát! Többször ismételte, de a felesége nem ébredt fel, nem vitte ki neki a gyufát. Addig szólítgatta Rózát, hogy hozza ki a gyufát, amíg megvirradt, reggel lett és nem ment kaszálni.

Augusztus volt, a mezőn arattak az emberek. A férfiak kaszálták le a gabonát, az asszonyok szedték a markot, a gyermekek vetették a kötelet. Mindenki dolgozott, még sok volt a lábon álló gabona is, így nem látták egymást az aratók. Egyszer, csak vékony női hangon felhangzott:

-Felmásztam a kemencére, Leégett a szoknyám széle, Széle, széle, szoknyám széle, Megver édesanyám érte.

-Felmásztam a kemencére, Leégett a p…… m szőre…és így tovább. Ekkor hallatszott a Lőrinc János hangja:

-Hallod-e te Rózsa, mit énekelsz, hát nem szégyelled magad?

Jött is rá a válasz.

- Nem hát, kinek mi köze hozza!

Persze, aki hallotta mindenki tudta, hogy ez Lőrinc János bá. Tudták, hogy a felesége Rózsa nem énekel ilyen énekeket, sőt, mivel nem is hallott jól, túlságosan is szerény asszony volt.

Korán reggel mentek a mezőre sorban a ganyézó szekerek. Egyszer csak vékony női hangon felhangzott egy népdal. Még korán volt, nem lehetett látni jól. Csodálkoztak, hogy ki lehet az a fehérnép, aki ganyét viszen szekérrel és még énekel is. Aztán látták meg, hogy ez Lőrinc János.

Fonóban voltak a leányok. Későn indultak haza, amikor a Baráczi kertben különlegesen imbolygó fényt láttak meg elég magasan. Azt hitték kísértet. Kezdtek sikoltozni és szaladni. Később tudták meg, hogy a kísértet Lőrinc János bá volt. Egy hosszú bot végére rögzített egy gyertyát, meggyújtotta, jó magasra tartotta, mozgatta és ezt látták kísértetnek.

Máskor éjszaka felmászott a csűr tetejére, ide rakott ki meggyújtott gyertyákat, amelyeknek a fénye imbolygott. Persze, aki látta megijedt, mert akkoriban nagyon sok kísértetes történet keringett.

Fent volt az erdőn, Vészútján. Egyedül volt, mégis úgy hallották, hogy valakivel beszélget. Hallották, hogy mondja:

-Korom betej!

-Betej korom! Ezt szokták mondani az emberek egymásnak, amikor itallal koccintottak. Amikor közelebb mentek, hát látják, hogy János bá kezében van két darab ló lábszárcsont. Azokkal tesz úgy, mintha valakivel koccintana. Kérdezték:

-Mit csinál maga, János bácsi?

- Hát nem lássátok, a szépasszonyok lakadalomba hittak, kezembe adák ezt a szép üvegpoharat és velük koccintgatok. Lett erre kacagás.

Bálint Dénesné Ágnes néni mesélte a következőket. Korán árván maradtak. Hét éves volt, amikor meghalt az édesapjuk maradt három árva és, így minden munkát ők kellett elvégezzenek. A fiútestvéreivel együtt rakták meg a szekeret ganyéval és vitték a mezőre. Rendszerint előttük ment Lőrinc Dénes és énekelte a Báthory éneket. Annyiszor mentek így együtt, hogy közben megtanulta az éneket.

Nyáron fent voltak az erdőn szénát csinálni. Hárman voltak testvérekül a bátyjai Lajos, József és ő. Bent aludtak a kicsi házban, aminek a boronái között ki is lehetett látni és be is. Egy éjszaka arra ébredtek, hogy valaki nagyon furcsa, kísérteties hangon énekel, és közben a falon imbolygó fény látszik. Ő nagyon meg volt ijedve, a testvérei hallgatóztak. Jóska kiáltotta,

-Hamar a villát és a fészit! (fejszét)

Majd Lajos felugrott, elvette a fejszét, kiugrott az ajtón, hogy vágja le a kísértetet. Ekkor szólalt meg Lőrinc János, mert ő volt a kísértet.

- Ne bánts Lajos, nem tudtam, hogy magatokra vagytok.
- Bement a kalibába. Fel volt öltözve szőttes szoknyába, a fején szőttes fejkendő, a vállán hárászkendő. Kezében egy nagy meggyújtott gyertya.

Igyekezni kellett az erdőn a szénacsinálással, aug. 20-ig, Szent István napjáig be kellett fejezni, azt tartották, ekkor már a fának nagy az árnyéka, nem szárad a széna.

Amikor lakodalom volt, akkor szokta mondani az új párnak. A házas élet olyan, mint egy jó cseber s…r, aminek a tetején van kétujjnyi méz. Először elnyalogatjuk a tetejét, majd megegyük az alját, szokta mondani.

Nemcsak a férfiak szoktak viccelni, mókázni, hanem a nők között is voltak ilyenek. Kati nagynéném, nagyon vidám kedvű, vicces székely asszony volt. Szeretett vicceket mondani. Sokszor öltözött fel maszkurának, ment el a lakodalmi mulatságokba. Máskor napközben is beöltözött valamilyen maskarába, így tréfálta a szomszédokat, ismerősöket. Alig lehetett ráismerni. Mivel abban az időben gyakran jártak a faluban alkalmi árusok, ezt használta ki. Egy alkalommal felöltözött fűszerpaprika árusnak, végigjárta a rokonokat. Bement saját udvarukra, a férje, Pali sógor bácsi a színben dolgozott. Odament, köszönt neki és megkérdezte:

- Finom piros paprikám van, nem vásárol-e belőle?

- Nem én, most nincs itthon az asszony, ez az ő dolga.

Közelebb ment a férjéhez, aki akkor ráismert.

- Ej, te Kati, te Kati, hát jó bolond vagy. Nem volt harag miatta, mert sógor bácsi jól ismerte a felesége bolondos természetét.

Ősszel a Hálóhely nevű részen a gyermekek marhákat őriztek. Fát hordtak össze és tüzet gyújtottak. Oda került János bácsi is. Megkérdezte a gyermekeket, hogy át tudnak-e ugrani a tűzön. – Ától, ha maga megmutassa. Bocskoroson ugrándozott át a szénen, és utána a gyermekek is.

Az akkori emberek nem nagyon dolgoztak ünnepnapokon, vasárnapokon. Sokszor még Szent Istvánkor (aug. 20.) is fent voltak az erdőn szénát készíteni, de ezen a napon nem dolgoztak.

Madaras határában, így az erdőn is nagyon sok borvízforrás van. Fent az erdőn van a Küpüs borvíz nevű erdőrész, a Sárgásbánya mellett, a Bánya pataka, és Szélyeskút árkának összefolyása közelében. Onnan kapta a nevét, hogy egy nagy vastag fának kivájták a belét, ezt állították bele, ez lett a keret[98]. Nagyon finom iható vize volt, de jó hatású volt a reumás fájdalmak csillapítására is. Az 1960-as években újították fel azt a deszkából készített medencét, amelyben fürödtek az ide feljövő emberek. Főleg Mezei Ferenc bácsi járt ide többször és ő is vájta ki egy csutak belét, amikor a hatvanas években felújították a küpüt. Ugyanakkor újították fel a medencét is. Körbe rakták deszkával az oldalait. Egyszerre még két ember is elfért fürdéskor benne. Ferenc bácsi nagyon sokszor fürdött meg ebben a borvízben, ami nagyon hideg volt, ezért fel kellett melegíteni. A melegítés a következőképpen történt. Egy jó nagy tüzet raktak a közelben és ebbe nagy köveket tettek. Amikor a kövek átforrósodtak, belegurították a vízbe, mindaddig végezték, amíg a megfelelő hőmérsékletre felmelegedett a víz. Ekkor mentek bele és fürödtek meg. Sokan ezzel a fürdéssel kezelték a reumájukat.

Ma már ez is csak emlék. Már senki sem fürdőzik itt az erdőn. Aki arra jár, az már nem is ihat a vízből, mert iszapos lett és egészen el is tűnt. Azok szoktak arra járni, akik a Madarasi Hargita menedékházához mennek kirándulni. Régebben majdnem végig gyalog kellett megtenni a hosszú utat. Most végig ki lehet menni gépkocsival, vagy traktorral. Talán nagyobb élmény volt a gyalogos kirándulás. A Hargita csúcs fele menet, jövet még a következő borvizekből ihatnak az arajárók: Kicsi borvíz a Nagy Madaras pataka mellett, Kokojzás borvíz, és az alsó borvíz, amelyet még a Csorgó pataki borvíznek is neveznek. Ma ez a legbővebb vizű és a legkeresettebb is. Végig fel az erdőn elég jó az út, kiskocsival is lehet végig kimenni az erdő legfelsőbb részeire is. Ez a Csorgó pataki borvíz nagyon kellemes ízű, sokáig áll, jót tesz a különböző gyomorbántalmak esetén. Rendbe is van szedve. Mellette van egy fedett étkező hely is, tehát nagyon alkalmas kirándulásra is. Nagyon forgalmas hely, mert a madarasiak nagy része innen hozza palackokban az ivóvizet. Egy alkalommal még 40-50 palackot is megtöltenek borvízzel, kocsival, traktorral hozzák haza, berakják a hideg pincébe.

A Madarasi Hargita csúcsán 1801 méter magasságban a madarasiak állítottak, egy keresztet. Itt búcsú is van. Szeptember 14-én van a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepe. Az ezt követő szombaton tartják a búcsús szentmisét a csúcson felállított keresztnél. Erre a búcsúra még akkor is sokan elmentek Madarasról, amikor gyalog kellett menni. Mostanában járművekkel jutnak el a menedékházig. Megtartják a misét, vannak, akik aznap haza is jönnek, mások ott alusznak, és vasárnap jönnek haza. Régebben csak dolgozni jártak fel az erdőre. Tavasszal kaszálót takarítani, nyáron szénát csinálni, erdei gyümölcsöt szedni, télen erdőlni. Nem is olyan régóta engedhetik meg az emberek maguknak, hogy kirándulni menjenek. A kirándulás felfrissülés, kikapcsolódás. A kirándulások idején lehetett málnát, kokojzát szedni, össze lehet kötni a kellemest a hasznossal. Télire ezeket a házakat lezárták, az ajtókat leszegezték.

[98] Vagyis a küpü.

Egy idő után, a termelőszövetkezetek idején, az erdei házak is fokozatosan párologtak el. Ezeket is ellopták az emberek. Most, miután visszaadták az erdei kaszálókat, újból építettek kicsi házakat, sőt a Madaras patak mentén fent, az erdőn nagyon sok hétvégi ház van, ezek már nem erdei házacskák, hanem villák, minden kényelemmel felszerelve. Sokan vendégeket, turistákat fogadnak itt, mert nemrég villamos áramot is felvezették, egészen Szénhelytól fennebb is. Az erdő alján egy kis üdülőtelep épült ki. Turisztikai látványosság, ami a falunak is jövedelmet hoz.

Az aratás, szénacsinálás

Ez után a kitérő után ismét visszatérek a gazdálkodáshoz. Az elvetett gabona lassan növekedett, majd beért, általában két héttel később, mint az ország többi részén. Nálunk az aratás ideje augusztus és szeptember volt. Elérkezett tehát az a r a t á s, ami nem tartozott a könnyű munkák közé. Régebben sarlóval arattak. Ezt a munkát a nők végezték. A gyomokat nem tették bele a kévékbe. A kötélvetéskor a gyermekek is segítettek. Később a férfiak a kaszára kantát tettek, hogy szépen rendbe döntse le a gabonát. Ekkor a nők gyűjtötték össze a levágott gabonát. Marokszedéskor jobb kezükbe fogták a sarlót, bal kézzel besegítettek. Egy szedéskor egy kévényit gyűjtöttek össze. Ezt rátették az előzetesen megvetett kötélre, amit nagyrészt szintén a gyerekek vetettek meg. A kötelet kihúzott gabonából vetették. Kihúztak két, maroknyi gabonát, két részre osztották, a kalásznál összecsomózták, és lefektették a földre. Az így előkészített kévéket meg kellett kötni. Megfogták két oldalon a kötél gyökeres részét, összehúzták, csavartak egyet rajta, majd a második csavarás után a két véget bedugták két oldalt, a meghúzott kötél alá. Sokszor a férfiak kötözték meg jó szorosra, de meg tudta kötni egy erősebb kezű női személy is. Így állt össze a kéve. Megkötés után a kévéket felállították, felütötték a bütüjükkel alul, és így álltak sorban, addig, amíg össze nem szedték. A kévéket kalongyába, keresztbe rakták össze. Egy kalongya vagy 22, vagy 26 kévéből állt. Alapja egy kalászokkal felfele állított kéve. Erre rakták rá körben a négyszer négy kévét, vagy az ötször négy kévét kereszt alakban, tetejére egy kévét állítottak felfordítva, hogy az eső ne menjen bele a keresztbe.

Antal Dénesné szül. Bíró Róza (1932) mesélte a következőket az aratással kapcsolatban.

Aratáskor, ha gabona túlérett volt, akkor hajnalban keltek, hogy ne peregjen ki a szem. Arattak 10-11 óráig, elmentek onnan takarni, majd estefelé, amikor már nem volt nagy meleg ismét visszamentek aratni. Sokszor arattak kalákában is. Így gyorsan végeztek egy-egy földterületen és mehettek a másikhoz. A kalákásokat valamivel megkínálták, általában zöldpaszuly levessel, öntött salátával. Az ő édesanyja nem szerette a kaszás aratást, mert így több kalász ment veszendőbe. Kalákában arattak náluk is, de sarlóval. Így nem került bele a kévékbe a gyom és minden szál fel volt takarítva. Az arató kalákában vidáman ment a munka. Egész nap énekeltek, viccelődtek. A kaláka végén koszorút is fontak a gabonából és ezt valamelyiküknek feltették a fejére. Énekelve mentek haza is. Egy kaláka alkalmával egy olyan asszony is részt vett az aratáson, aki teljesen meg volt görbülve. Pálcával tudott csak menni. Hazamenet ennek a fejére tették fel a búzakoszorút. Vidáman, énekelve jöttek a mezőről haza, a koszorús asszony sem haragudott meg.

Akinek több birtoka volt, az arató munkásokat, asszonyokat fogadott. Legtöbbször Régen környékéről jöttek. Ezek pénzben kapták a bért. A kalongyák száma szerint fizettek. A gazda részére az volt a hátrány, hogy csak kicsi kévéket csináltak, hogy több pénzt kapjanak.

Ezek az aratók a hiuban[99] aludtak éjszaka, és a gazda csak egyszer adott enni nekik. A többi ennivalót ők szerezték be."

Pár nap száradás után a kévéket felrakták a szekérre. Ha hosszabb ideig esett az eső, átáztak a kalongyák, akkor szét kellett szedni, újra kellett szárítani és csak azután vihették haza. Otthon berakták a csűrben az odorba, vagy a csűrkertben asztagba rakták. Egy szekérre négy, hat kalongyát raktak fel, de ha többet akartak tenni két, két karót állítottak a lajtorja mellé, a rakás vége fele egy-egy szál deszkát tettek a karók mellé, hogy a kévék ne essenek le a szekérről. Egy asztagba általában 60 kalongyát raktak. A kévéket a kalászos felükkel befele tették, egy magasság után kezdték összehegyezni. Az asztag tetejére az összegereblyélt hullást tették. Így összehegyezve az esővíz le tudott folyni az asztag oldalán.

Aratás előtt már megkezdődött a szénacsinálás, ekkor a sarjús helyeket kaszálták le. A sarjús helyek azok a kaszálók, amelyeket még egyszer megkaszáltak, lekaszálták a sarjút is. Szükség volt a sarjúra, mert a fiatal állatoknak, a kicsi borjas teheneknek, a fias juhoknak ezt adták. A többi kaszálókat az aratással párhuzamosan kaszálták le, és takarták fel a szénát. A szénakaszálás is legtöbbször kalákában történt. Sorba álltak a kaszások, egymás után haladtak. Ha eszes volt a gazda, akkor elsőnek, a vezetőnek, egy jó kaszást indított. Ő diktálta a haladási tempót. Ez a többinek nem valami jó volt, mert muszáj volt azzal az ütemmel haladni, mint az elsők. Miután meg volt a kaszálás, jöttek a pallogatók, a rendszórók. Az asszonyok, leányok, gyereket villával, vagy gereblyével szórták szét, pallták el[100] a rendet. Így egyenletesebben terült szét és hamarabb is száradt.

Sokszor a takarásban is segítették egymást. Mindenféle szerszám volt a gazdaságokban. Régen nagyon sok favilla volt, ezeket családilag is elkészítették. A gyerekek is takartak egy-egy favillával. A szénát sokat kellett szárítani. Amikor félszáraz volt, akkor estefelé összegyűjtötték kicsi boglyákba, amit nálunk merekjének is neveztek. Ekkor is felgereblyélték az alját. Másnap szétszórták a kicsi boglyákat, boglyafenekekbe, ami azt jelentette, hogy annyi kicsi boglyát hordtak egy helyre és szórtak szét, hogy abból egy nagy boglya legyen. Nagyon sokszor megforgatták, rázogatták a rendet. Azt tartották, hogy „Villán szárad a jó széna." Miután jól megszárították a szénát, nagy boglyákba rakták. Abban az esetben, ha túl sok volt a széna, nagyra sikeredett a boglya, valaki felmászott rá, egy gyermek vagy egy nő. Ez jól megtaposta rakás közben, így sikerült felrakni mind a szénát. Sokszor tettek a boglyák tetejére ágakat, hogy a szél ne tudja felborítani. Amikor lehetőség adódott egészvágás szekerekkel haza vitték. Szekeret rakni, tudni kellett, hogy menet közben nehogy felboruljon. Sok gyakorlatra volt szükség, meg kellett tanulni. Mindig az tanította, aki alulról rakta a szekeret. Tudni kellett, hogyan kell tűrni a szénát a szekér első részén és hátsó részén. Tudni kellett, a kötőrúdat felemelni a szekér tetején, ott tartani, majd jól lenyomni. Vigyázni kellett, pont a szekér közepére tegye. A szekér rakásával kapcsolatosan is van egy vicc.

Az apa a fiával rakja a szekeret. Alulról az apa hányja fel a szénát, fent a szekéren a fia öllel rakja ide-oda. Egyszer csak megkérdezi a fiú.

- Édesapám tűrünk-e még? Az apa így válaszolt:
- Tűrünk fiam, tűrünk, addig, amíg él anyád.

Miután jó szorosan megkötötték a vastag kötéllel, indultak is haza. Otthon miután beálltak a szekérrel a csűrbe, egyikük bement az odorba, a másik pedig villával szedte a szénát a szekérről és dobta át. Az odorban álló tovább vetette, hogy egyenletes legyen.

[99] Szénatartó padlás
[100] Szétszórták, szétverték. De ha valakihez hozza palltak, akkor azt megverték

Étkezés a mezei munkák idején

A falusi ember az egész tavaszt, nyarat és az ősz egy részét is a mezőn töltötte, ezért volt szükséges, hogy főtt ételt is vigyenek a mezőre. A kaszások hajnalban indultak a mezőre, a rétre kaszálni. Kaszálás előtt bemelegítőnek megittak 1-2 pohár pálinkát és bekaptak pár falat kenyeret, túróval, vagy szalonnával. A reggelit, a frustokot később vitték ki nekik az asszonyok, gyerekek. Ez legtöbbször egy jó nagy lábas túróspuliszka volt. Leterítették a szelvétet a földre, körbeülték, megittak ismét 1-2 pohár pálinkát, elővették a villákat és a lábasból, közösenették a túróspuliszkát.

A levest, vagy a más főtt ételt kantáros fazékban vitték a mezőre. Ez a fazék itt Madarason készült. Nem kellett, elmenni a faluból cserépedényt vásárolni. Készítettek edényeket a madarasi fazekasok. Fazekakat, tálakat, fedőket, cserépkorsókat, kályhacsempéket. Kezdetben csak a jellegzetesen fekete kerámiát készítették, majd mázas edényeket is. A kantáros fazekak is lehettek feketék és mázasok. Méretük változott a család nagyságától függően. A felsőrésze elkeskenyedett, volt egy kantárja és fedője is, ami elég szorosan tapadt a fazékra. Olyan is volt, amikor már reggel magukkal vitték a kantáros fazékban a levest, de legtöbbször ez a gyermekek feladata volt, hogy elvigyék az ebédet. Feltétlen szükséges volt, hogy a déli harangszóra odaérjen a meleg leves. Főztek paszulylevest füstölt disznóhússal, zöldpaszulyból levest, zöldséglevest, becsinált levest csirkehússal vagy bárányhússal, pityókalevest, pityókástokányt hússal vagy hús nélkül, néha még gyümölcslevest is. Nagyon kellett vigyázni, nehogy megbotoljon és elessen az ételt vivő, mert baj lett volna, eltört volna a fazék és oda lett volna az ebéd.

Miután megérkezett a meleg étel megterítették az „asztalt" a földön. Elővették a tányérokat, kanalakat, kenyeret, sőt néha a hideg puliszkát is. Mindenki leült körben. Szétrakták a cseréptányérokat, esetleg pléhtányérokat és a kanalakat. Felszeletelték a kenyeret, és azt is szétosztották. Kitöltötték tányérokba az ételt és megkezdődött az evés. Minden étkezésnél elmaradhatatlan volt előtte is, utána is a keresztvetés és az ima. Vittek még túrót a borítóban, szalonnát, sonkát, hagymát, retket, ezzel elnyomtatták a levest és uzsonnára is ezt ették. Ebéd után következett a rövidke pihenő. Ledőltek a földre és egy kis ideig szundikáltak, pihentek. Kapáláskor, aratáskor és szénacsináláskor is ilyen ebédet ettek a mezőn, a réten.

A vizet cserépkorsóban vitték. Ennek a mérete is változott. A korsókat is itt Madarason készítették. Volt csicses korsó és olyan is, aminek csak egy száda volt. Frissen állott benne a víz. Legtöbbször kukoricacsutkával, fadugóval, esetleg egy nagy parafa dugóval dugták be a korsókat. A cserépkorsókat betették egy bokorba, vagy letakarták szénával, sarjúval és a víz hideg maradt. A gyermekek feladata volt, hogy ne fogyjon el teljesen az ivóvíz. Általában minden mezőrészen volt egy forrás, amit a tavasz folyamán kitakarítottak közös munkával és innen hordták a vizet. A cserépkorsókra nagyon kellett vigyázni, mert könnyen eltörtek. Bizony megtörtént, hogy az ivóvíz sem ért el a rendeltetési helyre. Ekkor nagyon megszidták a gyermeket. A mezőn több forrás és kút is volt. Ilyenek a Templomhegy alján levő kút, a Csorgó-kút, a Kántor-kútja, régebben a Kútik-kútja, Vész-kútja, Kácsicsfarka-kútja, Kemencés-kút, ezekből a kutakból töltötték meg a korsókat.

A patakok vizét használták mindenre, ebből főztek, mert azt tartották, hogy a paszuly, a hús hamarabb fő meg a sík, lágy patakvízben, mint a kútvízben. A húsleves sokkal átlátszóbb lesz és jobb ízű. A patak vizét vitték mosni és a ruhákat, is ebben tisztálták. Ha szappan főztek, akkor is a patakról vitték a vizet, a lenfonalat, kenderfonalat, gyapjúfonalat festettek, akkor is onnan vitték a vizet. Létszükséglet, volt a patak tisztántartása régen, de ma is az kellene, hogy legyen.

Tehát régen kötelező volt a mezei források, kutak, a folyóvizek tisztítása, rendben tartása. Minden víz védelme, mindenki részére kötelező volt. Szigorúan tilos volt a házi szemétnek a víz mellé rakása, a vízbe dobása. Dögöt, trágyát nem szabadott beledobni, a szűcsök, tímárok nem moshatták benne a csávált bőröket, a kendert, lent nem szabadott a falu között, se a falun feljebb a folyóvízbe áztatni. Volt egy parancs, ami minden faluban érvényes volt:

A folyóvíz árka mind a falvakban, mind a mezőben gondviselés alatt legyen, ahol keskeny igazítsák, tisztítsák, tágasítsák. Legyen gondviselés alatt a közelebbi gazda által, a falu által. Aki az útra, a patakba, a folyóba, a ház, a szoba szemetét, az udvarban való gazt, akár a szarvasmarha, sertés beleit a patakba mossa, a lúgozó hamuját oda tölti, a csávált bőröket, kendert beleáztat számadással, tartozik. Ezek büntettessenek meg. Nagyon aktuális lenne ez a törvény ma is. Az előttünk elfolyó Madaras patak hovatovább jobban hasonlít egy kanálishoz, mint egy tiszta vizű hegyi patakhoz.

A szalonna mindig jó útitárs volt, ezért mindenki igyekezett disznót tartani és azt a tél folyamán vágták le. A disznóvágás mindig ünnep volt a családban, és kalákában történt. Előtte való nap rákészültek. Előszedték a lapítókat, teknőket, surlókeféket, a törlőket, megfenték a késeket, vízzel töltötték meg a nagyobb edényeket, az üstökbe vizet tettek, sok fát aprítottak, száraz szalmát vettek elő, az asszonyok megőrölték a borsot, megtakarították a hagymát, fokhagymát, előszedték a szükséges fűszereket. Szóltak az asszonyoknak, a mészárosnak és a disznófogó férfiaknak.

Ezzel kapcsolatosan is kialakult egy szólás-mondás Madarason. Ez a következő:„ Pali Jóska nélkül disznőölés nem lesz„ Ezt akkor használják, ha valamilyen munkáról menet közben úgy látják, hogy nem fog sikerülni. Így alakult ki:

Pali Jóska (a valódi nevén Antal József) és Váncsa Jóska komák voltak. Váncsa Jóska mészároskodott a faluban. Télvíz idején gyakran hívták disznóvágni. Mivel a faluban az volt a szokás, hogy a disznófogóknak pálinkát töltöttek, a két koma megegyezett abban, hogy ha Váncsa Jóskát hívják disznóvágni, valamilyen okot mindig kitalál, hogy Pali Jóskát is hívják el disznófogni.

Egyik alkalommal, amikor Váncsa Jóska megérkezett disznóvágni, megkérdezte, hogy kik lesznek a disznófogók. Azt válaszolta a gazda, hogy

- Itt vagyok én, itt van a brassói vejem, és Álóz, a madarasi vejem.

Erre Váncsa Jóska azt mondta, hogy:

-Az urat nem ismerem (rámutatott a brassai vejre), te nem érsz semmit, Álóz annyit sem, ha Pali Jóskát bé nem hívjátok, itt disznóölés nem lesz.

Reggel nagyon korán keltek, egy pár pohár bemelegítő pálinka után fogták meg a férfiak a disznót, a mészáros leszúrta, majd jó száraz szalmára tették. Bementek a házba, közben ismét pálinkáztak, sőt pár falat kenyeret, túrót, szalonnát is bekaptak. Kimentek meggyújtották a szalmát, perzselték a disznót, késekkel kapargatták, vigyáztak, hogy megpiruljon szépen a bőr, de el ne égjen. Amikor kész volt a perzselés, hozzáláttak bő vízzel megmosni. Surlókefével tisztára súrolták, jól lemosták. Miután megmosták, feltették a daraboló asztalra, következett a szétbontása. A gazdasszony egy lábassal várta a tokánynak való húst. Először tehát azt vágták ki, és adták oda neki. Ahogy bement a házba, oda is tette főni nyomban. Az üstben feltette a puliszka vizet is. Kint folytatódott a bontás, amikor a szalonna előtűnt ismét következett a „Jó egészséget az elhasználásához!'' köszöntés, persze ismét pálinkával. Közben készült a „mocskos tokány" és a jó nagy puliszka. A mocskos tokány nevét onnan kapta, hogy ezt a húst mosás nélkül tették oda tokánynak. A mocskos tokány mellé puliszka járt, kenyeret, alig használtak el. Disznóvágásra beért a savanyú káposzta, elő lehetett venni. Olajos káposztacika volt a savanyúság. Amire elkészült a reggeli, kész kellett legyenek a bél kimosásával is. A belek tartalmát kirázták az udvar sarkában, majd

a patak vizében, vagy a kút mellett kimosták, kiforgatták, és vízbe tették. A nagyteknőbe elsózták a szalonnát, amit nem daraboltak fel, úgy hosszan tették a teknőbe, mindig vettek sonkát is, elsózták lábakat, az orját, és majdnem minden nagyobb húst, sok mindent, mert nem volt hűtőszekrény. Nagy fazekakban odatették főni a véresnek, és májasnak való részeket. A disznófejet is főni tették, ebből készült a disznófősajt. Miután, már minden a kályhán volt, akkor következett a reggeli. Reggeli után az asszonyok gyorsan hozzáláttak a feldolgozáshoz. Közben már megfőtt a kályhán minden, meg volt takarítva, vakarva a bél, pirult a felvágott hagyma. Őrölték a húst, a véres hurkának valót, egy teknőben megdagasztották a kolbásznak valót, egy nagy tálban a véresnek valót. A fűszerezés a házi asszony dolga volt. Felaprították a disznófej húsát és következett a töltés. Ha több segítség volt, akkor ez is nagyon gyorsan ment. Régebben töltöttek kásás hurkát és hájszéles hurkát is.

Ha jó kövér volt a disznó, akkor nagy volt a hája is. A hájból mindig kivágtak egy darabot, eltették a hidegbe. Később ebből hájas tésztát sütöttek. Nagyon munkás tésztaféle, de megérte, mert nagyon finom volt. Akkor a régi időben nem volt még margarin, csak vaj, ezért volt szükség a hájra is. Még egy darabot elvettek a hájból, megsózták, feltűrték szorosan, összekötözték és eltették. Ez megavasodott, felhasználták az emberi, állati sebek kezelésére. A házi patikában gyakran használták az avas hájat. A többi hájat összevágták és kiolvasztották. Ugyancsak kiolvasztottak a szalonnából is. Külön egyiket, külön a másikat, mert a háj puhább lévén hamarabb kiolvadt. A zsírt beletöltötték a zsírosbödönbe, a tepertyűt (tepertőt) eltették. Sütöttek tepertyűs pogácsát is többször, és el is tettek fogyasztásra. Ki is préselhették a tepertyűt, de ha szépen volt összevágva, akkor nagyon gusztusos, ízletes volt kenyérrel, hagymával.

Ha már a régi szalonna el volt fogyva, akkor a disznóvágás után abáltak friss szalonnát, tettek a levébe fűszert, fokhagymát. Miután megfőtt megpaprikázták és betették két lapító közé, nehezéket tettek rá és megpréselve hűlt ki. Ez is nagyon finom volt uzsonnára, reggelire, vacsorára.

A véres hurkát megfőzték, a disznófősajtot és a májast csak enyhén főzték. A véres hurkát a megdarált belsőségekből és a nyers vérből, sok fűszer, szitált csombor hozzáadásával készítették, kézi hurkatöltővel töltötték meg. Nem volt tiszta munka, mert bárhogyan is vigyáztak a laskadeszkára is jutott a vérből. A véres hurka főzésére használtak egy drótból font kosarat, ebbe tettek bele egy adag hurkát, felakasztották a fazékban, majd egyszerre emelték ki. A kezüket hideg vízbe mártva szedték ki, majd nyújtották ki a lapító deszkán. Így kinyújtva hűlt ki. A májas hurkát is kinyújtották. A disznófősajtot is két lapító közé tették és préselték.

A kocsonyának való húst, a füleket, farkat, nyelvet, csülköket eltették, fagyasztották a padláson, majd lassanként főzték meg, még az enyhébb idő beállta előtt.

Miután végeztek, a tányérokra kirakták a „kóstolókat.” Ez az előzetesen kapott „aprólék”, visszaadását jelentette. Egy anekdota is van erről. Nem csak Madarasra vonatkozik, de nálunk is gyakran mondogatják. Egy illető, minden alkalommal, amikor kóstolót vittek mondogatta: „Jó szokás! Jó Szokás!” Elkövetkezett, hogy nála is disznóvágás lett. Ki kellett rakni tányérokba a kóstolókat, hogy azokat adják oda a szomszédoknak. Ekkor ezt mondta „Hát ez bizony nem valami jó szokás.” A tányérokban a kóstolót letakarták szelvéttel és még aznap el is küldték a gyerekektől. A gyermek legtöbbször azt mondta: „Édesanyám egy kicsi kóstolót küldött.” A válasz mindig ez volt: „Isten fizesse!”

Este volt a disznótor. A disznótoros vacsora fogásai a következők voltak: káposztalé leves, jó sok hússal, benne az agy is, hús, kolbász, véres, megsütve, melléje pityókapire (krumplipüré), ecetes uborka, olajos káposztacika, sokszor még palacsinta is került az asztalra. Bemelegítőnek és vacsora közben is pálinkát ittak, utána bort. A disznótoros vacsorán ott voltak a segítségek. Az olyan húsokat, amelyeket nem sóztak be, a kocsonya húst

is felvitték a padlásra elhasználásig, ha tél volt és hideg. Sóban is tettek el húst, szeletekre vágták, jól megsózták és uborkás üvegbe szorosan, belenyomkodták. Ebből lehetett készíteni kiáztatás után hagymás szeletet, bécsi szeletet. Nem olyan lett, mintha friss húsból lett volna, de nem volt más tartósítási mód.

A kolbászt rúdra akasztották és szárították. Amikor megszáradt a héja, a disznófősajttal együtt füstre tették, majd felvitték a padlásra.

Vérest, kolbásszal gyakran rántottak reggelire és puliszkával ették meg és káposztacikával. Ha sok gyermek volt, akkor kiporciózták a kolbászt, hogy minél tovább tartson. A gyerekek mindig nagyon szerették a kolbászt, de evéskor azt szokták nekik mondani: Csak keveset, mert „Több nap, mint kolbász.''

A száraz kolbászt is be kellett osztani, hogy tavasszal is legyen, és a húsvéti szenteltethez maradjon belőle. Akinek más állata is volt, az a disznóvágás előtt levágott borjút, növendéket. A hús egy részét eladták, a többit megőrölték és szaporították a disznóhúst. Így sokkal több kolbászt tudtak tölteni, megfüstölték, megszárították és így jobban elállt, mint a hús.

Három hét eltelte után kivették a sóból a szalonnát és más húsokat. Lemosták róla a sót, spárgát kötöttek rá. Sokszor a szalonna görbe volt, ezért a földre terítettek tiszta zsákot, vagy búzaszaló lepedőt, le is terítették, és jól megtaposták. A megpaprikázott szalonnát, a sonkát, ha nem volt nagy, a lábakat, az oldalast, a nyúlót felkötötték a konyhában száradni. Miután azok jól megszáradtak, vagy azonnal felvitték a padlásra és ott füstölték meg, vagy kitették az udvaron levő füstölőbe füstölni, majd azután felvitték a padlásra. Innen hordogatták le szükség esetén. Itt is volt egy megszorítás. Mindig azt mondták, hogy a szalonnát nem szabad megkezdeni addig, amíg a kakukk meg nem szólalt. Ennek egyik haszna az volt, hogy takarékoskodtak a szalonnával, ami minél tovább kellett tartson, mert legtöbbször évente csak egyszer, esetleg kétszer vágtak disznót.

A padláson tartott szalonnával kapcsolatban is volt egy adoma, amit máshol is mondogattak, de itt nálunk is nagyon sokszor elhangzott. „ Nem állottam meg, hogy bé ne szóljak.” Ezt akkor szokták mondani, ha valaki mindenbe bele akar szólni. A vicc a következő: „ A cigány elment szalonnát lopni a pap házához. Felment a padlásra, ahol a szalonnát tartották. Le is vágott egy jó adagot és akarta elvinni. A padlás gyenge volt, szalonnástól beesett a konyhába. Itt éppen ettek az asztalnál. Ekkor mondta a cigány:

- Plébános úr, éppen erre jártam és nem álltam meg, hogy bé ne szóljak, és meg ne kérdezzem: Hogy vannak? ''

A padláson tartották a füstölt húsokat, szalonnát addig, amíg a legyek nem kezdtek járni. Ekkor két mód volt a tárolásra. Bele tették papírzsákba, majd a gabonás ládába a gabona közé, vagy papírba csomagolva a padban, ládákban tartották. Ha volt egy nagyon jó légymentes kamra, vagy gabonás, akkor itt is tarthatták felakasztva. Így a legyek nem tudtak kárt tenni. Ha jól tárolták, akkor a füstölt hús és a szalonna nem avasodott meg.

Más állatot, bárányt, juhot, berbécset, borjút, majorságot elég gyakran vágtak. Erre nagyon sokszor került sor, amikor kalákára készültek. A falusi emberek nagyon sok állatot tartottak, ezért legtöbb helyen húsból nem volt hiány.

Gyakran mondogatták ezt a szólás-mondást. „ Előbb ól kell, azután malac.” A disznókat legtöbbször külön ólakban, pajtákban tartották. Ezek lehetett jól elkészítettek, de lehettek deszkából is, nyári ólak, szellősek. A deszka ól nyáron nagyon megfelelt, de télire a melegebb volt a jobb, a disznók is jobban híztak a meleg helyen. Abban az esetben, ha kocákat is tartottak, hogy kismalacokat neveljenek feltétlen meleg istállóban kellett tartani, teleltetni az anyadisznót. Sokan tartottak kocákat, hogy ne kelljen megvásárolni a malacokat. A kereslet-kínálat határozta meg a malacok árát. Sokszor nagyon drágák voltak, máskor nagy

volt a kínálat, ilyenkor nagyon olcsón lehetett megvenni. Ha anyadisznót tartottak, akkor betervezték, hogy mikor lenne a legalkalmasabb idő a szaporításra. Lehetett tervezni, mert egy anyadisznó minden harmadik hétben alkalmas volt a fedeztetésre. Ha már vemhes lett a disznó, akkor igyekeztek szelídíteni, sokat beszéltek hozza, simogatták. Ezt azért tették, mert legtöbb disznó ellés idején nagyon ideges, sőt veszélyes is lehet. Ha ismeri a gondozóját, akkor magához engedi. Ahogy sorban születnek a kismalacok, vigyázni kell, hogy az anya izgatottságában ne tapossa el, ne feküdjön a malacokra. Sokszor órákba telik ez a felügyelés. Ilyenkor, még éjszaka idején is a jó gazda ott ül az istállóban. Jó az, ha meleg van az istállóban, mert a kismalackák megfázhatnak, elpusztulhatnak. Általában háromhetes, négyhetes korukban kezdik pótolni az anyatejet. Ilyenkor adnak korpát, rozsot a malacoknak. Az adagot fokozatosan emelik. Külön helyen, vályúban adnak enni nekik, egy kis résen ki-be sétálnak az anyához. Hat hét után már jól eszik a pityókás korpás ételt is. Alkalmasak eladásra. Nagyon kell vigyázni az etetésre, nagyon kényesek, könnyen kapnak hasmenést, el is pusztulhatnak. Be kell tartani az etetési időt, az étel minőségét és mennyiségét is. Általában párosával veszik meg a malackákat, mert így ismerik már egymást, és jobban esznek. Berakják a kismalacokat a pajtába és kezdődik a tartásuk. Itt nálunk főlek pityókás, darás moslékkal etetik, de nyáron nagyon sok zöld levelet, füvet adnak nekik. Az igazi hízlalás ősszel kezdődik, amikor kukoricadarát, vagy más gabonából őrölt darát adnak nekik pityókával. Minden család igyekezett, hogy az év folyamán egyszer vágjanak disznót.

Az 1960-as években kissé változott a tartósítási mód. A megtöltött kolbászt nagy lábasban megsütötték, felvagdalták. A karajt, az oldalast szintén felszeletelték, jól kisütötték. A kolbászt is, a húst is belerakták uborkás üvegekbe, esetleg mázas fazekakba. Felfőzték az étolajat, forrón öntötték a húsra. Lekötötték celofánnal. Amikor szükség volt kiszedték, felmelegítették és fogyasztható volt. Ha ügyesen tették el, akkor sokáig elállt. Mindig jól kellett takarja az olaj. Tettek el úgy is, hogy nem forró olajt öntöttek rá, hanem forró zsírt. Ezt kisebb üvegekbe rakták és fel lehetett csomagolni. El lehetett vinni erdőre, mezőre és úgy hidegen lehetett enni.

Mára már a disznóvágás sem a régi, a levágás még mindig a régi szokás szerint történik, de a feldolgozás módja változott. Majdnem minden háznál már van fagyasztóláda. Csak a szalonnát, esetleg egy sonkát sóznak el. Megtöltik a szokásos aprólékokat, készítenek tűrt húst is, mindenki a saját receptje szerint, a disznófősajtot sem mindig főzik meg akkor. A többi húst, csontot, mindent, beraknak a fagyasztó ládába. Tesznek el darált húst is. Akkor vesznek ki onnan valamit, amikor szükség van. Így egészségesebb a hús, mint megfüstölve. Már nem mindenki tart disznót, hisz a kereskedelemben mindent lehet kapni, így nagyon sok munkától, vesződségtől van felmentve az, aki ezt megengedheti magának. Mi gyermekkorunkban is mindig tartottunk disznót és ezt folytattuk miután én is férjhez mentem, nem szakadt meg még a folytonosság. Most is tartunk disznót, sőt anyakocát is. Saját tapasztalataim alapján írtam le a disznótartással kapcsolatos dolgokat.

A szekér és a szán

Akkoriban a szekér és a szán nagy jelentőséggel bírt. Szekérből és szánból is többféle volt. Legtöbbet talán az egészvágás szekeret használták. Ezzel szállították haza a terményeket, a szénát, gabonát, szalmát. Volt félvágás szekér, háromnegyedes szekér, kasos szekér, kocsisszekér, erdőlő szekér, brassai lajtorjás szekér. A szekerekre kóbort tettek

és ezzel vitték a deszkát, a cserépedényeket eladni más vidékekre, volt bőcsűs[101] szekér, ezzel mezőre mentek, ezzel vitték a trágyát is.

Volt f a t e n g e l y e s és v a s t e n g e l y e s szekér is. Mindeniknek megvolt a maga rendeltetése. A fatengelyes szekéren nem volt vasazat. Régebben ebből volt több. Később kezdték készíteni a vastengelyes szekereket. Ma is vannak még használatban fatengelyes szekerek. Egy-egy gazdaságban több szekér is volt. Ezeket a szekérszínekben tartották. Ha több szekér volt, akkor szekérszín is nagyobb kellett, vagy két szín is volt egy udvaron. Tartalék kerekekre is szükség volt, hisz a rossz mezei, erdei utakon, hamar tönkremehetett és megomolhatott a kerék. S z á n b ó l is minden gazdaságban legalább kettőre szükség volt. A k o c s i s z á n télen egyik fő közlekedési eszköz volt, erdőre pedig mindig a két részből álló e r d ő l ő s z á n n a l mentek.

Úgy a szekereket, mint a szánokat a k e r e k e s m e s t e r e k készítették. Akkoriban ez a mesterség nagyon fontos volt, hisz naponta kellett javítani, vasazni a kerekeket és készíteni az újakat. Ezt a mesterséget is komolyan ki kellett tanulni. Először i n a s k o d t a k, aztán s e g é d e k voltak és csak azután lettek m e s t e r e k. Régen kerekes volt a Köves utcán Páll Antal, Ördög Áron, majd hosszú időn át Juhász Pál és Sándor Ferenc volt Csíkmadaras kerekese. A kollektív idején is ők készítették a kerekeket, szekereket és a szánokat. A kerekes mesterséget tanulta meg Sándor Mátyás, aki szintén készített kerekeket fiatalkori haláláig. Mostanában kerekességhez értő személy Juhász József (Lakatos, született 1942). Ő mondta el a szekerek fajtáit, a szekér részeit, hogy van a szekérnek első tengelye, hátsó tengely, amelyeket a rúd köt össze, van első és, hátsó soroglya, van szekér bütü a szekérnek az első részén és a hátsó részén. Ez deszkából van. A bütü szó máshol is használatos, pl. párna bütü, ami a párnának a két keskenyebb oldala. A padnak szintén van bütüje. Van egy szólás is ezzel kapcsolatban. Ha valami bevégzettnek tekinthető, akkor szokták mondani: „Ez el van bütülve."[102] Elől két oldalt van egy-egy rokanca, hátul egy-egy lőcs, elől van a fürgenttyű, hátul van a kankó. Két oldalon a két lajtorja, közből a szekér deszkák. A deszkák alatt van a nyújtó. Ez egy rúd, hátul hosszabb a bütünél. Régebben a gyerekek erre csipeszkedtek fel (kapaszkodtak fel), ha vitetni akarták magukat a szekérrel, vagy erre állott fel az, aki fel akart mászni a megrakott szekérre. Elől van a szekérrúd. Ez kétféle. Ha szarvasmarhával húzatták, akkor járomra volt szükség. A járomhoz volt két járompálca, ezzel szorították be az állat fejét, és volt egy küszküllő, ezzel rögzítették a jármot a rúdhoz. A lovas szekér rúdjának első részén van a felhörc. Ebbe akasztották bele a hám első részét. Hátul van egy-egy késefa. Ez biztosítja a távolságot a két gyeplőszár között, ide állítják be a lovat.

A szekér két első kereke kisebb, a két hátsó kerék nagyobb. A kerék részei: középen a kerékagy, ebbe rögzítették a fentőket, amelyeket falakkal kötöttek össze és erre tették a vas abroncsot. Nagyon pontos munkára volt szükség, hogy bírja a terhelést. Nemcsak szekereket, szánokat készítettek, hanem eketaligát is. Ennek a kerekei kisebbek, mint a szekereké, de kétféle méretűek. A barázdában járó kerék nagyobb, a másik kisebb.

A szerszámok nevei, amit egy kerekes használ: Faragó bárd, kézvonó, vállas véső, sima véső, furdancs, ezerlyukas (a kerékfal rajzolásához), forgó bangázli, cirkalmazó, rájmózli, vinkli, colos mérő, hasogató fűrész, daraboló fűrész, többféle gyalu, falbeszorító satu, gyalupad és napjainkban a szalagfűrész.

A kádárok által használt szerszámok a kézvonó, gyaluk, ontora vágó, gyalupad satuval.

[101] Bölcsős, másvidéken nevezik csónakosnak, ládás szekérnek.
[102] Bütü Badiny Jós Ferenc közli mint sumér szót. Jelentése elvégeztetett, befejeztetett.

Juhász József még most is készít szekereket, de csökkent az igény a traktorok korszakában. Nagyon kevesen csináltatnak új szekeret. Ezek már ritkán fentősek. Ma a szekerekre autókereket tesznek.

Gyermekkoromban hallottam egy anekdotát a repülőgépről és az eketaligáról. Valamikor, amikor megjelentek az első repülőgépek a falusi emberek csodálkoztak, sőt féltek is.

Egyszer két székely atyafi kint volt a mezőn. Fölöttük szállt el egy repülőgép. Azt mondja az egyik:

- Nézd komám, micsoda?
- Eketaliga.
- Hogy az Isten csodájába szállott fel oda?

Minden szekér és szán készítésekor szükség volt v a s a z a t r a is, amit akkor, a k o v á c s o k készítettek. Régebben több kovács is volt a faluban. Ők készítették a ráfokat, és minden szekérhez való vasazatot. Patkolták a lovakat, teheneket és minden vasból való eszközt készítettek. Nagy szükség volt a munkájukra. A kovácsműhelyek felszereltek voltak és mindig volt bőven munkájuk a kovácsoknak. Gyermekkoromban a Papsára utcában kovácsműhelye volt Gráncsa Györgynek, a Madaras patak mellett, akit mindenki Gyurka bá-nak hívott, a Hídvég utcában Váncsa Mátyás bácsinak, Felszegben Bogács Kálmánnak, a Horvátok utcában Süket Józsefnek. A kollektív idején hosszú ideig volt kovács Hajdu Áron – Ityim és vele dolgozott Berszán István, aki ma is dolgozik, patkolja az állatokat.

Amikor szerelték fel a kerekeket a szekérre, jól megkenték „degenyeggel" a tengelyt. Az ilyen kenésre még gyakran szükség volt, hogy a kerék könnyebben forogjon. A degenyeg fekete, kátrányszerű kenőanyag. A kőolaj feldolgozása után nyerték. Ezt a regáti (moldvai) szekeresek árulták. Elindultak egy jó adaggal, falukban kiabálták, hogy mit árulnak. Minden udvaron volt egy degenyeges edény, egy-egy kenőlapáttal. Amikor újabb adagot vásároltak, ebbe tették bele, és innen kenegették a tengelyre, hogy jobban forogjon a kerék. Vigyázni kellett, hogy ne kerüljön a ruhára, mert nem lehetett kimosni a foltot. Hát bizony ez is emlék, nem kell félni a degenyeg foltjától, mert nincs is. Helyette a meglevő szekerek kerekére sárga zsír kerül, ez most a kenőanyag. Régen ezeken a szekereken lehetett kapni halzsírt is, petróleumot is, amit akkor nálunk gáznak hívtak. A szekeresek nem tudtak magyarul, de a portékáikat tudták árusítani. A következőket kiabálták:

Hai, la degenyeg, hai la halzsír! (hai = gyere)
Hai, la petrol, hai, la gáz, hai la lakadalmas ház!

Eszembe jutott ezzel kapcsolatban egy névcsúfoló mondóka:
-Jenő, szekerkenő!

Ennek kapcsán írok le még néhány ilyen csúfolót:

Anna, likas a kanna.
Bé kell dugni, jól s…be kell rugni.

Ádám, kutya ül a hátán.

Sanyi, Sanyi, sapka, mit eszik a macska? Egeret, bogarat, mindenféle madarat.
Jóska, babóska, kert oldalát lef…….ta. Visszafordult s felnyalta.

Lackó, pad alatt a zacskó.

Péter pete polcon, macska kéri nyolcon. Kilencen alól nem adja, inkább a földhöz csapja.

Erzsébet, megbergett, tizenhárom bocsa lett.

Anikó, kell-e szőrös botikó!

Cigány, cigány, szökdöső,
Kert oldalát lökdöső.

Domokos, tiéd lesz a libafos.

Amikor kergetőztek, versenyeztek, akkor mondták:

Meszelő, meszelő,
S…t eszik a legelső!

Az én bicskám békanyúzó,
S…t eszik a leghátulsó.

Cséplés, őröltetés

Visszatérve az aratáshoz, miután megtörtént a behordás is, következett a cséplés. Csak az 1900-as évek elején használták a cséphadarót, a ledöngölt csűrpadlón. A csséphadarók ekkor lassan használaton kívül kerültek. A legelső gépi cséplés tüzes gépekkel történt, ezeket ökrök, vagy lovak húztak egyik udvartól a másikig. Nem voltak veszélytelenek, mert a szikra tüzet is okozhatott. Lassan ezeknek is lejárt az idejük.

Gyermekkoromban már cséplőgépekkel cséptek. A cséplőgépek magántulajdonban voltak, a tulajdonos alkalmazott egy gépészt, két etetőmunkást. Sokszor a tulajdonos volt a gépész is, aki értett a hibák kijavításhoz. A cséplőgépet úgy vontatták egyik háztól a másikig. A cséplés mindig kalákában történt. A szomszédok, rokonok, segítettek egymásnak. Bevontatták az udvarba vagy a csűrkertbe a cséplőgépet. Elhelyezkedtek a segítségek. Vagy a csűrből adogatták ki a kévéket, vagy a kazal tetejéről. A cséplőgép tetején állt az etető és egy kévevágó leány. Az etető elvette a kévét, és miután a kötelét a kévevágó leány elvágta, beleszórta a cséplőgép dobjába. Balesetveszélyes volt a gép tetején lenni. Nagyon kellett vigyázni. Miután elindult a munka, a szalma elrakásához annyian álltak, hogy tudják boglyába rakni azt, a töreket, vagyis a pelyvát kosarakban hordták tovább. A cséplőgép hátsó részén akasztották fel a zsákokat, itt jött ki a gabona és miután megteltek a zsákok elvették és bekötötték. A hullást is összegyűjtötték. Ebben főleg gyommagvak és törött gabonaszemek voltak, ebből szórtak a szárnyasoknak. Ha kész volt a cséplés, a gabonát behordták a gabonásba és beletöltötték a karba, vagyis a gabonatartó ládába. A cséplésért gabonával fizettek a megegyezés szerint. A munka befejeztével megkínálták a segítségeket. Főztek berbécstokányt vagy pityókástokányt juhhússal. Ha nem volt hosszas a cséplés, akkor elég volt, ha szárazétellel kínálták meg. A cséplőgéppel együtt a segítségek is mentek a szomszédba. A cséplés kinyúlt késő őszig. A gabona általában nem volt tiszta, tele volt gyommagvakkal . Kirostálták, úgy vitték a malomba őrletni és vetés előtt is kirostálták. Őrletni vékánként vitték a vízimalomba.

A Madaras patakán nagyon sok v í z i m a l o m volt és egész évben őröltek. Ezekben a malmokban őröltek árpát, rozst, kukoricát. Az őrlésért vámot vettek. A kiskoromban működő malmod közül a következőkbe vittünk gabonát őröltetni: Tamás József, Dombi Dénes, Szabó János és Dombi Lőrinc. Ezek a malmok nem voltak nagy teljesítményűek. Nyolc óra alatt 25 kg gabonát őröltek meg kenyérnek, vagy puliszkának. Ha csak darálni kellett, akkor többet is fel tudtak önteni.

A faluban még csak egy kisebb vízi-malom maradt meg olyan állapotban, hogy abból el lehet képzelni a malom működését. Meg van a malomház, bent nagyon erős gerendákból az a rész, amelyen őrölt a malom. Ennek a gerendázatnak az oldalán olvasható a következő szöveg: „EZEN MALMAT ÁLITOTA HAJDU FERENC 1879. Mellette ez áll: ÉS UJITOTA BIRO ISTVÁN ÉS ÁRON 1911 9 ho 12-én."

A malommal kapcsolatos dolgokat Blága Árpád (szül. 1923.) bácsi mesélte el. Az édesanyja ide jött férjhez, szüleitől maradt rá a malom. Ezt a malomépületet tehát 1879-ben építették, az Olt folyón, száz éven át, még a hetvenes évek elején is híven teljesítette a feladatát, őrölte a gabonát lisztnek, darának. Miután a szülők elhaltak Árpád bácsi lett a molnár, sőt ő szereltetett gyapjúfésülőt is a malomházba, ami szintén a víz erejével működött. Kint még látszik a gát, malomárok helye, látszik, hogy hol volt a laj, vagyis a kideszkázott keskeny árok, amelyről vízesésként zuhant a víz a nagy kerék labodáira, erejével forgatva a malomkereket. Bent a házban a gerendákból épített magaslaton volt az őrlő rész. Volt egy mozdulatlan nagy malomkő, melynek átmérője 95 centi, magassága 20 centi, és van rajta egy kis bevágás, faragás. Ennek a belső része 8 centi, a külső része 12 centi, a mélysége 10 centi. Erre a bevágásra van felszerelve egy kis vályú, ezen folyt ki a liszt. A mozdulatlan malomkőn forgott körben egy ugyanekkora malomkő, amely össze volt kötve egy tengely segítségével a malomkerékkel. A felső malomkő közepén levő nyílásra volt felszerelve a garat. Az alsó malomkő körül egy védő sánc volt deszkából, hogy a megőrölt liszt ezen keresztül a ládába folyhasson ki. A gabonát szórólapáttal rakták, vagy esetleg zsákból lassan eresztették a garatba, alul a ládából mindig a szórólapáttal rakták a zsákba. Minden malomnál volt egy tizedes mérleg, ennek a lapján mérték meg a gabona súlyát átvevéskor, és majd az után, hogy megőrölték. Régebben vékával is mérték be és akkor a vámot kupával vették ki. A tizedes mérlegnél a súlyokat egy felakasztott lapra tették és tízszer többet jelentett a másik oldalon levő gabona. Tehát, ha rátettek egy db. 2 kilós súly, egy húszdekásat, és egy tízdekásat, akkor ez 23 kilót jelentett.

A két malomkő egymástól való távolsága határozta meg, hogy mit őröltek. Ha lisztet akartak kapni, akkor közelebb engedték egymáshoz, ha darát akartak, akkor távolították egymástól a két követ.

Az is elmondta, Árpád bácsi, hogy a gyapjúfésülő is jól működött. Vámot vettek a gyapjúból is, amit le kellett adni. Miután több fésülőben meg is fonták a gyapjút, ők lassan leálltak. Most már sokszor okoz gondot az, hogy az Olt folyó az udvaruk szélén, folyik el. Az utóbbi időben annyira megáradt több alkalommal is az Olt, hogy bement a házukba. El kellett menekítsék őket az állataikkal együtt és hónapokba telt, amíg a lakás valamennyire kiszáradt. Rémálom volt minden árvíz.

Dombi Domokos is visszaemlékezett az édesapja malmára. Az még sokkal hamarabb megszűnt, el is bontották a malomházat. Ha a kenyérgabonát ilyen malomban őrölték, akkor jól meg kellett szitálni a lisztet. A finomabb lisztből sütötték a kenyeret, főzték a puliszkát, a durvább részt az állatoknak adták. Ezekben a malmokban darát is őröltek az állatok takarmányozására. A régi molnárok leszármazottai már nem is emlékeznek a malmok berendezésére. Már nincs is szükség a malomra, hisz nagyon sok gazdaságban van most villanymeghajtású kalapácsmalom. Mindenki maga darálja meg az állatai részére szükséges gabonát.

A búzát főleg a szitásmalomban őröltették meg. S z i t á s m a l o m volt itt Madarason az Olton, Zsigmond Ignác tulajdonában. A malmot az ő nagyapja építtette még a XlX. század végén. Erről a malomról még szólás-mondás is volt. „Saját malmára hajtja a vizet." A nagyapa ásatta az árkot is, amelyen az Olt vizét a malmára, vezette. Vezethette, mert az Oltnak azon a részén nem volt malom, alább volt a Blága Árpád vízimalma. A szitásmalom teljesítménye is nagyobb volt, mint a vízimalomé. Nyolc óra alatt 200 kg. gabonát őrölt meg. A molnárnak volt segédje is, ez a malom is éjjel-nappal szünet nélkül őrölt, csak a nagyjavítások, az árvizek, vagy a szárazság idején állt meg. Javításkor az alkatrészeket a nagyobb városokból szerezte be Ignác bácsi. Ha árvíz volt, akkor megrongálta a gátat, a kereket. Ha szárazság volt, akkor a gáton kellett összegyűjteni egy nagyobb vízmennyiséget. A gátat zsilippel tudták elzárni. Ha összegyűlt a víz, felemelték a zsilipet és engedték a vizet a nagy kerék labodáira. Ezekben a malmokban szétválasztották a finomlisztet, kenyérlisztet és a korpát. A fizetség itt a gabonából vett vám volt, mert az államnak a molnár természetben kellett fizesse az adót. Annak ellenére, hogy nagyon sok őröltetni való gabonát vittek oda, hogy szüntelenül ment a malom, szerintem nem nagy volt a haszon. Zsigmond Ignác igazi molnár volt, aki nagyon szerette a mesterségét, nagyon szerette a malmát. A malom miatt lett kulák, de nem adta fel, tovább őrölt. Halálával megszűnt a malom működése is. Megállt az öreg malom. Talán nem is örökre, mert miután az örökösök átvették, az utóbbi időben hozzáláttak az udvar átrendezéséhez. Úgy látszik, hogy vendégházak épülnek a nagy beltelken, és talán nemsokára beindul a malom is, mint turisztikai látványosság. Ez dicséretes az unokáktól, hogy nem hagyták veszni ezt a muzeális értéket., Gondolom rövid időn belül meg lehet nézni, mint egy nagyon régi, értékes turisztikai látványosságot.

Kenyérsütés

Az asszonyok saját maguk s ü t ö t t é k meg a család k e n y e r é t . a nagyon régi házaknak nem volt kéményük. A füst a padlásra ment a kályhacsövön át. Onnan a tetőnyíláson ment ki. Ha nem volt jó húzása akkor vissza verte. Így a füst sokáig gomolygott a házban. A háziasszonynak igyekeznie kellett, hogy minél gyorsabban főzzön, lehetőleg egy tűznél, egy füst alatt intézzen el több, tüzeléssel járó munkát, sütést, főzést, vízmelegítést. Ezért mondják még ma is arról, aki egy időben több dolgot is elrendez, hogy „Egy füst alatt elintézte."

Ebben az időben a madarasi fazekasok inkább szűk fenekű, gömbölyű fekete máztalan fazekakat csináltak, amelyeket beállítottak a kályhatető lyukán közvetlen a parázsra. Az edény fekete színe egyezett a korom színével. Az 1920-as években a szabad tűzhelyeket elbontották. Az ilyen szabad tűzhelyes régi házak felső padlásán volt egy kerek lyuk, amelyen a füst felment a padlásra, ahová a füstölni való szalonnát, sonkát, kolbászt tették. Nem kellett külön füstölőt készíteni.

Ércből öntött magas lábakon álló főzőkályhán, úgynevezett csikókályhán főztek. Az edények alakja is ekkor megváltozott, a lapos edények kerültek előnybe. Már nem nagyon készítettek három lábon álló lábasokat, hanem sima fenekűeket. Ekkor gerendás házakat építettek, a házakat deszkával, zsindellyel fedték be. A füst már kéményen ment fel a padlásra.

A házakba beépítettek kemencét is. Ennek már volt kéménye is. Ez a kemence össze volt építve az előtte levő főzőrésszel, ami mellett beépítettek egy üstöt, alatta a tüzelőrésszel, ha több melegvízre volt szükség, akkor az üst alatt is begyújtottak. A főzőrész alatt volt a fatartó hely. Ha nagy volt a család, akkor a kemence teteje egyben fekvőhely is volt. Jó meleg volt ez a hely, főleg sütés után. Sokszor, amikor a nagylányhoz udvarló, vagyis vizitás ment, akkor az apróságokat felparancsolták a kemence tetejére. Kint az udvarokon is építettek kemencét.

Minden háztartásban volt minden szerszám, ami a kenyérsütéshez szükséges volt. Így két lapát, egy a kenyér bevetésére és egy a kiszedésre; szénkihúzó; penetely a kiseprésre; vonó; rúd a szén elrendezéséhez. Volt nagy laskadeszka, több teknő is, nagyobbak, közepesek és kicsik. A nagyobb teknőken dagasztották kenyértésztát, a közepesben kalácstésztát, ebben felhajtották bevetés előtt a kenyeret. A kicsi teknőket medencének hívták. Ezekben gyúrták meg a palacsinta tésztát, a kürtőskalácsnak való tésztát. Használtak széklábat, amire rátették a teknőt, hogy jó szilárdan álljon a dagasztás alatt. Szitából is több volt. A gyérebbel a kukoricalisztet szitálták, a közepessel a kenyérlisztet és a fátyolszitával a kalácstésztának való finomlisztet. Itt a faluban voltak, akik minden fajta teknőt készítettek. Ők készítették a fakanalakat és orsókat is. Ilyen mesterek voltak régen Ádám János, Ádám Rudolf. Majdnem kihalt ez a mesterség is. Ma már talán csak fakanalat készítenek.

A kenyérsütésnek volt egy folyamata, amit be kellett tartani. A sütés előkészítése előző este kezdődött. Az adagot a család nagysága határozta meg. Egy kenyérre 3 kg. lisztet számítottak. Előkészítették a teknőt, beleszitálták a lisztet, elővették a kovászt és beáztatták. Kovászt minden háznál tartottak. Ez az előző sütésből megmaradt tésztadarab volt, amit eltettek egy kis cserépfazékban, tányérkában, vagy csiporban (csészében). Kívül megkeményedett, belül erjedt állapotban volt. Néha megtörtént, hogy a kovász megromlott és eldobták. Ilyenkor a szomszédból kértek kölcsön. A kovászt összetörték és beáztatták. A beáztatott kovászt megszűrték, nehogy belekerüljön a kenyérbe szét nem oldott kovászdarab. Az átszűrt kovászt beletöltötték a teknő egyik végébe és összekeverték liszttel. Letakarták abrosszal. Odatették a pityókát is főzni. A kovász reggelre megkelt. Korán reggel feltették melegedni a vizet, majd kevesebb vízzel feloldották a sót. A sót is mérték. Egy kenyérre egy evőkanál sót, vagy két kenyérre egy szűk marék sót számítottak. A megfőzött pityókát áttörték a fából készített törővel és beletették a lisztbe . A háziasszony hozzálátott a dagasztáshoz. Beledagasztotta a pityókát is. A vizet egy családtag töltötte mindig egy szűrőn keresztül

A dagasztás menetét már kislánykorban megtanulták. Miközben az anya dagasztott, magyarázott, így lassacskán megtanulta a dagasztást. Amikor először dagasztott a leány, az anya mondta, hogy mit kell tenni. A dagasztás a következőképpen történt. Miután összevegyítették a tésztát, a kezeket ökölbe szorítva, egymás mellett tartva hatszor jobbra dagasztottak, majd hatszor balra. Utána át kell szedni az összes tésztát jobbra, majd balra. Összedolgozni középre, és tenyérrel elsimítani. Ezt a műveletet meg kell ismételni háromszor. Következett az, hogy a baloldalról markonként szedni el a tésztát. A bal kézben van a tészta, a jobb kézzel jól el kellett súrolni, majd jobbra rakni. Addig kellett ismételni, amíg mind átrakódott a tészta. Azt tartották: „Addig kell dagasztani, amíg csepeg a padlás.” Ez azt jelentette, hogy meg kellett, jól izzadjon a dagasztó személy. Ekkor már a tészta is annyira össze volt dolgozva, hogy elvált a kézről. Azt tartották, hogy „Jó tészta, jó kenyér.”

Tehát eddig tartott a dagasztás. Miután behintették liszttel, tenyérrel keresztet jelöltek rá. Ekkor letakarták és várták, hogy keljen meg. Kihúzták a kence felsőrészén levő súbert (elzáró vaslemezt), hogy jó húzása legyen a kemencének. Az előző sütéskor, miután kiszedték a kenyereket, a meleg kemencébe berakták a méteres fákat. Minden asszony tapasztalatból tudta, hogy hány szálfával tudja kihevíteni a kemencéjét. Az volt a jó, ha a fa megszáradt. Két szálfát tettek alapnak, erre keresztben tettek fát, majd ismét oldalt. Alája rakták a tűzgyújtót is. Dagasztás után azonnal begyújtottak a kemencébe. Miközben leégett a tűz, megkelt a kenyértészta is. Kihúzták a vonóval a megmaradt szenet és a penetellyel kiseperték a kemencét. Kiszaggatták a kenyeret, rátették a lapátra, megkenték vízzel, és a legelső kenyérre tenyérrel keresztet rajzoltak rá és azt mondták: „Uram, áld meg, szaporítsd meg”, majd

bevetették a kemencébe.[103] Vettek be kenyeret és lepényt is, ami kisebb volt, mint a kenyér. A kemence ajtóját odaállították és a súbert visszatolták. Gyorsan kivakarták a teknőt. Kivettek egy darabot kovásznak, azt eltették, a többiből vakarúkat csináltak, amibe néha cukrot is tettek. Azokat is bevetették a kemencébe. A vakarú úgy készült, hogy egy maréknyi tésztát rúddá sodortak, majd úgy húzták át egyik végét a másikon, minta bogot kötöttek volna.[104]

Leghamarabb a vakarúkat szedték ki, aminek a gyerekek nagyon örültek. A lepények másfél óra alatt sültek meg, a kenyerek két óra alatt. Kiszedés után a ropogósra sült kenyérhajat késsel megveregették. Jó ropogós héja a búzakenyérnek volt, amit nálunk ritkábban sütöttek. A rozskenyérnek és az árpakenyérnek a héja borzas, sőt repedezett lett. Néha nagyon nehéz esztendők voltak. Ilyenkor a gabona kicsírázott már a kalászban és nagyon nehéz volt a kenyérsütés az ilyen gabonából őrölt lisztből. Nehezen kelt meg a kenyér és mézgés is lett. Ezen úgy segítettek, hogy timsót tettek a vízbe és ezzel oldották fel a kovászt. Egy másik módszer is volt erre az esetre. Bükkfa hamut forráztak le, miután leülepedett letöltöttek belőle egy liternyit és azt a lúgot beletöltötték a kenyértésztába. Öt kenyér sütéséhez volt elegendő ez az egy liter lúg. Az első kenyeret, amelyet kereszttel jelöltek meg mindig megjegyezték. Volt régen egy hiedelem. Abban az estben, ha egy épület a villámcsapástól gyúlt ki, akkor egy kereszttel megjelölt kenyeret szakították szét és bedobálták a tűzbe. Azt tartották, hogy ezzel a kenyérrel hamarabb elalszik a tűz. [105]

A kenyér hátára mindig keresztet rajzoltak késsel és azután szegték meg. A mindennapi kenyér az emberek életében mindig nagyon fontos volt. Az Úr imájában is kérjük, hogy: Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma. Mindig meg is becsülték, nem szabadott eldobni a kenyérdarabkákat. Átvitt értelemben is sokat jelentett a kenyér szó. Ha valaki munkát kapott, akkor mondták „Kenyérbe került", „Megszerzi már a kenyerét", „Ő már kenyérkereső".

A kenyér nagy áldás volt az embereknek, ezért hálából több keresztet is kapott, amíg a gabonaszemből kenyér lett. Keresztet vetett a szántó-vető ember, az első marék gabonát kereszt alakban hintette el, a kévéket keresztekbe rakták, a megdagasztott kenyértésztára, a lapáton levő kenyérre tenyérrel rajzoltak keresztet és megszegés előtt keresztet rajzoltak a kenyér hátára. Amikor mi gyerekek voltunk és elmentünk a szomszédba, vagy a rokonokhoz, mindig az első az volt, hogy vágtak egy „karikós" (nagy karéj) kenyeret, amit mi jóízűen el is fogyasztottunk, csak úgy csupaszon. Nem kényeskedett senki. A vakarú is nagyon becsüs volt. Igényelték is a gyerekek, és nagyon szerették. Ha valaki útra kelt, meg szokták kérdezni tőle:

- Ugyanbiza, hova indultál egy karikós kenyér nélkül?

Ha egy nagyobb szelet kenyér volt a gyermek kezében, akkor azt mondták:

- Te jól elvágtad a kezed. Vagy azt is mondják:
- A kenyér a legjobb útitárs.

Gyakori volt az, hogy kölcsön kellett kérni kenyeret a szomszédból, a rokonságból. Ilyenkor cérnával vettek mértéket. A cérnát eltették jó helyre, a tálason levő szegre, a függönylámpára, vagy máshova akasztották fel, de sütés után igyekeztek lelkiismeretesen megadni a kölcsönt. Amikor a gyermekek játszanak, kergetőznek, megütik egymást. Amikor visszaadják az ütést, akkor szokták mondani: „Kölcsön kenyér visszajár", vagy „Kölcsön kenyér, adósság".

A kenyérsütéssel kapcsolatban van egy mondás is itt a faluban. Ha valaki nagyon lassan készül el valamivel, nagyon lassan dolgozik, akkor mondják, hogy mire elkészül: „Feljő a delnei Nap." Madarason a delnei nap a Holdat jelenti, ugyanis holdtölte idején a Hold

[103] A kenyér Teremtő Atyánk egyik legfőbb adománya. Készítése mindég közelvitte a személyt az Atyához.
[104] A vakarut nevezik galambasnak is. A gyerekek kapják.
[105] Áldoznak a szent tűznek, mely akkor is fontos, ha kárt okoz. Ezzel engesztelik.

a keleten a Delne felőli oldalon kel fel. Ennek a mondásnak az eredete a következő. Régebben egy asszony valamilyen kalákát szervezett meg. A szomszédasszony akart neki segíteni és megígérte, hogy süt majd egy kemence kenyeret. A sütést ugyanúgy akarta elvégezni, mint máskor. Korán reggel meg is dagasztotta a kenyértésztát, de az egyáltalán nem akart kelni. Újra kellett dagasztania jobb kovásszal. Telt az idő és a bevetésre késő délután került sor. Estére sült meg a kenyér. Amikor este bevitte a kenyeret, akkor mondta neki a szomszédasszony tréfásan, hogy „Elkészült a kenyér, mire feljött a delnei Nap."

Egy másik történet a következő. Két egészen fiatal menyecske került egy szomszédságba. Egymással szemben laktak. Egy alkalommal az anyósok nem voltak odahaza és ők kenyeret kellett süssenek. Minden ment sorrendben. Megdagasztották a kenyeret, begyújtottak a kemencébe. Le is égett a kemence tüze. Hozzáláttak kiseperni a kemencét, félre is húzták a szenet. Penetellyel ki is akarták seperni, de nagyon sütötte a tűz a karjukat, ezért a szomszédból kölcsön kértek egy hosszabb nyelű penetelyt. Végre felhajtották a kenyereket a már nagyon megkelt kenyértésztából. Egymást segítve be is rakták a kemencébe, ami közben alaposan kihűlt. A bevetett kenyerek nagyon elterjedtek. Kilaposodtak, összeragadtak. Amikor ki kellett volna szedni, akkor nem is voltak kisülve, de annyira össze voltak ragadva, hogy nem lehetett szedni ki. Akkor ért haza a menyecske anyósa. Látta, hogy a menye egy késsel be van hajolva a kemencébe és vágja szét a kenyereket. Ekkor magyarázta meg a menyének, hogy gyorsan kell kiseperni a kemencét, hogy a forró kemencében a kenyerek hamar felnőnek és hamar ki is sülnek.

A len, kender és gyapjú feldolgozása

Majdnem mindenki termelt l e n t és k e n d e r t. A mindennapi használati dolgokat, az ágyneműket, asztalneműket, törölközőket, zsákokat, szalmazsákokat, búzaaszalókat, szőnyegeket és a ruházat nagy részét a családon belül állították elő. Minden asszony értett a len és a kender feldolgozásához. Tudtak fonni, szőni, varrni. Tavasszal vetették el a lenmagot, kendermagot jól megtrágyázott földbe. Általában családonként egy vékaféreje földbe vetettek lent és ugyanennyibe kendert.

Ismét Lőrinc Jánosról írok. Még a fiatalkorában történt. Ment a mezőre szekérrel. Meglátta, hogy a keresztapja éppen vet. Meg is kérdezte:

- Mit csinál maga, keresztapó?
- Hát én fiam, kendert vetek.
- Ne mind bolondozzon velem keresztapó!
- Miért fiam?
- Hát kendert nem lehet vetni, csak kendermagot.

Miután kibújt a kender, egy része volt a virágos kender, másik része a magos kender. A virágos kender virágai beporozták a magos kender virágait. A nyár közepén a virágos kender kezdett elszáradni, ki kellett nyűni. Szent Annakor fogtak hozza mindig kinyőni a v i r á g o s k e n d e r t. Kévékbe kötötték és eltették száradni. Őszre kifejlődtek a kendermagok, beért a kendermag és megszáradt a magos kender szára is. Ekkor nyőtték ki a m a g o s k e n d e r t. Ezt is kévékbe kötötték. Tíz kenderkévéből raktak egy kalongyát. Kinyőtték a l e n t is, úgy húzták ki, hogy a zörgő magtokok egy helyen legyenek. Ezeket fejeknek is nevezték. Len szálakat sodortak össze és azzal kötötték meg. 26 fej lenből lett egy kalongya. Általában egy asszonynak lett négy, öt, sőt kilenc kalongya len. Megszárították, a

kendert és a lent. Jól meg kellett szárítani, hogy a magtokok is kiszáradjanak. Ekkor búzaaszló[106] lepedő felett kicsépelték, kimorzsolták, kirostálták.

A kendermagot eltették vetőmagnak, egy részét odaadták a tyúkoknak, vagy esetleg télen kitették a madaraknak. A lenmagnak is egy részét eltették vetőmagnak és gyógyszernek is. Jót tett bélpanaszok idején, ha egy-egy kanállal bekaptak éhomra. A többi lenmagot elvitték az olajütőkbe. Nálunk is volt olajütő a 900-as évek elején, majd megszűnt. Az én gyermekkoromban, Dánfalvára és főleg Rákosra vitték el a lenmagot préseltetni az olajütőbe. Kaptak olajat és lenmagpogácsát. Ezzel az olajjal főztek a pénteki napokon és nagyböjtben. Máskor olajat töltöttek tányérba, sót tettek bele és a gyerekek kenyérrel mártogatták. Szegénység idején ez sem volt megvetendő. Lehetett inni rá egy csésze tejet és meg is volt a vacsora. Ezzel az olajjal még ecetes- olajos pityókát is készítettek.

A lenmagpogácsát is nagy becsben tartották, mindenki vigyázott rá, mert szövéskor felhasználták keményítésre.

A megszáradt len-és kenderkévéket elvitték az áztató tóhoz. Ilyen tó több is volt itt Madarason. Mindenkinek volt egy kiválasztott tava, ahol minden évben áztatta a lent és kendert. Kenderáztató tó volt a Baráczi kertben, Nagyegerben, a vasút mellett, Veresfűzben a Balázsok tava, és még több tó volt az Olt holtágaiban. Szekérrel vitték a tóhoz a lent és kendert, ott az áztató asszonyok belementek a vízbe, karókat ütöttek bele és ehhez rögzítették a kévéket, szépen elrendezték, deszkát tettek rá, majd megnyomtatták kövekkel. Általában 8-12 napig áztatták, akkor próbát vettek és megnézték, hogy kiázott-e. A gyermekeknek is örömet okozott az ázó len és kender. Ki-kiloptak néhány marékkal, kisúrolták és a rostból ostort sirítettek (sodortak). Nagyon kellett vigyázni, hogy ne kuszálódjanak össze a kévék, mert ebből baj is lehetett volna. Akkor még íratlan törvény volt, hogy nemigen lopták el a másét. Kiszedték a kenderkévéket, de kiszedéskor jól megmosták a vízben. A lennek több ázás kellett, ha kiázott letették a kévéket a partra, és ütögették, jól megpotyolták így vizesen. Kiázás után a kévéket felállították a tó mellett és megszáradt. Leginkább vizesen rakták a szekérre, és odahaza szárogatták meg.

Következett a len és kender összetörése, a rostok különválasztása a fás részektől. A kendert könnyebb volt megmunkálni, a lent nehezebb. Vagdalóval törték össze először a szárat, majd betették sütés után a kemencébe, hogy jól kiszáradjon, utána a tilóval jobban összetörték, a pozdorját jól kirázták belőle. A vagdaló is, a tiló is olyan talpon álló eszköz, amely a szárak összetörésére szolgál. Ez úgy valósul meg, hogy egymással párhuzamosan kis résnyi nyílással van két keskeny deszka. Közöttük van egy mozgatható, alsó felén kivékonyított fa penge, ennek nyele is van. Miközben mozgatták ezt, beszorította a lent, kendert, összetörte a fás szárat. Miután jól összetörték, kirázták a pozdorját, (az összetört fás részt). A vagdaló durvábban törte össze, a tilónak vékonyabb volt a pengéje, keskenyebb a nyílása, így apróbbra törte a szárakat.

Tilolás után markonként áthúzogatták a léhelen. A léhel egy keskeny deszkára rögzített vasfogas eszköz. Egy kerek kb. 10 cm. átmérőjű, kemény deszkába bele van verve kb. 25 drb, 10-12 cm. hosszúságú, kovács által készített vasszeg. Nagyon kemények, és nagyon hegyesek. Miután egy marék lent áthúzogattak rajta, különvált a finomabb rost és a szösz. A rostból egy-egy marékkal vettek, egyik végére csomót kötöttek, ez volt a fej. Ebből ötöt kötöttek egybe a másik, a szabad végüknél és ezt kötésnek nevezték. Öt kötést egybekötve kapták meg a kalongyát.

[106] Búza szárító

Minél finomabb volt a lenrost, annál vékonyabb és erősebb szálat tudtak fonni belőle. Az a mondás járta: „Erős fonálból tartós ing.” Igyekeztek nagyon vékonyra fonni a lenfonalat. A szöszt g e r e b e n e z t é k két gerebennel. A gereben lapátszerű eszköz. Van egy 10x7 cm.-es feje és nyele. Erre a fejre van rászegezve még egy kis deszka. Ezekbe is szegek vannak verve, két sorban van 6-6 darab 12 centi hosszú nagyon hegyes, kovácsoltvas szeg. Két ilyen gerebent használnak egyszerre. A két szeges, nyeles lapát közé tették markonként a szösz. Ismét két részre osztották az így gerebenezett lent. Így különvált a finomabb szösz, a durvább és vastagabb csepű. A finomabb szöszt megfonva a fonálból zsákokat, törlőket szőttek. A vastagabb csepűt megdurgálták (lazán vastagra fonták) és ezzel öltötték a szőnyeget.

A szöszből font fonál nagyon könnyen szétfoszlott, ha mejéknek (felvető szálnak) tették. Ezért a lenmagpogácsát feloldották és ezt a pasztát, kenték rá kefével a szövésre betekert fonálra. Sokszor már úgy vetették fel a fonalat a vetőfára, hogy a gomolyák ebben a lében forogtak és megáztak. Száradás után a fonál jól megkeményedett és így a szövés sokkal könnyebb volt.

A régi o s z t o v á t á k hosszúak voltak, hogy nagyobb felületet kenhessenek be a keményítő pasztával. Egy osztováta lehetett akár 3 méter hosszú is. Nagyon sok helyet foglalt el, sokat kellett kerülgetni szövés alatt, ezért fokozatosan kezdték rövidíteni. Édesanyámék 1945-ben csináltattak egy nagyon ügyes kis szövőszéket, ami másfél méter hosszú, a feltekerésre alkalmas hasajó, a nyistek és bordahéj fölött van. Praktikus kis eszköz, nagyon sokat használtam. Szőttem rajta rongyszőnyeget, zsáknak való vásznat, edénytörlőket, rakottast, vastag gyapjúból ágyterítőket és szőnyegeket. Jó volt, mert kis helyen elfért, hosszabb ideig is lehetett rajta a szőni való.

A ruházkodás másik alapanyaga a g y a p j ú volt. Juhot is majdnem mindenki tartott. Nem tartottak sokat, de néhány juh majdnem minden háznál volt. Télen otthon az istállóban tartották, nyárra pedig számba adták az esztenákra (nyári szálláshelyekre).

A juhokat kora tavasszal mindig megnyírták. A j u h n y í r á s is kalákában történt. Egymásnak segítettek a rokonok, szomszédok. Nem nehéz munka, én is nagyon sokszor részt vettem, amikor idehaza, nálunk volt a nyírás. Mi legtöbbször családilag végeztük el ezt a munkát. Az soha sem szégyen, ha valaki több mindenhez ért, sőt néha nagyon hasznos is.

A juhnyíráshoz van külön juhnyírő olló, ezt csak erre használják. Minden juhtartó gazdaságban legalább kettő van belőle. Nyírás előtt megfenik, minden juhnyírőnek a ruhája elején fel szúrva egy jó nagy varrótű, mert nyírás közben még gyakran kell élesíteni ezzel az ollókat. Igyekeztek úgy nyírni, hogy a gyapjú, mint egy bunda, egyben maradjon. Minden juh megnyírása után külön tűrték fel szorosra a gyapjút és tették bele egy zsákba, jól összepréselve. Erre azért volt szükség, hogy a moly ne tudja könnyen megtámadni. A mosatlan gyapjút egy ideig a gyapjúzsír, a lanolin védi a molyoktól, de egy idő után, ha nagyon kiszárad, akkor belepetéznek a molylepkék, és a bábok összerágják. Így teljesen értéktelenné válhat a gyapjú.

Régebben volt egy olyan dolog, ami egy kissé kellemetlenné tehette a juhnyírást. Abban az időben a juhok gyapja alatt a bőrön élősködtek a kullancsok. Ezeket itt balakovácsnak nevezték. Szívták a juhok vérét, ha sok volt, akkor a juh nagyon lesoványodott. Belekapaszkodtak a bőrbe, befúrták a fejüket, ha meg akartad fogni a fej ott maradt. A juhnyíráskor ilyenkor vigyázni kellett, mert könnyen átmehettek az emberre is. Ugyanúgy szívták az ember vérét is. Az is megtörtént, hogy egy-egy viccesebb ember megfogta a kullancsot és a másik nyakára tette. Ez egy kicsit durva vicc volt, még akkor is. Ha a gyapjúba is került bele ilyen élősködő, akkor idővel elpusztultak. Amikor a nyírás véget ért egy éles bicskával megtakarították a patákat. Egy év alatt nagyon megnőttek a körmök, ezt levágták,

kitakarították a paták közét, ha szükség volt bekenték avas hájjal, ami az esetleges sebet, horzsolást gyógyította. Abban az esetben, ha a seb mélyebb volt, akkor még több alkalommal is kezelték. Kimosták formalinnal, ez fertőtlenítette, majd bekenték az avas hájjal. Általában a fiadzó juhokat nem nyírták meg, megvárták, amíg megszületett a kisbárány. Ha mégis szükséges volt, akkor nagyon óvatosan tették, hogy ne legyen baj. Ha megvoltak már a báránykák, nagyon érdekes volt, amikor közéjük engedték az anyákat megnyírva. Bégettek, mert alig ismertek rá az anyjukra. Egy kis idő eltelt, amíg ráismertek.

A nyírás alkalmával megfelelő ruhát kellett felvenni, összepiszkolódott elég jól a ruha, és át is vette a trágya és a zsíros gyapjú szagát. Miután befejezték a nyírást, nagyon alaposan megmosták a kezüket, megmosakodtak, majd a háziak behívták enni. Ha több juhot nyírtak, akkor főztek, ha nem, akkor szalonna, kenyér, túró, hagyma volt az étel. A segítségeknek visszasegítették ezt a munkát.

A g y a p j ú m o s á s r a akkor került sor, amikor a patak vize melegebb lett, tavasszal. Mosáskor nem használtak sem szappant, sem mosószódát, mert fésültetés után nem lett volna tartása a fonálnak. Nem állt volna össze. Ha sok juhot tartottak, akkor a gyapjúmosás is kalákában történt. A gyapjút beáztatták jó nagy edénybe, de csak annyit, amit másnap ki is tudtak mosni. Különben a sok ázás után a gyapjú sötétebb és szagos maradt mosás után. A beáztatott gyapjút kosárba tették és elvitték a patakra. Ott szükség volt két kosárra. Beleálltak a patakba, a lábukkal tartották a kosarat, markonként vették el a gyapjút, és addig súrolták, amíg teljesen megtisztult. A tiszta gyapjút a másik kosárba tették, hogy a víz tudjon belőle kifolyni. Hosszadalmas munka volt ez, főleg, ha a gyapjú piszkosabb volt. Miután végeztek a mosással, hazavitték a gyapjút és szétterítették. Nagyon sokszor kellett forgatni, rázogatni, amíg megszáradt. Zsákokba rakták, és akkor vették elő, amikor elhatározták, hogy viszik fésültetni. Ekkor kiborították egy terítőre és megtépték, fellazították, majd visszarakták a zsákokba. Mivel mi is mindig tartottunk juhot, sok gyapjunk volt, minden évben gyakoroltam a gyapjúmosást is előttünk a Madaras patakban. Nem volt nehéz munka, ha már elég meleg volt a patakvíz.

Gyapjúfésülő volt itt Madarason Blága Árpád bácsinál, de aki meg is akarta fonatni az elvitte Gyímesekbükkbe, Gyergyószentmiklósra, majd egy jó pár éve Csíkkarcfalvára jártak az asszonyok fontatni. Egy idő után itt Madarason is lezárták a gyapjúfésülőt.

Ismét személyes tapasztalataimat írom le a gyapjúval kapcsolatban. Miután megmostam, megszárítottam, megtéptem a gyapjút, és zsákba raktam. Általában négy zsák telt meg, de volt ennél több is és kevesebb is. Egy alkalommal voltam fésültetni Gyímesbükkben, többször vittem Gyegyószentmiklósra a gyapjút, legutóbb egy jó pár évig Csíkkarcfalván fésültettem. Régebb nem tartozott a gyapjú fésültetése sem a legkönnyebb foglalatosságok közé. Az első dolog, hogy idehaza fel kellett rakni a zsákokat a vonatra, ott helyet kellett keresni, hogy ne zavarjanak senkit. Következett a leszállás. Idejében az ajtóhoz álltunk, mert mindig kerestem társat, aki szintén hozta a gyapjút. Ezzel a csomaggal ültünk fel az autóbuszra, a zsákokra is jegyet vettünk. Így értünk el a fésülőig. Gyergyóban két fésülő volt. Mindkettőt egy fél évre mindig bezárták, csak fél évet működtek. Előzetesen fel kellett iratkozni, a kijelölt dátumra mentünk oda. Ez alatt gyűlt össze a fésülni való és a fonnivaló. Van egy szólás is erre „Meggyűlt a fonnivalója”. Ekkorra valóban meggyűlt a fésülni való is, a fonnivaló is. Az egyik fésülőben csak a berke gyapjút lehetett vinni, le kellett adni, megmondani, hogy milyen célra szükséges a fonál, elvették a vámot és közölték, hogy mikor lehet menni a fonál után. Ha ezt elintéztük mentünk a másik fésülőhöz, ahol csak megfésülték a szálas gyapjút. Itt mindig nagyon sokan voltunk. Sort kellett„ ülni” a zsákok mellett a pincébe levezető lépcsőn. Lassan haladtunk tovább, mert egy személy esetleg egy, vagy még ennél több óráig is fésültetett. Sokszor leindultunk reggel és estére kerültünk sorra. Ilyenkor, csak éjszaka tudtunk haza jönni. Nagyon örvendtünk, amikor Karcfalván is beindult egy

fésülő és fonoda egy üzemben. Közel is van, alig nyolc kilométerre. Kiskocsival lehet menni. Akkor jönnek utánad, amikor telefonálsz, hogy kész vagy. Itt is be kell jelentkezni, be kell mondani, hogy mennyit szándékozol fésültetni. Nem kell várni, azonnal sorra kerülsz, amikorra fel vagy írva. Ez van ma.

A gyapjút másképpen is lehetett értékesíteni. Néhány gyapjúfonoda mellett voltak és ma is vannak szövődék is. Itt át lehetett adni a mosott gyapjút, és annak arányában lehetett venni posztót. Mi Sepsiszentgyörgyre vittük el, ott kaptunk érte finom posztót. Lehetett cserélni fehéret, amiből székelyharisnyát varrattak. A feketéből kabátok, kosztümök készültek. Ugyancsak erre a célra használták a szép, színes posztót is. A szürke, apró mintás, kovásznai posztóból készültek a férfiruhák, kabátok, nadrágok, rendruhák. Nagy volt a kereslet. A szövés árát kellett megfizetni. Ma már nem kell Kovásznáig menni, Karcfalván is meg lehet mindent találni. Ez a fonoda egy nagyüzemmé nőtte ki magát, lehet cserélni is mindent, ami gyapjúból készült. Szőnek pokrócot, számtalan változatban és színben rakottasokat, többféle, posztót, terítőket, szőnyegeket, sőt vászonból asztalneműket. Megvarrják a székelyruhákat rendelésre. Átveszik mosatlanul is a gyapjút, beleszámítják az árát a vásárlandó termékek árába.

A nyolcvanas években vittünk Nagyszebenbe is gyapjút. Itt működött egy perzsaszőnyeget szövő részleg. Csere alapon ment a vásár. Eredeti gyapjúperzsát szőttek. Nagyon tiszta és jóminőségű gyapjút vettek át. Amikor átvették a gyapjút, megmondták, hogy érte mennyi szőnyeget adnak. A bemutató üzletben választottuk ki a modellt, és írattuk be a rendelést. Megmondták, hogy mikor lehet menni utána. Általában másfél, két hónap múlva mentünk. Kifizettük a munkadíjat, és hozhattuk is el. A gyapjú elszállítása sem volt könnyű a vonaton, de a hazahozás sokkal nehezebb. A 3x2 méteres nagyszőnyeg, a 1,5x1 méteres futószőnyeg is nehéz volt. Két alkalommal jártam ilyen útra Szebenbe, és hoztam el 3 drb. nagyszőnyeget és 6 drb. futószőnyeget. Nagyon nehéz volt, de megérte a fáradságot, mert az üzletekben nem lehetett akkor ilyen minőségű szőnyegeket kapni. Ma már nem kell végigjárni ezt az utat. Nagy a választéka a szőnyegeknek az áruházakban, de nincs is meg már ez a szövetkezeti üzem.

A fésülés alatt kellett segíteni, felrakni a tépetőre. A megfésült gyapjút a hengerekről vigyázva szedték le, adagonként. Egy adagot bundának neveztek és ez annyi volt, amit egy alkalommal fel tudtak tenni a guzsalyra. A fésülésért vámot adtunk. A fésülők is természetben, tehát gyapjúban fizették az adót. Tehát felkötözték a bundát a guzsalyra, következett a fonás. A szálasabb gyapjúból font fonálból szőtték a csergét, a vastagabb posztót, a pokrócot, a rakottasokat, a szőnyegeket, és kötötték a vastagabb szvettereket, a mellényeket, a zoknikat. A csergének a gyapjút durgálták, ami azt jelentette, hogy jó vastagra lazán kellett fonni.

Csergét nem mindeni tudott szőni. Érteni kellett hozza. A faluban voltak csergeszövő asszonyok, akik másoknak is szőttek csergét. Ilyen volt Mezei Ferencné Anna néni is. Akkor sikerült jól a szövés, ha ványoltatás után a cserge jó vastag és jó puha lett. A csergék lehettek egyszínű pirosak, fehérek, narancssárgák, de lehettek rakottas csergék is. Ezeket szőhették több színből. Egyik kedvenc színösszeállítás volt itt Madarason a piros, zöld, fehér, vagy a piros, narancssárga, fehér.

A berke gyapjúból finomabb fonalat lehetett fonni. Ebből szőtték a vékonyabb posztót. Nemcsak csergét, hanem vastag színes futószőnyegeket is szőttek a megdurgált gyapjúból. A finomabb fonalból szőttek posztót, ágyterítőt, kötöttek a gyerekeknek ruhadarabokat. A berke gyapjúból szőtt posztó puhább, vékonyabb és finomabb lett.

Elő volt készítve a len, kendez és a gyapjú. Következett a fonás. Szükség volt guzsalyra, orsókra, esetleg fonókerékre. A guzsaly lehetett egyszerűbb és lehetett díszesebb. A díszesebb

guzsalyokat a lányok a legényektől is kaphatták. Szépen ki voltak faragva, lefestve, a felső részére szerelhettek díszeket, amelyek fonás közben zörögtek. Volt olyan guzsaly, amelyiket beszorítottak leülve a lábuk közé, és olyan is, amelyiknek talpa volt. Munkaeszköz volt, vigyáztak rá. Nagyon sokan megőrizték, de maholnap múzeumi tárgy lesz. Az orsókat úgy vásárolták. Minden faluban voltak fakanál-, laskasirító-, és orsófaragók. Itt Ádám Rudolf, Duduly Miklós faragta és árulta a hetvenes évekig az orsókat, fakanalakat, laskasirítőket (laskanyújtókat). Ők teknőket is faragtak. Mindenkinek több orsója volt, mert könnyen eltörhetett. Hamar elkopott a felső felén levő kis bogocska, ilyenkor már nem lehetett fonni vele.

Miután felkötötték a fonnivalót, a bal kezűkkel szépen húzogatták le a lent, kendert, gyapjút, vigyázva, hogy egyszerre csak annyi jöjjön le, amennyi a fonál vastagságához szükséges volt. Jobb kézben fogták az orsót, állandóan pörgették, így sodródott a fonál. Érezni kellett ujjbeggyel, hogy mennyi fonnivalót húzhattak le és, hogy mennyire kellett megsodorni. Ha laza lett a fonál, akkor szétfoszlott, ha nagyon megpörgették, akkor a továbbiakban nagyon sodródott és nehezen lehetett belőle dolgozni. A bal ujjbegyet kellett nedvesíteni, nyálazni. Sokszor kicsiket köptek az ujjbegyükre, mások megnedvesítették a nyelvükkel. Akkor is gond volt ez, ha nagyjából tiszta volt a fonnivaló. Sokszor a ház padlásán tartották a len és kender fonnivalót. Hát bizony jártak ott egerek is, néha rajta mászkáltak, lepisilték. Ennek szaga is volt. Pazarlás lett volna eldobni a sok munka után, ezért kénytelenek voltak úgy megfonni. Ilyenkor komolyan kellett köpdösni az ujjukat.

A fonás ideje a késő ősz és a tél volt. Böjtig meg kellett fonni minden fonnivaló lent, kendert, gyapjút, mert a böjtben már szőni kellett, amit a tavaszi munkák beálltáig kellett befejezni. Abban az esetben, ha nem sikerült megfonni mind a fonnivalót, akkor azt mondták, hogy a leány nem megy férjhez. A guzsalyon nem maradhatott szösz, vagy gyapjú húshagyat után. A maradékot el kellett égetni.

Ez volt régen, mára már igaziból elfogyott a fonnivaló, nem fonnak az asszonyok. A guzsaly is színpadi kellék lett. Csak az idős nénik tudnak fonni, csak annyira tanulnak meg a fiatalok, hogy szereplés közben tudják, hogyan kell tartani a guzsalyt, és hogyan kell fogni az orsót. Aki még szőni akar, az a fonódában fonatja meg a gyapjút. A lent, kendert már csak a mi nemzedékünk ismeri. A padlásokon alig lehet még találni egy-egy kevés megmaradt szöszt, vagy csepűt.

A család minden nőtagja kivette a részét ezekből a munkákból. A fonókba télen jártak, főleg farsang idején. A fonó, másképp guzsalyos virágzó szokás volt. Az ötvenes évek végén kimaradt. Hasznosan töltötték a hosszú téli estéket, és jól szórakoztak. Volt olyan fonó, ahová csak fiatalok jártak, olyan, ahová az asszonyok jártak és volt vegyes fonó is.

A leányok fonójába legények is mentek. Énekeltek, vicceket mondtak, játszottak és dolgoztak. Nemcsak fontak, hanem kötöttek is. Nagyon gyakran hallatszott sikoltozás, mert ha egy lány elejtette az orsót, akkor azt elkapta a legény és csak csókért adta vissza. A fonó végén gyakran még táncra is perdültek.

Az asszonyok fonójában sem volt csend. Ide jöttek férjek is. Amíg az asszonyok fontak, a férfiak kártyáztak. Itt is viccelődtek, pletykálkodtak, énekeltek, beszélgettek. Az asszonyok fonójában előfordult, hogy fonás közben elbóbiskoltak. Ilyenkor megbüntették a szundikálót. Büntetésből viccet kellett mondania vagy, kellett énekelnie. Tréfás esetek is történtek ilyenkor. Imre Eliza néni mesélte a következő megtörtént esetet. Neveket nem mondott. Egyik alkalommal egy asszony jól elszundított. Az lett a büntetése, hogy énekeljen el egy éneket. Egy kis gondolkodás után rá is kezdte: Ajaj, ajaj, a szívem. Egy kicsit hangosra sikerült az ének. Időközben a házigazda lepihent a padra és el is szundított. Amikor felhangzott az ének nagy riadalommal ugrott fel és ijedten kérdezte: -Hol van a tűz, hol?

Azt álmodta, hogy tűz van, és az emberek kiabálnak és jajgatnak az asszonyok. Lett erre nagy-nagy kacagás.

A fonó jó találkozási hely volt, udvaroltak, szórakoztak, mókáztak, becsapták egymást, de azért fonni is kellett, mert otthon az anya számon kérte a munka eredményét, amit a d u v a s z k i k száma jelentett. Akkor is érvényes volt az a mondás, „Segíts magadon és az Isten is, megsegít." Egy-egy élelmesebb leány lopott a másikéból, hogy neki is legyen elég duvaszki.[107]

Voltak kibérelt fonóházak is, de jártak fonni egymás házához is. Ilyenkor a háziasszony megkínálta a fonókat cukrozott, főtt búzával, kukoricával, esetleg palacsintával, pánkóval.

A fiatalok fonójából, úgy mentek haza, hogy a leány szeretője elvette guzsalyt, és ő vitte haza fele. Egészen a kapuig vitte, itt ki kellett váltani csókkal. Ha a leány nem akarta megadni a csókot, akkor a legény az orsóról levette a duvaszkit és a két kapusas közé felmatollálta.[108] Ez nemigen történt meg, mert legtöbbször megtörtént a kiváltás.

Nemcsak guzsalyról fontak, hanem a f o n ó k e r é k e n is. Ezzel, sokkal hamarabb ment a fonás. Még a fonókba is vitték a fonókereket.

Nem mindenki termelt lent, kendert. Ha szüksége volt kenderfonálra, lenfonálra, hát rendezett egy k e n d e r l o p ó k a l á k á t. Akiket meghívott, azok vittek egy guzsaly fonnivalót, lehetőleg a finomabb rostból egy kötést, ami öt fejből állt. Ez volt az adag, amit egyszerre tettek fel a guzsalyra. A fonás után a duvaszkikat otthagyták a háziasszonynak, aki kínálással honorálta meg ezt a munkát. Jól kitett magáért, megkínálta pánkóval, palacsintával, főtt kukoricával, pálinkával. Néha még táncra is kerekedtek a kaláka végével. Ha sokan voltak, akkor elég sok fonál gyűlt össze. Szintén Imre Eliza néni egészítette ki a fonóval kapcsolatos ismereteimet, ő mesélte el a kenderlopó kalákát is. Tudomása szerint Antal Gyuláné Róza néni többször tartott kenderlopó kalákát. Szívesen mentek hozza, mert nagyon jól elvendégelte a fonókat.

Véget ért nagyjából a fonás. Mindig voltak idősebb asszonyok, akik már nem tudtak a mezőn dolgozni, de hasznosak akartak lenni, ezért ők azután is fonogattak. Kiültek a k i s p a d o k r a, a z ü l ő s z é k e k r e és ott fontak, foltozgattak, kötögettek és beszélgettek. Estefele miközben várták az asszonyok, hogy hazatérjenek a tehenek a csordából, megpihentek ők is egy kicsit az ülőszékeken. Itt mindenki elmondta a híreket, pletykákat és kikapcsolódtak a napi nehéz munka után. Vasárnaponként a férfiakból is kiültek, néha még kártyáztak is. Akkoriban a vasárnapok nagyjából ünnepek voltak, nem nagyon dolgoztak. Mára már ez a szokás is megszűnő félben van. Kevesebb ülőszék van. Rohannak az emberek. Nem sokan engedik meg maguknak, hogy kiüljenek. Vasárnap is végeznek mezei munkát és más munkálatokat. Szép és jó szokás volt a kis ülőpadon a beszélgetés, egyike volt a szomszédokat összekötő kapocsnak.

Arra is vigyázni kellett, hogyha a fonással készen voltak ne maradjon duvaszki feldolgozás nélkül. Nem tettek el fehérítés nélkül len vagy kender fonalat.

Szövés

Miután végeztek a fonással következett a s z ö v é s előkészítése. A duvaszkikat f e l m o t o l l á l t á k a m a t o l l á r a. A matolla olyan hosszú volt, hogy egy szál rámatollált

[107] Az orsón összegyűlt fonál, amit le kellett húzni. Gyergyóban huzki-nak nevezik. Leduvad = lesiklik, lesuvad.
[108] Felcsavarta, feltekerte.

fonál hossza 7 méter legyen és ez egy m e j é k volt. Úgy is számolták, hogy 10 s i n g egy mejék. Már a matollán megszámolták a szálakat, így tudták, hogy mennyit tudnak szőni belőle.

Miután levették szépen, óvatosan a matolláról a zöldes-szürkés nyers fonalat, akkor következett a f e h é r í t é s. Elővették az összegyűjtött hamut és megszitálták. A fonalakat szapulókádakba tették. Hamulúgot készítettek. Ez úgy történt, hogy a hamut leforrázták lobogó vízzel, megvárták, amíg leülepedett, újból felforrósították és ráöntötték a kádban levő fonálra. Többször töltöttek forró lúgot a fonálra, miközben alul kifolyt felfogták, majd újból forralták, és felülről rátöltötték. Az első lé nagyon sötét lett, ezért ezt elöntötték. Idejében kellett végezni ezzel a munkával, be kellett fejezni, még hóolvadás előtt, mert azt tartották, hogy ha a hóolvadással párhuzamosan végzik, akkor „a békák lába belegabalyodik a fonálba." Szapulás után többször tisztálták, habarták, csavarták a patakban. Ezt a munkát is kalákában végezték. Felterítették a „darabokat" (felmatollált fonalat), következett a kínálás. Legtöbbször töltelékes káposzta és fánk volt az étel, de főztek valamilyen kiadós levest is. Ha festeni akarták, akkor ilyenkor szapulás után tették meg.

Régebben csak természetes anyagokkal festettek. Égerfa kéreg főzetével feketét festettek, a tölgyfakéregével barnát, zabszalmával sárgát, hagymahéjjal dohányszínt.

Száradás után a d a r a b o k a t feltették a t e k e r ő l e v é l r e. Ez vízszintesen forgott körben. A négy végén három, négy lyuk volt, amikor rátették a fonalat, a lyukakba „katonákat" szúrtak. A katonák kis megfaragott cövekecskék voltak, bele lehetett szúrni a lyukba. Ezekkel szabályozták, hogy a fonál feszességét, hogy jobban lehessen letekerni.

Ha erősebb fonálra volt szükség, akkor a f o n ó k e r é k e n megsirítették. A sirített fonál volt a szőnyegek mejéke. Általában a farsang idején végeztek a fonással. Március 22.a régiek szerint a guzsalyütő nap volt, vagyis a fonás vége. A böjt kezdetével megkezdődtek a szövési munkálatok is. Ekkor a fonál már előkészítve, gomolyákban állt. A szövéshez szükséges eszközöket általában a padláson vagy a színben tartották. A vetőfa, a motolla fel volt akasztva nagy szegekre. A többi szerszám is rendben, pontosan volt eltéve. A helyükről legalább két személy szerelte elő a v e t ő f á t, o s z t o v á t á t, c s ő r l ő k e r e k e t, a z összekötött c s é p e k e t, b o r d á k a t, és a n y i s t e k e t. Legelső dolog volt a fonál felvetése. Felállították a v e t ő f á t. Ez egy 2 m-nél is magasabb függőlegesen álló szerszám. Középen van egy függőlegesen álló sima rúd, ezen forog körben a négy függőleges rúdból készített és két-két léccel alul és felül is összekapcsolt forgórész. A szövőasszonynak felvetés előtt mindent ki kellett számítania. Pontosan kellett tudnia a szélességet, a szálak sűrűségét, a megszövendő anyag hosszúságát. Ha finomabb vásznat akartak szőni, akkor nagyon sűrű borda kellett, ha szőnyeget, rakottast akartak szőni, akkor gyérebbre volt szükség. A nyistet mindig kötötték jó erős kender, vagy gyapotfonálból. A hatvanas évek végén én is kötöttem nyistet, Mezei Ferencné, Anna néni tanította meg. Neki volt olyan eszköz, deszka, amelyen elkészült a nyist.

A bordát mindig vásárolták. Egy-egy háztartásban nagyon sok bordára volt szükség. Minden bordának volt száma. Például a Xlll-as borda szálainak száma 10 ige x 13-al. Egy ige 3 szál, l0 ige 30 szál. Így 30x 13= 390 szál. A Vll-es borda szálszáma 3x10x7= 210 szál. Ebben törölközőt szőttek. A zekeszövő borda a Vlll-as volt. 10x3x8=240 szál. A lX-es bordánál 3x10x9= 270 szál. Ha több szál volt, akkor a borda gyakrabb volt így a szőtemény sűrűbb lett. Egy zseréb 20 ige, vagyis 60 szál.

Miután elhatározták a hosszúságot, azt egy szál fonálon kimérték, csomót kötöttek rá jelnek és megkezdték a felvetést. A vetőfa felső és alsó részén is lyukak voltak fúrva. Ezekbe illesztettek bele kis fából faragott cövekecskéket a hosszúságnak megfelelően. A fonalat alul, felül is ezekbe akasztották bele úgy, hogy alul és felül is kialakuljon a darab k e r e s z t j e. Forgatták a vetőfát és tekerték rá a fonalat le-fel. Megszámolták a szálakat és számoláskor zserébenként kötötték össze. Amikor elérték a megfelelő zserébszámot akkor a darab felső és

alsó keresztjénél spárgával, kötötték össze nagyon óvatosan. Ennek a célja az, hogy felvetéskor ne kuszálódjanak össze a fonalak, és könnyebb legyen befogdosni a nyistbe és a bordába. Felvetés után következett a fonálköteg l e k e z e l é s e, vagyis levevése a vetőfáról. Úgy szedik le, mintha kézzel horgolnának. Nagyon óvatosan tették el. Levevéskor mindig szükség volt segítségre is.

Elővették az osztovátát (szövőszéket), a nyistet, a bordát, a csépeket. Összeszerelték az osztovátát, és két személy megkezdte a b e t e k e r é s t. Egyik szép lassan engedte, a másik rendezte el a fonalat, tekerte fel a hasajóra, rakta oda a csépeket. A csépekre azért volt szükség, hogy a fonál ne vágjon bele az előzőleg feltekert tekercsben, tartsa egyenletesen, szorosan.

Miután betekerték következett a befogdosás. Ezt is két asszony végezte. Egyik adogatta a szálakat, a másik húzta át előbb a nyisten, majd a bordán. A nyistnek a felső és alsó szálai középen egymásba voltak akasztva. Ide a középső részbe kellett bekerüljön a szál, ami a lábítók mozgatásával hol felemelkedett, hol lefele húzódott. Nagyon kellett vigyázni, hogy minden szál be legyen fogva. Vigyázni kellett, hogy ugyanabba a lyukba ne kerüljön két szál, mert a szövésnél ez csúnya volt. Ilyenkor esetleg bekötöttek egy pót nyist szálat. Következett a bordába fogdosás. Az egyik a borda lyukán átdugott egy felfordított késpengét, a másik ráakasztotta a fonalat és lehetett is áthúzni. Itt is nagyon kellett vigyázni, hogy a szálak ne cseréljenek helyet. Megtörtént, hogy üresen maradt egy bordal Hát ez is baj volt. Ezt az üres lyukat nevezték „ hű" fognak. Nagyon zavarta a mintát. Tanácsos volt kihúzni a szálakat, és újra befogni.

Ezután b e k ö t ö z t é k , ami a következőképpen történt. Vettek egy jó erős, vékony kifaragott pálcát. A két végén rögzítették a hasajóhoz két oldalt spárgával, olyan módon, hogy majd lehessen feltekerni. A bordába befogdosott fonálból vettek négy, öt szálat, majd ismét annyit és rákötötték a rúdra, így párjával. Miután mind bekötötték, megfeszítették a fából készített fogaskerékkel, vagy régen a hasajón lévő lyukakba szúrt rúddal. Minden nyistről lóg le vékony kötél, miután felszerelték a lábitókat, azokat beleakasztották a nyistről lelógó spárgába. Ha négy nyistes volt a szövő, akkor négy lábítót szereltek fel, ha nem, akkor kettőt. Elővették a csőrlőkereket. Felcsőrölték a fonalat a kis csövekre. Ezeket a csöveket bele tették a vetélőbe. Indulhatott a szövés. Ha valaki segített, felcsőrölte a fonalat, fordított a hasajón, akkor a szövés sokkal hamarabb ment.

A szőtt anyag lehetett kettős, amikor két nyisttel és két lábitóval szőttek és lehetett négyes, amikor négy nyisttel és négy lábítóval szőttek. Koszorús mintával az ágyterítőt, a falvédőt öt nyisttel szőtték. Ez eléggé kombinált volt ez, jól kellett értenie a szövéshez annak, aki ilyent szőtt. Ha vékonyabb vásznat szőttek, akkor szükség volt egy másik szerszámra, a macskára. Ez egy fából, vagy fémből készített feszítőszerszám. Mind a két végén kampók voltak, a közepén szabályozható volt. Ezzel feszítették szét a vásznat, hogy szövéskor ne ugorjon össze, mindig egyenletes legyen a szélesség. Bármennyire is vigyáztak a szövő feltevésekor, mégis megtörtént, hogy egy-két szálnál hiba csúszott be, kimaradtak a nyüstből. Ezek lettek a lebegő szálak, ezeket nevezték kabaláknak, a szövéskor akadályt jelentettek. Miközben szőttek, a kabalákat kellett feltekerni.

Néhány szövési leírás az Imre Eliza néni füzetéből:

„Egy gyapjú ágyterítőnek, falvédőnek kell 1 mejéket vetni, 8 zseréb kell legyen és VIII-as bordában kell szőni.

Zsáknak való 8-9 zseréb, ez a bordától függ. Egymás után tesszük a nyisteket, úgy egymás után a lábítókötőket is. Egy lábbal nyomjuk, a szélén megkezdve egyik szélitől a másik széléig, mindig egyfelé. Sikattyúval szereljük fel.

Szőttes szoknyának valót így szövik: 6 zserébet vetünk és 8 singet. 1 sing 62 cm. A mostani gyapotból 24 matring kell.

Egy csergéhez 6-8 kg. gyapjú kell. 5 zserébet vetünk, minden második bordafogba fogjuk a szálakat.

Harisnya posztónak 8 zserébet vetnek, négyesen fogdossák.

Szőnyegnek rendesen 6 zserébet vetnek. Sirített, erős fonalból a felét, 3 zserébet. 1 bordafogba egy szálat fogunk."

Ha már lefogyott a szövő, akkor levágták, és az anyag végén a szálakat összekötözték, hogy ne bomoljon ki. Szépen leszedték a r o s t o t, félretették, kötözésre, varrásra és más célokra használták fel. Szükség volt még további fehérítésre. A vásznat többször verték vízbe, kitették a fagyra, mert a fagy hatására fehéredett. A félig száraz vásznat m á n g o r o l t á k. Volt egy szerszám , két egymáshoz szorosan kapcsolódó henger, amit tekeréssel lehetett forgatni. A két henger közé befogták a vásznat és simították ki. A másik eszköz egy sima, lapos, kemény, nyeles deszkadarab, amivel simították a vásznat, majd nagyon szorosan feltekerték.

Elkészült a lenvászon, kendervászon. A lenvászonból abroszokat, női ingeket, alsószoknyákat, pendelyeket, porcelánrokolyákat, lepedőket szabtak és varrtak. A kendervászonból készültek a férfiaknak az alsógatyák. Minden asszony a család férfijainak szabta, varrta kézzel a gatyákat. Kislány, voltam, amikor egyszer ott voltunk Mezei Ferenc ságor bácsiéknál, ahol az asszonyok kézimunkáztak körben ülve az udvaron. Vicceltek, nevetgéltek és kézzel varrták az alsónadrágokat. A nagynéném, Juhász Pálné Kati néni kérdezte. – Tudjátok-e, mire gondol a leány, amikor gagyát varr? Csend lett. – Hát gondolkodik felőle, hova lett a csingi-lingi belőle. Lett erre kacagás. Megvarrták a gatyát, ami olyan kemény volt, hogy felfordítva téve a földre, megállott. Nemcsak kemény volt, hanem még nagyon pozdorjás is. Úgy próbálták a pozdorját kirázni belőle, hogy a lábaközével berakták az asztal lábához, megfogták a két kézzel a két szárát, és jó erősen húzogatták sokáig. Ki is hullott valamennyi pozdorja, de nagyon sok mosás kellett, amíg már nem szúrt. Addig nem nagyon kellett vakarózzon a viselője, mert még a bőrt is lesúrolta, felsértette.

Szőttek pokrócokat gyapjúból. Egy családban több pokróc is kellett. Egy részét takarózásra használták, másokkal az állatokat takarták le, olyankor, amikor nagyon hideg volt. Mindig vitték magukkal az állatoknak való pokrócot. Voltak lópokrócok is. Ha megálltak a szekérrel télen, azonnal tették a lovak hátára. Ezeket is szövés után kellett ványoltatni. A pokrócokat is négyesen szőtték. Sima négyesen, amikor a lábítókat, mindig egymás után nyomták le.

A posztót is legtöbbször négyesen szőtték. Lehetett sima négyes és lehetett rozsfejes. Amikor rozsfejes mintával szőttek, akkor nagyon oda kellett figyelni, mert a minta cikkcakkban haladt. Én is szőttem sima négyest is és rozsfejest is, de az utóbbinál nagyon kellett figyelni. Ha eltévesztettek a lábító lenyomását, azonnal eléromlott a minta. Volt még egy bonyolultabb változata a négyesnek, amikor magában lett apró kockás. Ennél sokkal jobban kellett vigyázni a lábítók lenyomására.

Ha posztót szőttek, akkor el kellett vinni, ványoltatni. Elvitték Lövőtére, Karcfalvára, mert itt a faluban csak nagyon régen volt posztóványoló. A vastagabb posztót elvitték Lövőtére, a finomabbat Karcfalvára. Annak idején a Karcfalvára, a Zágoni féle ványolóba vittünk szép, barna, apró mintás, berekgyapjúból szőtt vékony posztót. A posztóványoló egészen más volt, mint a csergeványoló. Mindkét ványolóról Szabó Károllyal és Bálint Lászlóval (Pityu) beszélgettem.

Szabó Karcsi a következőket mesélte. „ Állítólag a Madéfalvi veszedelem idején, amikor Madarasról is nagyon sokan elmenekültek, a Hajdu család ősei is elmenekültek Bákó környékére. Egy idő után közülük tért vissza a faluba Hajdu János, aki a Zsombori birtokra került ácsnak a malomba, és Hajdu Farkas, aki a Kovács uradalomba került szolgának, ő is ács lett a malomban. Hajdu Jánosnak leányai születtek, Hajdu Farkasnak öt fia. Ezek a következők voltak: Gergely, István, Mátyás, János, Lázár. Miután az uradalmak megszűntek, bizonyos szerencse, vagy esemény folytán a két testvér János és Farkas nagybirtokot örököltek. Farkas kapta meg a Kovácskertjét, egy nagy területet, ami mind a Hajduk tulajdonában került. János az Olton levő malmat örökölte, ami a mai Zsigmond malom helyén volt.”

Bálint László (Pityu), a jelenlegi csergeványoló tulajdonosa a következőket mondta. „A Zsigmond malom helyén levő malomnál egy sajnálatos esemény történt. Árvíz volt, és a tulajdonos öt éves leánykája ott játszadozott a vízparton, és beleesett a csatornába, rá a nagy kerék labodáira. A kislány meghalt. Ekkor adta el az 1800-as években a Zsigmond Ignác nagyapjának. Ő a régi malmot átalakította szitás malommá.

Itt ezen az udvaron abban az időben volt vízi-fűrész, malom, posztóványoló, és csergeványoló. Ezek kerültek a Hajdu Farkas egyik fiának, Hajdu Mátyásnak a tulajdonába. Ő volt az én nagytatám. A nagymamámat Szekeres Annának hívták, és Karcfalváról jött férjhez Madarasra. Fiatal házasok voltak, a nagymamám éppen várandós volt édesanyámmal, amikor egy télen valami mulatság volt, a nagytatám hazament pálinkáért csak úgy ingesen. Olyan tüdőgyulladást kapott, hogy meghalt. Azután született édesanyám. Egy bizonyos idő után a nagymamám férjhez ment, a férje Szabó János költözött ide, hogy a gazdálkodás ne maradjon félbe. Ebből a házasságból négy gyermek született. Mivel az én édesanyám volt a törvényes Hajdu leány, így ő örökölte ezt a telket és vele mindent. Ő nekem adta, így lakunk mi itt most.

Jelenleg a csergeványoló működik. Ezzel kapcsolatban el kell mondanom. Sokáig ment a fűrész, de megszűnt. Megállott a malom is. Egy ideig volt posztóványoló. Itt is a vékonyabb posztókat ványolták. Egy deszka csatornán folyt be a gátról a víz. Forgatott egy kereket, ami áttételesen mozgásba hozott fából készült kalapácsokat. Miközben a folyóvízben kinyújtva ment a posztó, a kalapácsok ütögették. Addig engedték a posztót a vízben, amíg összepréselődött. Utána kitették száradni, majd feltűrték.

A csergeványoló működése a következő. Egy deszkacsatornán, a lajon jön be a víz. Ez elég magasan van. A végénél, jobb oldalon és a csatorna végénél van egy-egy kád, vagy ahogy régebben nevezték, küpű. Ezek tölcsérszerű építmények, felül szélesek és alul elkeskenyednek. Nagyon erős deszkából készítették, a felső részen függőleges nyílások vannak. Egy deszkából készített leeresztő csatornán folyik bele a víz, és forog körben, ebben a kádban. Ha beleteszik a ványolni valót, azt forgatja. Addig forgatja, amíg kezd összepréselődni. Egy cserge, ha jóminőségű gyapjúból szőtték 24 óra alatt meg is van ványolva. Ha ekkor még nincs kész, akkor még 24 órára visszateszik. Ekkorra már el kell érnie a megfelelő vastagságot. Ezután kiveszik és szárítják. Régebben mindkét kádban ványoltunk. Az utóbbi időben nem nagyon hoznak csergét ványoltatni. Mos már inkább, csak mosatunk. Az egész olyan, mint egy hatalmas automata mosógép, de nem kell villanyáram, mosópor, mosószappan. Beletesszük a szőnyegeket, pokrócokat, terítőket és tisztán emeljük ki onnan. Már csak egyik kádba folyik bele a víz, mert ez is meggyőzi azt a munkát, amennyit elvégeztetünk vele.”

Tollfosztó

Gyakori volt a t o l l f o s z t ó kaláka is. Nagy szükség volt a tollúra, mert egy eladólánynak legalább 6 tollpárnát kellett adni, derékaljat, dunyhát, tollúval töltve. A leányos anyák sok szárnyast, tyúkot, libát és rucát tartottak. Nálunk nagyon sok liba volt. Főleg Felszegben, Egervárában és a Köves utcán. Itt a környéken csak Madarason volt libacsorda. Reggel a libapásztor összegyűjtötte a libákat és hajtotta a libalegelőre. Ez a legelő a Vápész nevű hely volt a Madaras patak mellett. Egy nagy csordára való liba gyűlt össze. Ezek nagy gágogás közepette mentek át a falun a legelőre. Az őrzésért bért fizettek és a libatartó asszonyok szerre, csomagolták a napi ennivalót. Kényelmes volt ez a libacsorda az asszonyoknak. Csak este kellett enni, adni a libáknak, mert napközben jól legeltek, fürödtek a patakban. Ennek is vége van már. A libapásztor kiöregedett és nem került más, aki a vállalta volna a pásztorkodást. Így az utóbbi években már nincs libacsorda és már nem érvényes az a nóta, hogy:

Száz liba egy sorba,
Mennek a tarlóra.
Elől megy a Böske,
Jaj de ki van festve.
Száz liba egy sorba.

A tollat minden asszony gondosan összegyűjtötte, zsákokba rakta, és a tél folyamán tollfosztó kalákát hívott össze. Az összegyűjtött tollat az utolsó sütés után zsákostól betette a kemencébe, hogy száradjon ki, és ha netán moly került volna bele, akkor az pusztuljon el. A tollfosztóba vittek szitákat, ebbe szedték át a tollat és fosztották meg. A gazdasszony sütött pánkót, palacsintát, főzött kukoricát és pálinkát vett. A tollfosztás is úgy zajlott, mint a fonók. Beszélgettek, énekeltek, vicceltek. Ahol több lány volt a családban ott többször volt tollfosztó kaláka. Külön választották a pihét és a tollúkorókat, ez volt a hulladék. Sokan összegyűjtötték ezeket a kórókat, amikor mentek haza beborították azoknak a tornácába, lépcsőjére, akikkel haragban voltak. Reggel aztán gondolkozhatott az illető, hogy ki is tette ezt vele.

Akkor volt nagyon puha a párna, ha libatollal töltötték meg. Ha több volt benne a tyúktoll, akkor nehezebb volt a párna, és keményebb is. A párnahajat anginból varrták, megmérték mérlegen, miután megtöltötték, akkor volt jó, ha legalább három kiló fért bele. A szép nagy párnák négy kilósok is voltak. Mindig töltöttek kispárnákat is. Hosszabb használat után meg is mosták a tollat. Erre a nyár volt a legalkalmasabb. Sok ideig kellett szárítani, majd esetleg betették a kemencébe sütés után.

Nagyon vicces történetet hallottam a kemencében tartott tollúval kapcsolatban. Még élnek a történet szereplői, ezért név szerint említem meg. A történetet id. Bálint Vilmos mesélte el. Két legény este vizitába indult. Először egyikük kedveséhez indultak. Éppen aznap este valamilyen kollektivista mulatozás volt a kultúrotthonban. Még a kicsi kollektív gazdaságok idejében történt a dolog és csak a meghívottak vehettek részt a mulatságon. Ennek ellenére az egyik legény kapott onnan a bátyjától egy liter bort. Ez egy kis bátorságot adott nekik. Mentek a Horvátok utcában, ahol az egyik leány lakott. Egyszer csak egy udvarból kezdték őket dobálni. Sötét volt, így nem láthatták a tettest, ezért bementek az udvarba. Keresték, hogy ki lehet, aki dobálózott. Nem láttak senkit, de meglátták a kemencét. Gondolták nem bújt-e be a kemencébe az illető. Egyikük gyorsan előkapta a bicskát, levette a kemence ajtóját és egy jó párszor beszúrt a kemencébe. Érezte, hogy valami puhába szúrt a

bicska. Gondolták, hogy megszúrtak valakit, ezért gyorsan el is jöttek. Újból kaptak egy liter bort, ezzel bátorságot is. Találkoztak fiatalabb legényekkel, akiknek elmesélték a történteket. Azok is bátrak lévén elmentek a tett színhelyére, benyúltak a kemencébe. Megtalálták a kivágott tollas zsákokat. Ezeket a gazdasszony tette volt be száradni. Kiszedték a zsákokat, kiszórták a tollat, először az udvaron, majd az utcában is. Mindenhol repült a sok toll. Másnap következett a számonkérés. A rendőrségre hívatták az elszórókat, akik bevallották, hogy kiktől tudták meg a kemence dolgát. Őket is behívatták. Végül a tettesek kellett adjanak a károsultaknak készen megtöltött párnákat. Sok ideig beszélték a tollas zsákok esetét.

A tollfosztó kaláka is egyre ritkább lett. Kész párnákat vásárolnak. Derékaljra sincs szükség a kanapékon, dunyhákkal sem nagyon takaróznak.

A régi nagymosás és szapulórakás

A régi időkben minden házi vászonból készített dologból, abroszokból, törlőkből, törölközőkből, lepedőkből nagyon sok darabra volt szükség. Sok ingre, gatyára is. Azért kellett annyi, mert nem mostak hetente, sőt még havonta sem, mert nem volt rá idő. Csak tavasszal és ősszel mostak.[109] Addig mindig félrerakták az ingeket, alsószoknyákat, gatyákat, abroszokat, törlőket, törölközőket, lepedőket. Tekintélyes mennyiségű szennyes gyűlt össze, aminek a kimosására nem volt képes egyedül a háziasszony. Segítségre volt szükség, ezért végezték kalákában a nagymosást és a szapulórakást is.

A n a g y m o s á s h o z és a s z a p u l ó r a k á s h o z minden háznál volt: háziszappan, nagyobb és kisebb deszka mosóteknő, dörzsölő masina, sulyok, nagy mosófazék, nagy üst, jó nagy szapulókád, mosópad. A gondos háziasszony egész évben gyűjtötte a zsiradékot és egy évben legalább egyszer szappant, főzött. Sokszor ebben a munkában is segítettek a szomszédok. Én is nagyon sokszor főztem szappant. Régebben nem lehetett kapni más mosószert, csak mosószódát. Mindent szappannal mostak, mosószódát is tettek a vízbe, ez oldotta a koszt és lágyította is a meszes vizet.

A szőnyegek mosására is nagyon jó volt a házi szappan. Saját receptemet írom le, aminek alapján főztem mindig a szappan. A főzésre egy füllesztőt használtam. Ez egy olyan kazán, amelynek felső részén van a mozgatható üst, alatta a tüzelő hely. A következő módon főztem én a szappant. Mindig pontosan kimértem a hozzávalókat.

Hozzávalók: l0 kg. zsiradék, 1,5 kg. marószóda, 30 deka só, 7 liter víz

Kimértem 7 liter vizet, óvatosan, lassanként kavartam bele másfél kiló marószódát. Miután elolvadt a vízben, vigyázva kitöltöttem a felét, három és fél litert és félre tettem. Vigyázni kellett, mert ez egy nagyon veszedelmesen maró folyadék volt. Begyújtottam a kazán alatt és miközben melegedett a lúg, lassacskán bele tettem 10 kiló zsiradékot. Ez lehetett juhfaggyú, a disznó bélzsírja, avas szalonna darabkák, avas disznózsír. Nem szabadott lobogjon a folyadék, csak szép lassan forrósodjon. Ha nem vigyáztam, akkor gyorsan habozva kifuthatott. Néha bizony ez is megtörtént. Ha nagyon kezdett forrni, akkor egy kevés hideg vizet kellett tölteni bele. Egy jó hosszú léccel folytonosan kellett kavargatni. Egyetlen pillanatra sem lehetett otthagyni. Egy idő után a fazék oldalán kezdett megjelenni a szappanszerű rárakodás. Még egy kis ideig kavargattam, akkor szép lassan töltöttem bele a másik három és fél liter lúgot. Egy ideig még kellett így kavarni. A kavarón lerakodott a szappan, ebből vettem próbát. Ha vízzel szétsúrolva habzott, akkor majdnem kész is volt. Ekkor szórtam bele 30 deka konyhasót. Ezzel is kavartam, majd eloltottam a tüzet és

[109] Meghökkentő volt számomra az előző mondat. Aztán elgondolkodtam. Jön a húsvét. Felcsíki mindenesem Teréz néni, mire észrevettem, kimosta a perzsaszőnyegek egyrészét a házból. Holott a lakórészre senki sem megy be utcai cipővel. Pucolja az ablakokat. Nincs amit mosni, mert hetente kétszer mos és vasal. Igyhát takarít. Ezt csinálja karácsonykor is.

hagytam, hogy leülepedjen. Másnap reggelre kész volt. Fölül a kemény szappan, alatta a sötétbarna nagyon erős szappanlúg. Jó nagy késsel daraboltam fel a szappant. Úgy szedtem ki, hogy a szappandarabokba egyenként beleszúrtam a kést, így emeltem ki és raktam egy deszkára. Eltettem a színbe, vagy a padlásra, hogy jól kiszáradjon. A szappanlúgot gondosan beleöntöttem régi kötött üvegkorsóba, nagyobb uborkás üvegbe. Olyan helyre raktam, hogy a gyerekeim ne jussanak, hozza. Régen gyakran használtam ebből felhígítva, ha surlókefével megsúroltam a lapítókat, laskadeszkákat. Amikor a régi házban deszkapadló volt, akkor a súrolgatásnál is használtam. Nagyon tudott tisztítani ez a szappanlúg, de forró vízzel, majd hideg vízzel nagyon jól le kellett öblíteni.

Amikor a mosakodó szappan szűkében volt, akkor főztünk ilyent. Amikor már félig hűlt a szappan massza, kikavartunk a tojás sárgát, ezt és egy kis üveg kölnivizet beletöltöttük, jól összekavartuk formába öntöttük és kész is volt az illatosított mosakodó szappan.

Leírok egy esetet, ami velem történt meg egy szappanfőzés alkalmával. A kertben szereltem fel a füllesztőt. Ősz volt, a takarmányrépa levágott levelei közel voltak az üsthöz. Hirtelen nagyon felfőtt az összeolvadt massza és már futott is ki az üstből, rá a répalevelekre. Gyorsam meg is keményedett rajta. Sajnáltam volna ott hagyni, ezért levelestől raktam vissza. A lúg szétmarta a leveleket, és én életemben egyszer zöld szappant főztem. Kár nem volt, de nagy volt az ijedtség. Én nem szoktam kalákában dolgoztatni, annál is inkább, mert tanítottam, kevés volt a szabadidőm. A magam munkáját elvégeztem, de arra nem jutott idő, hogy máshoz is elmenjek segíteni. A szappant is egyedül szoktam főzni. Utóbb ez is meggyérült, jó pár éve már, hogy utoljára főztem. Még mindig sok szappanom van, mert én is már csak a szőnyegek mosására használom.

Még mindig van, aki szappant főz, aki szappanlúgot használ, de nagyon-nagyon kevesen. Olyan változatos a mosószer kínálat, hogy nem érdemes szappanfőzéssel kínlódni. Lassan kihalnak azok is, akik még értik a szappanfőzés csínját-bínját.

Ismét a nagyon régi időkről. N a g y m o s á s előtt a szennyest hideg vízbe áztatták, nagyon jól beszappanozták és másnap, forró vízben mosták ki. A háziszőtt vászonból varrt dolgok nagyon kemények voltak, kézzel nem lehetett jól kimosni, ezért használták a dörzsölő masinát. Ez egy nagy deszkalapra szerelt fémből készült hullámlemez, hozzádörzsölve a ruhát, az könnyebben megtisztult. Ebből is volt minden háztartásban. A nagyteknőbe beletöltötték a forró vizet, beleállították ezt a dörzsölő masinát . A ruhát beszappanozták, és addig dörzsölték, amíg megtisztult. Kosarakba rakták és elvitték a patakra tisztálni. Ha nem volt rögzített m o s ó a patakon, akkor vittek otthonról m o s ó p a d o t is. Ez egy deszka, amelynek négy lába volt és olyan szilárdan állt, hogy rajta jól lehetett sulykolni a ruhát. Vittek s u l y k o t is. Az öblögetett ruhát jól megsulykolták. Öblögettek, sulykoltak mindaddig, amíg egészen tiszta nem lett csavarás után a víz. A ruhát odahaza felteregették.

Régen sulykok nélkül nem is volt háztartás. Több sulyok is volt egy családban. A sulykot általában ajándékba kapta a lány a szeretőjétől. Legtöbbször az ajándékba kapott sulyok szépen faragott volt, sokszor festettek is rá virágokat. Ha nagyon szép volt, akkor nem is használták sulykolásra, hanem felakasztották dísznek a falra. Sulykolni az egyszerűbb is alkalmas volt. Ha egy idősebb asszony sulykát megnézzük, akkor az már jócskán megkopott, elvásott. Nekem is egy ilyen elvásott, megkopott sulykom van, amit 1960. óta nagyon sokat használtam, de már egy jó pár éve a kezembe sem kellett vegyem. Nincs már olyan ruha, ami sulykolni kellene.

Mosás után a piszkos vizet soha nem öntötték a ház elé, mindig hátra vitték a hátsó udvarra és a ganyédomb mellé öntötték ki. Sem nagymama, sem mi nem öntöttünk piszkos vizet ki a patakba. Tavasszal, miután elfogyott a savanyú káposzta, a megmaradt sós vizet, a káposztalét szintén a ganyédomb mellé öntötték ki. A házi szemetet, az udvari szemetet is ide vitték hátra.

Ha nehéz munkát kellett végeznie valakinek, vagy el is végezte, akkor szokták mondani, „Felért egy szapuló rakással.” Bizony nehéz munka volt ez az asszonyoknak.

Régen tehát egyik legnagyobb munka volt a s z a p u l ó r a k á s. Ezt ősszel és tavasszal végezték és mindig kalákában. Azt hiszem, hogy itt Madarason már nagyon kevesen emlékeznek a szapulórakásra. Személyes élményeim alapján írom le, hogyan is történt ez a munka. Kislánykoromban Mezei Ferencné- Anna nagynéninél láttam utoljára. Az asszonyok egész évben gyűjtögették a fahamut is. A bükkfa hamuja értékesebb volt, mint a fenyőfáé. Erősebb hamulúg készült belőle. Amikor rákészültek a szapulórakásra, elővették a fahamut, jól megszitálták és sok forró vízzel, leforrázták. Hagyták, hogy ülepedjen le. A tetejére feljött a lúg, alul maradt a hamu. Ezt a lúgot óvatosan lemerték, megszűrve beletöltötték egy nagy üstbe.

Előszerelték a nagy s z a p u l ó k á d a t, rátették egy széles cseberre. A nagy kád oldalán alul volt egy lyuk. Úgy helyezték el a kádat, hogy ez a lyuk a cseber fölött legyen. A piszkos ruhát beáztatták, meg is szappanozták, és szépen rendre belerakták a nagy kádba. Reggel korán begyújtottak az üst alatt, felmelegítették a hamulúgot, és felülről kezdték töltögetni a ruhára. Alul kifolyt, amit felfogtak, újból melegítették most már forróbbra és töltötték a ruhára. Addig ismételték ezt, amíg a felül forrón rátöltött lúg alul is forrón folyt ki. Megvárták, amíg jól kifolyt, azután vagy kiszedték a sok ruhát kosarakba. Máskor úgy kádastól feltették a szekérre és elvitték a Madaras patakára, vagy az Oltra, tisztálni. Következett a kalákában elvégzett tisztálás. Sok volt a ruha, több asszonyra is volt szükség. Van egy népdal is erről.

Szeredán szapulót raktam,
Más szerdáig ki se mostam.
Komámasszonyt odahívtam,
Kalákában kimosattam.

Az asszonyok rátérdeltek a mosóra, elővették a mosópadokat, sulykokat, és elkezdődött a tisztálás. Egyszerre több asszony sulykolt, habart, csavart. Hangos volt a környék a sulykok csattogásától. Ha még nagyon hideg volt a víz, akkor kantáros fazekakban vittek melegvizet, amibe belemártogatták a kezüket melegíteni. Máskor forrósítottak köveket, majd ezeket bele tették egy nagyobb edénybe, ebből merítettek ki és dugták bele a kezüket. Ha már egészen tiszta volt a ruhából kicsavart víz, akkor belerakták a kosarakba és hazavitték. Otthon a háziasszony megvendégelte a kalákásait, majd felteregette a sok ruhát. Száradás után osztályozta, majd szépen összehajtogatva berakta a kaszten fiókjaiba, a padba, a szekrény polcaira és onnan szedegette elő a következő szapulásig. Mára már elfogytak a szapulókádak, csebrek, a nagy deszka mosóteknők. Már kevés dörzsölő masinát őriznek, a sulykot is egyre ritkábban használják. Még előveszik, ha rongyszőnyeget mosnak, de lassan az is múzeumi tárgy lesz. A sulyok használatával kapcsolatban volt egy babona is. Általában az esti harangszó után, de főleg a szombat esti harangszó után tilos volt sulykolni. Ha netán valaki mégis megszegte ezt az íratlan szabályt, akkor rákiabáltak és ez nagy szégyen volt. Lassan megy feledésbe a régi nagymosás, a szapulórakás. Ma az automata mosógépek korszakában el sem tudják képzelni, hogy régen milyen nagy-nagy munka volt a mosás.

A hamulúgot mosogatásra is használták. Főleg bükkfa hamut használtak erre a célra. Jól megszitálták, leforrázták és eltették gondosan üvegekbe. Ebből töltöttek keveset a mosogatóvízbe, jól oldotta a zsiradékot. Forrón mosogattak vele, majd bő vízzel öblögették az edényeket. Majdnem minden nyári konyha mellett, volt egy ágas fa, ennek az ágaira akasztották fel a fazekakat, lábasokat száradni. Nagy gonddal mostak el minden tejes edényt, sajtárt, fazekat és akasztották fel azokat is az ágakra.

A Z I D Ő S K O R

Minden tevékenységben, munkában, szórakozásban a fiatalok, a középkorúak vettek részt aktívan. Az idősebb emberek is igyekeztek erejükhöz mérten besegíteni, hasznosak lenni. Régen nem kaptak nyugdíjat a falusi emberek, nem voltak öregotthonok. Legtöbben meg is becsülték az idősebbeket, természetesnek vették, hogy gondoskodni kell az idős családtagokról. Megtörtént olyan is, hogy tehernek tartották a munkában megrokkant szülőket, nagyszülőket. Az olyan házaspárok, akiknek nem volt gyermekük, általában örökbe vettek valakit, hogy az majd a birtokukért elgondozza idős korukban. Ahogy gondozták, ápolták az öregeket, olyan példát adtak gyermekeiknek, hogy majd velük is úgy bánjanak. Azt tartották,, Olyan pohárral tölts, amit te is meg tudsz inni".

Mára némiképp változott ez a helyzet. Most már nagyon sok idős embernek van nyugdíja. Valamennyi anyagi háttér is van, de a lelki támaszra most is nagy szükség van. A faluközösség is értékeli az öregeket, és tisztelete jeléül évek óta a templomban, novemberben megtartották és megtartják az Idős emberek napját. Az első ilyen ünnepet Szabó Lajos plébános úr szervezte meg, több mint húsz évvel ezelőtt. Akkor meghívókat küldött szét a faluban élő, 70. évet betöltött idős embereknek. Október utolsó vasárnapján a szentmisét az ő tiszteletükre tartották. Azóta hagyomány lett ez a szokás.

A gyermekek versekkel köszöntik a nagyikat, dédiket, a plébános úr szép prédikációval köszönti az idős embereket. Amikor a templomból jönnek ki, virággal köszöntik őket a hozzátartozók. Odahaza ünnepi ebédet ad tiszteletükre a család.

Ebben az évben előrelépés történt. November 12-én tartották az ünnepséget. Nemcsak a templomban köszöntötték, hanem ünnepi műsor, közös ünnepi ebéd is volt tiszteletükre. A szervezők nyomtatott meghívókat vittek el személyesen minden 70. évet betöltött idős embernek. Azoknak, akik ágyhoz kötött betegek, akik nem tudnak már járni csokoládét vittek, másokat meghívtak a közös ünnepi ebédre. A templomban nagyon sok szép verssel köszöntötték a gyerekek az ünnepelteket, a plébános úr nagyon szép prédikációt mondott a tiszteletükre. A templomból kijövet sok-sok virágot kaptak, sokan egy-egy öllel. Az egyházterem udvarán a fúvószenekar zenével köszöntötte őket, majd bevonultak a terembe. Itt újabb köszöntők, versek elhangzása után ünnepi ebéd volt. Nagy meghatódottsággal fogadták az idősek ezt a megtiszteltetést, úgy érezték, hogy nem hiába éltek. A szervezők Bíró Éva tanítónő, Bálint Emma óvónő, mindent megtettek, hogy első alkalommal létre jöjjön ez a közös ebéd. Szponzorokat kerestek, olyan embereket, akik madarasiak, és olyan anyagi helyzetben vannak, hogy segíthetnek másokon.

Imre Eliza néni is részt vett ezen az ünnepségen. Nagy örömmel és lelkesedéssel mesélte el. Az ő füzetéből másoltam ki a következő két időseknek szóló verset, amelyeket sok évvel ezelőtt a csíkszeredai kórházban írt le. Ezt a verset minden évben elszavalják a gyermekek az idősek köszöntésének napján.

Szeressétek az öregeket!

Nagyon szépen kérlek titeket, szeressétek az öregeket,
A reszkető kezű ősz apákat, a hajlott hátú jó anyákat,
Aráncos és eres kezeket, az elszürkült sápadt szemeket.

Én nagyon szépen kérlek titeket, szeressétek az öregeket.
Simogassátok meg a deres fejeket, csókoljátok meg aráncos kezeket,
Öleljétek meg az öregeket, adjatok nekik szeretetet,
Szenvedtek ők már eleget, vigasztalóik ti legyetek.
Én nagyon szépen kérlek titeket, szeressétek az öregeket.

Ők is elfogadtak titeket, mikor Isten közéjük ültetett,
Ők is sokat küzdöttek értetek, amíg felneveltek titeket,
Fáradtak ők is eleget, hogy ti módosabbak legyetek,
Ne tegyétek őket szűk odúba, ne rakjátok öreg otthonokba,
Hallgassátok meg panaszukat, enyhítsétek meg bánatukat,
Legyen hozzájuk szép szavatok, legyen számukra mosolyotok,
Én nagyon szépen kérlek titeket, szeressétek az öregeket.

Tűzifájukról gondoskodjatok, ne nézzétek, hogy éheznek,
Nekik mindent adjatok, mert míg ti kicsik voltatok, tőlük mindent kaptatok,
Hogy szentségekben részesüljenek, arról is gondoskodjatok,
Ők is így cselekedtek, míg ti kicsik voltatok.
Ezért kérlek titeket, óvjátok a lelküket.
Ha majd az örök szeretet, elhívja őket közületek,
Ti foglaljátok el a helyüket, mert ti lesztek majd az öregek,
S mindazt, amit nekik tettetek, azt adják nektek a gyerekek.
Azért előre intelek titeket, szeressétek az öregeket.

Egy más megvilágításban szól az öregségről a következő vers:

Közeleg a vénség napja,
Bárcsak minket meg ne kapna,
Oh, te vénség be rusnya vagy,

Egyenesből görbét faragsz.

Fehérre fested hajunkat,
Térképet rajzolsz az arcunkra.
Kiszeded a fogainkat, kirontod,
Hogy ne tudjunk harapni nagyot.

Mert, ha nagyot harapunk,
Dolgozni meg nem tudunk,
A nyugdíjunk alacsony,
A nagy harapásért, a fiataloktól panaszt kapunk.

Vén, ha a családban jót mond,
Annak helye nincsen,
Mondják megvénült, vén bolond,
Ennek esze nincsen.

Így hát az ember semmivé lesz,
Mászó gyerekkel egyenlő lesz,
Gyermekei nem kedvelik,

Néha a halálát kérik.

Kitakarják, betakarják,
Nézik, hogy köthetik-e fel hamar az állát.
Mikor meghal nincsen sírás,
De van egyéb, evés-ivás.

Esznek-isznak ott mellettünk,
Abból, ami mi gyűjtöttünk,
De nem sok Miatyánkot mondanak el érettünk.
Ha van valamink, azt tépik, nyüvik,

Gyermekeink egymást meggyűlölik.
Ha nincsen semmi, van békesség,
Nem kell őket, békéltessék,
Tehát, amíg jól érzed magadat,

Rendezd el a vagyonodat,
Ha a nagyvilágot átjárod,
Örömedet megtalálod.
Kedves ifjak, majd ti is lesztek vének,
Ezért adjátok meg az öregeknek a tisztességet.

Ezt a verset főleg viccnek szánták, ilyen céllal is szokták elmondani idősek, némi iróniával. Eliza néni sok hasonló verset ismer és el is szavalja azokat.

A H A L Á L

A halállal kapcsolatban több mondás is van:

„ Ha születtünk, egyszer meg kell halni, csak nem mindegy, hogy mikor.”

„ Hosszas betegségnek, halál a vége.”

„ Nem élhetünk örökké, mindenkinek valamikor meg kell halnia.”

„ Élj sokáig és halj meg hamar.”

Temetések régen

Régen is, ma is, a halál fogalma az emberekben az elmúlás valóságát idézi fel. Bizony a születés után már azonnal közeledünk feléje. Régen is szokásrendje volt a halállal kapcsolatos dolgoknak is. Ha hosszú ideig tartott a betegség, akkor mindig oda hívták a plébánost, aki időközökben, legtöbbször minden hónap első péntekén meglátogatta a beteget. Ez ma is így van. Ha a rokonság kérte, és a beteg is beleegyezett, akkor a pap feladta, és ma is feladja a szentkenetet. Olajjal megkente a beteg homlokát, mindkét kezét és közben elmondta azokat az imákat, amelyeket ilyen alkalommal szoktak. Egy emberi élet folyamán nem csak egyszer adhatták fel a betegek kenetét. Ha abból a betegségből kigyógyult a beteg és csak évek elmúltával lett újból beteg, akkor újból hívták a papot, aki újból feladta a szentkenetet. Nem mindig került sor arra, hogy papot hívjanak. Ilyenkor a rokonok, szomszédok, vagy a beteget ápolók meggyújtották a szentelt gyertyát, elimádkozták a Miatyánkot, Üdvözlégy Máriát a beteg csendes haláláért.

A Bíró nagymamám tudott egy imát, amit a haldokló mellett mondott el:

Mennyországban csendítének, az angyalok bégyűlének, egy olvasót elmondának, aranyos misét hallgatának. Az én házam Szent Antal, négy szögében négy angyal, közepébe arany szék, ott van Jézus térdig vérben, könyökig könnybe.

Nyits kaput angyal, nyújts kezet nekem, hogy bemehessek az Úr Jézus elébe. Ámen.

Ha a családi háznál következett be a halál, a jó szomszédok azonnal mentek segíteni. Részvétet kívántak és megkérdezték, hogy miben segíthetnek. Mindenben segítettek, amiben szükség volt. A legelső dolog volt, elmenni az orvoshoz, aki kiállította a halál beálltáról a bizonyítványt. Ezzel mentek a községházára, majd a plébániára. Segítettek előkészíteni a szobát, ahová a ravatalt tették. A tükröket fekete anyaggal fedték le.[110] Ez már nagyon régi szokás. Ha szükség volt, akkor takarítottak, rendet tettek a lakásban. A mi falunkban régen is, ma is még a családi házban ravatalozzák fel az elhaltat. Mindig szokás volt, hogy a déli és esti harangszó alatt imádkoznak a koporsó mellett.

A bejelentés után megszólalt a gyászharang, amit Madarason szaggatásnak neveznek. Ezzel, már azt is lehetett tudni, hogy férfi halt-e meg vagy nő, esetleg gyermek. Ha férfi halt meg, akkor először a nagyharang szólalt meg, majd azután húzták össze a harangokat. Ha nő, vagy gyermek volt a halott, akkor először a középső harang szólalt meg. Ha délelőtt jelentették a halálesetet, akkor délben harangoztak először, ha délben, vagy délután, akkor 4 órakor. A következő napokon reggel 9 órakor és délután 4 órakor szaggattak, összehúzták a harangokat.

Amikor megszólal a nagyharang, mindig eszembe juttatja édesapámat, aki 1990. óta szintén halott. Nagyon sokat tett azért, hogy ez a harang ma a madarasi templom tornyában van, hogy templomba szólítsa az élőket és elsírassa a halottakat. Már írtam arról, hogy az 1945-1958 közötti megyebírósága alatt, édesapám nagyon sokat harcolt, hogy az 1944. augusztusában, a katonaság parancsára kidobott harang helyett újat öntessenek. A hívek adományaiból sikerült is l957-ben megöntetni az új nagyharangot. Az engedély elérése és az öntés megszervezése érdekében öt alkalommal járt Bukarestben. A pénz összegyűjtése érdekében is sokat tett a család. 1956-1957-ben még mi, a gyerekek is jártunk összeszedni a pénzt. Sikerrel járt ez a munka, elhozták a Nagy-Boldog-Asszony tiszteletére öntetett, 987 kg.-os nagyharangot. Amikor felszentelték ott volt a falu apraja, nagyja, a szomszédos falvakból is sokan eljöttek. A templom előtt készítettek egy fényképet a székelyruhába öltözött Egyháztanács tagjaival a felkoszorúzott új harang mellett. Közvetlenül a harang mellett ül édesapám székelyharisnyában. Nagyon szép ünnepség volt ez, csoda, hogy meg

[110] Ne zavarja a távozó lélek útkeresését.

lehetett szervezni a kommunista terror éveiben. És éppen erről a harangszentelésről nincs szó a Madaras monográfiájában. Tehát ez a nagyharang jelzi azt, hogy éppen akkor egy férfi halt meg, amikor lélekharangként megkondul. .

A halál híréről leértesítették a rokonságot, üzentek egymásnak az emberek. Régen idegenbe is úgy üzentek az érdekelteknek. Később gyászjelentőket nyomtattak, és azt küldték el. A faluban levő rokonoknak előre küldtek gyászjelentőt.

Amikor a faluban elment a halál híre, jöttek a szomszédok, rokonok, komák sírt ásni. Elhívták a temetőbe a kántort, akinek megmutatták, hová akarnak sírt ásni. Hozzá is kezdtek, déli harangszóra száraz ételt és pálinkát vittek nekik, majd miután befejezték, a halottas háznál főzött étellel kínálták meg.

Régebben el kellett menni a faluból koporsót vásárolni. Csíkszeredában, Karcfalván vették meg, szekérrel hozták el. Ugyancsak szekérrel a házhoz vitték a ravatalozó asztalt, amit nálunk nyújtópadnak neveznek, és a más kellékeket. Felravatalozták a halottat, a rózsafüzér társulati tagok megfonták a koszorút, amit rátettek a koporsóra. Ez a koszorú két és fél vagy három méter hosszú, nyáron a megtalálható virágokból kötötték, télen fenyőgallyakból és fehér papírvirágokat tettek rá. Ha nő halt meg, aki tagja volt a rózsafüzér társulatnak, akkor a koporsóra rátették a nagy rózsafűzért is. Ez két és fél méter hosszú olvasó, dió nagyságú szemekkel. Abban a szobában, ahol a ravatal van mindig égett a lámpa, vagy a villany.

Régen a temetés előtti nap délutánján koporsótételt tartottak. Ez egy rövid szertartás volt, amit a plébános tartott. Aznap este imádkozó is volt, amire úgy hívták meg a rokonokat, ismerősöket. A végén pálinkával és kenyérrel kínálták meg a résztvevőket. A koporsótétel kimaradt, de az imádkozó jelentősebb szerephez jutott.

Volt egy szokás, ami mai napig megmaradt, hogy a koporsó baloldalán állt a férj, feleség és a gyermekek. Jobboldalon a testvérek, szülők és más közeli rokonok.

Amikor a pálinkás poharat elvették, azt szokták mondani:- Adjon az Isten örök nyugodalmat neki! – Az örök világosság fényeskedjék neki! Vagy:

-Nyugodjék békességben! Az úr Jézus szent nevében! A család tagjainak, pedig vigasztalást kívántak. Nem szoktak koccintani a toron, a megemlékező misék utáni kínálás alkalmával sem.[111]

Nem tudok arról, hogy egész éjszakai virrasztást tartottak volna, és nem voltak sirató asszonyok sem. A koporsó mellett hangos szóval a legközelebbi rokonok, a halott gyermekei, esetleg testvérei, vagy édesanyja sírt. Ilyenkor bizonyos dolgokat hangosan kimondtak. Ez a siratás a koporsótétel, az imádkozó és a temetés alatt is szokás volt.

Már jó pár éve nincs koporsótétel, helyette imádkozó van a temetés előtti napon. Miután összeírták a meghívandó asszonyok névsorát egy, vagy két asszony elmegy meghívni. Meghívják a közeli rokonságot, komaságot és a rózsafüzér társulati tagokat. Ezt az imádkozót a rózsafüzér társulat fejedelem asszonya vezeti. Ha egy társulati tagért imádkoznak, akkor elimádkozzák mindhárom olvasót, a keresztútját, a halottak litániáját, és halotti énekeket énekelnek. Amikor imádkozzák a rózsafüzért, leveszik a nagy rózsafűzért, az asztalra teszik, és ezen morzsolják a rózsafüzér gyöngyeit minden Üdvözlégy Máriára és Miatyánkra. Ha befejezték az olvasót, ismét visszateszik a koporsóra. Amikor másnap a koporsót lezárják, az olvasó visszakerül a kosárba. Ebben viszi egy társulati tag a koporsó után. Az imádkozóra meghívott személyek száma függ a család nagyságától, az anyagi helyzetétől. Általában mindig vannak 40-en, 50-en, de van, amikor még nyolcvanat is hívnak. Pálinkával, kaláccsal kínálják meg. Legutóbb nemcsak este tartják az imádkozót, hanem nyáron, amikor hosszabbak a napok, akkor délutánra hívják meg.

[111] Mindég pálinkával kinálkoznak a halotti toron. Nem csak nálunk. A Kaukázusi rokonainknál is. Néhány cseppet kiöntenek a földre. „Essen a holtakért."

Régen is, ma is a madarasi emberek szükségét érezték, hogy a temetés után leültessék az embereket, tort tartsanak. Ez a szokás ma is megvan, bár nagyon sok plébános javasolta a kimaradását. Az emberek egy része úgy gondolja, hogy az elhunyt ezt megérdemli, a mások nem akarnak lemaradni és így még most is rákészülnek a torra. Régebben szakácsnőt fogadtak, levágtak juhokat előző nap, odavittek egy, vagy két főzőkazánt. Akkor, mindig becsinált levest főztek a juhok húsából. Kenyeret sütöttek kalákában. Egy szomszédságban egyszerre több kemencében is sült a kenyér. Edényeket, tányérokat a szomszédságból gyűjtöttek össze.

Antal Dénesné szül. Bíró Róza 1932. a következőket mesélte.

„Kislány korában cseréptálakban tálalták az ételt a torban. Ezeket a cseréptálakat is úgy kérték kölcsön. Felszegben, a néhai Péter Dénesékkel szemben élt egy idős, nagyot halló házaspár. Egy temetés alkalmával ide mentek kölcsön kérni cseréptálakat. Nem nagyon tudtak értekezni az asszonnyal, ezért behívták Péter Dénesnét, a szomszéd fiatalasszonyt, hogy segítsen nekik. Füllesztőben főzték meg a levest, kitöltötték a tálakba, úgy szolgálták fel. Egy-egy tálból haton is ettek. Közre fogták a tálat és kanalazták be a levest. Arra is emlékszik, hogy megmaradt a levesből, és behívták az iskolás gyermekeket is. Nekik is adtak a toros levesből.”

Később is, asztalokat és lócákat, abroszokat, is szedtek össze. A torokat mindig a halottas ház udvarán tartották. Egy idő után könnyebbedett az edények összegyűjtése. Majdnem minden rózsafüzér társulat vásárolt nagyobb edényeket, leveses tálakat, tányérokat, kanalakat, villákat, poharakat, így egy helyről vitték el, nem kellett félni, hogy összevegyül. Amikor már kenyeret lehetett készen venni, akkor, aki tehette úgy vásárolta meg és nem sütött.

A 80-as években, amikor a kenyeret porcióra adták, a tor megtartása is nehezebb volt. Újból sütni kellett a kemencékben kenyeret, de a liszt beszerzése is nagydolog volt. Általában tartalékoltak búzát az emberek, amit akkor gyorsan megőröltettek és ebből sütöttek kenyeret egyszerre több kemencében is. Aki akart, ebben a nehéz időben is tort tartott.

Mára a halotti torok megtartása is változott. Van két terem a közbirtokosság terme, és az egyház terme. Mindkettő fel van szerelve mindennel. Vannak nagy főzőkályhák, be van vezetve a víz, nagy mosogató kagylók vannak, minden edény van, abroszok, bútorzat, higiénikus WC-k. Nem nagyon főznek becsinált levest, virslit főznek, kicsi tányérkákban szolgálják fel mustárral. Aki ennél másabban akarja, az töltelékes káposztát főzet, vagy a harmadik kínálási mód a kenyérszeletekre rakott 5 szalámi szelet. Kávét is főznek, mindenkinek adnak egy csésze feketekávét is. Közben pálinkával és borvízzel kínálkodnak. Amikor vége van a tornak, mindenkinek adnak egy negyed kenyeret becsomagolva.

Aki nem tart ilyen tort, az a műanyag zacskóba rakott negyed kenyérrel, főzetlen virslivel, vagy szalámi szelettel és csomagos porkávéval kínálja a temetésen résztvevőket a templom ajtajánál. Ezen kívül mindenkit pálinkával is megkínálnak. Újabban szoktak adni egy szelet kalácsot és pálinkát.

Madarason a temetés már hosszú évek óta délelőtt 10 órakor van. Csak akkor van délután, ha erre valamilyen különleges ok van. Fél tízkor szól a harang a gyülekezőre. Ekkor már kezdenek menni az emberek. Ott van már a társulat fejedelem asszonya, akinek a vezetésével imádkozzák a fájdalmas olvasót. Ez alatt a plébános meggyóntatja a család tagjait. Pontosan 10 órakor kezdődött és kezdődik ma is a szertartás. Régen a temetési szertartáskor a kántor elbúcsúztatta az elhunytat a család tagjaitól, a rokonságtól, ismerősöktől. Erre külön felkérte a család, és külön meg is fizették.

Ma már nincs ilyen búcsúztató, kimaradt, helyette a plébános búcsúztatja a templomban, és ha van más is, aki akar pár szót elmondani, az a temetőben, a sír mellett mondja el.

Találtam több régi búcsúztatót, amit az akkori kántor írt és énekelt el, le is másoltam. Ezekből le is másoltam.

1. Ifj.Lőrinc János halotti búcsúztatója

Egymás után jönnek a megrendítő hírek,
Fájó sóhajok közt sírnak fel a szívek,
Kétségbeesetten keresik az okát,
Mi okozza a sok ily hirtelen halált.

Megsuhant valami csendesen a légben,
Jajszó sírt utána itt a földi létben.
Megkonduló harang nem a templomba hítt,
Egy lelket a földről Isten elébe vitt.

Gyászos temetésre zúgnak a harangok,
Jelzik, hogy egy lélek elszállóban van most.
Aki életében senkit meg nem bántott,
Mosollyal válaszolt annak, aki hozzá szólt.

Életének javát munkában töltötte,
Hogy kedves családját szépen elrendezze,
Meleg, meghitt otthont rendezzen be nekik,
A szép hajlékukban, legyen béke mindig.

Most is munka közben érte a baleset,
Nem volt ki segítsen egyedüli eset,
Nem volt ki marháit levezesse róla,
Az ő szép életét megmentette volna.

Oh, akik még soha, soha nem sírtatok,
Jöjjetek csak ide, itt van itt egy halott,
Itt megered tudom a könnyek árja,
Ha felsír a bús nej s három kedves árva.

Drága Édesapám, hol kell téged látni,
E gyász koporsóba kell néked pihenni,
Nyugdíjadat, mikor megkaphattad volna,
Nyugodt csendességben még élhettél volna.

Még kicsi árváid el sem rendezted,
Mint madár a fiát, hogy útjára eresszed.
A kegyetlen halál kilendült éretted,
Nehéz göröngyök közt porlad el a tested.

De mielőtt innen örökre elmegyek,
Mivel vigasztaljam a gyermekeimet.
Isten akarata, nincs kiút belőle,
Hat évtized után, elmegyek örökre.

Egyetlen jó nejem, s minden boldogságom,
Az elveszett árvák sorsára gondolok,
Összetört lelkük bús panasza felett,
Szívetek zokogjon s induljon könnyetek.

Kedves feleségem Vilma: hű szerelmem,
Nem tudom már szíved keresztül ölelnem,
Te találtad meg a fagyos holttestemet,
A rosszat sejtő álom be is teljesedett.

Isten fizesse meg a szíved jóságát,
22 esztendő, boldog házasságát,
Neveld árváinkat jóság s szeretetre,
Nyerjél vigasztalást tőlük az életben.

Hogy tudjam itt hagyni drága gyermekeimet,
Az örökre árva édes enyéimet.
Hisz az árvák sorsát sok bánat járja át,
Sok könny itatja át kenyerük javát.

Marika jó leányom és András hű férje,
Váratlan halálom haza hívott ide,
Vigasztalja Isten szomorú szíveget,
Erős hit, reménnyel töltse el lelkedet.

Mit tudjak mondani két kicsi árvámnak,
Hogy bár könnyebbítsem az árvaságukat.
Rendezetlek sorsuk, szomorít engem csak,
Zoli és Piroska vezessen a Jézuska.

Özvegy anyátoknak legyetek öröme,
Minden nehézségben mindig segítsége,
Az Istennek kezét el ne eresszétek,
Mert csak ő ad nektek erőt s egészséget.

Özvegy édesanyám tudom, fáj a szíve,
Nem akart engedni csütörtökön reggel,
Minden előérzet szomorúan betelt,
Meghalt jó apámhoz megyek most már én el.

Eljöttetek ide édes testvéreim,
Erzsébet és Anna, Róza és te Irén,
Két József jó sógor és ezek családja,
Talpig feketébe és szívetek gyászba.

Óvjon meg az Isten hirtelen haláltól,
Minden váratlanul ért, nagy eseménytől,
Segítsétek azén árva családomat,
Vajmit könnyítsétek az árvaságukat.

Feleségem utáni kedves jó rokonok,
Drága jó apósom, komák és szomszédok,
Kísérjetek engem a kereszt tövébe,
S mondjatok egy imát a lelkem üdvére.

Jó munkatársaim s korosztályom sorba,
Eljöttetek hozzám végső búcsúszóra,
Minden jóságotok szívemből köszönöm,
A bányász szerencse, kísérjen mindörökkön.

Teremtő jó atyám én most hozzád szólok,
Földi vándorútról én most feléd tartok,
Irgalmazz, kegyelmezz én árva lelkemnek,
Dicső országodba vezesd be lelkemet. Ámen.

Csíkmadaras, 1982. február 20.
Bálint Lajos kántor

Ezt a búcsúztatót is Imre Dezsőné- Eliza néni őrizte meg, akinek első unokatestvére volt az elhunyt, aki egyben a komikus id. Lőrinc János fia is volt. Ő nem örökölte az édesapja vicces természetét.

1967. október 22-én halt meg Baráné Páll Erzsike gyermekszülésben. Bukarestben laktak a férjével, ott született meg a kislánya, Erzsike. Valamilyen mulasztás folytán belehalt a szülésbe. Itthon temették el a szülőfalujában. Temetésén a következő búcsúztatót énekelte a az akkori kántor Antal Imréné Mezei Berta. A búcsúztató szövegét a férjével együtt szerkesztették. Úgy mesélte, hogy nagyon keserves volt ez a temetés, nagy önfegyelemre volt szükség, hogy sírás nélkül el tudja énekelni a búcsúztatót nő létére. A Berta néni édesapja, Mezei Ignác is sok éven át kántorkodott. Ő is sok halotti búcsúztatót írt, de azok már min elkallódtak.

Mily szomorú bánat érte e családot,
Nemzedéket szülve, hozta e bánatot,
A mennyei törvény el nem kerülhető,
A szép szűzanya sorsa meg nem vetendő.

Huszonhárom évesen anya sorsba léptem.
A szép gyümölcsömben nem gyönyörködhettem,
A váratlan halál hamar elszakított,
A sok jó szülőköt meg is szomorított.

Könyörtelen halál a sírba döntötted hát,
Az életnek e szép, termő gyümölcsfáját.
Letört rózsa ágnak, hervad a virága,
Akinek nincs anyja, az nagyon is árva.

Itt az édesanya a letört rózsaág,
Ki életet adott, hogy lelje halálát.
Megmaradt a bimbó, a kisded árva,
Világra jövése lett anyja halála.

Be szomorú látvány, a koporsó és bölcső,
Itt az anya pihen, amott a csecsemő.
És, ha felzokog a párnapos árva,
Az anya két karja, keblére nem zárja.

Ó, hogy szóljak hozzád, Tamás drága férjem,
Akivel négy boldog esztendőt éltem,
Hirtelen elválva, neked azt kívánom,
Kis árvámmal együtt, az Isten megáldjon.

Édes, kis magzatom, tőled most elválva,
Anyai szívemre, tégedet nem zárva,
Nem lesz, akinek mond, édesanyám,
Elbúcsúzom tőled, szívem szép virága

Drága édesapám, most magához szólok,
Tudom, hogy megtörte váratlan halálom,
Most megköszönöm a sok-sok jóságát,
Az Isten árassza, magára jóságát.

Drága édesanyám, hogy szóljak magához,
Ily nagyra felnevelt, szárnyamra bocsátott.
Az én ki árvámnak, nincsen édesanyja,
Drága édesanyám, legyen pártfogója.

Egyetlen testvérem, drága Ilonka,
Hirtelen halálom, szívetek megrázta,
Árpád, jó férjeddel, békében éljetek,
Vilike és Gizike, szüleiteket szeressétek.

Drága jó apósom, és drága jó anyósom,
Tudom, hogy fáj maguknak, váratlan halálom.
A jóságos Isten mindig oltalmazza,
Bútól és bánattól, magukat megóvja.

A jó Isten veled, Bara Lajos sógor,
Mind a két kezével, a jó Isten áldjon.
Jó feleségeddel és kedves családoddal,
Áldjon meg az Isten jó és rossz napokban.

Fodor Ferenc sógor, az Isten megáldjon,
Anna sógornőmmel ezen a világon,
Legyen a ti éltetek, öröm és boldogság,
Áldja meg éltetek, a teljes szentháromság.

Molnár Terézia, drága jó barátnőm,
Az ifjú életem végére értem én,
Váratlanul elválva, neked azt kívánom,
A földi életben a jó Isten megáldjon.

Marika barátnőm, áldjon meg az Isten,
András jó férjeddel békében éljetek,
E síralom völgyén földi vándorlástok,
Legyen örömteli, áldás szálljon rátok.

Összes rokonaim és bérma szüleim,
A tiszteletemre eljött, részvevőim,
A sírom készen áll, én most már elmegyek,
Oda, hol a porral egyenlővé leszek.

Édes megváltóm, tudod, hogy szeretlek,
Ne nézd gyarlóságát földi életemnek,
Üdvösségem árául tekintsd érdemeimet,
Jöjj el Jézus Krisztus, vedd hozzád lelkemet.

Ezt a búcsúztatót az Antal Ferencné Zsók Rózsika füzetében találtam meg.

Fiatal leány búcsúztatója az l920-as évekből:

Feltették a szűz koszorút a menyasszonynak,
Mily szomorúságot okoz a menyegzős háznak.
Ne sírjatok jó szülők, mert ennél szebb menyegzőt,
Nem láttatok, hát áldjátok ti a teremtőt.

Mert én Jézusnak vagyok szűz menyasszonya,
Máriának, szűzanyának kedves leánya.
Mennyországnak kertjében, mennyei zöld mezőben,
Rózsakoszorúkat, kötök egek fényében.,

Nyugodjál boldog menyasszony gyászkoporsódban,
Most, tíz esztendős korodban teszünk a sírodba.
Nyugodj ékes menyasszony, virág nyíljék sírodon,
Neked gyenge, kedves, kis szűz, mindig viruljon.

Atyám ne sírass engem, hogy itt van a leányod,
Soha nem lehetett volna, szebb menyasszonyod,
Kinek Jézus jegyese, Mária gyermeke,
Örvendj édesapám az ily menyegzőnek.

Bánatos szívű jó szüleim, oh ne sírjatok,
Azért, hogy kedves leányotok, koporsóba szállott.
Oh, ne sírj édesanyám, mert víg az én menyegzőm,
Jézus jobbján állok, a mennyei mezőn.

Azért végre, végbúcsúmat veszem tőletek,
Kedves atyám, édes anyám, Isten veletek.
Köszönöm neveléstek, csókolom hű kezeteket,
Isten áldja, végre mennybe hozá lelkemet.

Jertek értem égi karok, repüljetek mennybe,
Nem kell nekem ez a világ, csak a mennyek öröme.
Jertek angyali karok, veletek kezet fogok,
Megdicsőült szép koszorút, nekem fonjatok.

Horváth Józsefné sz. Antal Veronika (1934) füzetéből másoltam.

Egy fiatal legény búcsúztatója egy régi időből:

Én is vőlegény vagyok, már indulni akarok,
Most jöjjön a násznépe, szomorú menyegzőre,
Én is szép rózsa voltam, míg életben voltam,
Már most elhervadtam, gyászkoporsómba szálltam.
A szülőim kertjében, rózsa voltam életemben,
De már többet nem nyílok, mert a halál leszakított.
Szép fiatal koromban, akadtam a hálójába,
Nem hagy tovább itt élni, már nékem el kell menni.
De én eztet nem bánom, ez világot itt hagyom,
Mert a Jézus engemet, mennyországba bevezet.
Szép virágszál koromba, beszálltam a síromba.
Beszálltam gyászsíromba, mert Jézus így akarta.
Hogy ma lelkem szólítja, magához a mennyekbe,
Angyalok seregébe.
Édesanyám szerettél, értem ne keseregjél,
Bús szívvel ma ne legyél, hanem inkább örvendjél.
Jézus színe elébe, legény fiad ma megyen.
Az angyalok beviszik, mennyei karba teszik,
Most szülőim tőletek, már én végbúcsút veszek,

Engem ne sírassatok, mert jó helyre adtatok,
Mert ott is a tiétek, Jézusnál is az leszek.
De még van egy kérésem, akik visznek, azt kérem,
Testemet felvegyétek, gyászsíromig vigyétek,
Ott a földbe tegyétek, ítéletig ott leszek.
A lelkem a Jézusnál, vigad már az angyalokkal,
Ott a szent angyalok, mennyei koronákkal,
Én ezt kiáltom, Jézusomat hol látom.
Szent, szent a nagy Isten, a magas dicsőségben,
Áldjad nyelvem örökké, mindörökkön örökké.
És jól hallgassátok, amit én nektek mondok,
Szentül éljetek itten, úgy mehettek be a menybe,
E végbúcsúm tőletek, már én mostan elmegyek.
Azért imádkozzatok, ti is menybe jussatok.
Ámen.

A következő is egy nagyon régi búcsúztató, amit egy anya temetésén énekeltek.

Múlnak a napok és futnak, egy jó anya indul útnak,
Fájdalmas, mert messze menyen, többé velünk nem leszen,
Pedig hát ülhetett vala, oh be hirtelen elhagya,
Mennyi jajt hagyott ezeknek, és szeretett hitvesének,
És a nemzett gyermekének.
Oh keserves halál mérge, testem megemésztő férge,
Hozzám mily kegyetlen levél, hogy ily hamar földbe tevél,
Egy igen terhes nyavaja, jó társamtól megválaszta,
E föld színéről elvéve, gyermekeim szívére gyászt teve,

Mert nem kedvezett éltemnek, hátra hagyott hitvesemnek,
Szeretett gyermekeimnek.
Oh, menyek immár hitvesem, távozom tőled kedvesem,
Hagylak téged nagy búra, igen nagy szomorúságra,
Mert négy szeretetlen árva, egyik fiú, három leány,
Maradt gyámoltalanságra, igen nagy szomorúságra.
Egyedül csak rátok nézek, hogy segéljetek, tőletek kérem,
Köszönöm, hogy jók voltatok, engem híven ápoltatok,
Isten az árvára tekint, kinek szívében öröm nincs,
Isten az özvegyre tekint, kinek szívében öröm nincs,
Árváim, nincsen anyátok, ki gondot viseljen rátok,
Most jó dajkátok elmenyen, nincs ki tüktököt neveljen.
Most köztetek nincsen senki, szülőim és testvéreim,
Mert indulok mellőletek, elköltözöm közületek.
Gyermekeim gyámoljátok, amíg éltek, ne hagyjátok,
Mert az úr megfizet érte, a mennyei dicsőségben,
Az Isten kis árváimat, az én maradványaimat,
Védd a boldog életbe, végre örök dicsőségben,
És atyafiaknak, szomszédok, közeli, távoli atyafiának,
Megköszönöm, hogy jók voltatok, mellettem fáradoztatok,
Áldott Jézus, dicső király, kegyelmeddel most mellém állj,
Vedd lelkemet szent kezedbe, végre örök dicsőségbe.
Ámen.

A két utolsó búcsúztatót Antal Ferencné Zsók Rózsika néni írta le a saját füzetébe 1950. körül. Innen másoltam le.

Ha meghalt egy rózsafüzér társulati tag, akkor mindig elénekelték és ma is elénekelik a következő éneket:

Hív társaim, ide gyertek,
Akik velem kötöttétek,
Szűz Mária koszorúját.
Az olvasó arany láncát.

Én is Mária kertjének,
Az olvasó társulatnak,
Voltam virágja és tagja,
Égi rózsák ápolója.

Kezem többé nem tartják,
Szűz Mária olvasóját,,
De az mind legdrágább, kié e kincs,
Magammal a sírba viszem.

Társaim, kik voltatok,
Lelkemért imádkozzatok,
Oh mondjátok el fölöttem,
A szent titkokat helyettem.

Lelkem érzi szent örömmel,
Hogyha olvasó zengéssel,
Kísértek a vég utamba,
Be fogok jutni a mennyországba.

Koporsómon a födelet,
Olvasóval díszítsétek,
Hosszú utamon ott legyen,
Mennyországba az vezessen.

Szent födőmön a virágok,
Hadd legyenek a szent titkok,
A koszorú a keresztemen,
Miatyánk s üdvözlet legyen.

Istennek dicsőítése,
Legyen a szívünkbe vésve,
Hogy elkészülve lépjek be,
A paradicsomos kertbe.

Egy lét társaim jöjjetek,
Vég áldásomat vegyétek,
Legyen éltetek boldogság,
Áldjon meg a Szent Háromság.

A koporsó mellett miután elmondják az olvasót, a következő éneket énekelik. Ugyanezt az éneket énekelik el, ha nagyböjtben járnak imádkozókba, a rózsafüzér elimádkozása után.

Szent olvasót elvégeztük, Mária tégedet kérünk,
Vedd kedvesen híveidnek, buzgóságát népeidnek.

Midőn az olvasót mondjuk, rózsából koszorút fonunk,
Azzal téged, oh Mária, tisztelünk Jézus szent anyja.

Legszebb rózsa vagy Mária, tisztaságnak lilioma,
Mint rózsa nyíljál szívünkben, Jézussal legyél elménkben.

Tekints árva magyarokra, a rád bízott országodra,
Nemzetünket, mezeinket, békességben tarts bennünket.

Térítsd az eretnekeket, világosítsd meg szívüket,
Add, hogy egy hitet ismerjünk, szent nevedet tisztelhessük.

Végre, mégis oh Mária, téged kérünk, Jézus anyja,
Holtunk után üdvösséget, nyerd meg az örök életet.

Horváth Józsefné sz. Antal Veronika füzetéből másoltam.

Ha fiatalabb az elhunyt, akkor a kortársai nagyobb részt vállalnak az egész temetés során. Legtöbbször ők ássák a sírt. Nemrég még székelyruhába öltöztek a kortársak a temetés napján. A koporsó lezárását, kivivését a lakásból, ők teszik fel a gyászkocsira a koporsót. A gyászkocsi mellett mennek az úton, viszik a koszorúk egy részét, a virágokat, és négyen a gyertyákat a koporsó mellett. Leveszik a temetőnél a koporsót és kiviszik a sírgödörhöz. Ha nincs nagyon messze a gyászház a temetőtől, akkor kézben, az úgynevezett Szent Mihály lován viszik a koporsót a vállukon, nem teszik gyászkocsira. Ők eresztik bele a sírgödörbe, majd hantolják el. Szokás, hogy a karjukra feltűzött fehér szalagot, és a gyertyákon levő szalagokat is beledobják a sírgödörbe. Beleeresztik azt a koszorút is, ami a ravatalon, a koporsón volt. Mindig nagy halotti tort rendez a család, ha fiatal hal meg. Itt a toron segítenek a felszolgálásban. Legtöbbször anyagilag is támogatják az elhunyt családját. Pénzt pótolnak össze és átadják a családnak. Legtöbbször a temetés után egy hónappal halotti misét mondatnak az elhunyt lelki üdvéért.

Ha leány halt meg, vagy kislány, felöltöztették menyasszonyi ruhába.

Ha nő hal meg, aki tagja volt a rózsafüzér társulatnak, akkor a temetéskor a társulati tagok fehér fejkendőt kötnek a fejükre. Ők mennek a gyászkocsi mellett, viszik a négy gyertyát, a virágokat. Két asszony a koporsó előtt megy és viszik a fehér lobogót.

A fiatalok temetésére sokszor megfogadják a fúvószenekart, vagy a vonószenekart. Abban az esetben, ha zenekari tagot vagy jelentős személyt temetnek, szintén zenekari kíséret van a temetésen.

Temetések napjainkban

Most leírok egy olyan temetést, ami két évvel ezelőtt volt. Olyan temetés volt akkor, amilyen Madarason több nem volt és talán nem is lesz.

2004. szeptember 15-én délután egy fájdalmas, megdöbbentő hír futott végig a falun, BÁLINT LAJOS az 50. éves kántor, a mindenki Lajcsija meghalt. Hihetetlen volt ez, délelőtt még a templomban, a tanévkezdő misén énekelt.

Megérdemli, hogy halála után is megemlékezzünk róla. Rövid élete alatt nagyon sokat tett a szülőfalujáért. Kántor volt, zenetanár, zenész, nóta- és népdalelőadó, kultúrigazgató. Gyönyörű népi bútorokat faragott, keze munkája hosszú időkre megmarad a madarasi templomban, a kortárstalálkozókra faragott jelvényeiben. Sokat tett azért, hogy úgy a gyermekek, mint a felnőttek megszeressék a népdalt, néptáncot. Nagyon színvonalas előadásokat szervezett. A kortárstalálkozókra az utóbbi időben ő tanította a dalokat. Az iskolában népdalvetélkedőket szervezett, amelyeknek egyik kitétje, a népviselet felöltése volt. Nagyon sok lakodalomban zenélt, dalolt. A falu értékes gyöngyszeme volt. Még nagyon sokat tudott volna tenni, ha a sors megengedte volna.

Tragikus hirtelenséggel halt meg egy érthetetlen balesetben. Ahogy a falun végigfutott a hír, mindenki döbbenettel állt meg és nem hitte el, hogy ez igaz lehet. Amikor feleszméltek a hirtelen jött fájdalomból, nagyon sokan a család segítségére siettek. Első dolog volt, leértesíteni azokat, akik ismerték, értékelték és szerették. Telefonon közölték a hírt az idegenben lakó barátokkal, ismerősökkel. A Hargita Népében gyászjelentőt tettek közzé. Nyomtattak kioszthatót gyászjelentőket is. Ezt másolom le.

„Mégiscsak elszomorító gondolat, hogy az embernek bármely nap, bármely órában vége lehet…Csak elpusztul minden érthető ok nélkül…”

Dosztojevszkij

Fájdalommal, megrendült szívvel tudatjuk, hogy a szeretett férj, édesapa, nagyapa, testvér, rokon, és jó barát,

B Á L I N T L A J O S
kántor

életének 50. , házasságának 29. évében hirtelen elhunyt.
Drága halottunkat 2004. szeptember 18-án 10 órakor Kísérjük a csíkmadarasi családi háztól a helyi temetőbe.

Csíkmadaras 2004. szeptember l7. A gyászoló család.

Beigazolódott, hogy bajban ismered meg ki az igazi barát. Nagyon sokan álltak a család mellé. Tudták, hogy olyan temetés lesz, ami hosszú évekre fennmarad a madarasiak emlékezetében. Tudták, hogy külföldről is nagyon sokan lesznek a temetésen. Halotti torra is készültek, hisz nagyon sok idegenből jövő személyre számítottak.

A felravatalozás szokás szerint történt. A családi háznál ravatalozták fel. A temetést megelőző este imádkozó volt. Nagyon sokan voltunk.

Másnap reggel özönlöttek az emberek, hihetetlenül sokan jöttek. Itt voltak mindenhonnan a zenészkollégái, a vonósok, a kürtösök, sokan, nagyon sokan. Nagy körzetből jöttek el a kántorok. l4 pap kapcsolódott bele a szertartásba, és a kántorok kórusa. A madarasi fiatalok székelyruhában voltak. A szomszédfalukból, a környékről sokan jöttek. A magyarországi ismerősei, barátai is itt voltak több mint 500-an. Olyanok vettek részt a temetésen, akik a barátság, a tisztelet és a szeretet hívott ide. Ezen a temetésen minden különlegesebb volt, mint egy hagyományoson. Miután a gyászszertartás meg volt a családi háznál, a volt osztálytársai szegezték le a koporsót, és vették a vállukra. Az elinduláskor felhangzott a Darumadár útnak indul…..,21 zenész hegedűvel húzta ezt a szomorú nótát. Elindult a temetési menet zenekísérettel. Ilyen tömeg temetésen Madarason nem volt, és nem is lesz, hisz 1700 ember kísérte az utolsó útjára. A temetőben hat búcsúztató hangzott el. Ezek közül kettőt másolok le.

Dicsértessék az Úrjézus Krisztus.

1. ,, Kegyelmednek titkai vannak Uram,
Mindazok előtt, akiket
Te választottál el magadnak.
Nem jó fürkészni titkaidban, Uram,
S vallatni téged untalan.
Az miért van úgy s ez miért hogy így van?
Szentimrei Jenő

Elismerve a tényt a költővel együtt, mi, a gyulafehérvári Hittudományi Egyetemet végzett évfolyamtársaid, mégis megrendülten állunk most körbe téged és nagyon nehéz szavakba foglalni a földi elvállást. Búcsúzóul ismét a költőt hívom segítségül: A lélek mikor búcsúzón bontja szárnyait, visz magával a földről valamit.

Eszmét, melyet a világra ő hozott,
Virágot, melyet ő virágoztatott,
S ahol, ösvénnyel vár az égi rét,

Zenét hallasz majd, fölséges zenét.

Igen, az Eszme az közös volt és isteni, hisz a Mennyei Atya gyújtotta szívünkbe a mécset melynek lángjával:

Megismertünk és vallunk Téged,
Uram,
Ki ránk mérted a szenvedést,
De adtál lelki békességet.

Mikor megismertünk téged Bálint Lajos, a bal hátsó sorban álltál és közösen énekelve írtunk örökre lelkünkbe a „ Hiszek egy Istenben”-t. Most bízunk benne, hogy mivel napközben lélekteli Isten dallamokat énekeltél, Isten megengedi neked, hogy gyönyörű, Istennel való álmaid legyenek.

Felnéztünk rád, és erőt merítettünk a nehéz vizsgaszessziókban, hogy te milyen türelmes és bátor voltál. Rájöttünk, hogy a türelem lentről, a könyörület fentről jön, s ha a kettő egyesül, megtehető a lehetetlen is.

Nem a fizikai bátorságban van az erő, hanem a lelkiben, melyben saját világunkat, ha Istennek ajánljuk, úgy formál minket, ahogy ő akarja.

Csodáltuk benned az akaratot, hisz te kántorként minden nap megtetted Isten által rendelt feladatodat és velünk jöttél még 6 évet tanulni a teológián, de mi pontosan ott értettük meg, hogy az odaadás a titkok titka sietetett, hogy a legédesebb és legbensőségesebb kapcsolatot kell kialakítani Istennel. Te tudtad, hogy minden adódó pillanat egy gyönyörű napkeltét és egy gyümölcsöző napnyugtát készít elő, ahol a földhözkötött bánat és átalakul mennyei örömmé. Most e világot birtokolni akaró ember mire észre venné magát már a világ birtokának része lett. A teológián megtanultad, hogy életed imájának fel kell fednie az igazságot, szíved meditációjának győzedelmeskednie kell s a spiritualitás, az igazság tudatossága és főleg istenbe vetett hitünk abban nyilvánul meg, hogy a természetben minden atomban, élő sejtben és az egész világmindenségben felismerjük isten bölcsességét, alkotó és fenntartó erejét.

A teremtőtől kapott talentumaidat te nem ástad el, hanem a közösségednek szentelted, hisz nemcsak Csíkmadarason, hanem az egész Csíki, Erdélyi medencében, sőt a határokon túlról ismerték népedért dolgozó tevékenységedet.

Az életet Isten kegyelmével kezdjük, és bátorításával folytatjuk.

A kegyelem a jó szíved volt, mely székely volt, erős mint a Nap, szép mint a Hold, barátságos arcod mosolyából adtál a környezetednek, hisz összefogtad a közösséget a jóban és a szépre nevelted.

A fiatalokkal való törődés, az értelem, a szeretet magnyilvánulását jelenti, hisz jóságosan és következetesen nevelted, tanítottad, összefogtad őket, megismertetted velük a világot, és a világ is megismerte őket. A csíkmadarasi fúvós zenekar, a dal és tánccsoport nemcsak a községben szerepelt és nemzedékről-nemzedékre tartotta a székely hagyományokat, hanem, neves rendezvényeken, például az Ezerszékelyleány találkozókon is részvett, sőt a világhálón is felfigyeltek rájuk.

A te segítéseddel és még sok jóérzésű madarasi ember segítségével hozzájárultatok a hagyományőrzés felújításához, hisz oszlopos, segítős résztvevői a madarasiak az 1931-től fennálló, legnagyobb és legrangosabb Ezezszékelyleány találkozókon, mely a székely édesanyák aranykezű munkáját ölteti fel leányaikra a legszebb ünnepi ruhákat, a dal és tánccsokor, amelyet te tanítottál be a fiataloknak, a megmaradás gyökereit erősíti és tolmácsolja a jóravaló egységet. Az egység szükség és csak úgy hozható részre, ha életünk

békés és lelkünk gyümölcsözően szeret, hisz a szeretet az egység titka, az áldozat az egység ereje, melyet most örökségként hagytál.

Most búcsúzunk tőled, néhai Bálint Lajos, elmúlásod szívünkben mar, de búcsúzásainkat Vaigelit dallamai kísérik és felidézi a földi életünk elmúlását.

Mind elmegyünk majd egy szép napon,
Ha a küldetés véget ér,
Mind elmegyünk és el sem búcsúzunk,
Az életünk csak ennyit ér.

De a feltámadás reményében veled imádkozzuk a Fehér rózsa imáját:

Mikor elgondoltad kerted,
Szirmom megjelent előtted,
S talán mosolyogtál rajtam,
Amikor, mint lehunytszemű bimbó,
Félénken kibontakoztam.
Most félig kinyíltan,
Fehér bársonyban élek áldásodban
Hogy téged meglássanak rajtam,
Mosolygok, rólad beszélek, hisz
A jóság, a szeretet nyelvét oly sokan megértik.
Köszönöm, hogy rózsakertedben nyílhatok,
Köszönöm a napsugarat, a harmatot!
Kérlek, tedd szirmom mindig ékesebbé,
Varázsold fakadásom örök érdemmé.
Isten veled! Isten velünk!

Lőrinc Mária

2. Drága Lajcsi, barátunk, osztálytársunk, kortársunk, mindenesünk!

Sajnos csak sírni tudunk, sírni, sírni és sírni……, nem búcsúzni Tőled.
Életed, hívatásod, egész és csodálatos, értelmes és tartalmas, értékes Élet és nagyszerű Élet.

Isten ajándéka voltál, családodnak, barátaidnak, népednek, a világnak voltál isteni küldetés, ajándék és pótolhatatlan.

Kántor –tanító voltál és népnevelő, osztálytárs, falustárs.

Lajcsi Te voltál, aki a templomi orgona és saját hangod csodálatos harmóniájával dicsérted Istenünket nemzetünkért, értünk.

A keresztény értékrend nagy alakja voltál és maradsz örökké.

Amióta, kortársaid tudjuk, ott voltál keresztelni, kicsengetni, esküdni, búcsúzni, ott voltál találkozni, és ott voltál, amikor elbúcsúztunk egymástól. Ott voltál dallamaiddal, nótáiddal, tréfálkozó hangulatoddal és most azért tudunk sírni, sírni, sírni, mert dallamaid sikollyá jajdultak. Nem tudunk Tőled búcsúzni. Eszünkbe jut, füleinkbe, fáj gyönyörűen dalolt hallgatóid: Kidőlt keresztfának nem köszön már senki….

Lajcsi, drága szeretett kortársunk, kérünk, hidd, szerettünk, szeretünk Téged.

Te a miénk vagy és maradsz

A falu népe szépen, sorban, elindul egy harangszóra……Sajnos itt vagyunk, de ha könnyel áztatott őszirózsák is hullnak a koporsódra, soha nem lesz kidőlt a Te keresztfád. Vigyázza azt, annak a gyönyörű értékét, épségét, csodálatos, szerető családod, vigyázza az utókor, mert kulturális, morális, emberi hagyatékot bíztál ránk megőrzésre, ápolásra. Megfogadjuk, becsülni fogjuk a hagyatékot, a felbecsülhetetlen hagyatékodat.

Köszönjük Neked, hogy voltál, hogy miénk lehettél és ezért mindörökre a miénk és unokáinkké, leszel, maradsz.

Csillaggá változtál, hogy a mennyországé lehess, kérünk vigyázz tovább, mint eddig vigyáztad drága családodat, földi népünket.

Isten veled, Isten veled!
A kortársak nevében Antal János.

A halott utolsó útján való elkísérésének is van egy szokásrendje. Legelöl egy férfi viszi a fekete templomi zászlót. Ha az útszélen álló kereszt mellett haladnak, akkor köszönésképpen meghajtja a lobogót. Utána négyes sorban a férfiak állnak. Utánuk megy a plébános. A társulati asszonyok, vagy a kortársak a koporsó mellett és előtt, a családtagok, a rokonok a gyászkocsi mögött mennek. Őket követik a nők négyes sorban.

A Lajcsi koporsóját a vállukon vitték a kortársai.

A gyászmise a temetési szertartás után volt a templomban. Talán soha annyi ember nem vett részt szentmisén, mint akkor. Tömve volt a templom emberekkel, gyászolókkal. A gyászmisét is a püspök úr vezette a l4 pappal és a kántorok nagy kórusával.

A mise után halotti tor is volt. Több helyiségben ültették le azokat, akik részvettek a temetésen, amelyek közül több mint 500-an Magyarországról jöttek.

Bálint Lajos kántor elvesztése pótolhatatlan Madaras életében.

Minden temetés után 6 hétre engesztelő szentmisét mondatnak a templomban. Ezen is nagyon sokan részt vesznek. Úgy számolják itt Madarason, hogy a 6 hetes gyászmisén fele annyi személyre lehet számítani, mint, ahányan a temetésen részt vettek. A Lajcsiért mondott szentmisén nem voltak fele annyian, mint temetésén, de tele volt a templom, és többen voltak, mint máskor egy temetésen. Mint minden 6 hetes misén, ekkor is behívtak mindenkit az egyházterembe, és alamizsnát adtak.

Az a szokás Madarason, hogy 6 hétig nem háborgatják a halott nyugalmát. Úgy marad a sír, ahogyan az elhantoláskor maradt. A 6 hetes mise megtartása után a közeli rokonság kimegy a temetőbe. Leszedik a koszorúkat, virágokat a sírról, eligazgatják a földet, rendbe teszik, ha lehet, már akkor virágokat ültetnek.

Szokás az is, hogy 6 hétre a Hargita Népe újságban is megemlékezzenek az elhunytról. Ezt a közzétett megemlékezést is leírom.

2004. október 27-én este 6 órakor szentmisén emlékezünk
BÁLINT LAJOS
Kántorra,

aki éppen hat hete felröppent az örökkévalóságba. Onnan szól és üzen ő mély szellemhangokon, onnan lobog át lelke tájainkon és melegít fénye, átragyogva a borús homályon, őszi éjszakákon. Megilleti őt a lelkeknek minden hódolata, mert egész életének ötven tavasza és tele abban telt el, hogy környezetének szétossza a szeretet, az élet örömeit,

hogy elsírja a mi bánatunkat. Szívverésünk titkos beszédje bizonyára összecseng: élete szép volt minden gyötrelmével, s síron túli élete még szebb lesz. Ez a hitünk nyugtassa meg hánykolódó lelkünk s enyhítse a ránk hagyott fájdalmat. Adyval kérjük:

Istenem földben, fűben, kőben,
Ne bántsuk egymást mostanában:
Sokat járok a temetőben.

Bánatos családja
Csíkmadaras

Sokszor az elhunyt névnapján, születésnapján is megemlékeznek egy csendes misével és esetleg az újságban közzétett megemlékezéssel.

Egy ilyent is leírok.

Akkor sírassatok engem, amikor már
Szívemből elfogytak a nóták.

A gondviselő Isten akaratát elfogadva, összetört szívünk mély fájdalmával emlékezünk

BÁLINT LAJOS
Kántorra, Lajcsira,

születésének 50. évfordulóján, de, akit ma három hónapja kísértünk utolsó útjára a csíkmadarasi csendes temetőbe. Nyugodjál békességben az úr Jézus szent nevében.

Gyászoló családod és hozzátartozóid

Mit keres a temetőben.
Mit keres a nap sugárja?
Mohásodó sírok sorát
Én Istenem minek járja?
El nem múló ragyogásán
annyi öröm, annyi bánat,
derengő sugarával kit szerettem
föl nem támaszt.
Olyan sötét lett a lelkem,
mint az erdő éjszakája,
mintha minden ember búja,
egyedül csak nekem fájna,
mintha mindent e világon,
mindent eltemettem volna,
Azon az egy temetésen,
abban az egy koporsóban.

A temetés után egy évre tartják az éves misét. Mindenki egy évre a családtag halála után, misét mondat. Ekkor is legtöbben behívják a misén résztvevőket, és alamizsnát osztanak. Úgy a hathetes, mint az éves misén, amikor bemennek a terembe szokás imádkozni. Ezt az imádkozót is a fejedelemasszony vezeti. Főleg a halottért imádkozzák a Miatyánkot és Üdvözlégy Máriát, de ezen kívül a legközelebbi elhunyt családtagokért is imádkoznak. Majd közösen elmondják a reggeli imát és a Most segíts meg Mária imát is. A családtagok szemben

ülnek a részvevőkkel, előttük az asztalon fehér abrosz van és égő gyertya. Az ima után szent éneket énekelnek, ha szombat van, mindig eléneklik a Kegyelem tárháza… kezdetű Mária éneket. Ezután ülnek le enni. Amikor vége van a kínálásnak, a család tagjaiból oda mennek az ajtóhoz, és nekik a részvevők meg szokták köszönni az alamizsnát. Úgy tartják nálunk, hogy akkor vettél részt teljesen a megemlékezésen, ha végig ott vagy.

Legújabban nem nagyon marad el ez alkalommal sem az újságban való megemlékezés. Ezt is leírom.

Valakit keresek, valakire várok….
Mindhiába hívom, várom,
Keresem a párom,
Sehol sem találom.

Bánatos szívünk mély fájdalmával emlékeztetjük rokonainkat, barátainkat, és ismerőseinket életünk legszomorúbb napjára,2004. szeptember 15-re, amikor

BÁLINT LAJOS
Lajcsi
kántor

nemes lelkét visszaadta Teremtőjének, értünk aggódó, gondoskodó, jóságos szíve utolsót dobbant. Istenem sohasem gondoltuk volna, hogy a nóta szavai ilyen tragikus hirtelenséggel szomorú valósággá válnak a mi életünkben:

Falu népe szépen, sorban
Megindult a harangszóra.
Sírdogált egy régi nóta,
Tarka színű őszi rózsa,
Hulldogált a koporsódra.

Lelkéért az engesztelő szentmise 2005. szeptember 15-én, holnap 19 órakor lesz a csíkmadarasi templomban. Emléked szívünkben megőrizzük egy életen át, nyugodjál kékességben az Úr Jézus szent nevében. Gyászoló családod és hozzátartozóid- Csíkmadaras.

A mi falunkban az emberek nagy része tiszteletben tartja a gyászt, sőt a mások gyászát is. Ez azt jelenti, hogy fekete ruhában járnak, nem járnak bálba, tánca, sőt még lakodalomba sem. Ha elmennek is zenés mulatságba, ott nem táncolnak, sőt régebben nem is énekeltek. Ugyancsak nem hallgattak rádiót, nem néztek T.V-ét, sőt félévre ki is jelentették. Ha férj, szülő halt meg, vagy testvér akkor egy évig tartott ez a gyász. Az apóst, anyóst félévig, a nagyszülőt három hónapig vagy hat hétig, az unokatestvért, sógort, sógornőt, a férj nagyszüleit általában hat hétig gyászolják. Azt is betartják, hogy senkit sem szabad túl sokáig gyászolni, el kell engedni, mert, ha valakit hosszabb ideig gyászolnak, akkor az újabb halálesetet vonna maga után. Nagyon elítélték azt, aki a házastársát nem gyászolta egy évig, sőt akkor tartották nagyon visszataszítónak, ha időközben újabb házasságra lépett. Nehezen bocsátotta ezt meg a faluközösség.

A következő nagyobb évforduló a 10 éves. Ekkor majdnem mindenki misét mondat a 10-évvel az előtt elhalt hozzátartozójáért.

Falunkban a kortárstalálkozók alkalmával mindig elmennek a temetőbe is. Leróják kegyeletüket az elhunyt kortársak, tanítók, tanárok sírja előtt. Imát mondanak az anyakeresztnél, majd minden kortárs és nevelő sírjánál elmondják a Miatyánkot, az Üdvözlégy Máriát, és elénekelnek egy halotti éneket. Minden sírra virágot, vagy koszorút tesznek. Szoktak egy közös megemlékező misét is mondatni az elhunytak lelki üdvéért.

A halottak iránti tisztelet megadását jelenti, hogy mindenki igyekszik síremléket állítani a halott családtagjának. Mindenki igyekszik rendben tartani a hozzátartozói sírját. Sokan nagyon sokszor mennek a temetőbe, ápolják, gondozzák a virágokat, ha szükség van, akkor gyakran öntözik is. Vannak elhanyagoltabb sírok is, de halottak napja előtt mindenki kimegy a temetőbe, kiszedi az elszáradt virágokat, árvácskát ültet. Régebben nem volt jellemző, de egyre több olyan sír van, amelyre betonlapokat öntetnek. Ha idegenben van a hozzátartozó, akkor ez jó megoldás. Nemrég építettek a temető sarkában egy szemétgyűjtőt, ami nagyon jó, mert így egy helyre lehet gyűjteni az elszáradt virágokat, és minden szemetet.

A temető egy olyan hely, ami bizonyítja, hogyan viszonyulnak az élők az elhunyt elődökhöz. Ha ápolt a temető, akkor abban a helyiségben jólelkű, az ősöket tisztelő emberek élnek. A madarasi temető is ápolt, majdnem minden síron síremlék van. Már alig van fakereszt, viszont a régi és új anyakereszt is cserefából van. Mostanában ideiglenesen csőből készítenek keresztet, addig, amíg a családnak módja lesz síremléket állíttatni. Vannak fekete márványból, fehér márványból, terméskőből és mozaikos betonból elkészített síremlékek. A sírokon legtöbbször évelő virágok vannak, de sok helyen lehet látni egynyári virágokat, muskátlikat is.

Sokszor szoktak alamizsnát adni a szegényebbeknek, ilyenkor így köszönték meg azt:

- Isten fizesse, adjon ezer annyit helyette. Imádkozni fogok a halottaiért.

Gyakran megtörtént, hogy valami kárba ment, kiömlött a tej, vagy leves, vagy valamilyen ehhez hasonló dolog történt, esetleg valami munkát fölöslegesen végeztek el, akkor szokták mondani:

- Essék a hóttakért! (halottakért)

Ma már egyre ritkábban kerül olyan személy, aki elmondaná, hogy imádkozik az elhunytakért. Most már ritkán mondják azt, is, hogy essék a hóttakért.

A születéstől eljutottam a halálig. Nagyjából leírtam mindent, ami erre a kis székely falura, Madarasra jellemző. Minden szomszédos faluban hasonló hagyományok vannak, de ez a miénk.

Amit leírtam nem a levéltárakban gyűjtöttem. Nagy részét nem is mások kikérdezése után írtam, hanem saját magam éltem meg. Majdnem mindenben volt és van is személyes tapasztalatom, élményem. Csíkmadarasi szülők gyermekeként, aki még a nagyszülőkkel is szomszédságban élt, nagyon sok élettapasztalatra tettem szert.

Felnőtt koromban sem szakadtam el a mezőgazdasági munkáktól. Falusi tanítóként állatokat tartottunk, a mezőn dolgoztunk, éltük a falusi emberek mindennapi életét. Sütöttem kenyeret, varrtam, szőttem nagyon sokat, jártam a mezőre. Mindenféle mezőgazdasági munkát végeztünk a mezőn. Kapáltuk a pityókát, gyérítettük a cukorrépát és takarmányrépát, takartuk a szénát, sarjút. Volt háztáji földünk is a kollektív idejében, volt veteményes kertünk, amiben igyekeztünk mindent megtermelni. Mindig tartottunk disznókat, juhokat, szárnyasokat. Így minden téren ismeretekre tettem szert, ami a gazdálkodással kapcsolatos.

A hagyományok megismerésében, leírásában nagyon hasznos volt az 40 év munkaidő, amelyből négy évet tisztviselő voltam, és 36 éven át tanítottam szülőfalum gyermekeit, tehát ez idő alatt végig bele tudtam kapcsolódni a falu szellemi , kulturális életébe. Megismertem mindenkit, mindenféle tevékenységet, ami csak hasznomra volt. Ezt szerettem volna kamatoztatni azzal, hogy szerény ismereteimet megismertessem a következő nemzedékkel, a korombeliek gyermekeivel, unokáival.

Szerintem, aki nem él a falusi közegben, nem éli mindennapjait a falusi emberek között, bárhogyan is akarja, soha sem ismeri meg elég jól, azt a népet, amelyről írni akar. Velük kell kelnie, feküdnie, dolgoznia, szórakozásaikban, örömükben, bánatukban osztoznia.

Isten ajándéka az, ha szülőföldeden élheted az életedet, azokkal, akiket jól ismersz, akik téged is jól ismernek, akiknek köszönhetsz, akik visszaköszönnek neked, vagy a fiatalabbak köszöntenek téged, érdeklődnek hogyléted felől, és akiknek te köszönsz vissza. Soha nem vágyódtam el idegenbe lakni, ha már az élet megadta nekem ezt a lehetőséget, hogy itthon maradhattam.

Példaképemnek tartottam mindig Benedek Eleket, a nagy székely mesemondót, aki nagyon szerette és ismerte szülőföldjét, nagyon szerette a gyerekeket. Nagysága, egy pedagógus számára hatalmas, és példamutató. Lehet követni az ő példáját, de a nyomába lépni nem soknak sikerül.

Szerintem igaza van, amikor ezt írja:

„Hidd meg nekem, hogy csak az a valamennyire egész ember, kinek könnyű a toll és nem nehéz a kasza."

A legvégén köszönetemet, hálámat fejezem ki mindazoknak, akik ráéreztek arra, hogy azt szeretném elérni, hogy azok a néphagyományok, szokások, amelyekkel együtt élt Madaras lakossága hosszú éveken át, nem menjenek feledésbe. Már nagyon sokat nem gyakorolnak ma. Szívesen segítettek engem. Ezeknek a nevét meg is említettem. Köszönöm azoknak is, akik régi fényképeket adtak, vagy kölcsön, vagy véglegesen. Hálásan köszönöm a madarasi Polgármesteri Hivatalnak, hogy mindig szeretettel fogadtak, biztattak és segítettek. Nagy hálával tartozom a győri Sándor Gáborné Csilla családjának, baráti körének, hogy ajándékozták a számítógépet, a szkennert., aminek a segítségével le tudtam írni a gondolataimat, emlékeimet.

Tankó-Molnár Péterné Péter Mária-Terézia

Csíkmadaras, 2007. május

Könyvészet:

Pál-Antal Sándor, Ördögh Imre, Balázs Dénes, Miklós Márton: CSÍKMADARAS egy felcsíki falu múltja és jelene Mentor kiadó Marosvásárhely, 2006
Barabási László: Magyarul gondolkodni FRIG kiadó Budapest 2006
Barabási László: Székely rendtartás FRIG kiadó Budapest 2006
Gazda József: Így tudom, így mondom Kriterion Kiadó Bukarest
Horvát Erzsébet: Közmondások, szólások Csíkmadarason dolgozat

Képmelléklet

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ
GYERMEKKOR
Lakáskörülmények, családi környezet, születés, kisgyermekkor
Iskoláskor
Népszokások
Gergely napja
Luca napja
Aprószentek
Húsvét
Locsolás
Jakabág, májuság
Ágtisztellés
Angyalozás
Szénalopó bál, farsangbúcsúztató
Nagycsütörtöki úrvacsora
Szállást keres a Szent Család
Katalin bál
Pásztorjátékok
Emlékverses füzet
FIATALSÁG
A tánc
A bál
Színdarabok tanulása
Agitációs brigádok
A szolgálás évei
A katonaság
LAKODALMAK
Lakodalmak régen
Az eljegyzés
Az írogatás
Lakodalmi előkészületek, a lakodalom lezajlása
GAZDÁLKODÁS
Munka a mezőn és állattartás
Állatbetegségek házi kezelése
Állattartás a gazdaságokban
Juhtartás
Szarvasmarhatartás
Sertéstartás
Mezei munkák
Az erdő
Gyógynövények
Időjóslás
Keresztek a falu utcáin, a mezőn
Kicsi házak, kalibák, a mezőn, az erdőn
Aratás, szénacsinálás
Étkezés a mezei munkák idején

A szekér és a szán
Cséplés, őröltetés
Kenyérsütés
A len, kender, gyapjú feldolgozása
Szövés
Tollfosztó
A régi nagymosás és szapulórakás
IDŐSKOR
A HALÁL
Temetések régen
Temetések napjainkban